

Συγγράμματα
7963

ΧΟΥΝΤΑ

Απογευματινά

Δείχον καταγραφές

ΠΑΡΙΣΙΟΙ, (Γαλλ. Πρακτ.)

"Ὡς ἀληθῆς δημοκράτης δέν δύναμαι παρά νά ἐκφράσω βαθεῖαν λύπην διά τήν δραματικήν ἐξέλιξιν τῆς πολιτικῆς κα-
ταστάσεως εἰς τήν "Ελλάδα", ἐδήλωσεν ὁ Κωνσταντῖνος Καραμαν-
λῆς, πρώην Πρωθυπουργός τῆς "Ελλάδος (τάσεων κεντροδεξιῶν),
ποῦ διαμένει εἰς Παρίσιους.

"Φθειρομένη ὑπό βιαίων παθῶν, ἡ χώρα εὗρισκετο εἰς
τήν πραγματικότητα εἰς μίαν κατάστασιν ἀνωμαλίας ἀπό τριετί-
ας. Εἶχα ἐξ ἄλλου προβλέπει τήν ἐξέλιξιν αὐτήν καί εἶχα κα-
ταβάλλει ὅλας μου τάς προσπάθειάς διὰ τήν διάσωσιν τῆς ἀστα-
θοῦς ἐλληνικῆς Δημοκρατίας. Ἐπεχείρησα νά φθάσω εἰς τόν σκο-
πόν αὐτόν διὰ τῆς ἀπαλύνσεως τῶν πολιτικῶν ἡθῶν καί τῆς ἐκ-
συγχρονίσεως τοῦ κυβερνητικοῦ μηχανισμοῦ. Ὅταν διεπίστωσα
ὅτι αἱ προσπάθειαι μου ἀπέβαινον μάταιαι, ἔλαβα τήν ἀπόφασιν
νά ἀπομακρυνθῶ ὀριστικῶς τῆς πολιτικῆς. Ἐκτοτε πολλά σφάλ-
ματα, ἐξ ὧν τῶν μερῶν, διεπράχθησαν", προσέθεσεν ὁ κ. Κα-
ραμανλῆς.

"Ὅμως τό ἀρχικόν σφάλμα", ἐτόνισεν ὁ πρώην Πρωθυ-
πουργός τῆς "Ελλάδος, "ἐν τοῦ ὁποῦ πηγάζουν ἐπίσης τά σφάλ-
ματα τοῦ Στέμματος, ἀνήκει εἰς τόν ἀρχηγόν τῆς Ἐνώσεως Κέν-
τρου. Διότι εἰς αὐτόν, ποῦ ἔχαιρε τότε τῆς εὐνοίας τοῦ Στέμ-
ματος, κατά τό πλεον ὁ ἐλληνικός λαός ἐνεπιστεύθη τήν τύχην
τῆς χώρας. Ἐάν ὁ κ. Παπανδρέου ἠκολούθει πολιτικήν στοιχειώ-
δους συνέσεως ἡ χώρα δέν θά εἶχε φθάσει ποτέ εἰς αὐτήν τήν
ἐπικινδύνον περιπέτειαν. Ἀλλά ὁ κ. Παπανδρέου διέπραξε τό
σφάλμα τῆς ἐξαπολύσεως μιᾶς θυέλλης παθῶν καί ἀπειλῶν θεσμοῦς
καί πρόσωπα ἐδημιούργησεν ἐν κλίμα εὐνοοῦν τό προχθεσινόν
πραξικοπῆμα.

"Ἐν τῷ μεπαξύ ὅσα συμβαίνουν ἀπό τριετίας ἐν "Ελλάδι
εἶναι τόσον παράλογα ὥστε νά εἶναι δυνατόν νά κριθοῦν, λόγῳ
τῆς γενικῆς συγχύσεως, κατά τρόπον ἐλαφρυντικόν δι' ὅλους, πα-
ρά νά ἀναζητῶνται εὐθύναι τήν στιγμήν αὐτήν καί νά ὑπάρχη
κίνδυνος διεξαγωγῆς βυζαντινολογιῶν καί ἐπικινδύνων συζητή-
σεων.

"Ἐκεῖνο ποῦ ἔχει σημασίαν σήμερον εἶναι ἡ ἀποφυγή
τοῦ χειροτέρου καί ἡ συγκέντρωσις τῆς προσοχῆς εἰς ἐνεδρευ-
ούσας ἐσωτερικάς καί ἐξωτερικάς διὰ τήν χώραν ἀπειλάς. Προσω-
πικῶς ἀπέχων πάσης πολιτικῆς δραστηριότητος δέν ἔχω νά κάμω
ἄλλο τι, παρά νά εὐχηθῶ ὅπως ὅλοι οἱ ὑπεύθυνοι τῆς δημοσίας
ζωῆς τῆς "Ελλάδος συνειδητοποιήσουν τά σφάλματά των καί τάς
εὐθύνas των καί ἀναζητήσουν μεθόδους πρακτικάς διὰ τήν ἀπο-
κατάστασιν μιᾶς ὁμαλῆς πολιτικῆς ζωῆς διὰ τό καλόν, τῆς ἀσφα-
λείας καί τῆς ἐνότητος τοῦ "Ἐθνους", κατέληξεν ὁ κ. Κωνσταν-
τῖνος Καραμανλῆς.

1971

Крепко
Фавин Кротогипс

. 1. X

ΔΙ' ΑΝΟΙΚΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΘΜΑΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ, ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΩΝ, ΗΘΟΠΟΙΩΝ, ΠΟΛΙΤΕΥΤΩΝ ΖΗΤΕΙ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΙΝ ΤΗΣ «ΛΑ·Ι·ΚΗΣ ΚΥΡΙΑΡΧΙΑΣ»

Εἰς ἀνοικτὴν ἐπιστολὴν τῶν πρὸς τὸν Βασιλέα θμᾶς συγγραφέων, δημοσιογράφων, πολιτευτῶν, ἠθοποιῶν καὶ ἄλλων κατηγοριῶν ἐκφράζουσιν καὶ σῆμα ἀνησυχίας καὶ ἀβεβαιότητος ἐκ μέρους τῆς πλειονότητος τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν προσθέτουν ὅτι ἡ λαϊκὴ ἐτυμηγορία τοῦ 1964 εἶχε προσφέρει τὴν δυνατότητα ἀμειγρῶς κυβερνητικοῦ σχήματος καὶ γνησίας κυβερνητικῆς σταθερότητος. Ἡ δὲ ἐντὸς ἔτους ἐσχηματίσθησαν τρεῖς Κυβερνήσεις καὶ ἰδρύθη ἐντὸς τῆς Βουλῆς νέον κόμμα (τὸ Φ. Δ.Κ.), τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται ὡς Κυβέρνησις, ἐνῶ οὐδεὶς πολίτης ἐγνώριζε τὴν ὑπαρξίν του κατὰ τὰς ἐκλογάς. Ὁ καθὲρ σκεπτόμενος πολίτης διερωτᾶται ἂν πράγματι λειτουργοῦν οἱ θεσμοί. Ἡ ἀμφιβολία αὕτη εἶναι καταλυτικὴ διὰ τὰς ἠθικὰς ἀξίας, διὰ τοὺς θεσμούς, τὰς ἰσχυνοῦσας δυνάμεις καὶ τὰς εὐρείας λαϊκὰς μάζας. Ἡ προσπάθεια νὰ ἀγνοηθῇ ἡ θέλησις τοῦ λαοῦ μόνον κινδύνους ἐγκυμονεῖ διὰ τὴν χώραν καὶ δι' ὅλους. Ὅποτεδήποτε ἐπεχειρήσῃ ἡ παραβίασις τοῦ πολιτεύματος μόνον περιπέτεια καὶ δεινὰ ἐπικολοούσῃσαν. Ἡ μετὰ ἕνα εἰς ἀνωμαλίας, ἀνησυχίας καὶ ἀβεβαιότητος, μόνον ἡ ἱκανοποίησις τοῦ αἰτήματος τῆς ἀμέσως διενεργείας ἐλευθέρων ἐκλογῶν σώζει τὸν τόπον καὶ τοὺς θεσμούς. Οἱ ὑπογράφοντες ζητοῦν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, τὴν διενεργεῖαν ἐλευθέρων ἐκλογῶν καὶ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὸν ὁμαλὸν ἐθνικὸν βίον.

Τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν - Ἐκκλησίαν πρὸς τὸν Βασιλέα ὑπογράφουν οἱ κ.κ. Γερ. Βασιλειάδης ναύαρχος ἐ.ἀ. τ. ὁ-
πουργός, Νικηφ. Βρεττάκος ποιητής, Γ. Γεραλῆς συγγραφεὺς, Τατιάνα Γκρι-
στη - Μιλλιέξ συγγραφεὺς, Γ. Δρόσος δημοσιογράφος τ. ὑπουργός, Χρ. Εὐελ-
πίδης καθηγητής, τ. ὑπουργός, Γ. Θεο-
τοκᾶς συγγραφεὺς, Νικ. Ζακόπουλος Ι-
ατρός, Γ. Ἰορδανίδης ἀντιστράτηγος ἐ.ἀ., Ἰάκ. Καμπανέλλης συγγραφεὺς, Θάλεια Κολυβά πρόεδρος Ἑλληνικῆς Ἐπιτροπῆς Δικαιωμάτων Ἀνθρώπου - Πολίτου, Θ. Κωτσόπουλος ἠθοποιός, Α.

Λαμῖος δικηγόρος, πρῶην βουλευτής, Ἑλλη Λαμπέτη, ἠθοποιός, Χρ. Λαμπρά-
κης, Γ. Λιάνης, καθηγητὴς Πανεπιστη-
μίου (ΗΠΑ), Κ. Νικολόπουλος, Εὐ. Παπανοῦτσος, συγγραφεὺς, Η. Παρα-
σκευᾶς, δικηγόρος, Α. Πεπονῆς, δικη-
γόρος, τ. γεν. διντὴς ΕἰΡ, Ν. Πετρί-
δης, καθηγητὴς Πανεπιστημίου (ΗΠΑ),
Μαρ. Πλωρίτης, συγγραφεὺς, Α. Πον-
τικακῆς, Ιατρός ὀφθηγῆς Πανεπιστη-
μίου Ἀθηνῶν, Α. Σακελλαρόπουλος,
δικηγόρος, γεν. γραμματεὺς δικηγορι-
κοῦ συλλόγου Ἀθηνῶν, Ἀντ. Σαμαρά-
κης, συγγραφεὺς Ι. Σηφασάκης, Ια-
τρός, ὀφθηγῆς Πανεπιστημίου Ἀθη-
νῶν, Φ. Σπανοῦδης, γεν. γραμματεὺς
ἐνώσεως δῆμων καὶ κοινοτήτων Ἀττι-
κῆς, Ἐμμ. Στεφανάκης, δικηγόρος,
Ι. Τραυλός, ἀρχιτέκτων, Γ. Τσαγκα-
ρόπουλος, δικηγόρος, σύμβουλος δικη-
γορικοῦ συλλόγου Ἀθηνῶν καὶ Γ. Φτέρ-
ρης, δημοσιογράφος - συγγραφεὺς.

ΑΙ ΣΤΑΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΛΕΩΦΟΡΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΡΟΛΛΕ-Υ

Η ΗΕΜ ΕΚΗΡΥΞΕ ΛΟΚ-ΑΟΥΤ

Ὁ ὑπουργὸς Συγκοινωνιῶν κ. Ἰω. Γιαμάς, ἀναφερόμενος εἰς τὰς χθεσι-
νὰς τριώρουσ στάσεις ἐργασίας τοῦ
προσωπικοῦ τῶν λεωφορείων καὶ τῶν
τρόλλεϋ, ἐδήλωσεν ὅτι κατόπιν ἐλέγ-
χου τὸν ὅποιον ἐνήργησε, διεπίστῳσεν
ὅτι ἡ χρησιμοποίησις τῶν στρατιωτι-
κῶν ὀχημάτων, τῶν σχολικῶν καὶ ὁ-
περαστικῶν λεωφορείων καὶ τῶν πούλ-
μαν, συνετέλεσεν εἰς τὴν πλήρη ἐξυπη-
ρέτησιν τοῦ κοινοῦ. Προσέθεσεν, ὅτι
τὸ ἐφαρμοσθὲν μέτρον τῆς μὴ ἀποδό-
σεως ὑπὸ τῶν ἰδιοκτητῶν τῶν λεωφο-
ρείων τοῦ ἀντιτίμου τοῦ εἰσιτηρίου εἰς
τὰ ΚΤΕΛ, ἐσημείωσε πλήρη ἐπιτυχίαν.

Κατὰ τὰς χθεσινὰς στάσεις ἐργα-
σίας ἡ ΗΕΜ ἐκήρυξε λόκ - ἄουτ.

Ὡς γνωστὸν, αἱ στάσεις ἐργασίας
ἔχει ἀποφασισθῇ νὰ διαρκέσουν μέχρι
τοῦ Σαββάτου.

14/7/66

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΓΑΛΑΞΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ ΞΕΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΚΟΜΙΤΟΣ ΠΕΤΡΟΥ ΓΚΑΜΠΑ

Ο ΒΥΡΩΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

Μετάφρασις: ΜΠΑΜΠΗ ΑΝΝΙΝΟΥ

Ζητήστε τις εκδόσεις ΓΑΛΑΞΙΑ
στα βιβλιοπωλεία και στο κεν-
τρικό του πρατήριο : Σωκρά-
τους 42, Στοά Όμοιοίς

ΟΙ ΚΡΙΤΙΚΟΙ ΣΥΧΝΑ ΒΟΗΘΟΥΝ ΤΟ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ΜΑΣ ΒΙΒΛΙΟ

Είναι τῆς γνώμης ὁ συγγραφεὺς καὶ ἀναδημαϊὸς κ. ΚΩΝ. ΤΣΑΤΣΟΣ

«ΤΟ ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΟ ΚΟΙΝΟ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΥΨΗΛΟΥ ΕΠΙΠΕΔΟΥ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΕΙΝΑΙ ΠΟΛΥ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΕΝΟ.— ΤΟ ΚΑΚΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΡΩΕΙ ΤΟ ΚΑΛΟ ΒΙΒΛΙΟ»

Τῆς τακτικῆς συνεργατίδος μας κ. ΕΛ - ΒΑ

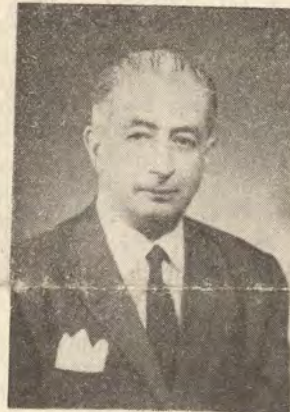
Στὴ συνέχεια τῆς ἐρεύνης
μας γιὰ τὸ λογοτεχνικὸ βιβλίον
καὶ τὰ προβλήματά του, ἀπαν-
τᾷ σήμερα ὁ διακεκριμένος κα-
θηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ
Ἀκαδημαϊκὸς κ. Κωνσταντῖνος
Τσάτσος.

ΕΡ.: Τὸ σύγχρονον ἐλληνι-
κὸν λογοτεχνικὸν βιβλίον, ὡς
ἠθικὸν λειτουργήμα, ἐκπληροῖ
κατὰ τὴν γνώμην σας οὐσια-
στικά, τὴν ἀποστολὴν του στὴν
σημερινὴν κοινωνίαν μας;

ΑΠ.: Ἄν καὶ διαβάζεται λι-
γώτερο ἀπὸ ὅ,τι ἔπρεπε, τὸ λο-
γοτεχνικὸ μας βιβλίον προσφέρει
πολλὰ στὴν κοινωνία μας. Εἴ-
ναι πολὺ συχνὰ ὁ θεματοφύλα-
κας τῶν καλῶν μας παραδόσε-
ων καὶ ἀκόμη καὶ ὁ διαμορφω-
τὴς ἐλληνικοῦ ἠθους.

ΕΡ.: Ἡ ὑπάρχουσα κρατι-
κὴ μέριμνα διὰ τοὺς συγγρα-
φεῖς καὶ διὰ τὰ ἐκδιδόμενα ἐρ-

γα εἶναι ἐπαρκής; Ποῖα ἄλλα
ἐκτὸς τὰ γνωστὰ αἰτήματα θὰ

Ὁ κ. Κων. Τσάτσος

μποροῦσαν νὰ ικανοποιηθοῦν ἀ-
κόμη;

ΑΠ.: Ὅχι βέβαια. Εἶναι ἀ-
νεπαρκής. Στὶς χώρες ὅπου γρά-
φεται μιὰ γλῶσσα μεγάλῃς δια-

δόσεως ἡ κρατικὴ μέριμνα εἴ-
ναι περιττή. Τὸ βιβλίον ζῇ ἀ-
πὸ τὴν μεγάλην κυκλοφορίαν του.
Στὶς χώρες ὅμως ὅπου γρά-
φονται τὰ βιβλία σὲ γλῶσσα
περιορισμένης διαδόσεως ἀνή-
κει στὴν πολιτεία νὰ ἀντικα-
ταστήσῃ τὸ κοινόν. Ἀλλοιῶς τὸ
βιβλίον θὰ φθῇ. Στὴν Ἑλ-
λάδα ὅλοι οἱ λογοτέχνες ζοῦν ἀ-
πὸ κάποιο ξένο ἐπάγγελμα· ἐ-
παγγελματίες λογοτέχνες δὲν ὑ-
πάρχουν διότι δὲν ἀποδίδει
τὸ βιβλίον.

ΕΡ.: Τὸ σύγχρονον λογοτε-
χνικὸν μας βιβλίον παρουσιάζει
κατὰ τὴν γνώμην σας ἀ-
ξιόλογη ἀπὸψη στὸ ἐξωτερι-
κό;

ΑΠ.: Ὡς τὸν Δεύτερον Παγ-
κόσμιον Πόλεμον τὸ ἐλληνικὸν βι-
βλίον, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέ-
σεων, ἦταν ἀγνωστο στὸ ἐ-
ξωτερικόν. Τὸ γινώριζαν μερικοὶ
λίγοι ποὺ ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν
νεοελληνικὴν γλῶσσαν. Ὑστερα
ὅμως ἄρχισε τὸ ἐλληνικὸν βι-
βλίον νὰ κατακτᾷ ἔδαφος, στὴν
ποίησιν μὲ τὸν Καβάφη καὶ
τὸν Σεφέρη, στὸν πεζὸ λόγον μὲ
τὸν Κασαντζάκη, τὸν Πρεβελά-
κη, τὸν Μυριβήλη, τὸν Βενέζη
καὶ δυὸ τρεῖς ἄλλους. Αὐτὸ ἀ-
πετέλεσε ἓνα ἀξιόλογο ἔθιμον.
Ἐτοί κάποτε ξεκίνησε ἡ Νορ-
βηγία καὶ ἔκανε κυριολεκτικῶς
διεθνὴ τὴν λογοτεχνίαν της, ποὺ
στὸ πρωτότυπον, σὲ ἐλάχιστους
εἶναι προσιτὴ.

ΕΡ.: Οἱ ἔγκυροι κριτικοὶ
(Συνέχεια εἰς τὴν 2αν σελίδα)

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ

ΠΑΡΑΠΟΝΟ

Ιόσες φορές τὰ κύματα,
τοῦ ἐπέφταν ἀφρισμένα
τὸ ἔρπον τ' ἀκρογιαλίας μου,
τὰ ρώτησα γιὰ σένα!

Ιόσες φορές τὸ δάκρυ μου
στὴν ἄβυσσος ἔχει στάξει,
καὶ πόσο ἐπαρακάλεσα
να ρθεῖ σ' ἐσέ ν' ἀρᾷ!

Τοῦ κακοῦ! Φεύγει ἡ θάλασσα
καὶ πίσω της μ' ἀφήνει
ἀφροὺς καὶ λίγα φρύγανα
γιὰ μόνῃ ἐλεημοσύνη.

Κι' ἐγώ, τυφλός, ἐκοίταζα
τὸ κύμα καὶ δὲν εἶδα
ὅτι εἶναι ἀφρός ἡ ἀγάπη μου
καὶ φρύγανα ἡ ἐλπίδα!...

Α. ΒΑΛΑΩΡΙΤΗΣ

σης τοῦ ἐνὸς στὴν ἀγκαλιά
ἢ ἄλλου. Γιατί μετὰ τὸ δι-
σμό, τὸ ἐρωτικὸ ἀγκάλιασμα
εἶναι θανάτου, τῶν ἀνθρώπων,
ὡς ἄλλη ἀσχολία, ἐβάλλε σὲ
ῥαχίαν τοὺς θεοὺς. Τότε ὁ
ὅς, ἔκαμε μιὰ φυσιολογικὴ
ἀπρὸς αὐτοὺς τὰ γεννητικά
γιὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἔτσι ποὺ
τὶ νὰ τεκνοποιῇ, ἀφήνοντας
σπέρμα του, σὰν τὰ ἐντομα

σικὴ μορφή.
Μποροῦμε λοιπόν, νὰ παρα-
δεχθῶμε ὅτι, ὁ Ἀριστοφάνης
μετὰ τὸ μῦθον τοῦ πλατωνικοῦ
Νομοδοτοῦ, ὑπερακοντίζει τὸν
πολιτικὸν κομωδιογράφον, καὶ
ἐπισημαίνει στὸ ἔθος τοῦ ἱερο-
πότη — ποιητῆ, ποὺ μιλάει τὴν
μυστηριακὴν γλῶσσαν σὲ τόνο Ἀ-
ριστοφανικό. Πρέπει νὰ προσε-
νῶμε ἰδιαίτερα τὰ τελευταῖα
λόγια τοῦ μύθου. Λέγει ὁ Ἀ-
ρι-

διχ

συνέχεια
σπινδελ

ΜΑ

Λ. ΑΡΒΑΝΙΤΑΚΗ

τοι τόσο πολύ;...
έσσουν;
ασσα στὸν ἀέρα.

τους;
ὲς γνώσεις τους,
ς.
ὁ ἀπόρητο, τὸ μυστήριο.
ἄγνωστο καὶ μυστήριο.
μένη γῆ
φάνερο οὐρανὸ

ὦν εἶναι δικοί μου
υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων.
ἀστεύουν σ' αὐτό,
λοὶ καὶ
α τοῦ Θεοῦ;
μυρμήκι
πεθαίνει;
πεθάνουν.

ΟΡΑ

Δ. ΒΑΛΑΣΚΑΝΤΖΗ

εἰς χούφτες
καρδιάς
κεφάλι
λι
αἰγές.

ουζάξεις
τὸ φῶς

τομή αμιλία τοῦ προσώπου τοῦ
Συλλόγου κ. Γ. Ν. Κομίνη,
ἀφορώσα τὴν σημασίαν τῆς
ιδρύσεως, τοὺς στόχους καὶ τὰς
ἐπιδιώξεις τοῦ Σωματείου. Με-
τὰ τὴν ἐκφώνησιν τοῦ λόγου
τοῦ ὁ κ. Κομίνης ἔκοψε —κά-
πως ἀργοπορημένα— τὴν πίττα
καὶ διένειμε ὀνομαστικῶς με-
ρίδια εἰς τὰ μέλη καὶ τοὺς πα-
ρευρισκομένους. Τὸ πρόγραμμα
ἄνοιξε μὲ ἀπαγγελίας ποιημά-
των τῶν Ν. Βελιώτη, Γ. Κομί-
τη, Δ. Κουλεντιανοῦ, Ντ. Βλα-
χογιάννη, Ἀν. Κοντογιώργη,
Κ. Κοκοροβίτη, Μ. Γαληνοῦ, Γ.
Χαρολῆ, Π. Παπαρηγόπουλου,
Χρ. Καροδογιάννη κ. ἄ. ἀπὸ
τῆς θαυμάσιας καλλιτέχνης
Ἰλίας Λυβικοῦ καὶ Ἀμαρυλλί-
δα. Ἀκολούθως ἡ κ. Αἰκ. Χουρ-
δάκη ἀνέγνωσε μὲ ἐπιτυχία σά-
τυρα τοῦ κ. Κ. Ταρνάρη.

Τὸ μουσικὸν πρόγραμμα ἐκά-

χερι τῶν πρώτων προϋφώνων.
[5.2]
Τὴν βραδυά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν
Πρόεδρο κ. Γ. Κομίνη καὶ τὰ
μέλη τοῦ Δ. Σ. τοῦ Συλλόγου
Δ. Κουλεντιανό, Ἀν. Κοντο-
γιώργη, Κ. Ταρνάρη, Αἰκ.
Χουρδάκη καὶ Γερ. Καρολῆ καὶ
τοὺς εὐγενῶς προσφερθέντας
καλλιτέχνας Ἰλίας Λυβικοῦ, Ἀ.
μαρυλλίδα, Ζωρζ Μέλονται, Πω-
λίνα καὶ Σ. Σιαπκαρά, ἐτίμη-
σαν μὲ τὴν παρουσίαν τους, ὁ
πρόεδρος τῆς ἐξελεγκτικῆς Ἐ-
πιτροπῆς τοῦ «Συλλόγου Ἑλ-
λήνων Λογοτεχνῶν κ. Ν. Βε-
λιώτης, ὁ συγγραφέας καὶ ἐφο-
πλιστής κ. Ἀνδρ. Λαιμός, οἱ
ποιηταὶ Κ. Κοκοροβίτη, Ντίνος
Βλαχογιάννης, Μ. Γαληνός, Χρ.
Καροδογιάννη καὶ πολλοὶ ἄλ-
λοι ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων,
μέλη καὶ φίλοι τοῦ Συλλόγου.

Ἀπόψεις τοῦ κ. Κων. Τσάτσου γιὰ τὸ λογοτεχνικὸ μας βιβλίον

(Συνέχεια ἐκ τῆς 1ης σελίδος)

τοῦ λογοτεχνικοῦ βιβλίου συν-
τείνουν εὐμενῶς στὴν πρόοδον
τῶν λογοτεχνῶν καὶ τῶν γραμ-
μάτων μας γενικώτερα; Τὸ ἀ-
ναγνωστικὸν μας κοινὸν κατα-
τοπιζεται σωστά;

ΑΠ.: Οἱ κριτικοὶ συχνὰ βο-
ηθοῖν τὸ βιβλίον. Τὸ ἀκατα-
τόπιστο κοινὸ πρὶν ἀγοράσῃ ἔ-
να βιβλίον συμβουλευέται τοὺς
κριτικούς. Κριτικῇ τῶν κριτι-
κῶν δὲν μπορῶ νὰ κάνω. Ὅ-
τι πάρουν οἱ καλοὶ, ὑπάρχουν καὶ
οἱ σήμαντοι.

ΕΡ.: Τὰ κυριώτερα μέσα ἐ-
παφῆς (τύπος, ραδιόφωνον κ.
λπ.) προβάλλουν ἱκανοποιητι-
κὰ τὴν συμβολὴν τῆς λογοτε-
χνίης μας εἰς τὸ εὐρὺ κοινόν,
ὥστε ἡ κυκλοφορία τοῦ λογο-

τεχνικοῦ βιβλίου νὰ καθίστα-
ται εὐρύτερα;

ΑΠ.: Τὸ βιβλίον στὴν Ἑλλά-
δα βοηθεῖται ἀπὸ τὸν τύπον καὶ
τὸ ραδιόφωνον. Συγκριτικὰ μὲ
ἄλλες χώρας δὲν ὑστεροῦμε.
Πρέπει νὰ ξεκινοῦμε πάντα ἀ-
πὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἀναγνω-
στικὸ κοινὸ τοῦ βιβλίου ὑψη-
λοῦ ἐπιπέδου, στὴν Ἑλλάδα εἶ-
ναι πολὺ περιορισμένο. Σὲ αὐ-
τὸ τὸ λίγον κοινὸ παρέχονται
ἀρκετὰ μέσα γιὰ νὰ πληροφο-
ρηθῇ τὴν κίνησιν τοῦ βιβλίου.
Δὲν εἶναι ἐκεῖ ἡ ἀδυναμία μας.
Εἶναι ἄλλου. Εἶναι ὅτι τὸ κα-
κὸ περιοδικόν, τὸ χυδαῖον, ὅπως
ἄλλωστε καὶ ἄλλου, τρώει τὸ
καλὸ βιβλίον. Ὅπως στὰ νομί-
σματα. Τὸ κακὸ νόμισμα διώ-
χνει τὸ καλόν. Ἐκεῖ εἶναι ἡ ρί-
ζα τοῦ κακοῦ, τὸ χαμηλὸ ἐπί-
πεδον τῆς παιδείας μας.

"ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ"

— Parisys —

10 Αύγ. 1969

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Η ΙΔΕΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ ΝΑ ΖΗ ΚΑΝΕΙΣ ΟΡΘΑ

Ιαν. 1969

Πνεῦμα αἰσιοδοξίας

Ματθίου (2)

ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΛΟΓΙΣΜΟΙ ΕΝΟΣ ΠΑΛΗΟΥ

Τὸ ἔτος 1968 μᾶς ἀφῆκε σὺν κληρονομιά στὸν πολιτικοὶν-κοινωνικό τομέα, γενική ἀνπνυχία καὶ ἀναταραχή ἐξ αἰτίας τῆς εἰσβολῆς τῆς κομμουνιστικῆς Ρωσίας στὴν Τσεχοσλοβακία καὶ τὴν παρουσία τοῦ Σοβιετικοῦ Στόλου στὴν Μεσόγειο.

Παράλληλα τὸ κοσμοϊστορικό γεγονός μετὰ τὴν περιφορά γύρω ἀπὸ τὴ Σελήνη τῶν τριῶν Ἀμερικανῶν ἀστροναυτῶν, γεγονός πού ἀναφέρεται στὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος.

Τὸ πρῶτο εἶναι σχετικό καὶ ἔχει σχέση μετὰ τὴς κοινωνιοπολιτικές ἐπιδιώξεις μέσα στὸν ἱστορικό χρόνο τῆς δράσεως τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι ἐφήμερο καὶ παροδικό, ὅπως ὅλα τὰ ἱστορικά φαινόμενα στὸν ροῦ τῶν χιλιετηρίδων.

Ἡ περιφορά γύρω ἀπὸ τὴ Σελήνη εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλειώδη ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, στὴν πορεία του γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἀληθείας.

Μία ἀθάνατη κρίσις θὰ ἔλεγε ὅτι τὰ δύο γεγονότα πού προαναφέραμε δὲν συνδέονται μεταξὺ τῶν καὶ ὁμῶς ὑπάρχει μία ἀλληλεξάρτησις.

Ἀπὸ τὴ στιγμή πού ὁ ἄνθρωπος ἀπέκτησε σπνείδισι τοῦ ἑαυτοῦ του, τῆς πνευματικῆς του ἱκανότητος καὶ συνειδητοποίησε τὴν αἰσίαση δίψα τῆς γνώσεως ἢ ὅλη του ἀνοδική πορεία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν κοινωνικό ἰδεολογισμό. Θρησκεία, φιλοσοφία, Δίκαιο καὶ σὰν ἐπιστέγασμα ἡ καλλιτεχνική δημιουργία τείνουν στὸν αὐτὸ σκοπὸ, στὴν κατάκτηση διὰ τῆς γνώσεως καὶ τῆς δημιουργίας ἀντικειμενικῶν συνθηκῶν πού θὰ ἐπιτρέψουν ἀρμονική συμβίωσι τῶν ἀνθρώπων, τὴν ὁλοκληρώσι τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς.

Ὁ Μεφιστοφελῆς στὸν Φάουστ τοῦ Γκαίτε λέγει γιὰ τὸν μικρὸ θεὸ τῆς γῆς ὅτι ἴσως θὰ μπορούσε πειὸ καλὰ νὰ ζῆσιν ἂν ὁ δημιουργὸς δὲν τοῦ εἶχε χαρίσει μιὰ σπῆθα αὐράνιο φῶς. Εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς ἀπαισιοδοξίας, τὸ πνεῦμα τῆς ἀπελπισίας πού κατακυριεύει τὸν ἄνθρωπο χωρὶς πίστι καὶ ἰδανικά, πού ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀξία τοῦ

ἀνθρώπου, πού ἀρνεῖται, κατὰ θεὸς τὴν πνευματικὴ ὑπόστασι αὐτοῦ.

Ἡ πεσιμιστικὴ ἀποψις τοῦ κόσμου ὁδηγεῖ στὴν πνευματικὴ ξηρότητα. Ἡ μηδενιστικὴ ἀποψις τῆς Ἱστορίας εἰς τὴν ἀπελπισίαν «Εἴμεθα καταδικασμένοι, λέγει ὁ Σάρτρ, νὰ εἴμεθα ἐλεύθεροι διότι ἡ μοῖρα μας εἶναι ἀνοικτὴ ὅχι πρὸς τὸ ἀπεῖρο ἀλλὰ πρὸς τὸ μηδέν καὶ δὲν ὑπάρχει θεὸς νὰ μᾶς σώσῃ». Γιὰ τὸν Σάρτρ καὶ τοὺς ὁπαδοὺς του ἡ ἱστορικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι χωρὶς σκοπὸ. Ὁ Κάμυ ὑποφέρει ἐξ ἴσου ἀπὸ τὸν τρομὸ τῆς ἱστορίας γιὰ τὸν λείπει ἡ πίστις στὴν πνευματικότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν δυνατότητα τῆς ὁλοκληρώσεώς του, κατέχεται ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς ἀπελπισίας. Ὁ Ἰωάννης Μπερντιέφ ζητεῖ μιὰ διέξοδο μετὰ τὴν ὑπογράμμιση τῆς διαστροφῆς. Ὁ Ἰονέσκο στὴν καλλιέργεια τοῦ παραλόγου καὶ ὠρισμένοι ὑπαρξιστὰὶ κατέχονται ἀπὸ νοσηρότητα πού τοὺς ὁδηγεῖ στὴν ἀπελπισία. Φιλόσοφοι τῆς Ἱστορίας ὅπως ὁ Ὁσβαλτ Σπένγερ καὶ ὁ Τόλμπυ ἀσכולοῦνται μετὰ τὸ φαινόμενο τῆς περιοδικότητος. Ὁ φιλόσοφος Γιάσπερς πέρνει μιὰ σαφὴ θέσι ἐναντι τῶν πεσιμιστῶν καὶ ἀπαισιοδόξων καὶ τονίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι ὁμοίος μετὰ ἓνα ἀντικείμενο ἢ ἓνα ζῶον γιὰ τὸ ἀντικείμενο λειτουργοῦν οἱ φυσικοὶ νόμοι, στὸ ζῶο οἱ βιολογικοὶ νόμοι καὶ τὸ ἐνστικτο, ὁ ἄνθρωπος ὁμῶς ἔχει συναίσθησι τῆς ἐλευθερίας του. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἡ οὐσία καὶ ἔχει σχέση μετὰ τὸν θεόν. Ὁ Μπερντιέφ λέγει πῶς ἡ πτώσις τοῦ ἀνθρώπου ἐκφράζεται, μετὰ τὸ γεγονὸς τῆς ἀπορρίψεως τοῦ Ἡλίου ἀπὸ μέσα του πρὸς τὴν ἐξωτερικότητα. Ἀφέθη στὰ σκοτάδια καὶ λαμβάνει τὸ φῶς ἀπὸ τὸν ἥλιο, πού εἶναι ἐξωτερικός. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ εἶναι ὁ ἥλιος τοῦ κόσμου. Ὁ νέος πνευματικός ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ἓνας ἄνθρωπος ἥλιος, πού ἀκτινοβολεῖ ἀπὸ μέσα του φῶς πρὸς τὸν κόσμον. Σὲ ὅλη τὴν οἰκουμένη, λέγει ὁ Τσέχωφ τὸ μόνον ἀναλλοίωτο εἶναι τὸ πνεῦμα.

Ὁ ἀκαδημαϊκὸς Κ. Τσάτσος ἀρχίζει τὸ συγκλονιστικὸ βιβλίον του «Ἀφορισμοὶ καὶ Διαλογισμοί» μετὰ τὴν παράγραφο 1:

«Τὸ μόνον ἰλαρὸ μέσα στὴ ζωὴ τοῦ παντός εἶναι ὁ Λόγος.

Ἐξω ἀπὸ τὸ Λόγο γίνεται τὸ πᾶν τραγικόν. Ἐξω ἀπὸ τὸ Λόγο τὸ πᾶν ζῇ κάτω ἀπὸ τὸν ἴοιο τοῦ θανάτου. Χωρὶς τὴν παρουσία τοῦ Λόγου ὁ πᾶν κακότητα τοῦ κόσμου θὰ μένευε χωρὶς ἐξήγησι. Γιὰ τὸν κόσμον, παρ' ὅλες τὴς ἀθλιότητές του, ἔγινε γιὰ νὰ ἐνσαρκωθῇ ὁ Λόγος.

Γι' αὐτὸ μόνον ἐκεῖνοι, πού δὲν ἀπαρνήθηκαν τὸ Λόγο, μπορεῖ καὶ νὰ μὴν ἀπελπιζοῦνται. Καὶ τῆς φύσεως ἀκόμη ἡ τραγικότητα γίνεται ὠραία μόνον καὶ μόνον διότι ἐγκλείει τὴν ἐντέλεια τοῦ Λόγου.

Στὴν ἐπεκτατικὴ, ἱμπεριαλιστικὴ πολιτικὴ τῆς Κομμουνιστικῆς Ρωσίας ὁ ἐλεύθερος Κόσμος θὰ ἀντιδράσῃ ἀποτελεσματικά. Ὁ κομμουνισμὸς εἶναι καταδικασμένος γιὰ τὸ ὅπως ἔγραψε ὁ Μπερντιέφ στὸ βιβλίον του «Ἐνας νέος μεσαίων»: «δὲν πιστεύομε στὸ δημιουργικὸ σοβιετικὸ ἔργον» εἶναι ἓνας ἐφιάλτης, τρομερῶς καὶ ἀπὸ τὸ καταστροφικὸ σοβιετικὸ ἔργον. Εἶναι τὸ σύστημα Κιγκόλαεφ, τὸ σύστημα ἐκτροφῆς ζῶων μεταφερόμενο στοὺς ἀνθρώπους.

Μετὰ τὸ κοσμοϊστορικὸ κατόρθωμα τῶν τριῶν Ἀμερικανῶν Ἀστροναυτῶν μπαίνουμε σὲ μιὰ νέα περίοδο, στὴν ἐποχὴ τῆς ἐλευθερίας, τῆς δημιουργίας καὶ τοῦ θριάμβου τῶν πνευματικῶν ἀξιών. Τὸ πνεῦμα τῆς αἰσιοδοξίας θὰ ἐπικρατήσῃ. Τελικὰ θὰ ἐπικρατήσῃ ὁ ὁρθὸς Λόγος καὶ οἱ ψευτοφιλόσοφοι τύπου Τζάν Ντζενέ, καὶ οἱ πνευματικοὶ αὐτοκόλακες, ὅπως ὁ Ράστελ καὶ ὁ Σάρτρ πού καθορίζουν τὴ θέσι τους ἀπὸ παροδικὰς σκοπιμότητες, θὰ πέσουν στὴν ἀφάνεια.

Ἡ σύγχυσις ἡ ὁποία ἐπεκράτησε λόγω τῆς ἀγνοίας τῶν ἱστορικῶν δεδομένων, ἀπάνω στὰ ὁποῖα ἀνηγέρθη ὁ σημερινὸς πολιτισμὸς ξεκαθαρίζεται καὶ ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος θὰ σταθῇ στὸ ὕψος τῆς ἀναπτύξεως, πού ἐφθάσε ἡ σύγχρονη ζωὴ.

[7.7]
 "ΠΡΟΪΝΑ ΝΕΑ" (ΑΠΕΛΕΥΞΗ)
 4-4-64

Ο Κ. ΚΩΝ. ΤΣΑΤΣΟΣ, υ-
 πουργός Δικαιοσύνης

ΤΑ ΘΕΡΙΝΑ
ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΑ
ΤΗΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΗΣ
ΑΕΡΟΠΟΡΙΑΣ

Τὰ Θερινὰ Δρομολόγια τῆς
«ΟΛΥΜΠΙΑΚΗΣ ΑΕΡΟΠΟΡ
ΑΣ» ἰσχύοντα ἀπὸ 1 — 4 —
1967 μέχρι 31 — 10 — 1967

Ἐκάστην ΔΕΥΤΕΡΑΝ
ΠΕΤΑΡΤΗΝ κατ' εὐθείαν ΑΘ
ΝΑΙ — ΙΩΑΝΝΙΝΑ — ΑΘΗ
ΝΑΙ. Ἀναχώρησις αὐτ)του
τοῦ Πρακτορείου ὥρα 08.4
Ἀναχώρησις ἀερ)φους ἐκ το
Ἀερ)μίου ὥρα 09.25.

Ἐκάστην ΤΡΙΤΗΝ — Π
ΡΑΣΚΕΥΗΝ & ΚΥΡΙΑΚΗΝ
μέσω Ἀγρινίου. Ἀναχώρησ

τοῦ Πρακτορείου

Μία ἀποκαλυπτική
 συζήτηση
 εἰς τὴν Ἀκαδημίαν
 Ἀθηνῶν

ΝΕΥΕΙ

ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Μία ἀποκαλυπτική
 συζήτηση
 εἰς τὴν Ἀκαδημίαν
 Ἀθηνῶν

ΑΙ ΤΕΣΣΑΡΕΣ ΟΥΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

πόρτες στις άλλες δυνάμεις της ψυχής. Με μία έλλογα προγραμματισμένη προσπάθεια τείνει να

πότες στις άλλες δυνάμεις της ψυχής. Με μία Ελλάδα ποσορευματισμένη προσπάθεια τείνει να περιορίσει ή και να εκμηδυνήσει το έλλοιο στοιχείο στην τέχνη. Ή τσάπ αυτή προσφοράς ξεπεράσει το μέτρο που αλφάμια μπορεί

ἀλλά με τὸν νοῦν. Βλέπουμε στὴν ἐποχή μας νὰ διαπλάσσεται ἕνας τύπος ἀνθρώπου διανοητικῶς μὲν ἐξέχουσ ἀνεπτυγμένον, ἀλλὰ καὶ ἐκβαρβαρισμένον, εἰς ὅτι ἀπαιτεῖται οἱ ἀπλὴς διάνοια, ἀλλὰ νοῦ καὶ πνεῦμα καὶ αἰσθητικὸν εἰσαγα-

A black and white portrait of a middle-aged man with dark, wavy hair, looking directly at the camera. He is wearing a dark suit jacket over a light-colored shirt and a dark tie. Behind him is a large bookshelf filled with numerous books, some standing upright and others stacked horizontally. The lighting is soft, highlighting his facial features.

[illegible][illegible]

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

A black and white photograph of a man from the chest up. He is wearing a dark suit jacket, a light-colored dress shirt, and a dark tie. A single white flower is pinned to the left side of his lapel. The background is dark and out of focus.

να αλυσθούν Αιτικές παρε-
σεις, όπως αυτά που «υπα-
στήσαν» οι Ρωσικοί συγκαλλι-
τες, ο Βατικανός, ο Βορειοανατο-
λικός Ατλαντικός Οργανισμός
Παράσπονδης, από την προαγ-
όμενη αυτήν την «αποστολή».
Αντί αυτού που σάλευσαν τον κό-
σμο τα τελευταία πενήντα χρό-
να, 'Ο όποις ευδοκίμοις των
παρεσπόνδων χρόνων άπαιτεί Ανώ-
τερο και Απολύτο, ο Απώτερος
τό ο πολιτιστικός ίδεσμός του
Ευρωπαϊκού, από ό,τι τα κοινά
άλλα κίνητρα της εποχής
μας. Περνάει, λοιπόν, η αυτό ο
Απώτερος Απώτερος, ο Απώτερος
από της κοινωνικής συμβολής
να δαμάσει πολιτιστική κρίση. Σ-
ταγώς διεκδικεί η ανθρώπινη τα-
νότητα την πολιτική πράξη, η
για την Ελλάδα, καθώς και
στον άλλον κόσμο, από τον
Καρολινόσμο πόλεμο ως το τέλος
της δυναστείας των Απώνων.
Αυτή η «αποστολή» είναι
χρονικά πλαίσια κυρίως θα άρ-
χισαν η σύγχρονη ομαστική πα-
ράσπονδης της διεθνούς της. Έξω
από τον χώρο σφοδρικής θα στα-
νάλι μεντα παρέρχοντα.

ΕΡ.: Για να καταλήξω, θα
προς αυτό το σημείο, θα πά-
ρασπονδία να συμπληρωθεί
δου, έχετε στην Ελλάδα, και
στην Ελλάδα, και στην Ελλάδα,
ερώτηση: Ποιο νομίζετε πως εί-
ναι το σπουδαιότερο γνώριμο

[illegible]

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Ηδη επισημαίνεται συμπεριφορές στην έσχατη κρίση, οι οποίες σεβάστηκαν την ελευθερία δοσά του άλλου, δυνάμει του πολιτικού νόμου. Ήθικος και πολιτικός νήμος σπρώχνουν στην ελευθερία πράξι του κάθε ανθρώπου, του συνόλου των ανθρώπων του κόσμου, του ανθρωπίνου είδους, του ανθρωπίνου είδους. Αποτελούν για αυτό τους ε-
ξοπλιστά αναγκαίους όρους για τη δημιουργικότητα του ανθρώπου.

[illegible][illegible]

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

[illegible][illegible]

ΣΤΩΝ, ΔΙΑ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ Η ΙΔΙΩΤΙΚΩΝ ΤΟΜΕΩΝ :

- ΤΑΣΙΝΟΜΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΘΕΚΕΥΣΙΣ ΠΛΗΘΣ ΦΥΣΕΩΣ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΚΑΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ (ΑΡΧΕΙΑ, ΜΗΤΡΩΔ, ΜΑΘΗΤΟΛΟΓΙΑ, ΑΣΘΕΝΟΛΟΓΙΑ, ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΚΛΠ.)
- ΚΟΣΤΟΛΟΓΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΘΗΚΗ
- ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΙΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

• ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΕΦΑΡΜΟΓΑ ΜΕΩ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΩΝ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ :

- ΜΟΝΤΕΛΑ ΠΛΗΘΥΣΜΑΚΑ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ, ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑΚΑ ΚΛΠ
- ΕΠΙΛΥΣΙΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ ΣΤΑΤΙΚΗΣ, ΥΔΡΑΥΛΙΚΗΣ, ΘΕΩΡΤΩΙΩΣ

• ΤΕΧΝΙΚΑ ΜΕΛΕΤΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΒΛΕΥΣΙΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΩΝ

• ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΚΑΙ ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ ΕΝΤΥΠΩΝ

Ο ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΔΟΞΙΑΔΗ

ΣΑΣ ΣΥΜΠΕΡΙΣΤΑΤΑΙ ΥΠΕΥΘΥΝΩΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΥΛΛΗΨΗΝ, ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΝ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗΝ ΤΩ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙ ΣΑΣ

ΠΑΡΗΦΟΡΙΑΙ: ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΩΣ 8 Π.Μ. - 8 Μ.Μ.
ΤΗΛΕΦ. 623.901. ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΣΥΝΠΟΣΙΟΝ 1968
μεταφράσει Μοσχόπουλου στα Γαλικά
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΣΑΤΣΟΥ

Ημερ;
Περιοδικό
Αρχ.: Μεταφράσει
Παρί

ΔΙΑΛΟΓΙΣΜΟΙ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΒΙΩΜΑ

ρίσκομαι πια μπρός στο άνοιγμα της μεγάλης Πύλης, από όπου φαίνεται ο πλατύ-τερος ορίζοντας. 'Ο ορίζοντας πού από τί-

ποτε δεν ορίζεται· γιατί είναι άπειρος· ο ορίζοντας πού διδάσκει τὸ άπειρο. 'Η Πύλη αὐτή ονομάζεται Θάνατος. Πού σέ πάει; 'Από τὸ πεπερασμένο, — (δχι στήν πλατωνικήν έννοια, αλλά τή· συνηθισμένη) —, σέ πάει στο άπειρο. Τὸ άπειρο πού μπορεί νά είναι άπειρο κενό ἢ καί άπειρη πληρότητα. "Οποῖος ζῇ τὸ τελευταῖο τοῦτο, τήν πληρότητα, αρχίζει νά ζῇ τὸν Θεό. Πρὸς τήν άπειρη πληρότητά Του κατατείνει ἡ ψυχὴ πού ζῇ στὸν πεπερασμένο κόσμο, καθὼς πάντα στέκει, σέ στάση άναμονῆς, μπρὸς στο άνοιγμα τῆς μεγάλης Πύλης.

Τὸ νά ζῆς τήν άπόλυτη πληρότητα σημαίνει νά ταυτίζεσαι με αὐτήν· μιὰ πού ἂν εἶσαι 'Εσὺ ἔξω από αὐτήν κάτι τῆς λείπει· δέν εἶναι άπόλυτη. "Οταν ὁμως ταυτίζεσαι με αὐτήν, τότε δέν εἶναι πια τὸ περιεχόμενό τῆς ἀντικείμενο ἐνός υποκειμένου, ἐσοῦ πού τήν θεωρεῖς. 'Η υποκειμενική τῆς βίωση καί ἡ ἀντικειμενική τῆς ύπόσταση συμπίπτουν. Συμπίπτει τὸ υποκείμενο καί τὸ ἀντικείμενο. "Ετσι γίνεται αὐτὴ ἡ πληρότητα βίωμα, μόνο πέρα από τὴ διάκριση υποκειμένου καί ἀντικει-

μένου, δηλαδή πέρα από τοὺς βασικούς δ-ρους κάθε νόησης διὰ τοῦ λόγου, πέρα καί από τήν νοητικὴν ἐποπτεία (intellektuelle Anschauung) ἂν τέτοια ὑπάρχει. Βίωμα ἄρρητο καί γιὰ τὸ λόγον ἀδιανόητο.

'Ενῶ ὁμως εἶναι πέρα από τὸ λόγο, ἀποτελεῖ τήν ἀναγκαία κατάληξή του. 'Αποτελεῖ, κατὰ Kant, μιὰ κατὰ λόγον δχι νόηση αλλά πίστη. Περνώντας κάτω από τήν Πύλη, περνᾷς πέρα από τὸ λόγο· περνᾷς πέρα από δ,τι λέμε πεπερασμένο, πέρα από δ,τι λέμε ζωή. Πρέπει, γιὰ νά ζῆσης τήν άπόλυτη πληρότητα, νά φθάσης στο όριακό σημείο όπου δ,τι πεπερασμένο, δ,τι ἐγκόσμιο ὑπάρχει μέσα σου θά σβύση καί θά ζῆσης δ,τι άπειρο, δ,τι ὑπερβατικό· δηλαδή μιὰν ἀποπροσωποποιημένην ὑπόσταση. Τοῦτο ἀποτελεῖ τήν κατὰ λόγον ἀναγκαία κατάληξη, πού πλήρειμά τῆς δέν εἶναι ὁ λόγος, αλλά ἡ πίστη.

'Ο μελλοθάνατος πού μεταλαμβάνει τὰ ἄχραντα μυστήρια δηλώνει με τούτη τὴ συμβολική του πράξη, πὼς πιστεύει καί ἀναγνωρίζει· μιὰν άπόλυτην ἀξία, με τήν ὁποία, σὰ μόριό τῆς, θά ἐνωθῇ στοὺς αἰῶνες. 'Αποβάλλει τήν πρόσκαιρην ὑπόσταση τῆς στενῆς ὑποκειμενικότητας καί τῆς «συνειδήσεως τοῦ προσωπικοῦ εἶναι» γιὰ νά ἐνδυθῇ τὸ αἰώνιον ἔνδυμα τῆς ἀντικειμενικότητας καί «τοῦ εἶναι τοῦ ἴδιου».

Στὸ όριακό τοῦτο σημείο τῆς μεταβάσεως, ὅπου ὑποκειμενικὴ συνειδηση, με δ,τι περιέχει, γνώση, μνήμη, αἴσθηση, βυθίζεται μέσα στο άπειρο, καί γίνεται ἓνα

μέ αυτό, πρωτοαντικρύζεις τὸν Θεό· ἀρχίζεις νὰ τὸν ζῇς. Τῇ στιγμῇ ποῦ τὸ ἐγώ σου, ὁ λόγος σου χάνεται, ἀγγίζεις τὸν Ὑψιστο. Τῇ στιγμῇ ποῦ σταματᾷ ἡ ζωὴ καὶ ἡ νόηση, αἰσθάνεσαι πῶς ἀγγίζεις τὸ τέρμα, πῶς βρῆκες τὴ λύση.

Ἀλλὰ τί λύση; μήπως ἔλυσες τὸ ἀγνωστο διὰ τοῦ ἀγνώστου; Ἀγνωστο γιὰ τὴ σκέψη τοῦ ἀνθρώπου, ἀσύλληπτο ἀπὸ τὴν ἐποπτεία του, ἀπρόσιτο μὲ τὸ αἶσθημά του, ἀλλὰ συλληπτὸ μὲ κάποιο εἶδος πνευματικῆς λειτουργίας, ποῦ βρίσκεται ἐκεῖ ὅπου σκέψη, ἐποπτεία καὶ αἶσθημα δὲν ἔχουν ἀκόμα διαιρεθῇ, ὅπου ἀκόμα συλλειτουργοῦν ἢ ὅπου μετὰ τὸν χωρισμό τους, ἔχουν πάλι συνενωθῇ. Συλληπτὸ μὲ κάποιο ἀσύλληπτο, ἀπὸ τὴ σκοπιά μας, εἶδος πνευματικῆς λειτουργίας. Λειτουργίας τοῦ ἐγώ. Ἀλλὰ ποιοῦ ἐγώ; Κάποιου ἐγώ ποῦ δὲν εἶναι πιά καθαρῶς ὑποκείμενο, ἀλλὰ εἶναι καὶ ἀντικείμενο. Κάποιου ἐγώ ποῦ εἶναι πρὶν ἀπὸ τὴ διάκριση ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου. Μόνο μιὰ ἀπόλυτη ἐνότητα μπορεῖ νὰ συλλάβῃ μιὰν ἀπόλυτη ἐνότητα. Μόνο ξεκινώντας ἀπὸ τὸ Ἐν καὶ Πᾶν μπορεῖ νὰ καταλήξῃς στὸ Ἐν καὶ Πᾶν.

Ἀλλὰ τότε ποῦ εἶναι ὁ Θεός; Μέσα μου ἢ ἀπέναντί μου;

Κάπου πέρα ἀπὸ τὸ «μέσα μου» καὶ τὸ «ἀπέναντί μου». Σταματῶ ἐδῶ. Ὅ,τι καὶ ἂν πῶ δὲν εἶναι ἀρκετό, δὲν εἶναι σωστό. Μόνο ἓνα αἰσθάνομαι πῶς μπορῶ νὰ πῶ, χωρὶς νὰ λαθῶ: «Εἶναι».

Ἐπαναλαμβάνω ἔτσι τοὺς λόγους τοῦ Μωϋσέως: «Ἐρωτήσουσιν με. Τί ὄνομα αὐτῷ; Τί ἐρῶ πρὸς αὐτούς; καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς πρὸς Μωϋσῆν. Ἐγὼ εἰμὶ ὁ ὦν. Καὶ εἶπεν: Οὕτως ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ: Ὁ ὦν ἀπέσταλκέν με πρὸς ὑμᾶς». (Ἐξοδος 3, 13 - 15).

Ὅσα εἶπαμε εἶναι παραδεκτὰ μόνο

γιατὶ ἀναφερθήκαμε σὲ ἓνα μυστικό, ἢ μᾶλλον στὸ μυστικὸ βίωμα.

Τὸ μυστικὸ ὅμως τοῦτο βίωμα, ποῦ ἔχει τὴ λογικὴ μορφή ποῦ περιγράψαμε, δὲν εἶναι καὶ λογικὸ στὴν οὐσία του. Εἶναι βίωμα ποῦ συντελεῖται, ὄχι μὲ τὸ νοῦ μονάχα, ἀλλὰ μὲ ὅλες τὶς δυνάμεις τῆς ψυχῆς, καὶ ἀκόμη καὶ τοῦ σώματος, μὲ ὅλη τὴν ψυχοφυσικὴν ἐνότητα ποῦ ἀπαρτίζει τὴν προσωπικότητα. Τὸν Θεὸ δὲν τὸν ἐννοοῦμε μονάχα ἀλλὰ καὶ τὸν αἰσθανόμεσθε καὶ τὸν αἰσθανόμεσθε συγχρόνως καὶ μὲ τὴν ἐσωτερικὴν αἰσθησι καὶ μὲ τὶς ἐξωτερικὰς μας αἰσθήσεις. Ὅλες αὐτές, σὲ κάποιο ὀριακὸ σημεῖο, συγχωνεύονται σὲ μιὰν ἐνιαία ἀντίληψη καὶ πῶς πέρα συγχωνεύονται καὶ μὲ τὴν νόηση. Νόημα καὶ ἀντίληψη σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο συμπύπτουν.

Αὕτῃ ἡ συρροὴ ὅλων τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ σημεῖο πλήρους ἐνότητας κάνει ὥστε τὸ μυστικὸ βίωμα, ποῦ ἔχει τούτῃ μόνο τὴ λογικὴ μορφή, νὰ ἔχη πολλὰς ἄλλες ὁψεις. Πρῶτα εἶναι ἀπόλυτη εὐδαιμονία. Ὅποιος φθάσῃ νὰ ζήσει τὴν ἀπειρὴ πληρότητα, ἀποβάλλει κάθε πόνο ποῦ ἢ ἑλλειψή. τῆς προκαλεῖ, ἀφοῦ ἔχει ξεπεράσει καὶ τὸ τέλος τῆς προσωπικῆς ζωῆς, τὸ θάνατο, ποῦ συγκεφαλαιώνει ὅλα τὰ δεινὰ. Ὑστερα εἶναι ἔρως. Ὅλη ἡ πνευματικὴ ζωὴ εἶναι ἔρως πρὸς τὴν πληρότητα, μιὰ πορεία τῆς πενίας πρὸς τὸν πόρο, τὸν ἀπόλυτο πόρο ὅπου καὶ ἀναπαύεται. Εἶναι κατ' οὐσίαν ὁ ἔρως μιὰ πορεία πρὸς τὸν Θεό. Στὴν ὀριακὴ θέσῃ τῆς ἀνοικτῆς Πύλης ὁ ἔρως αὐτὸς παύει νὰ εἶναι ἡμερος πρὸς τὴν πληρότητα, διότι εἰσέρχεται στὴν πληρότητα τὴν ἰδία. Εἶναι ἔρως ποῦ ἔχει ἀρθῇ στὸν πλήρη πόρο. Παύει ἔτσι νὰ ὑπάρχῃ ὡς ἔρως τῇ στιγμῇ τῆς τελειωτικῆς του ἱκανοποίησης. Τέλος τὸ βίωμα τοῦτο εἶναι κατὰ φασί. Μὲ τὴν πληρότητα δικαιώνεται καὶ κάθε τι ποῦ ὁδηγεῖ πρὸς αὐτήν, ἡ πορεία

πρός αὐτήν, τὸ πεπερασμένο πού προβαίνει γιὰ νὰ ἐνωθῇ καὶ νὰ συγχωνευθῇ μέσα στὸ ἄπειρο. Καταφάσκειται ἔτσι ὅλη ἡ ἐγκόσμια ζωὴ, ὅλη ἡ ἱστορία, ὡς κάτι κατὰ βάθος ἄξιο, καλὸ καὶ δικαιοῦμένο, ἀφοῦ τελικὰ ἄγεται πρὸς τὴν πληρότητα, ἀφοῦ τέρμα του εἶναι ὁ Θεός. Ἡ ζωὴ φανερώνεται ἔτσι ὡς μία ἄπειρη πορεία πρὸς τὸν Θεό, ἡ ἀκριβέστερα, μέσα στὸν Θεό.

Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐγκόσμιας πράξης τότε μόνο πράττει ἀπολύτως ὀρθά, ὅταν πράττει ἐν ὄψει τοῦ τελικοῦ τούτου σκοποῦ τῆς πράξης. Ὅταν τὸν ὁδηγεῖ τὸ θεῖο. Ὅσοι σταματοῦν σὲ ἐνδιάμεσους σκοπούς, σὲ προσωρινὲς σκοπιμότητες, ὅποιοι δὲν πράττουν ἐν ὄψει μόνο τοῦ Θεοῦ, κάπου θὰ λαθέψουν. Ἄν δὲν σκεφθοῦν κάθε πράξη τους ἐν ὄψει τοῦ Θεοῦ, τότε δὲν τὴν ἔχουν σκεφθῇ ὡς τὸ τελικὸ τῆς τέλους. Γιατὶ τὸ τέλος αὐτὸ κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἀπόλυτο — αὐτὸ πού ὀνομάζουμε καὶ «ἀγαθὸ» — καὶ πού μπορεῖ νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς τὸ περιεχόμενο τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸν Θεὸ τὸν ἴδιο.

Ἄν κάθε ἐγκόσμια πράξη, κάθε ἀνθρωπινὴ ζωὴ, ἂν ὅλη ἡ δημιουργία δὲν εἶχε τοῦτο τὸ νόημα τῆς πορείας πρὸς καὶ μέσα στὸ Θεό, τότε δὲν θὰ ὑπῆρχε λόγος ὁ δημιουργὸς τῆς νὰ εἶναι Θεός. Θὰ μπορούσε αἰτία τῆς νὰ εἶναι ἡ Τύχη.

Αὕτῃ ἡ τεολογικὴ πορεία τῆς δημιουργίας πρὸς τὸν Δημιουργό, πρὸς τὸν Θεό, ἀναγκάζει τὸν κατὰ λόγον ζῶντα ἄνθρωπο νὰ ἀνταποκρίνεται στὴ δημιουργία μὲ μιὰ καθολικὴ κατάρπασιν. Γιατὶ ἡ δημιουργία γίνεταί ἔτσι τὸ ἱερὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ. Ταυτίζεται μὲ τὸ «ἀγαθόν». Νόημά τῆς εἶναι τὸ ἀγαθὸ πού ἀποτελεῖ καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ Θεοῦ. Μέσα ἀπὸ τὴν ἀγαθότητα τῆς δημιουργίας ἀναθρώσκει ἡ φυσιογνωμία Του. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ ἀγαθοῦ, δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ, ὡς τελικοῦ σκοποῦ τῆς δημιουργίας, αὕτῃ θεμελιώνει καὶ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴν οὐσία του.

Ἄν ὅμως ὁ Θεός, δημιούργησε τὸ σύμπαν, καὶ λόγος καὶ σκοπὸς καὶ νόημα τοῦ Σύμπαντος δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ ἀπόλυτο ἀγαθόν, δηλαδὴ αὐτὸς ὁ ἴδιος, πῶς τοῦτο τὸ ἀκλόνητο αἶτημα τοῦ νοῦ συμβιβάζεται μὲ τὴν παρουσία τοῦ κακοῦ; Ὅλων τῶν θρησκειῶν τὰ δόγματα εἶναι γι' αὐτὸ καὶ ἀπολογίες γιὰ τὴν παρουσία τοῦ κακοῦ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ.

Ὅποιοι βάζει ἀντιμετώπους τὴν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ἄνθρωπο πού θέλει καὶ μπορεῖ νὰ πράξῃ τὸ κακόν, θὰ ἀναγκασθῇ νὰ ἀρνηθῇ ἢ τὴν παντοδυναμία τοῦ Θεοῦ ἢ τὴν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεὸς ἂν παραχωροῦσε αὕτῃ τὴν ἐλευθερία τοῦ κακοῦ στὸν ἄνθρωπο, θὰ περιώριζε συγχρόνως τὴν παντοδυναμία του.

Γιὰ νὰ φωτίσωμε τὸ πρόβλημα σὲ μιὰ ἄλλῃ πτυχή του, ρωτοῦμε : Πῶς ἐξηγεῖται ὁ θάνατος, τὸ μέγιστο δεινόν, καὶ συνεπῶς καὶ ὅλα τὰ ἄλλα δεινὰ τῆς ζωῆς, ἀφοῦ ὑπάρχει ὁ Θεός; Γιατὶ νὰ ὑπάρχη ἡ ὑλικότητα πού ἀπὸ αὐτὴν καὶ ὁ θάνατος ἐκπορεύεται καὶ τὰ ἄλλα δεινὰ γεννιοῦνται; Γιατὶ πῆρε ἡ δημιουργία τὴν μορφή τῆς ὑλικότητος; Ἡ μήπως δὲν νοεῖται δημιουργία χωρὶς καὶ τὸ στοιχεῖο τῆς ὑλικότητος; Χωρὶς δηλαδὴ τὸ κακόν, τὸν πόνο, τὸν θάνατο; Μὲ ταπεινοφροσύνη ὁμολογῶ πῶς στὰ ἐρωτήματα αὐτὰ δὲν μοῦ ἔδωσαν ἀπάντησιν οὔτε τοῦ Leibniz ἢ «Θεοδικία» οὔτε τοῦ Schelling οἱ μεγάλοι μεταφυσικοὶ ὁραματισμοί. Ἄρα γε μήπως τοῦ συγκλονιστικοῦ αὐτοῦ προβλήματος δὲν ὑπάρχει λύσις; Εἶναι ἄρα γε ἐδῶ μόνῃ μας καταφυγή, ἡ *docta ignorantia*;

Πρὶν ὅμως προσπαθῶμε νὰ ἀπαντήσωμε στὴν ἐρώτησιν : γιατί νὰ ὑπάρχη τὸ κακόν; πρέπει νὰ δοῦμε τί εἶναι αὐτὸ πού χαρακτηρίζομε ὡς κακόν. Θεωρούμενο ἀπὸ μιὰ καθολικώτερη σκοπιά, μήπως εἶναι τὸ κακὸ καλόν; Μήπως ὅ,τι εἶναι ζωὴ, εἶναι καὶ καλόν, γιατί ὅ,τι εἶναι ζωὴ εἶναι ἀπὸ Θεοῦ;

"Ας πάρουμε αυτό που θεωρείται το χειρότερο κακό, το θάνατο. "Αν το αληθινό νόημα κάθε όντος είναι να ένωθῃ με τὸν Θεό, να αποατομικευθῇ, να απο - προσωποποιηθῇ, γιὰ να συγχωνευθῇ μέσα στὴν ενότητα τῶν πάντων, γιατί να εἶναι ὁ θάνατος κακό; Εἶναι ἀντίθετα ὁ μόνος δρόμος πού μπορεί να ὁδηγήσῃ στὴ μόνη λύση, στὴν εἴσοδο, ὅχι στὸ κενὸ τῆς ἰνδικῆς νιρβάνας, ἀλλὰ στὴν πληρότητα τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ. Καθένας μπορεί να ἐννοήσῃ πῶς ἄλλος δρόμος, πού να ὁδηγῇ τὸ θνητὸ ἄτομο στὴν πληρότητά του, δὲν ὑπάρχει. Δὲν μπορεί να ὑπάρξῃ. "Αν ὅμως ὁ θάνατος, τὸ μέγιστο τῶν δεινῶν, δὲν εἶναι κακό, τότε ποῦ ἀπὸ τὰ μικρότερα δεινὰ μπορεί να θεωρηθῇ κακό; Στὸ κάτω - κάτω καὶ ἂν ὑπάρχουν ἄλλα δεινὰ, ὁ θάνατος μπορεί ὅλα να τὰ τερματίσῃ.

'Αλλὰ ἂν κακὸ χειρότερο ἀπὸ τὸ θάνατο εἶναι ἡ ἁμαρτία, τὸ σατανικὸ στοιχεῖο; Πῶς ἐξηγεῖται ἡ ἁμαρτία μέσα στὴ Δημιουργία τοῦ Θεοῦ; Τί εἶναι ἄρα γε ἁμαρτία; 'Η παράβαση κάθε νόμου; 'Οχι βέβαια. Τοῦ ἡθικοῦ νόμου; Μόνον ὅμως μιὰ εἶναι ἡ ἁμαρτία κατὰ τοῦ ἡθικοῦ νόμου: ἡ προσβολὴ τῆς ἐλευθερίας μέσα σου καὶ μέσα σὲ ὁποιοδήποτε ὄν πού ἔχει τὴ δυνατότητα τῆς ἐλευθερίας. 'Αμαρτία σημαίνει τὴν παρεμπόδιση, τὴν ἄρνηση τῆς ἐλευθερίας, ὅπου μπορεί ἐλευθερία να ὑπάρξῃ. Καὶ εἶναι τοῦτο ἁμαρτία, διότι ἡ ἐλευθερία εἶναι καὶ ὁ μόνος δρόμος πού ὁδηγεῖ τελικὰ στὸ ἀγαθόν, δηλαδὴ στὸ Θεό, ὁ δρόμος πού φέρει στὴν ἔνωση με τὸν Θεό. 'Αμαρτία με μιὰ λέξη, εἶναι ἡ ἄρνηση τοῦ Θεοῦ.

'Η ἄρνηση ὅμως τῆς ἐλευθερίας, πού εἶναι καὶ ἄρνηση τῆς πορείας πρὸς τὴν ἐλευθερία καὶ ἐπομένως καὶ ἄρνηση τῆς πορείας πρὸς τὸ Θεό, ἐμφωλεῦει στὸν αἰσθητό, στὸν ὕλικὸν ἄνθρωπο, στὴν ὕλη. 'Η ὕλη ὑπάρχει ἐν χρόνῳ καὶ ὁ ἄνθρωπος, καθ' ὃ μέτρον εἶναι ὕλη, ὑπάρχει ἐν

χρόνῳ καὶ κινεῖται καὶ πράττει ἐν χρόνῳ. "Αν τώρα ἡ ἐν χρόνῳ κίνηση καὶ πράξη ἔχει ἀπὸ τὴ φύση τῆς διαλεκτικῆς μορφῆς, ἂν στὸ χρόνο κάθε ιδέα, ὅπως καὶ ἡ ιδέα τῆς ἐλευθερίας ἀναλύεται καὶ δὴ διαλεκτικὰ, ἀναρωτιέμαι μήπως τότε ἡ στιγμή τῆς ἀντίθεσης πρὸς τὴν ἐλευθερία, δηλαδὴ τὸ κακό, ἐνυπάρχει στὴν ἴδια τὴ φύση τῆς ἐλευθερίας ἐφ' ὅσον ἐκτυλίσσεται διαλεκτικὰ ὡς ιδέα μέσα στὸ χρόνο: μήπως δηλαδὴ, ἀπὸ τὴ στιγμή πού ὑπάρχει χρόνος, ὑπάρχει καὶ διαλεκτικὴ πορεία τῶν ιδεῶν μέσα στὸ χρόνο καὶ ὑπάρχει ἐπομένως κατ' ἀνάγκην καὶ ἡ στιγμή τῆς ἀντίθεσης πρὸς τὴ θέση τῆς ιδέας; 'Αναρωτιέμαι μήπως ἡ λογικὴ μορφή τοῦ προβλήματος πού μᾶς ἀπασχολεῖ, γίνεται πῶς συγκεκριμένη, ἂν θεωρήσουμε πῶς ἡ ἄρνηση τῆς ἐλευθερίας καὶ ἐπομένως ἡ ἄρνηση τοῦ Θεοῦ, δὲν μπορεί να νοηθῇ παρὰ ὡς ἡ στιγμή τῆς ἀντίθεσης στὴ διαλεκτικὴ πορεία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν ἀπόλυτὴ ἐλευθερία, δηλαδὴ πρὸς τὸν Θεό.

'Αλλὰ καὶ γιατί αὐτὴ ἡ στιγμή τῆς ἀντίθεσης; Γιατί ἡ διαλεκτικὴ πορεία; Γιατί ἡ εἰς στιγμὰς κατὰτμηση, εἰς χρόνον ἀνάλυση τῆς οὐσίας; Γιατί ὁ χρόνος καὶ ἡ ὕλη; Γιατί αὐτὴ ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ ἀγαθὸ καὶ τὸ θεῖο; Γιατί αὐτὴ ἡ ἀπόσταση τῆς Δημιουργίας ἀπὸ τὸν Δημιουργό; Γιατί αὐτὸ τὸ κάτι πού δὲν εἶναι θεῖο — τὸ ἀντίθετο ἀπὸ τὸ θεῖο ἔστω καὶ ὡς στιγμή μιᾶς θετικῆς πορείας πρὸς τὸ θεῖο;

Ποιὰ εἶναι ἡ δύναμη πού θέτει αὐτὸ τὸ ἀντίθετο; Εἶναι πηγαία δύναμη ἀντίθετη πρὸς τὸ θεῖο, ὅπως τὸ ἤθελαν οἱ μανιχαῖοι; 'Η θέτει τὸ ἴδιο τὸ θεῖο τὸ ἀντίθετό του; Εἶναι τέλος τοῦτο τὸ διαλεκτικὸ σχῆμα ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων, αὐτῶν καθ' ἑαυτά; Φαίνεται μᾶλλον πῶς δὲν εἶναι ἡ οὐσία, ἀλλὰ ἡ μόνη μορφή, ἀπὸ τὴν ὁποία μπορεί να συλλάβῃ ἓνα λογιζόμενο ὑποκείμενο τὴν πορεία τοῦ πνεύματος.

τος μέσα στο χρόνο. Ἐκεῖ ἀγγίζουμε πιά τὸ ὄριο τοῦ λόγου. Ἀνάλογα, στὴ σύλληψη τῶν αἰσθητῶν, ὄριο τῆς γνώσης εἶναι οἱ μορφές τῆς ἀντίληψης καὶ οἱ κατηγορίες τῆς διάνοιας.

Ἔτσι τὸ συγκλονιστικὸ πρόβλημα τῆς Θεοδικίας ἀδυνατεῖ νὰ τὸ λύση ὁ λόγος, ὅπως ἀδυνατεῖ νὰ λύση τὸ πρόβλημα τοῦ πράγματος αὐτοῦ καθ' αὐτό.

Ὅλα ὅσα ὡς ἐδῶ σημειώσαμε εἶναι γενικὰ γνωρίσματα τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος. Μέσα στὸ πλατὺ τοῦτο πλαίσιο παρουσιάζονται διαφοροποιήσεις. Κάθε μεγάλη θρησκεία ἔχει τὸ μυστικὸ τῆς ἡθός· ἡ βουδδιστικὴ, ἡ ταοϊστικὴ, ἡ ιουδαϊκὴ, ἡ χριστιανικὴ.

Τὸ μυστικὸ ἡθος τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἂν θέλαμε, ὅχι νὰ τὸ ἐξηγήσωμε, ἀλλὰ νὰ τὸ συνοψίσωμε μὲ μιὰ λέξη, θὰ λέγαμε τὴ λέξη : ἀ γ ά π η. Θὰ τὴν λέγαμε ὁμως μὲ μιὰν ἔννοια πολὺ πλατύτερη ἀπὸ ὅ,τι συνηθίζεται, πλατύτερη ἴσως καὶ ἀπὸ τὴν γνωστὴ παυλιανὴ ρῆση περὶ ἀγάπης. Ἡ ἀληθινὴ χριστιανικὴ ἀγάπη ἔχει ἓνα κοσμικὸ νόημα. Δὲν εἶναι ἀγάπη μόνο πρὸς τὸν συνάνθρωπο, πρὸς κάθε ἐμψυχον ὄν. Εἶναι ἀγάπη πρὸς τὸ ἄπειρο, πρὸς τὴ ζωὴ, πρὸς ὅ,τι «εἶναι». Τὸ «εἶναι» τοῦτο, ἡ ἀπειρὴ ζωὴ κατὰ φύσιν ὡς κάτι ἀγαθόν, γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἀληθινὸς χριστιανὸς τὸ ἀγαπᾷ. Ἡ ἀπλὴ σκέψη τῆς ὑπαρξῆς γενικὰ τὸν συγκινεῖ, γιατί ἡ ὑπαρξὴ τοῦ συμπαντος εἶναι τὸ καλὸ καὶ κακό, εἶναι ἀναγκαστικὰ τὸ ἀντίθετό της, ἡ ἀνυπαρξία.

Ὁ χριστιανὸς ἀγαπώντας, πέρα ἀπὸ τὸν συνάνθρωπο, τὸ σύμπαν, ἀγαπᾷ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν ἀρχὴ τοῦ συμπάντος, τὸν Θεό. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ κύριον στὴν χριστιανικὴ θρησκεία καὶ ὅχι ἡ ἀγάπη τοῦ πλησίον· ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, τοῦ δημιουργοῦ καὶ τῆς δημιουργίας του, ποὺ εἶναι ἔργο καλόν, ἡ ἀγάπη ποὺ ὁδηγεῖ

στὴν ἔνωση μὲ τὸν Θεό, μὲ τὸ Ἐν καὶ Πᾶν.

Ἀκόμη ζωηρότερα ἐκφράζεται ὁ Τολστόης : «Ἡ ἀγάπη εἶναι ὁ Θεὸς καὶ θάνατος; γὰρ μένα, ποὺ εἶμαι ἓνα μόριο αὐτῆς τῆς ἀγάπης, σημαίνει τὴν ἐπιστροφὴν στὸ μέγα Πᾶν, στὴν πηγὴ τὴν αἰώνια» (Τολστόης: Πόλεμος καὶ Εἰρήνη, 2, IV, κεφ. 14).

Ἡ ἔνωση αὐτὴ τῆς σταγόνας μὲ τὸν ὠκεανόν, τῆς κάθε ψυχῆς μὲ τὸ Σύμπαν, τοῦ κάθε πλάσματος μὲ τὸν Πλάστη, δὲν ἔχει λογικὸ περιεχόμενο· δὲν εἶναι μόνο ἡμερὸς πρὸς τὸ τέλειον, ὅπως ὁ πλατωνικὸς ἔρω. Εἶναι κάτι πλατύτερον εἰς ἑκτασιν καὶ ἐγγύτερον πρὸς τὸ συγκινησιακὸ στοιχεῖον. Ἀγκαλιάζει ὅχι μόνο τὸ εὐμορφο, ἀλλὰ καὶ τὸ δύσμορφο, ὅχι μόνο τὸ τέλειον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀτελές, ὅχι μόνο τὸν φωτισμένον ἀπὸ τὴν παραδείσια μακαριότητα κόσμον τῶν ἀγγέλων ἀλλὰ καὶ ὅλον τὸν κόσμον τῶν κολασμένων, τὸν κόσμον τοῦ πόνου, τὸ βασίλειον τοῦ θανάτου. Ἡ ἀγάπη αὐτὴ εἶναι μαζὶ καὶ χαρὰ καὶ πόνος. Εἶναι ἀγάπη καθολικὴ. Ἐχει τὴν καθολικότητα τοῦ θείου. Συγχαίρει μὲ ὅ,τι εἶναι ὑπαρξὴ καὶ συμπονάει μὲ ὅ,τι εἶναι ὑπαρξὴ. Συγχαίρει μὲ τὰ αἰώνια στοιχεῖα καὶ συμπονάει μὲ τὰ θνητά.

Ἔτσι ὁ δρόμος πρὸς τὴ χαρὰ, πρὸς τὴν μακαριότητα εἶναι μαζὶ καὶ συμμετοχὴ στὸν παγκόσμιον πόνο. Ἡ μεγάλῃ μορφὴ κατὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, μὰ καὶ ἡ μεγάλῃ του δόξα, εἶναι ποὺ πλάτυνε τὴν ἀγάπην τόσο ὥστε νὰ περιλαμβάνῃ καὶ τὴν συμπόνια, τὸν οἶκτο, τὸ ἔλεος, ἀκόμη καὶ μπρὸς στὴν ἁμαρτία, ἀκόμη καὶ μπρὸς στὴν μέγιστη ἁμαρτία· τὴν ἄρνηση τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀγάπη ὁμως ποὺ εἶναι ἔλεος, ὁδηγεῖ στὴν συγγνώμην καὶ μὲ τὴ συγγνώμην καταλύει τὴν ἁμαρτία, ἀγκαλιάζοντας ἀδιαφόρητα τὸ Σύμπαν.

Ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη, καθὼς εἶναι τόσο πλατειά, ἔχει καὶ ἓνα ἄλλο γνώρισμα — ποὺ καὶ γι' αὐτὸ κατηγορήθηκε — τὴν ἀπέραντη γλυκύτητα ποὺ δὲν χωρίζεται

ἀπὸ κάποια θηλότητα, τὴν εὐγενέστερη πού μπορεῖ κανεὶς νὰ συλλάβῃ—τὴ μητρικὴ θηλότητα. Τὸ νόημα τοῦ Θεοῦ, μέσα στὸ χριστιανικὸ στερέωμα, γεννώντας τὴν ἀγάπη, τῆς προσδίδει μαζί με τὸ ἄπειρο εὖρος καὶ τὴν ἀπειρὴ γλυκύτητα τῆς θηλότητας καὶ μάλιστα τῆς μητρότητας· τῆς μητέρας πού ἀγκαλιάζει τὸ ἄρρωστο, τὸ δύσμορφο, τὸ ἁμαρτωλὸ παιδί της.

Ἡ τέτοια ἀγάπη ξεκινάει πρὶν ἀπὸ τὴ διάκριση ἄξιου καὶ ἀνάξιου μεταξύ τῶν στοιχείων τῆς ζωῆς, γιατί ὅ,τι εἶναι ζωὴ εἶναι καὶ Θεὸς καὶ γι' αὐτὸ καὶ ἀπόλυτα ἄξιο καὶ ἄλλη περαιτέρω διάκριση δὲν ὑπάρχει. Μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴν ἀποδοκιμάζῃ, γιατί ἰσοπεδώνει κατὰ κάποιο τρόπο τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ, τὸ ἄξιο καὶ τὸ ἀνάξιο—στά δικά μας τὰ μάτια— με λόγους ὅμως δὲν ἀντικρούεται. Ἡ ἔννοια τοῦ κακοῦ δὲν ἀντέχει ἐν ὄψει τῆς ἀγάπης. Ἀφοῦ ὁ Θεὸς εἶναι ἡ πηγὴ τοῦ παντός, τὸ κακὸ εἶναι ἀδιανόητο. Γι' αὐτὸ ἡ καθολικὴ ἀγάπη, ἡ ἀγάπη τοῦ ἄσχημου, τοῦ ἄμορφου, τοῦ ἀρνητικοῦ, τοῦ ἁμαρτωλοῦ, εἶναι ἡ μόνη νοητὴ στάση τῆς χριστιανικῆς ψυχῆς. Ἄν, παρὰ ταῦτα τὸ κακὸ ὑπάρχει, θὰ μπορούσε νὰ νοηθῇ μόνο ὡς ἐπεισώδιο περαστικὸ στὴν πορεία πρὸς τὸν Θεό, σὰν ἀνάσχεση τῆς πορείας αὐτῆς, ἀλλὰ φυσικὰ ἀνάσχεση, πού καὶ αὐτὴ στὸ ἄπειρο τοῦ χρόνου, ἐκμηδενίζεται.

Καμμιά θρησκεία, αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, οὔτε καὶ ἡ χριστιανικὴ, δὲν συνάπτεται ἀ μέσως μετὰ τὴν συνήθως θεωρουμένη ὡς ἡθικὴ τάξη, πού διακρίνει τὸ κακὸ ἀπὸ τὸ καλόν. Ἡ θρησκεία ζῇ μέσα σὲ ἄλλα μεγέθη καὶ ὑπερβαίνει τὴν περιωρισμένη σφαῖρα τῶν ἐγκόσμιων συσχετισμῶν, πού αὐτὴ ἡ ἡθικὴ τάξη προσδιορίζει. Δὲν ἀρκεῖ νὰ εἶσαι ἡθικὸς ἄνθρωπος γιὰ νὰ εἶσαι ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς πού ἐμφανίζεται, σὰν ἕνας ἀπόλυτος μονάρχης καὶ ρυθμίζει μετὰ σοφία καὶ δικαιοσύνη τὴν συμπεριφορὰ

τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τοὺς συνανθρώπους του, δὲν εἶναι ὁ Θεὸς αὐτὸς καθ' αὐτόν. Εἶναι πλασμένοι κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τοῦ ἀνθρώπου, προικισμένοι μετὰ μόνο ἀνθρώπινες ιδιότητες, ἐξηγμένες ὅμως σὲ ἕνα ἀνώτατο μέτρο. Θρησκευτικὴ συγκίνηση δὲν ἐμπνέει. Ἡ ἡθικὴ τάξη πού ἐπιβάλλει δὲν ὑψώνει. Δὲν ἐμφυσᾷ τὴν τάση τῆς ἐνώσεως μαζί του. Δὲν ἐξηγεῖ τὸ γιατί τῆς ζωῆς, δὲν δείχνει τὸ τέλος της. Δὲν εἶναι θρησκεία. Τέτοιος, ἀπὸ μιὰ πλευρά, ἀπὸ αὐτὴν ἀκριβῶς πού τὸν ξεπερνᾷ ὁ Χριστιανισμός, εἶναι ὁ Θεὸς τῶν Ἰουδαίων, καθὼς ἐμπνέει πίστη, σεβασμό, καὶ πρὸ παντός δέος. Στὸν Χριστιανισμόν ὅμως, τὴν ιδέα τοῦ νόμου, τὴν ιδέα τῆς δικαιοσύνης, ἀντικαθιστᾷ μιὰ πνοὴ πού ὑπερβαίνει τὴ δικαιοσύνη: ἡ ἀγάπη. Καὶ ἡ ἀγάπη ἐξαφανίζει τὸ δέος. Τὸ ἀντικαθιστᾷ μετὰ τὴν εὐγνωμοσύνη καὶ τὴν ἀπειρὴ νοσταλγία πρὸς τὸν Θεόν.

Στὸν Χριστιανισμό, τίς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ τὴν «τάξη» καθορίζει ἡ καθολικὴ ἀρχὴ τῆς ἀγάπης καὶ ὄχι ὁ ἡθικὸς νόμος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ «τάξη τῆς ἀγάπης» εἶναι μόνο μιὰ πτυχὴ του, θρησκευτικὰ ὄχι ἡ σπουδαιότερη. Σπουδαιότερη εἶναι ἡ ἀγάπη, ὄχι πρὸς τοὺς συνανθρώπους τοὺς ἴδιους, ἀλλὰ πρὸς τὸ Θεόν, ὁ συνεχὴς ἀγώνας γιὰ τὴν ὁλοένα καθαρώτερη θέασή του, γιὰ τὸ πλησίασμά του. Θρησκευτικὸς ἄνθρωπος δὲν εἶναι ὁ ἀπλῶς ἡθικός, ἀλλὰ ὁ μυστικός. Ὁχι ἐκεῖνος πού ἀναλίσκεται ἀπλῶς σὲ ἀγαθοεργίες πρὸς τὸν πλησίον, ἀλλὰ ἐκεῖνος πού ἀναλίσκεται στὴν ἀνώτατη δυνατὴ προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου, νὰ ἐνωθῇ μετὰ τὸν Θεόν.

Ὁ ἡθικὸς ὅμως νόμος, στὴν καθαρωτάτην ἔννοιά του, δὲν εἶναι καὶ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ αὐτὸς ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀρχὴ τῆς ἀγάπης. Ὁ σεβασμὸς τῆς ἐλευθερίας δηλαδὴ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἄλλου, πού αὐτὸς ἀποτελεῖ τὸν βασικόν, τὸν καθ' αὐτὸ ἡθικὸν νόμο, ἀπὸ τὸν ὅποιον συνάγον-

ται όλοι οί άλλοι οί ειδικώτεροι, οί μεταβλητοί αναλόγως τών κοινωνικών συνθηκών, ήθικοι κανόνες, έμπίπτει μέσα στην πλατύτερη σφαίρα τής αγάπης, αποτελώντας μιάν μερικώτερην έκφρασή της. Γι' αυτό ή θρησκεία, θεμελιωμένη στη γενικώτερη άρχή τής αγάπης, μπορεί και αναπτύσσει ένα όλόκληρο σύστημα ήθικών κανόνων, πού κατ' ανάγκην συμπίπτει με αυτό, πού, άνεξάρτητα από κάθε θρησκευτική σκέψη, θεμελιώνεται στον πρακτικό λόγο, στον σεβασμό τής προσωπικότητάς. "Όπου κρατεί αυτός ό σεβασμός υπάρχει ήθική. Λόγος παρά πάνω να υπάρχει και εκεί πού υπάρχει αγάπη για την προσωπικότητα. Διότι ή αγάπη περικλείνει έκτός από τον σεβασμό και κάτι καθολικώτερο, την θετική φροντίδα για την έλευθερία του άλλου.

'Αλλά ούτε ή αγάπη του πλησίον έξαντλεί την θρησκευτική ζωή. Έξ Ισου με αυτήν όλα τά αισθητά και πνευματικά μέσα πού έτοιμάζουν, σώμα και πνεύμα χάριν του υπεράτατου σκοπού τής καθολικής κατάφασης, δηλαδή τής ένωσης με τον Θεό, αποτελούν βασικά της στοιχεία. "Αν αποδεικνύονταν ότι ό άσκητισμός, ή καταπολέμηση γενικά τής σαρκός, είναι ένα τέτοιο μέσον, τότε τό μέσον τούτο έχει απόλυτη θρησκευτική αξία. Και όσα λέγονται έναντίον του άσκητισμού είναι λόγοι πού στρέφονται και έναντίον τής θρησκείας. Τό ίδιο φυσικά ισχύει και για τον μοναχισμό. Προσωπικά πιστεύω πώς ό άσκητισμός και ό μοναχισμός είναι ένας από τους όρθους δρόμους, ό άμεσώτερος μάλιστα, προς τον Θεό και γι' αυτό κρίνω πώς καμμία κατάκρισή τους δέν συμβιβάζεται με τό νόημα τής Χριστιανικής αλλά και όποιασδήποτε άλλης άληθινής Θρησκείας.

'Υπάρχουν όμως και άλλοι όρθοι δρόμοι, και άς μήν τους άναγνωρίζει τό δόγμα τής Έκκλησίας. Είναι πρό παντός ό

δρόμος τής αισθητικής και ίσως και τής έρωτικής συγκίνησης. Μπορεί κανείς μάλιστα να υποστηρίξη πώς για τον κοινόν άνθρωπο, τον μη άγιο, μόνο αν στο λόγο έποικοδομηθή τό όλογο αισθητικό ή έρωτικό στοιχείο, μόνο τότε όλοκληρώνεται ή μετάβαση στο καθαρά μυστικό και θρησκευτικό. Στόν Χριστιανισμό ιδιαίτερα τούτο τό αισθητικό και αισθησιακό στοιχείο, μέσα στο κλίμα τής μητρικής τρυφερότητας, τής ύψηλēs θηλότητας πού τον ξεχωρίζει από όλες τις άλλες θρησκείες, γίνεται κατ' έξοχην έντονο.

Τό καλλιτέχνημα, άνοίγοντας μεγάλους, πέρα από τον καθαρό λόγο, όρίζοντες στη συνείδηση, είναι φυσικό να βοηθή στην άνοδο προς τη θέαση του άπολύτου, να άνοίγει βάθη άπρόσιτα, πού δέν μπορούν να έκφραστούν και να φανερωθούν παρά μόνο με τον αισθητικό λόγο. "Όταν άδειάζομε τον κόσμο από την ποίηση, τον άδειάζομε από τό στοιχείο του υπερβατικού, του θείου. Δέν υπάρχει μεγάλη ποίηση, ξένη από τό Θείο. Γιατί ή ποίηση είναι ένας τρόπος του Θεού. Μέσα στη θέση ή την άρνησή του κινείται ή ποίηση.

'Ο Χριστός πρό παντός είναι ό μεγάλος ποιητής τών θρησκειών. 'Η ποίηση του Χριστιανισμού βγαίνει από τη δραματική και συνεχή διπλή μετάβαση από τό θείο στο ανθρώπινο και από τό ανθρώπινο στο θείο, από αυτό τό τραγικό «μεταξύ» πού μαζί είναι και ίλαρό, γιατί σώζει τελικά τά πάντα από τό θάνατο.

'Η ποίηση του Χριστιανισμού βαδίζει παράλληλα με τον καθαρώτατο έρωτισμό. 'Η σχέση του Dante με τη Βεατρίκη ή του Faust με την Μαργαρίτα δείχνουν πώς ακόμη και τό αισθησιακό μετουσιώνεται, όσο ύψώνεται, σε μιá μυστική σύνδεση προς τό άπόλυτο. 'Ο Θεός κάπου κάπου μάς θυμίζει πώς πίσω από του κάθε ωραίου πλάσματος την όψη, κρύβεται ό ίδιος. Και είναι ή στιγμή αυτή πού έρωτευόμαστε.

Σπάνια βέβαια, γιατί σπάνια μᾶς στέλνει τέτοιο δῶρο ὁ Θεός. Καί σέ τόσο λίγους.

Ἡ ἀγάπη, ἡ πρώτη αὐτὴ εἰδοποιὸς διαφορὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκευτικότητος, πρὶν ἀπὸ τὸ Χριστὸ ἦταν νόημα ἄγνωστο· βγῆκε ἀκέραιο καὶ ἄρτιο ἀπὸ τῆ διδασκαλίας του, ὅπως ἡ Ἀθηνᾶ ἀπὸ τὴν κεφαλὴ τοῦ Διὸς. Δεύτερη εἰδοποιὸς διαφορὰ εἶναι ὁ Χριστὸς ὁ ἴδιος, τὸ πλατωνικὸ «μεταξὺ» ὑποστασιασμένο στὴν διφυῇ ὄντοτήτά του, ἡ γέφυρα ποὺ φέρνει σὲ ἐπαφὴ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν Θεό, ἡ ἐν Χριστῷ συνάντησις Θεοῦ καὶ Ἀνθρώπου. Ὁ Χριστὸς εἶναι ὁ Σωτὴρ. Σώζει τὸν ἄνθρωπο διότι τοῦ γίνεται γέφυρα νὰ φθάσῃ στὸ Θεό. Τὸ λογικὰ καὶ ψυχολογικὰ ἀδύνατο τοῦ πλησιασμοῦ δύο στοιχείων ποὺ βρίσκονται σὲ ἀπειρὴ ἀπόστασις, τὸ καθιστᾷ μυστικὰ ἐφικτὸ τὸ στοιχεῖο ποὺ στέκει ἀνάμεσα στὰ δύο, γιατί εἶναι καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο μαζὶ ἀδιαίρετα.

Τὸ χριστολογικὸ πρόβλημα εἶναι παρακλάδι τοῦ γενικώτερου προβλήματος τῆς συνδέσεως ψυχῆς καὶ σώματος, γενικώτερα τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ νοητοῦ. Ἡ σύνδεσις αὐτὴ νοεῖται μόνον ὡς : «μέθεξις» τοῦ αἰσθητοῦ στὸ νοητό. Καμμιά ἄλλη ἐξήγησις δὲν εἶναι νοητὴ. Πῶς συντελεῖται αὐτὴ ἡ μέθεξις ; Ἡ μέθεξις εἶναι νόημα πρωταρχικό, ὅπως ἡ ὑπαρξὴ, ὅπως τὸ φαινόμενο καὶ τὸ νοούμενο. Ὅμως ὅσοι πιστεύουν στὴν ὑπαρξὴ τῶν δύο κόσμων, μοιραῖα θὰ ἀναζητήσουν τὴ σύνδεσίν τους κατὰ τὸν τρόπο ποὺ τὴν ἀναζητήσανε οἱ Πατέρες στὶς δύο φύσεις τοῦ Χριστοῦ καὶ πρὶν ἀπὸ αὐτοὺς ὁ Πλάτων.

Ἡ ἔννοια τῆς πλατωνικῆς μεθέξεως εἶναι πραγματικά ἡ δυσκολώτερη τῆς φιλοσοφίας. Κεῖται στὰ ὅρια τοῦ λόγου. Ὁ λόγος δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ἐξηγήσῃ, ἀλλὰ χωρὶς αὐτὴν εἶναι βέβαιο πῶς τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ βρῇ τὴν ἐξήγησή του. Εἶναι ὅρος

τῆς γνώσης καὶ τῆς πράξεως sine qua non.

Ὁ Descartes ποὺ δὲν θέλησε νὰ χρησιμοποιήσῃ αὐτὴ τὴν ἔννοια, στάθηκε στὸ ἀγεφύρωτο χάσμα αἰσθητοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου καὶ τὴν ἀντικατέστησε μὲ ἓναν ἐπίσης ἀνεξήγητον παραληλισμό, μὲ ἓνα ἀνεξήγητο δόγμα. Ὁ Spinoza γιὰ νὰ βρῇ λύση, ἀρνήθηκε τὴν διαίρεση αἰσθητοῦ καὶ πνευματικοῦ κόσμου· κατέφυγε στοὺς πολλοὺς «τρόπους» τοῦ ἑνός, δηλαδὴ πάλι σὲ μιὰν αὐθαίρετη μορφή σύνδεσης, σὲ ἓνα δόγμα, ὅσο ἀνεξήγητο καὶ ἡ μέθεξις.

Ὁ Ἀριστοτέλης βοηθεῖ μὲ τίς μορφές τῆς τυπικῆς τοῦ λογικῆς στὸν προσδιορισμὸ τῆς σχέσεως τῶν ὑποστάσεων καὶ τῆς λογικῆς δυνατότητας τῆς ἑνώσεως των καθὼς καὶ τῆς δυνατότητας ἡ μιὰ ταυτοχρόνως νὰ ἀναπτύσσεται σὲ περισσότερες ὑποστάσεις. Ἀλλὰ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ὑπαρξὸς τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ, τὴν ἀναγκαιότητα τῆς σύνδεσής του μὲ τὴ Δημιουργία, αὐτὰ δὲν τὰ ἐξηγεῖ ἡ τυπικὴ λογικὴ· αὐτὰ τὰ προϋποθέτει ὡς δεδομένα. Ὅτι ἐν τῷ ἐνί, ἐν τῷ Θεῷ ἐνυπάρχει ὁ Λόγος, «πρὸ πάντων τῶν αἰώνων», ὅτι Θεὸς δὲν νοεῖται χωρὶς τὸν Λόγον, αὐτὰ εἶναι πέρα ἀπὸ τὴν τυπικὴ λογικὴ, χωρὶς νὰ παύουν νὰ εἶναι ἔλλογα. Κατὰ τὴν σοφὴ διαστολὴ τοῦ Leibniz, στὴν «θεοδικία» του, δὲν εἶναι αὐτὰ «contre la raison» εἶναι «au-dessus de la raison». Ὅτι ἐπομένως δοθέντος τοῦ Λόγου καὶ τῆς Δημιουργίας εἶναι ἐλλόγως ἐπιβεβλημένη ἡ σύνδεση, ὅτι ἔτσι ὁ Λόγος ἀναπτύσσεται μοιραίως ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν Δημιουργία καὶ ἔτσι προστίθεται μιὰ ἄλλη ἀναγκαία στιγμή τῆς θεότητος καὶ αὐτὸ μᾶς κρατεῖ πέρα ἀπὸ τὴν τυπικὴ λογικὴ, ποὺ ἀφοῦ αὐτὰ ὅλα ἄλλοθεν θεθοῦν, ἔρχεται ἐν συνεχείᾳ νὰ ὑποτάξῃ τοῦτες τίς ἐλλόγως ἀναγκαῖες στιγμὲς τῆς θεότητος σὲ λογικοὺς τύπους.

Σὲ αὐτὰ τὰ βασικὰ θεολογικὰ θέματα μᾶς εἰσάγουν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Πλωτῖ-

νος. Βεβαίως δὲν σηκώνουν μιὰ κατὰ τοὺς νόμους τῆς διανοίας ἐξήγηση. Ἔχουν ὁμῶς μιάν ἔλλογη ἀναγκαιότητα σὲ ὅσους πιστεῦουν στὴν ὑπαρξὴ δύο κόσμων, τοῦ νοητοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ στὴν ἀναγκαιότητα τῆς σύνθεσής των.

Τοῦτο τὸ βασικὸ αἶτημα τῆς σύνθεσης τῶν δύο κόσμων ὀδηγεῖ καὶ στὴν τριαδικὴ μορφή τῆς Θεότητος. Τὸ τρισυπόστατο τοῦ Θεοῦ εἶναι συμφυὲς μὲ τὴ Δημιουργία. Ὑπάρχει γιὰ νὰ συνδεθῇ Θεὸς καὶ Δημιουργία. Ὁ Θεὸς μόνο μὲ τὴν ἀνάπτυξή του σὲ τρεῖς ὑποστάσεις μποροῦσε νὰ συνδεθῇ μὲ τὴ Δημιουργία. Εἶναι μιὰ ἀνάγκη ποὺ αἰσθάνθηκε μαζὶ μὲ τοὺς ἀπολογητὲς καὶ τοὺς Πατέρες καὶ ὁ Πλωτῖνος. Τὸ ἓν, ὁ νοῦς, ἡ ψυχὴ, ἔχουν τὴν ἰδίαν ἀναγκαιότητα μὲ τὸ τρισυπόστατον. Οἱ Πατέρες χαρακτηρίζουν τὸ τρισυπόστατον τῆς μιᾶς θεότητος ὡς μυστήριον. Τὸ μυστήριο αὐτὸ εἶναι παληό. Εἶναι τὸ ἴδιο ποὺ κρύβεται πίσω ἀπὸ τὸν λιτὸν πλατωνικὸν ὄρο τῆς μετέξεως. Μὲ τὴν μέθεξιν συνδέεται ὁ αἰσθητὸς κόσμος, μὲ τὴν ιδέα, καὶ διὰ τῆς ιδέας μὲ τὸ ἀγαθόν, μὲ τὸ ἀνώτατο νόημα, μὲ τὸ ἓν. Τὸν δρόμο τῆς μετέξεως βαδίζει ἡ τρισυπόστατος θεότης. Γιὰ νὰ βαδίσῃ αὐτὸ τὸν δρόμο ἀναπτύσσεται καὶ γίνεται Λόγος καὶ Ἁγίον Πνεῦμα.

Γνωρίζω πὼς στὴν ἀφιλοσόφητη σκέψη ἐπικρατεῖ ἡ τάση νὰ ἀγνοηθῇ τοῦτο τὸ μεταφυσικὸ στοιχεῖο τοῦ Χριστιανισμοῦ, γιὰ νὰ μείνῃ ὁ Χριστιανισμὸς μιὰ θρησκεία ἀποκλειστικὰ τοῦ αἰσθήματος. Ἡ τάση αὕτῃ δὲν εἶναι ὀρθή. Τὸ αἶσθημα ὡς ἄλογο στοιχεῖο εἶναι ἓνα ὑποκειμενικὸ βίωμα ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ μεταδοθῇ. Ὅσοι θέλησαν νὰ ἐπιστρέψουν στὸν ἀδογματιστὸ Χριστιανισμὸ ἀγνόησαν τὴν ἀδυναμία τῆς ἀντικειμενικῆς ὑπόστασης τοῦ καθαρῶς ἄλογου. Γιὰ νὰ γίνῃ μεταδοτὸ σὲ ἄλλους ἔπρεπε νὰ ἀποβάλλῃ τὴν ὑποκειμενικότητά του καὶ νὰ περιβληθῇ τὸ

στερεὸ περίβλημα τῆς ἀντικειμενικότη-[9.9]
τας. Ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη γιὰ νὰ γίνῃ Ἐκκλησία ἔπρεπε νὰ ἐγκιβωτισθῇ μέσα σὲ δόγμα. Χωρὶς νὰ ἀλλοιωθῇ ἡ φύσις τῆς ἔπρεπε νὰ συνδεθῇ μὲ ἔλλογα, μεταδοτὰ κατὰ λόγον, στοιχεῖα.

Τὸ δόγμα εἶναι ἔτσι ἡ ἀναγκαία γέφυρα ἀπὸ τὸ ἐσώτατο βίωμα τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν ἔξω κόσμον. Δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι τὸ δόγμα μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ οὐσία αὕτῃ εἶναι μυστικὴ. Τὸ σύστημα τῶν συμβόλων, τῆς «συμβολικῆς σκέψεως» ποὺ ἀπαρτίζει τὸ δόγμα, εἶναι ὅπως τὸ καθαρὸ αἶσθημα, τρόπος προσπελάσεως, τῆς κατὰ ἄλλα ἀμέσως ἀσύλληπτης οὐσίας τοῦ θεοῦ καὶ διὸ εἶναι τρόπος ποὺ ἐκφράζει τὴν ἀπόλυτὴ ἀλήθεια στὴν γλῶσσα τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου.

Ὁ Χριστιανισμὸς ὁμῶς ἀκριβῶς σὰν θρησκεία τοῦ αἰσθήματος κατάρθρωσε τοῦτα τὰ αὐχμηρὰ τῆς «συμβολικῆς σκέψεως», ποὺ πλέκονται ἰδίως γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα τοῦ «μεταξύ», τοῦ «μικτοῦ» καὶ τῶν ἀριστοτελειῶν ἢ τῶν στωϊκῶν συνθέτων, νὰ τὸ διαποτίσῃ μὲ μιὰ πυκνὴ ἀτμόσφαιρα ἱερῆς ἀγάπης. Ἀπὸ τὸ θνητὸ στὸ ἀθάνατο στοιχεῖο μεταφερόμεθα μὲ τὰ φτερά της. Πρὸς τὸν Θεὸ ὑψώνεται ἡ εὐγνωμοσύνη τοῦ χριστιανοῦ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς ζωῆς· ἄπειρη εὐγνωμοσύνη πρὸς τὸ Δημιουργὸ τοῦ ἀπείρου μέσα στὸ ἄπειρον. Στὴν πίστη ποὺ τὸν πιστὸ κάθε θρησκείας συνδέει μὲ τὸ Θεό, καὶ στὴν ἐλπίδα ποὺ πολλὰς θρησκείες προσφέρουν, ἡ χριστιανικὴ θρησκεία προσφέρει, κατὰ τρόπον ποὺ οὔτε ἡ βουδδιστικὴ θρησκεία κατορθώνει νὰ φθάσῃ, τὴν ἀγάπην.

Γι' αὐτὸ στέκει καὶ στὴν κορυφὴ τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ. Ἀπάνω ἀπὸ ὅλα τὰ ἐπιτεύγματα τοῦ ἀνθρώπου, μαζὶ μὲ τὸν Ἑλληνικὸ Λόγον, ἀπὸ ὅπου καὶ γαλουχήθηκε τὸ δόγμα της.

Κωνσταντῖνος Τσάτσος

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΗΛ. ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

[Έπικήδειοι λόγοι τῶν κ. κ. Ἑρρίκου Σκάσση, Κ. Δ. Τσάτσου καὶ Παναγ. Ι. Μπρατσιώτου.]

Στις 16 Ἰανουαρίου ἀπέθανε ὁ πρῶην πρωθυπουργός, ἐπίτιμος πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας καὶ ἀκαδημαϊκός Παναγιώτης Πουλίτσας καὶ τὴν ἐπομένη ἐκηδεύθηκε ἀπὸ τὸν Μητροπολιτικὸ νὰὸ μὲ πολλὰς τιμητικὰς ἐκδηλώσεις ἀπὸ τὸ Κράτος καὶ ἀπὸ τὰ ἀνώτατα πνευματικὰ μας ἱδρύματα. Ἐκ μέρους τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας τὸν ἀπεχαιρέτησε ὁ ἀντιπρόεδρος τοῦ Σώματος κ. Γ. Χαρμπόρης καὶ ἐκ μέρους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τῆς Φιλελευθερευτικῆς Ἑταιρείας ὁ πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας κ. Ἑρρίκος Σκάσσης καὶ οἱ ἀκαδημαϊκοὶ κ.κ. Κωνσταντῖνος Τσάτσος καὶ Παναγιώτης Μπρατσιώτης.

Ὁ πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κ. Ἑρρίκος Σκάσσης εἶπε:

«Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀνέμενε, Σεβαστὲ Συνάδελφε, νὰ σὲ ἴδῃ ταχέως ἀσκοῦντα καὶ πάλιν τὰ καθήκοντά σου ἐν αὐτῇ.

Ἡ ἀπώλειά σου καταλείπει κενὸν ὄντως δυσαναπλήρωτον. Ἄφατος εἶναι ἡ θλίψίς μας.

Ἡ διέλευσίς σου ἀπὸ τοῦ δικηγορικοῦ λειτουργήματος διὰ τῶν δικαστικῶν ἀξιώματων μέχρι καὶ τοῦ Προέδρου τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ἀπὸ τοῦ Πρωθυπουργικοῦ καὶ βουλευτικοῦ ἀξιώματος, ἡ πνευματικὴ ἐν γένει καὶ κοινωνικὴ δράσίς σου ὡς Πρόεδρος πλείστων ἐπιστημονικῶν καὶ κοινωνικῶν ἱδρυμάτων, ἡ συγγραφικὴ δράσίς σου, ἐκτεινομένη εἰς ἱστορικάς, φιλολογικάς καὶ νομικάς μελέτας καὶ κορυφουμένη εἰς κλασσικά ἔργα διεθνoῦς ἀξίας ὡς τὸ «Σχέσις Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας», ἡ θητεία σου ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ ἀπὸ τοῦ 1947, τῆς ὁποίας διετέλεσας καὶ Πρόεδρος, ὅλη ἡ πνευματικὴ καὶ πρακτικὴ δραστηριότης σου φέρουν τὴν σφραγίδα τῆς γονιμότητος καὶ τῆς

εὐρύτητος τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐγγενείας καὶ ἀνωτέρας δράσεως τοῦ χριστιανοῦ ἀνθρώπου.

Συνεδύαξες ταῦτα πρὸς ἄσπilon ἥθος καὶ πρὸς γνησίαν καὶ ἀταλάντευτον προσήλωσιν εἰς τὴν δικαιοσύνην.

Καταλείπεις μέγα καὶ φωτεινὸν παράδειγμα εἰς τοὺς συγχρόνους καὶ τοὺς μεγάλους Ἕλληνας.

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν καταθέτει δι' ἐμοῦ τὸν στέφανον τοῦτον εἰς τὴν σορὸν σου εἰς ἐνδειξιν τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης δι' ὅσα ὑπὲρ αὐτῆς, ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ ἔθνους κατῴρθωσας.»

Ὁ ἀκαδημαϊκός κ. Κ. Δ. Τσάτσος εἶπε:

«Σεβαστὲ συνάδελφε,

Χθὲς τὴν πρωτὴν ἡγήθημεν νὰ πιστεύσωμεν ὅτι ἡ Μοῖρα εἶχε κόψει τὸ νῆμα τῆς ζωῆς σου καὶ ὅτι ἐξεμέτρησες τὸν βίον.

Ἀκόμη πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν εἰσήρχεσο, εὐθυτενῆς καὶ ἀλύγιστος, εἰς τὴν αἰθουσαν τῶν συνεδριάσεων τῆς Ἀκαδημίας καὶ μὲ τὴν σκέψιν σου πάντοτε ασφαλῇ καὶ διαυγῇ μετεῖχες τῶν ἐργασιῶν μας.

Εἰς ἐμὲ σήμερον ἔλαχε ἡ θλιθερὰ τιμὴ, ὡς μέλους τῆς Τάξεως εἰς ἣν ἀνήκες καὶ ὡς τοῦ πλέον ὁμοτέχνου ἐν ἐπιστήμῃ, νὰ σὲ ἀποχαιρετήσω ἐκ μέρους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

Δὲν εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ μὴν ἀναδράμω εἰς παλαιότερας ἐποχάς, ὅτε ἐπρώτευσες εἰς ἄλλους τομεῖς δράσεως, εἰς ἄλλους ἐπιστημονικοὺς στίβους.

Ὅπως οἱ πλείστοι τῶν διαπρεφάντων ἑλλήνων ὁ Παναγιώτης Πουλίτσας ἐξεκίνησε ἀπὸ τὸ χωρίον του μὲ μόνα ἐφόδια τὴν τιμότητα, τὴν ἐργατικότητα καὶ τὴν ἐθνικὴν καὶ χριστιανικὴν του πίστιν.

Ὅτε τὸ 1907, μετὰ εὐδόκιμον ἐν Σπάρτῃ δικηγορίαν, εἰσῆλθεν εἰς τὸν δικαστικὸν κλάδον, εἶχεν ἤδη, πέραν τοῦ συνήθους, εὐρύνει καὶ τὰς νομικάς γνώσεις καὶ τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν του. Ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐκλεκτὴν ἐκείνην γενεάν τῶν δικαστικῶν τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ αἰῶνός μας, ἡ ὁποία ἐλάμπρυνε τὸν κλάδον

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

και απέτελεσαν αληθινόν τον αὐτοῦ σταθμόν. Ἀπὸ τῶν Καλαμῶν εἰς τὴν Τρίπολιν καὶ ἐκείθεν εἰς Καρπενήσιον καὶ Χαλκίδα ἐκτελεῖ ἀθροῦς τὸ καθήκον του διακρίνων τὸ ἔργον του μόνον ἵνα μεταβῇ ἐπὶ τριετίαν εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν δι' εὐρυτέρας σπουδᾶς.

Ἦτο ἥδη τὸσον παγκοίνως ἀναγνωρισμένη ἡ ἐπιστημονικὴ του κατάρτις, καὶ τὸσον τὸ κύρος του, ὥστε ὅτε ἰδρῦθῃ τὸ ἐν Θεσσαλονίκῃ Πρωτοδικεῖον, ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς, εἰς αὐτὸν πρῶτον ἀπέβλεψεν ἡ πολιτεία ἵνα προβάλῃ εἰς τὸν τότε ἐθνικῶς κρίσιμον ἐκείνον προμαχῶνα, τὴν ἐλληνικὴν δικαιοσύνην. Ὅτε δὲ πάλιν, εἰς τὴν αἰμάσσουσαν, ἀλλὰ ἐλευθεράν Βόρειον Ἠπειρον, ἐγκατεστάθησαν αἱ πρῶται ἐλληνικαὶ ἀρχαί, ἐν ἔτει 1915, εἰς αὐτὸν πάλιν ἀπέβλεψεν ἡ πολιτεία, διορίσασα αὐτὸν πρῶτον καὶ τελευταῖον Ἑλληνικὴν Πρόεδρον τοῦ Πρωτοδικείου Ἀργυροκάστρου, κατόπιν παραγωγῆς του εἰς τὸν βαθμὸν αὐτόν, κατ' ἀπόλυτον ἐκλογὴν. Τόσον ἐν Θεσσαλονίκῃ ὥσον καὶ ἐν Ἀργυροκάστρῳ ἐχειρίσθη τὸ λειτούργημα του μὲ τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν λεπτότητα τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν ἡ παρουσία ξένων ἐθνικότητων, αἱ ὁποῖαι ἐν τῇ προσώπῳ του ἀνέμενον νὰ ἰδοῦν ποῖον ἦτο τὸ μέτρον ἀρετῆς καὶ ἀμεροληψίας τῆς ἐλληνικῆς δικαιοσύνης. Ὁ Παναγιώτης Πουλίτσας ἐπέδειξεν εἰς τὸ θέμα τοῦτο τοσαύτην εὐαισθησίαν, ὥστε κατὰ τὴν ἀποχώρησίν του ἀπὸ τῶν θέσεων τούτων συνωδεύετο ἀπὸ τὸν ἀνεπιφύλακτον σεβασμὸν τῶν τε μουσουλμάνων καὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν. Βραδύτερον, τὸ 1920, μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ Ἐφέτου, εἰς ὃν ἐν τῇ μεταξὺ εἶχε προαχθῇ, ἀναλαμβάνει τὸ λειτούργημα τοῦ Προέδρου Πρωτοδικῶν Ἀθηνῶν, τὸ ὁποῖον ἔσκησε κατὰ τρόπον καταστήσαντα πανελληνίον τὸ κύρος του ὡς δικαστικοῦ λειτουργοῦ. Μὲ τὴν τοιαύτην λαμπρὰν θητείαν του εἰς τὸ Πρωτοδικεῖον Ἀθηνῶν τεματίζεται ἡ ἐν τῇ κλάδῳ τῆς τακτικῆς δικαιοσύνης σταδιοδρομία τοῦ ἀνδρός. Διότι περὶ τὰ τέλη τοῦ 1922 παραιτεῖται τῆς θέσεως του καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὴν ἐνεργὸν δικηγορίαν, τὴν ὁποίαν ἔσκησε, ὅπως καὶ τὸ δικαστικὸν λειτούργημα, πάντοτε ἀφ' ὑψηλοῦ.

Ὁλόκληρος ἡ λαμπρὰ αὕτη πορεία του συνετέλεσε ὅπως ἐν ἔτει 1933 ἐκλεγῇ παμψηφεί, ὑπὸ τῆς Ὀλομελείας τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, μέλος αὐτοῦ. Τὸ δυσχερέστατον ἔλμα ἀπὸ τῆς τακτικῆς εἰς τὴν διοικητικὴν δικαιοσύνην, ἀπὸ τὴν νοσοτροπίαν τοῦ ἰδιωτικοῦ εἰς ἐκείνην τὸν δημοσίου δικαίου δὲν ὑπῆρξε διὰ τὸν Πουλίτσαν δυσχερές, διότι ἦτο ἐξ ἀρχῆς εὐρύτατος ὁ ἐπιστημονικὸς αὐτοῦ ὀρίζων, ἀλλὰ κυρίως διότι ἐγκρατῆς τῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν τὸ νομικὸν σκέπτεσθαι ἐκινεῖτο εὐχερῶς εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ δικαίου.

Ἐν ἔτει 1941 ὁ Παναγιώτης Πουλίτσας ἐκλέγεται ἀντιπρόεδρος καὶ ἐν ἔτει 1944 πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, διατηρήσας τὸ ἀξίωμα τοῦτο μέχρι τοῦ ἔτους 1951. Ἡ ἑπταετία τῆς προεδρίας του φέρει δοθεῖσαν τὴν σφραγίδα τῆς προσωπικότητός του. Εἰς χαλεποὺς καιροὺς ἐκράτησεν ἄθικτον τὸ κύρος τοῦ Ἀνωτάτου Διοικητικοῦ Δικαστηρίου καὶ ἐνεργῶς συνέβαλε, ἰδί-

ως κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἐλευθέρου Κράτους, εἰς τὸ νὰ χαραχθῇ ἡ χρυσὴ τομὴ μεταξὺ τῆς ἀτέγκτου νομιμότητος καὶ τῆς ἐθνικῆς σκοπιμότητος.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς θητείας του ὡς Προέδρου τοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας ὁ Παναγιώτης Πουλίτσας ἀνέλαβε καὶ τὴν Προεδρίαν τῆς Ἑπηρεσιακῆς Κυβερνήσεως τοῦ ἔτους 1946, τὴν ὁποίαν τότε, ἐπὶ βραχὺ, ἐπέβαλον αἱ περιστάσεις.

Ἡ μακροχρόνιος διακονία του εἰς τοὺς ναοὺς τῆς Θέμιδος καὶ εἰς τὰ ἄλλα ὑψηλὰ ἀξιώματα διὰ τῶν ὁποίων ἐτιμήθη δὲν ἡμώδισαν τὸν Παναγιώτην Πουλίτσαν νὰ ἐπιδοθῇ καὶ εἰς τὴν συγγραφὴν πλείστων νομικῶν καὶ ἱστορικῶν μελετῶν, ἄλλων ἀναφερομένων εἰς τὸ ἀστικὸν καὶ τὸ ἐμπορικὸν δίκαιον, ὅπως ὁ συμφητισμὸς παραγεγραμμένων ἀπαιτήσεων μετ' ἀνταπαιτήσεως προγενεστέρως παραγραφῆς ἢ ὁ ἀθέμιτος ἀνταγωνισμὸς, ἄλλων εἰς τὸ δημόσιον κυρίως δίκαιον, ὅπως ἡ ἀναίρεσις κατ' ἀποφάσεων διοικητικῶν δικαστηρίων, ἄλλων εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ δικαίου, καὶ τέλος ἄλλων εἰς καθαρῶς ἱστορικὰς ἀναδιφάσεις.

Ὅτε ἡ Ἀκαδημία θὰ τελήσῃ τὸ ἐπιστημονικὸν μνημόσυνον τοῦ ἀνδρός, θὰ δοθῇ εὐκαιρία νὰ ἐξαρθῇ τὸ πολὺπλευρον συγγραφικὸν ἔργον του, τὸσον τὸ νομικόν, ὅσον καὶ τὸ ἱστοριοδιφικόν. Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ μὴ μνημονεύσωμεν σήμερον τὸ βασικὸν τουλάχιστον πόνημά του περὶ τῶν «Σχέσεων Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας» τὸ ἐκδοθὲν τὸ 1946, ἔργον, τὸ ὁποῖον καθάπτεται τῶν πλέον ἀκανθωδῶν νομικῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα γεννᾷ ἡ σχέση τῶν δύο τούτων μεγάλων ἐνοτήτων καὶ εἰς τὸ ὁποῖον συνδυάζεται ἡ γνώσις τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας καὶ ἡ καθαρὰ νομικὴ σκέψις τοῦ συγγραφέως.

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, τιμῶσα τὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ καὶ τὰς πολλαπλὰς πρὸς τὴν δικαιοσύνην τῆς πατρίδος ὑπηρεσίας του, ἐξέλεξε αὐτὸν μέλος αὐτῆς ἀπὸ τοῦ ἔτους 1947 καὶ πρόεδρον αὐτῆς ἐν ἔτει 1957.

Ἄν καὶ ἀκαμάτως ἐργαζόμενος ὡς πρόεδρος ἡ ἀντιπρόεδρος σπουδαιότατων Ἑθνικῶν Ἰδρυμάτων ἢ Ἐπιστημονικῶν Σωματείων, ὅπως ἡ Φιλεκαπαιδευτικὴ Ἑταιρεία, ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία καὶ τὸ Ἀντικαρκινικὸν Ἰνστιτούτον, μετὰ πάσης ἐπιμελείας ἐπεδόθη ἐπὶ μίαν εἰκοσαετίαν εἰς τὰ ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ ἔργα του. Ὅχι μόνον εἰς τὰς ἐργασίας τῆς Ὀλομελείας καὶ τῆς Τάξεως τῶν Ἡθικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν συνέβαλεν ἀνελλιπῶς διὰ τῶν φώτων του, ἀλλὰ καὶ πάντοτε ἐνεργῶς μετείχε τὸσον τῆς Ἐφορευτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Κέντρου Ἐρευνῆς Ἱστορίας τοῦ ἐλληνικοῦ δικαίου, ὅσον καὶ τῆς Νομικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἀκαδημίας, τῆς καλουμένης νὰ λύσῃ πάντα τὰ κατὰ τὴν λειτουργίαν τῆς ἀναφυόμενα πλείστα νομικὰ ζητήματα.

Ἄν ὅμως ἀξίον ἐξάρσεως εἶναι τὸ μέγεθος τῆς συμβολῆς του εἰς τὸ ἔργον τῆς Ἀκαδημίας, ἔτι μᾶλλον πρέπει νὰ ἐξαρθῇ ἡ ποιότης τῆς συμβολῆς αὐτῆς. Ἡ κωδικοποίησις τῶν περὶ Ἀκαδημίας διατάξεων ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Π. Πουλίτσα. Ἐπ' αὐτῆς στηρίζομεθα καὶ σήμερον εἰς τὸ ἔργον μας.

Ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἀνεξίτηλος θὰ παραμείνῃ εἰς τὴν μνήμην ὧν ἡμῶν ἡ ὁξύτης καὶ ἡ ἀσφάλεια τῆς κρίσεως τοῦ ἀνδρός, ὅχι μόνον εἰς τὰ νομικὰ ζητήματα, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλα τὰ ἡθικὰ καὶ πνευματικὰ θέματα, τὰ ὁποῖα συζητοῦνται εἴτε εἰς τὴν Ὀλομελείαν, εἴτε εἰς τὰς Τάξεις. Πλείστα εἰς ὥρας τιμίων ταλαντεύσεων καὶ ἀμφισβητήσεων ἡ πλάστιγξ τελικῶς ἔκλινε πρὸς τὴν πλευράν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἐστήριξε μὲ τὰ ἐδράτια αὐτοῦ ἐπιχειρήματα καὶ μὲ τὸ ἀκλόνητον κύρος του.

Ἀλλὰ δὲν θὰ ἦτο δίκαιον νὰ ἐξάρωμεν μόνον τὴν σκέψιν του, ὅσονδήποτε φωτεινὴ καὶ ἂν ἦτο. Ἡ δικαιοσύνη ἐπιβάλλει νὰ ἐξάρωμεν τὸ ἥθος τοῦ ἐκλιπόντος ἀνδρός, τοῦ ἀγερῶχου καὶ ἀλυγίστου ἀνδρός, τὸν ὁποῖον δὲν παρέσυρε ποτὲ τὸ πάθος τῆς ὀργῆς καὶ δὲν ἔκαμψε ποτὲ ὁ φόβος τῆς βίας. Διατηρῶν πάντοτε τὴν πρέπουσαν ἀπόστασιν καὶ ἀπὸ τὰ πράγματα καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἐβάδιζε ἐν μέσῳ ἀκανθῶν καὶ τριβῶν, ἀταλάντευτος πάντοτε, ἐκεῖ ὅπου τὸν ἐκάλει τὸ καθήκον.

Εἰς αὐτὴν τὴν υπερήφανον πορείαν στήριγμα ἔδραϊον εἶχε τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν αὐτοῦ καὶ τὴν πηγαιὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν.

Πιστὸς εἰς τὸ Ἔθνος του, ἀπεργασθεὶς, ὅπου ἐκλήθη, τὴν προκοπὴν του, ἐχθρὸς τῶν ἐχθρῶν του καὶ φίλος κάθε ἐθνικῆς προσπάθειας, ὁ Παναγιώτης Πουλίτσας ἐξεπλήρωσε μέχρι κεραίας τὸν ἐπὶ γῆς προορισμὸν του.

Δι' αὐτὸν ὁ θάνατος δὲν ἦλθε ὡς κακόν, ἀλλὰ ὡς ἐμπρέπει εἰς χριστιανόν, ἦλθεν ὡς λύτρωσις καὶ ὡς δικαίωσις. Εἰς ἡμᾶς μόνον ἀνῆκει ἡ δόξη διὰ τὸν ἀποχωρισμὸν. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἡμᾶς ἀπομένει, παρήγορον ἔρεισμα, ἡ ἀνάγκη τοῦ μνήμης τοῦ παραδείγματός του, τοῦ ὁποῖου ὁ χρόνος δὲν δύναται νὰ κατισχύσῃ.

«Κατακρίπτει δ' οὐ κόνις συγγόνων κεδνὰν χάριν. (Πίνδαρος)».

Ὁ ἀκαδημαϊκὸς καὶ ἀντιπρόεδρος τῆς Φιλεκαπαιδευτικῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀντικαρκινικοῦ Ἰνστιτούτου κ. Παναγ. Μπρατσιώτης εἶπε:

«Ἐκ μέρους τοῦ Δ. Σ. τῆς ἐν Ἀθῆναις Φιλεκαπαιδευτικῆς Ἑταιρείας καταθέτω εὐλαβῶς παρὰ τὴν σεπτὴν σορὸν σου στέφανον ἐκ δάφνης τῆς αὐτῆς γῆς, σεβαστὴ καὶ ἀληθινὴ Προέδρε, εἰς ἐκδήλωσιν θαβείας τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης δι' ὅσα ὑπὲρ τῆς ἑταιρείας ταύτης καὶ διὰ τὴν ἐθνοπροεπὴ τῆς Ἑλληνίδος θηλείας νεολαίας παίδευσιν καὶ ὑπὲρ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καθ' ὅλον σου τὸν βίον καὶ ἰδιαιτέρως κατὰ τὴν ὑπερεκκοαστὴ θητείαν σου ὡς πρόεδρου τοῦ Συμβουλίου αὐτῆς ἐμόχθησας μὴ φειδόμενος τῆς ὑγείας σου καὶ ἐπιταχύνας οὕτω τὸν θάνατόν σου. Ἀναλαβὼν πρὸ εἰκοσι ἐτῶν τὴν προεδρίαν τῆς Φ. Ἑταιρείας καθ' ὃν χρόνον τὰ Σχολεῖα αὐτῆς διέτελουν ὑπὸ ἐπίταξιν ἐπέτυχες δι' ὑπερανθρώπων φροντίδων ὅχι μόνον τὴν ἐκ τῆς ὑπὲρ 10ετοῦς ἐπιτάξεως νὰ ἐλευθερώσῃς αὐτὰ καὶ ἐκ πολλῶν βλαβῶν νὰ ἀνακαινίσῃς, ἀλλὰ καὶ νὰ συμπληρώσῃς καὶ διὰ νέων κτηρίων νὰ ἐπεκτείνῃς καὶ διὰ

συγχρονισμένου ἐξοπλισμοῦ νὰ τὰ ἐφοδιάσῃς καὶ τὸν ὥρατον ἐν τῇ Ψυχικῇ σχολικῇ Ναὸν νὰ διοικηρώσῃς καὶ τὰ ἐν Ἀθῆναις, Πάτραις, Θεσσαλονίκῃ καὶ Ρόδῳ ἐκπαιδευτικὰ Ἰδρύματά της εἰς εἰς ἐξόχους κυψέλας καὶ ἐργαστήρια κλασσικῆς καὶ ἐλληνοχριστιανικῆς ἐν γένει Παιδείας, εἰς χριστίμους μάλιστα διὰ τὰ ἰδανικὰ τῆς Παιδείας ταύτης ἡμέρας, νὰ ἀναδείξῃς, καθὼς ἀπεδείχθη πρὸς τοὺς ἄλλους, καὶ διὰ τῆς καταπληκτικῆς διὰ μαθητρίας τῶν τελευταίων καιρῶν δημοσίας ἐμφανίσεως τῆς «Ἀντιγόνης» τοῦ Σοφοκλέους εἰς τὴν πρωτότυπον γλῶσσαν ὑπὸ τῆς τελευταίας τάξεως τοῦ Ἀρσακείου Τοσιτοεῖου Γυμνασίου. Ἐκτὸς τούτου, ὑπὸ τὴν θερμουργὸν πνοήν σου καὶ νεαροὶ Ἕλληνες ἐπιστήμονες ἐπροστατεύθησαν καὶ τὰ ἐλληνικὰ γράμματα γενικώτερον ὧν ἀθροῦς καὶ παραδειγματικῶς ἐκαλλιέργηθησαν διὰ τῶν πολυαριθμῶν ἐπιστημονικῶν ἐκδόσεων τῆς Φιλεκαπαιδευτικῆς Ἑταιρείας καὶ δι' οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως καὶ ἄλλων συγγενῶν πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐταιρείαν. Θὰ εἶναι δὲ εὐρέως γνωστόν, πιστεύομεν, ὅτι πάλιν ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν πνοήν σου καὶ διὰ τῆς δημοῦς συμπαράστασεως τοῦ Συμβουλίου σου, ἡ ἰδιωτικὴ ἐκπαίδευσις ἐν τοῖς σχολείοις ἡμῶν κατέστη προσιτὴ καὶ εἰς τὰς οὐχὶ εὐπόρους, πολλάκις δὲ καὶ ἀπόρους μαθητρίας.

Δι' ὅλους τοὺς λόγους τούτους, ἀγαπητὴ μας Προέδρε καὶ πολὺτιμι φίλε, ἐξεργόμενος τοῦ κόσμου τούτου δύνασαι νὰ ἐπαναλάβῃς τοὺς λόγους τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἡγώμισα, τὴν πίστιν τετήρηκα, τὸν δρόμον τετέλεκα». (Β' Τιμοθ. δ' 7). Πορεύου, λοιπόν, εἰς εἰρήνην διότι τυγχάνει «μακαρία ἡ ὁδὸς» ἡ παρὰ τὴν σήμερον ὅτι ἡτοιμάσθη σοι τόπος ἀναπαύσεως.

Καὶ μίαν ἄλλην, ἐκτὸς τῆς προσηγηθείσης, θλιβεράν ὅσον καὶ σοβαράν ὀφείλῃν ἔρχομαι νὰ ἀποτίσω εἰς σὲ σήμερον, σεβαστὴ καὶ ἀληθινὴ φίλε, ὡς συνιδρυτὴν μετὰ τοῦ κοινοῦ μας φίλου ἀκαδημαϊκοῦ, ἀειμνήστου Ἀριστοτέλους Κούζη, καθηγητοῦ τῆς Ἱατρικῆς καὶ πρώτου Προέδρου τῆς τε Χριστιανικῆς Κοινωνικῆς Ἐνώσεως καὶ τοῦ τέκνου αὐτῆς, τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀντικαρκινικοῦ Ἰνστιτούτου, τὸν ὁποῖον καὶ διεδέχθη εἰς τὴν προεδρίαν αὐτῶν μετὰ τὸν θάνατόν του, συμβάντα πρὸ 7 ἀκριβῶς ἐτῶν. Ὁ μὲν πρῶτος σὺλλογος ἰδρῦθῃ τὸ 1932, τὸ δὲ Ἑλληνικὸν Ἀντικαρκινικὸν Ἰνστιτούτον, συσταθὲν τὸ 1935, ἤρχισε λειτουργεῖν μετὰ τοῦ Νοσοκομείου «Ὁ Ἅγιος Σάββας» τὸ 1937. Ἰδιαιτέρως ἡ ἰδρυσις τῶν δύο τούτων ἱδρυμάτων, διὰ τὴν ὁποίαν ἐξεκινήσαμεν μὴ ἔχοντες εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ μνημονευθέντος σὺλλόγου πλέον τῶν 11.000 δραχμῶν ἀφ' ἐξῆς καὶ μερικῶς ὑποσχέσεις ἀφ' ἐτέρου ὀφείλεται κατὰ μίαν μέραν καὶ εἰς τὸν σήμερον κηδεύομενον μέγαν νεκρόν. Καὶ συγκεκριμένως, ἐὰν σήμερον ἔχωμεν τὰ δύο ταῦτα ἱδρύματα μὲ περισσοτέρας τῶν 350 κλινῶν καὶ μὲ τὰ τελειότερα μηχανήματα καὶ ἐργαστήρια τοῦ εἴδους τῶν καὶ ἐκλεκτῶν ἱατρικῶν καὶ νοσηλευτικῶν προσωπικῶν, πρὸς διεξαγωγὴν πραγματικοῦ ἀντικαρκινικοῦ ἀγῶνος, τοῦτο ὀφείλομεν κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὸν Θεὸν καὶ

ἔπειτα εἰς τὸν Δῆμον Ἀθηναίων, δημαρχεύοντος τοῦ Κ. Κοτζιά, καὶ εἰς τὸ Κράτος, ὡς καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν, ποῦ δὲν ἔπαυσαν νὰ μᾶς ἐνισχύουν οἰκονομικῶς καὶ ἠθικῶς. Ἀλλὰ διὰ νὰ ἐξασφαλισθοῦν πάντα ταῦτα, ἐχρεώσθησαν, ἐκτὸς τῆς σοβαρᾶς οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως καὶ τῆς σοφῆς καθοδηγήσεως καὶ δραστηριότητος τοῦ Ἀρ. Κούζη, καὶ οἱ μόχθοι καὶ τὸ προσωπικὸν κῆρος σου, ἀλησμόνητε Πρόεδρέ μας. Τοῦτο ἀναγνωρισθὲν ἐπανειλημμένως καὶ ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐκείνου δραματιστοῦ καὶ ἐμπνευστοῦ, αἰσθάνομαι τὴν ὑπο-

χρέωσιν νὰ διακηρύξω ἐνώπιον τόσοσιν ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀνταξίας κηδείας τοῦ Παναγιώτου Πουλίτσα. Αὐτῇ, λοιπόν, εἶναι ἡ σοβαρὰ ὀφειλὴ, περὶ τῆς ὁποίας ὁμιλήσαμεν ἐν ἀρχῇ, καὶ ἐναντι τῆς ὁποίας οἱ διοικούντες σήμερον τὰ ἱδρύματα ταῦτα δὲν ἔχουν παρὰ νὰ ἐκφράσουν δι' ἐμοῦ τὴν θαθεῖαν τῶν ἐδ-γνωμοσύνην, νὰ προσεῦχωνται ὑπὲρ τῆς ἀναπαύσεως τῆς μεγάλης ψυχῆς σου καὶ νὰ εὐχωνται, ὅπως τὸ παράδειγμά σου, ἀλησμόνητε φίλε, εὖρη σοβαροῦς μιμητὰς παρὰ τῇ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ».

*Ανάτυπον ἀπὸ τὴν «Νέαν Ἑστίαν» τῆς 1ης Φεβρουαρίου 1968

"ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΗΜΑ"

15/ΣΕΠΤ./1969

Μιά θετική συμβολή εις την
δημιουργίαν πολιτικοῦ βίουΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΗΜΑ
15/9/69 Κ.

"ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ"

Ἀπόψεις τοῦ καθηγητοῦ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΣΑΤΣΟΥ,
αἱ ὁποῖαι καθίστανται ἐπικαίριοι μετὰ τὴν προσπάθειαν
δημιουργίας ὑγιοῦς πολιτικοῦ βίου εἰς Κύπρον

ΕΠΙ ΕΤΗ ἀγωνιζόμεθα διὰ τὴν δημιουργίαν πολιτικῆς ζωῆς εἰς τὸν τόπον μας. Ἐξηγήσαμεν πολλάκις τοὺς λόγους πού ἀνάγουν εἰς ἱστορικὴν ἀναγκαιότητα τὴν ὕπαρξιν καὶ λειτουργίαν ὁμαλοῦ πολιτικοῦ βίου. Σήμερον δὲν πρόκειται νὰ βοηθήσωμεν τὴν μνήμην τῶν ἀναγνωστῶν μας ἀναδημοσιεύοντες ὅ,τι πρὸ ἔτους καὶ ἐτῶν ἐγράφομεν σχετικῶς. Θὰ πράξωμεν τοῦτο — ἐὰν ἀπαιτηθῇ — εἰς τὸ μέλλον.

Σήμερον κρίνομεν ὅτι ἡ ἐφημερίς μας θὰ συμβάλῃ θετικῶς εἰς τὴν προσπάθειαν δημιουργίας ὑγιοῦς πολιτικοῦ βίου, ἐὰν δημοσιεύσωμεν ὠρισμένας ἐμβριθεῖς σκέψεις ἐνὸς φιλοσόφου, καθηγητοῦ καὶ πολιτειολόγου ὁ ὁποῖος εἰς πολιτικὰς στιγμὰς δυσκόλους διὰ τὴν Ἑλλάδα ἀνέλυσε καὶ συνέθεσε τὸ ὅλον πρόβλημα τῆς συγκροτήσεως καὶ πολιτικῆς συντάξεως τῆς Πολιτείας.

Πρόκειται διὰ τὰς «Σκέψεις γιὰ τὴν Πολιτείαν» τοῦ Κωνσταντίνου Τσάτσου, ὡς ἐδημοσιεύθησαν τὸ 1927 εἰς τὴν «Νέαν Ἑστίαν», εἰς μίαν ἐποχὴν ὅπου ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος ἔχει μάζετο ἀπὸ πολιτικὴν ἀνωριμότητα, σύγχυσιν, ἐπαναστάσεις, ἀντεπαναστάσεις, καὶ παραποιήσεις τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας.

Α'

Σὲ μιά ὥρα δύσκολη γιὰ ὅποιον ἀποζητάει τὸν πολιτικὸν του προσανατολισμὸν προσφέρω αὐτὲς τίς λίγες σκέψεις. Τὸ κάνω μετὰ τὴν ἐπίγνωσιν τῆς εὐθύνης πού με βαρβαίνει γιὰ τὴν θέσιν πού πήρα καὶ πού καλῶ τοὺς ἄλλους νὰ πάρουν μαζί μου, ἀφοῦ τοὺς δώσω

τοὺς λόγους πού μ' ὀδήγησαν νὰ τοποθετῶ ἔτσι, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ ἀδιάσειστο βάθος ὅπου ἡ θέση μου θεμελιώνεται καὶ προχωρώντας μετὰ αὐστηρὴν τάξιν ὡς τὴν ἐσχατὴ συνέπεια καὶ ὡς τὴν ἀκρότατη λεπτομέρειαν.

Καθὼς ἔκανα ὅ,τι μποροῦσα γιὰ νὰ ὑψωθῶ ἀπὸ

νω ἀπὸ κάθε προκατάληψιν ἀπὸ κάθε πάθος, ἀπὸ κάθε ἐγωκεντρικὴ παρότρυνση ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσω ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστες μου τὴν ἴδια στάση, τὴν ἴδια ἀπροκατάληπτην διάθεσιν, καθὼς θὰ στοχάζονται ξανά τοὺς στοχασμούς μου. Φρόν

Συνέχεια εἰς τὴν ὅην σελίδα

'ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ'

Συνέχεια έκ της 1ης σελίδος
 τισα να τους δοκιμάσω κά-
 τω από αύστηρά κριτήρια,
 τους παρακολούθησα στους
 διαδαιλούς των για να φτά-
 σω στη βαθύτερη δυνατή
 αυτόσυνείδηση. Έχω το δι-
 καίωμα να ζητήσω από
 τους αναγνώστες μου την
 ίδια προσπάθεια. Ξέρω πό-
 σο μάταιο είναι να κερδίζει
 κανείς πιστούς παρασυρμέ-
 νους από τεχνάσματα. Μπο-
 ρεί να πιάνει ο κυνηγός τα
 πουλιά του στα ξόβεργα
 γιατί σκοπεύει να τα σκλα-
 βώσει και να τα σκοτώσει.
 Μά έμεις εδώ κυνηγάμε έ-
 λευθερές συνειδήσεις, που
 από την αυτόνομη σκέψη
 τους θάρρουν μαζί μας, αν
 είναι νάρθουν. Πιστές, όχι
 σ' εμάς αλλά στην αλήθεια
 τις θέλουμε. Η αλήθεια δ-
 μως δε συμβιδάζεται με
 κομμιά δουλοσύνη. Από έ-
 λευθερους δημιουργείται, α-
 πό ελευθερους φανερώνεται,
 από ελευθερους υπηρετείται.
 Και ελευθερος είναι εκείνος
 που παραδέχεται μονάχα
 ό,τι είναι σύμφωνο με το
 νόμο του δικού του λόγου.
 Γι' αυτό ζητώ από τους
 αναγνώστες μου κάθε καλό-
 πιστη αντίσταση. Αντίστα-
 ση όχι μόνο στις δικές μου
 σκέψεις, αλλά και στις δι-
 κές τους προκαταλήψεις,
 στις δικές τους προηγούμε-
 νες επιπόλαιες γνώσεις που
 έτυχε, χωρίς οι ίδιοι να το
 αντιληφθούν, να μεταμορ-
 φωθούν εντός τους σε δό-
 γματα.

Μόνο με τέτοιες διαθέσεις
 αγγίζει τον κόπο να προω-
 ρήσουν στο διάβασμα αυ-
 τών των γραμμών που σκο-
 πεύουν να ταραξουν μέσα
 τους νερά λιυνάζοντα και
 να ξυπνήσουν καινούργιους
 πάθους και βαθύτερα ιδανι-
 κά' μόνο όσοι προτιμούν
 τον κόπον για την κοιτική
 κατάφραση της αλήθειας. Α-
 πό τη βολική και γλήγορη
 ύποταγή στα τεχνάσματα
 της προπαγάνδας όποιουδή-
 ποτε δόγματος' μόνο όσοι
 πονώντας για την πνευματι-

κή, την ήθική, την πολιτι-
 κή κρίση της εποχής μας,
 θέλουν με τιμιότητα, απέ-
 ναντί τους πρό παντός, με
 τιμιότητα και υπεύθυνα,
 σαν ελεύθερες δημιουργικές
 συνειδήσεις, να θρουν τη
 διάξοδο που θα οδηγήσει
 σ' έναν ανώτερο και αξιώ-
 τερο κόσμο.

Το δοκίμιο τούτο δεν
 τους δίνει σχήματα έτοιμα
 και υποχρεωτικά για να τα
 επαναλαμβάνουν με άνιαρή
 μονοτονία στους ναθρους
 θιασώτες της επιπέδωσης
 και της σχηματικής δογμα-
 τικότητας. Σαν κάθε έργο
 του πνεύματος, όσο ταπει-
 νό και αν είναι, άφετηρία
 μονάχα πρέπει να γίνει και
 πρέπει να παλέψει κάθε
 συνείδηση μαζί του, ως που
 να το οικοδομήσει ολοκλη-
 ρο ξανά μέσα της με το δι-
 κό της προσωπικό τρόπο.
 Η ιδέα είναι μία, άπειροι
 όμως είναι οι τρόποι της
 άπειροι οι δρόμοι που πάν
 προς αυτήν. Μακάρι, άφορ-
 μή παίρνοντας από εδώ, να
 προωρήσουν άλλοι πιο πέ-
 ρα από μας προς την ιδέα
 της αλήθειας που γυρεύου-
 με, της αλήθειας για τον
 πολιτικό άνθρωπο και τον
 σημερινό προορισμό του,
 την αλήθεια για την Έλλά-
 δα και την Ιστορική της ά-
 ποστολή, μέσα στον και-
 νούργιο κόσμο που άπάνω
 από την αίματοβαμένη γη
 ανατέλλει, με τόσα κακά
 προαντέματα.

Είναι ίσως το πιο πνευ-
 ματικό και το πιο δυσκο-
 λοεκτέλεστο καθήκον να ψά-
 χουμε αδιάκοπα τον έαυ-
 τό μας που χάνεται μέσα
 στο συνωστισμό των πρα-
 γμάτων. Μάλιστα στους
 καιρούς, όπου τα σύνορα
 που μας βοηθούσαν να κυ-
 ρισρήσουμε τον όρίζοντα
 του κόσμου είτε τρεμοθύ-
 νουν είτε αλλάζουν κάθε
 στιγμή τη θέση τους μπρος
 στα μάτια μας, για να μη
 μας συνεπάρει το ρέμα και
 χάσουμε την υπεροχή του
 θεωρού, πρέπει να κάνουμε

την αφάνταστα σκληρή θυ-
 σία όλων των παλιών δεδο-
 μένων' πρέπει να στερηθού-
 με τη βολή της συνήθειας
 που σ' αυτήν τόσο ύπουλα
 δουλεύει της σκέψης και της
 θέλησής μας η νωθρότητα'
 πρέπει πρό παντός να κα-
 θαρίσουμε τον έαυτό μας ά-
 πό τις συμπάσεις που από
 χρόνια άπλωσαν ρίζες εν-
 τός μας και που μόνο αί-
 μορραγώντας μπορεί να τις
 ξεριζώσουμε. Έτσι με την
 αδιάκοπη τούτη άσπλαχνη
 άπιστία στα καιρικά όντα,
 θα μείνουμε πιστοί στην αι-
 ώνια ουσία.

Μόνο σ' αυτή τη στροφή
 βρίσκει η ύποπτη δίψα της
 ανανέωσής μας τη δικαίω-
 σή της. Όποιος το νέο το
 γυρεύει για το νέο είναι
 δάναυσος άρριβιστής. Ο
 άγαθος υποβάλλεται στον
 πόνο της ανανέωσης για τη
 διατήρηση εκείνου που δεν
 ήταν ποτέ νέο ή που, καλ-
 λίτερα, είναι έξω από το δι-
 λημμα του νέου και του πα-
 λιού, γιατί είναι κάθε ώρα
 πρωτόφαντο στην αιωνιότη-
 τά του. Ο δάναυσος χαίρε-
 ται την αλλαγή γιατί βρί-
 σκεται στην περιοχή του
 κόρου και της απόλαυσης
 που δεν έχει γίνει πνεύμα.
 Ο άγαθος, που όσο δεν
 είναι άσκητής αναπνέει με
 τον έρωτά του προς τον
 καιρικό κόσμο, δε μπορεί
 παρά να πονάει για τη
 φθορά που μοιραία παθαί-
 νει και το άξιο, το κιόλας
 οικοδομημένο, σε κάθε ριζι-
 κή αλλαγή. Γιατί το καιρι-
 κό άξιο που πεθαίνει του
 στάθηκε φως προστατευτι-
 κό στην πορεία του προς
 το αιώνιο. Ο άγαθος δεν
 άρνείται μάλιστα καταφά-
 σκει την ανανέωση, αλλά ζή
 τον πόνο του σεισμού της.
 Ο άγαθος που κυνηγάει
 τον έαυτό του μέσα στο
 συνωστισμό των πραγμά-
 των, το κυνήγι τούτο δεν το
 χαίρεται, σαν εκείνον που
 τίποτε δεν είχε ν' αφήσει
 πίσω του, μόνο υποφέρει ά-
 πό όλη τη συνείδηση των
 χαμών και από όλη την ευ-
 θύνη για την απόφαση του
 μελλούμενου. Και ποιά ά-
 πόφαση, όσο δίκαιη και αν
 είναι, δεν είναι θυσία μιάς
 άπόλυτης δικαιοσύνης;

(Την προσεχή Δευτέρα
 το Β' μέρος).

Μια θετική συμβολή εις τὴν

22/9/69

δημιουργίαν πολιτικοῦ βίου

“ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ”

Ἀπόψεις τοῦ καθηγητοῦ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΣΑΤΣΟΥ,
αἱ ὁποῖαι καθίστανται ἐπίκαιροι μετὰ τὴν προσπάθειαν
δημιουργίας ὑγιоῦς πολιτικοῦ βίου εις Κύπρον

Β' Μέρος

Ὑπάρχουν μερικά σημεῖα, ἃς τὰ πούμε ὄνειρα, ἰδανικά, σκοπούς, ἰδέες, πού σ' αὐτά, συνειδητὰ ἢ ὑποσυνειδητὰ, στρέφεται ἡ ἐνέργειά μας καὶ πού στὰ ἴδια τὰ μάτια μας εἶναι ἐκεῖνο πού μᾶς κάνει καὶ ζούμε τὴ ζωὴ μας. Ἐνα εἶναι κάθε φορά τὸ σημεῖο τοῦτο, τὰ ἄλλα σιγὰ σιγὰ μπαίνουν στὴ δούλεψή του. Καὶ βρίσκεται τόσο μακριὰ ἀπὸ τὸ παρὸν ὅσο ἀντέχει νὰ προχωρήσει ἡ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ πρὶς πολλοὶ σταματοῦν στὸν πρῶτον ἄμεσο σκοπὸ, ἓνα μικρὸ «δοξάριον» ὅπως λέγει ὁ Ἐπίκτητος, ἓνα περιβόλι, μιὰ καλύβα, μιὰ γυναίκα, λίγο ἡσυχία. Ἄλλοι, ἐπειδὴ σὰν νὰ διαισθάνονται πῶς ὁ,τι μπορεῖ νὰ φαντασθῶν ὡς σκοπὸ, σκοπὸς δὲν εἶναι, δάζουν στὸ τέλος γιὰ σκοπὸ τοὺς τὴν ἀλλαγὴ τῶν σκοπῶν. Οἱ ἀνήσυχες ψυχὲς πού ψάχνουν, εἶναι κάπως καλλίτερες ἀπὸ τίς πρῶτες τίς ναρκωμένες· μόνο πού ψάχνουν συνήθως ἄδικα στὰ μέρη πού δὲν βρίσκονται ἀληθινοὶ σκοποὶ. Καὶ ὕστερα ἐρχονται ἐκεῖνοι πού μετὰ τὴν θεωρίαν ἀγγίζουν ἀληθινὰ δυνατοὺς σκοπούς, ἀλλὰ πού δὲν τοὺς ζοῦν καὶ ἔτσι δὲν τοὺς

κάνουν δικούς των. Γι' αὐτὸ δὲν τοὺς ἐμψυχώνουν οἱ σκοποὶ αὐτοὶ καὶ μετὰ στοχασμοὺς καὶ λόγους πᾶν νὰ ἀντικαταστήσουν τίς ἐσωτερικὲς παροτρύνσεις πού θὰ δημιουργοῦσε ἓνα ἀληθινὸς σκοπός. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο οἱ σκοποὶ τοῦτοι οἱ ἀληθινοί, χωρισμένοι ἀπὸ τὸ χῶμα τῆς συνείδησης πού θὰ τοὺς ἐτρεφε, δὲν καρπίζονται. Στέκονται ἄγονοι στὴν ἀφηρημένη τους γενικότητα. Οἱ ἀληθινοὶ σκοποὶ γίνονται συγκεκριμένοι σὰν κάθε τι πού εἶναι πραγματικόν· παίρνουν ἰδιαιτέρες μορφές, ἰδιαιτέρες ἀποχρώσεις καὶ τότε μόνο γίνονται ἓνα κομμάτι ζωῆς.

Ἀλλὰ ἀκριβῶς ἐδῶ γεννιέονται οἱ δυσκολίες. Γιὰ νὰ εἶναι μέσα σου ζωοτρόφα πηγὴ ἓνας σκοπὸς δὲν ἀρκεῖ νὰ τὸν βρεῖς μιὰ φορά ἢ καὶ ἀδιάκοπα νὰ τὸν σκέπτεσαι, πρέπει ἀδιάκοπα νὰ τὸν ἀναδημιουργεῖς. Σκοπός, σὰν κάθε τι ζωντανόν, εἶναι κάτι πού ὄλο καὶ γίνεται καὶ ποτὲ δὲν εἶναι. Ἡ ἀνανέωση εἶναι ἡ διάρκειά του. Καὶ ὕστερα ὁ ζωντανὸς σκοπὸς πρέπει πάντα νὰ βαθαίνει. Γιατὶ σκοπός μας τὸ καλὺδι, τὸ περιβόλι, τὸ ταξίδι, ἡ μοναξιά, ἡ γυναίκα; Ἴσως γιατί κάτι ἄλλο πού κρύβε-

ται στὸ καλὺδι, πού φυτρώνει στὸ περιβόλι, πού ἀνακαλύπτεται στὸ ταξίδι, πού σώζεται στὴν μοναξιά, ἢ πού ἀνασταίνεται μετὰ τὴν γυναίκα. Καὶ τότε τὴ δικὴ τοῦ προσανατολισμοῦ τὴ μεταφυτεύουμε πρὶς πέρα σ' αὐτὸ τὸ κάτι πού κατὰ βάθος ζητούσαμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ πού μᾶς ἦταν κρυμμένο ἀπὸ κάτι πρὶς κοντινόν.

Καὶ ἐπειδὴ κάθε σκοπός, σὰν ζωὴ, ὑπάρχει στὴν ἀδιάκοπη ἀνανέωσή του καὶ ὅλη ἡ πορεία μας ἀπὸ σκοπὸ σὲ βαθύτερο σκοπὸ εἶναι μιὰ ἀσταυρῆτη κίνησις, γι' αὐτὸς καὶ ὁ ἐσχάτος συγκεκριμένος πρὶς τὴν ἀλήθειαν του, σκοπός μας διαρκῶς πρέπει νὰ ξαναθετῆται, νὰ ξανακατακτιέται, νὰ χάνεται καὶ νὰ βρίσκεται μέσα σὲ μιὰ πάλη μετὰ κάθε φορά ἀνανεούμενους ἀντιπάλους. Ὁ σκοπός μας αὐτὸς εἶναι τὸ οὐσιαστικώτερο μῦθος τοῦ ἑαυτοῦ μας. Κυνηγώντας τον διὰ μέσου ὄλου μας τοῦ βίου, κυνηγάμε τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μας πού ἀνέλεα μᾶς τὸν σκεπάζει, μάλιστα τοῦτον τὸν ἀδυσώπητο καιρὸ ὁ συνωστισμὸς τῶν ἰδεολογιῶν καὶ τῶν πραγμάτων.

Ὁ ἄνθρωπος πού συνειδη-

Συνέχεια εἰς τὴν 5ην Σελίδα

Σελίς 5

“ΣΚΕΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ”

Συνέχεια έκ της 1ης σελίδος
τά θελει νά ζήσει τήν ιστο-
ρική ζωή του αδιάκοπα γυ-
ρεύει ή επιβεβαιώνει τόν
προσανατολισμό του. Μιά
έτοιμα φροντίδα βάση έχει
τήν ικανότητα του ανθρώπου
νά καθορίζει τόν προσανατο-
λισμό του ὁ ἴδιος υπεύθυνα.
Καί αὐτό βέβαια σημαίνει
πὼς ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά
καθορίζει τοὺς σκοποὺς του.
Καθὼς λέμε ὅμως τούτο ἐν-
νοῦμε δύο εἰδικώτερα: πὼς ὁ
ἄνθρωπος βρίσκεται μπρὸς
σὲ πολλοὺς σκοποὺς κάθε
στιγμὴ καὶ μπορεῖ νά διαλέ-
ξει ἀνάμεσά τους, δηλαδὴ
μπορεῖ νά κρίνει ἀνάμεσα σὲ
σκοποὺς καὶ νά αποφασίσει
ποῖον διαλέγει, καὶ ὕστερα
πὼς ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά
πραγματοποιήσει αὐτὸν τὸν
διαλεγμένο σκοπὸ καθολικὰ
ἢ μερικὰ. Καί αὐτὸ πάλι ση-
μαίνει πὼς μπορεῖ νά διαλέ-
ξει, ἀπὸ τὸ ὕλικο πού κάθε
φορὰ τοῦ προσφέρει ἡ πρα-
γματικότητα, τὰ προσφορώ-
τερα μέσα, γιὰ νά πλησιάσει
τὸν αποφασισμένο σκοπὸ,
πὼς μάλιστα μὲ περαιτέρω
διαλογὲς καὶ συνθέσεις μπο-
ρεῖ καὶ νά συγκροτήσει τὰ
προσφορώτερα μέσα καὶ ἔτσι
νὰ θέσει τὴν ὕλη πού κινεῖται
κατὰ τοὺς νόμους τῆς στῆν
ὑπηρεσία τοῦ σκοποῦ του.

Ἐλευθερία κρίσης γιὰ τὸ
πρακτέο, ἐλευθερία πραγμα-
τοποίησης μέσα στὸ πλαίσιο
τῶν φυσικῶν νόμων, τὰ δύο
αὐτὰ μαζί ἀπαρτίζουν τὴν
ἐλεύθερη πράξη, πού γιὰ
προϋπόθεση τῆς ἔχει γενικώ-
τερα τὴν ἐλεύθερη συνείδηση,
πού πάλι χωρὶς αὐτὴ δὲ θὰ
μπορούσαν νά βρεθοῦνε ἐλευ-
θερα σκοποὶ ἐλεύθεροι ἀπὸ
τὴν ἀναγκαιότητα τὴν ἀπὸ ἑ-
ξω ἐπιβαλλομένη στὴ συνεί-
δηση.

Τὸ νά μιλάμε γιὰ προσανα-
τολισμό, νά λέμε ἔτσι ἢ
ἄλλοιῶς πρέπει νά πράξουμε,
ἐξ ἑαυτοῦ εἶχε νόημα, ἂν δὲν εἶ-
χαμε τὸ ἐλεύθερο νά διαλέ-
ξουμε τοὺς σκοποὺς μας καὶ
νά τοὺς πραγματοποιήσωμε,
ἀλλὰ καὶ πῶς γενικὰ νά σκε-
φτοῦμε σκοποὺς πού στέκον-
ται ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὴν ἀ-
νάγκη. Προϋπόθεσή μας εἶναι
ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου νά
σκεφτεται σκοποὺς ἀνεξάρτη-
τους ἀπὸ τὴν ἀνάγκη, καὶ
ἀφοῦ τοὺς κλείσει στὴ συνεί-
δησή του νά γίνουν κίνητρα
τῆς πρακτικῆς του ζωῆς.

Ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τὴν ἀ-
νάγκη εἶναι οἱ σκοποὶ ὅταν
ἡ ὑπαρξὴ τους δὲν εἶναι ἐ-
ξαρτημένη ἀπὸ κάποια συγ-
κεκριμένη αἰτία πού παρου-
σιάζεται μέσα στὴ ροὴ τοῦ
χρόνου καὶ σβύνει μέσα σ’

αὐτόν, ἀλλὰ ἀπὸ κάποια αἰ-
τία πού εἶναι ἀνεξάρτητη ἀ-
πὸ τὴ ροὴ τοῦ χρόνου καὶ
πού γι’ αὐτὸ ἔχει ἀέναη ὑ-
παρξη, ἀέναη ἰσχὺ. Τέτοια
αἰτία δὲ θὰ εἶναι σχετικὴ μὲ
κάτι ἄλλο στὸν κόσμον τὸ
χρονικὸ, ἀλλὰ θὰ εἶναι ἀδέ-
σμευτη ἀπὸ κάθε τέτοια συ-
σχέτιση, θὰ εἶναι ἀπόλυτη.
Θὰ ἔχει ἀπόλυτη ἰσχὺ. Ἀπό-
λυτην ἰσχὺ ὅμως δὲν ἔχουν
παρὰ ὠρισμένα νοήματα, πο-
τὲ γεγονότα, ποτὲ πράγμα-
τα, καὶ αὐτὰ τὰ νοήματα λέ-
γονται ιδέες.

Γιὰ προσανατολισμό μπο-
ρεῖ νά μιλάμε ὅταν παραδε-
χτοῦμε πὼς ὁ ἄνθρωπος μπο-
ρεῖ νά συλλαμβάνει ιδέες καὶ
νά τίς βάζει γιὰ σκοποὺς τῆς
πράξης του. Ὅταν παραδε-
χτοῦμε τούτο, τότε δὲν ὑπάρ-
χει πιά δυσκολία νά παραδε-
χτοῦμε πῶς πέρα πὼς οἱ ιδέ-
ες, ὅταν γίνουν κτῆμα τῆς
συνείδησης, γίνονται κίνητρα
γιὰ τὴν πράξη.

Ἐλεύθερος νά προσανατο-
λισθεῖ, ἐλεύθερος νά πράξει,
ἐλεύθερος πνευματικὰ εἶναι ὁ
ἄνθρωπος πού σκέφτεται καὶ
πράττει σύμφωνα μὲ ιδέες.
Ἡ δύναμη νά σκέπτεσαι ιδέ-
ες καὶ νά τίς ἀνάγεις σὲ ἀρ-
χὲς ζωῆς εἶναι ἡ πνευματικὴ
ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου.

(Συνεχίζεται)

Ὑπὲρ κριτικῶν

Διαβιάζοντας τὸν τελευταῖο καιρὸ σέ ἔγκυρα δημοσιογραφικά ὄργανα κριτικές θεάτρου καί λογοτεχνικοῦ βιβλίου, ἔπαθα κάτι πού δέν ντρέπομαι νά τό ὁμολογήσω: ἄρχισα νά ἀμφιβάλλω γιά τήν κάποια παιδεία πού νόμιζα ὅτι εἶχα. Δέν τό λέω αὐτό γιά νά εἰρωνευθῶ κανένα, τό λέω μέ συντριβή. Σέ ἕναν πρόλογο πού συνήθως πιδίνει περισσότερο ἀπό τό μισό κριτικό κείμενο, ἀναπτύσσονται αἰσθητικές, κοινωνικές ἀκόμη καί φιλοσοφικές θεωρίες πού δυσκολεύομαι νά τίς ξεκαθαρίσω καί νά τίς τοποθετήσω στό σύμπλεγμα τῶν παλαιότερων γνώσεών μου. Ὄταν τελικά δέν τό κατορθώσω, δέν βρίσκω φυσικά καί τή σύνδεσή τους μέ τήν συγκεκριμένη κριτική ἀνάλυση πού ἀκολουθεῖ. Ἀμα πάλι τό κατορθώσω βρίσκω γνωστά καί κοινά νοήματα πού εἶναι περιττά γιά νά καταλήξῃ κανείς σέ μιά συγκεκριμένη κρίση τοῦ κρινόμενου ἔργου. Συχνά ὁ λόγος εἶναι ἔντεχνα σπουδαιοφανής, **VERY SOPHISTICATED** καί φοβοῦμαι πῶς ἐλάχιστα φωτίζει καί πολύ συσκοτίζει τήν συγκεκριμένη κρίση πού εἶναι ὁ μοναδικός σκοπός τοῦ βίου κειμένου.

Θά μπορούσαν τά ἴδια πράγματα νά εἰπωθοῦν μέ λιγώτερα λόγια. Λόγια λαγάρ, ἀπλά, ἔτσι πού νά βοηθηθοῦν ὅσοι σάν καί ἐμένα καί σάν τοὺς περισσότερους ἀναγνώστες χάνουν μέσα στά σημερινά κριτικά κείμενα τὸν προσανατολισμό τους καί κουράζονται μέσα σ' ἕνα λαβύρινθο πού δέν ὁδηγεῖ σέ κανένα Μινώταυρο, σέ καμμιά καθαρή σύγκρουση μέ τό κρινόμενο ἔργο καί σέ κανένα θετικό τέλος.

Ἐνῶ ὅμως δέν μοῦ ταιριάζει τό ὅφος μερικῶν νεωτέρων μάλιστα κριτικῶν, θεωρῶ ἄδικη τήν ἐπίθεση πού γίνεται ἐναντίον τους. Δέν μοῦ ἀρέσει ἡ ἀντίδραση πού ἔστω καί ἔμμεσα περιορίζει ἡ ἐπιχειρεῖ νά περιορίσῃ τήν ἐλευθερία τους. Ἄν εἶναι κάποτε ἄδι-

Ἄρθρο-λογοτεχνία — | Τὸ γέγραψα περί 20/19+4
Χαρίσ ἐφευρεμένη

κοι καί σκληροί καί δδικοιοδόγητα εἰρωνες εἰς βάρος ἄξιων ἐργα-
τῶν τοῦ πνεύματος, κανένα δέν βλάπτουν. Τό πολύ-πολύ τόν ἐαυτό
τους. Ὅσο πιά ἐμπαθής εἶναι μία κριτική τόσο λιγώτερη ἐπίδραση
δρακεῖ. Καί εἶμαι βέβαιος πῶς αὐτό ἰσχύει γιά τοὺς περισσότερους
ἀναγνωστες τους. Ἡ πολύ αὐστηρή κριτική δρκετές φορές μέ παρῶ-
θησε νά πάω νά δῶ ἕνα θεατρικό ἔργο ἢ νά διαβάσω ἕνα βιβλίο.

Ὅσοι συγγραφεῖς τυχόν ἀδικοῦνται ἄντί νά θυμῶνουν μέ τοὺς
τοὺς κριτικούς των ἄς ἀφήσουν τόν χρόνο νά κάνη τό κοσκίνισμα,
του. Οἱ ἐμπαθεῖς κριτικοί ἢ ἀλλάζουν κάποτε πορεία ἢ φθείρονται·
καί φθείρονται γλήγορα. Σέ λίγον καιρό ἢ δέν θά τοὺς διαβάζουν
ἢ θά τοὺς διαβάξη ὁ κόσμος ὅχι γιά νά σχηματίση γνώμη γιά τό κρι-
νόμενο ἔργο, ἀλλά γιά νά γλεντήση τήν κακία τους.

Εἶναι ἄλλωστε γνωστό πῶς στόν τόπο μας ὑπάρχουν ἔντυπα
δολόκληρα, πού δέν διαβάζονται ἀπό τοὺς ὁμοῦδατες τους, ἢ ἀπό
αὐτοὺς πού πιστεύουν στά λόγια τους, ἀλλά πού διαβάζονται μόνο
γιά τήν ἐξυπνάδα καί τό διασκεδαστικό τους μέ τόν ὁποῖο σερβί-
ρουν πασπαλισμένη μέ εὐτροφες συκοφαντίες τήν κακία τους.

Ἄς μή τό λησμονοῦμε, γιά μᾶς τοὺς Ἕλληνες ὕψιστη ἀπόλαυση εἶναι
ἡ κακολογία ἀκριβῶς ὅπως τήν ὀρίζει ὁ θεόφραστος.

Turista mondo

Esperanto-Revuo de la 4 Sezonoj
Internacia Auto-Turismo

Chefredaktoro: Dr. Hj. Unger

2/1970

Deutsch:

Als ich *Minister für Erziehung und Unterricht* war, habe ich eine Verordnung erlassen, damit unter gewissen Bedingungen die internationale Sprache Esperanto auch in den *griechischen Schulen* gelehrt werden kann. Ich bin der Meinung, dass die UNESCO, die schon einmal für den Esperanto-Unterricht in den Schulen eingetreten ist, auf diesem Gebiete eine internationale Regelung herbeiführen könnte.

Als *Minister bei der Ministerpräsidentschaft* hatte ich mich später viel mit dem *Fremdenverkehr* zu befassen. Damals habe ich es sehr begrüßt, dass *so viele Menschen*, die das Esperanto sprechen, aus allen Teilen der Welt in unser Land kamen.

Heute, nachdem die *«Internationale Akademie des Fremdenverkehrs»* das Esperanto für ihr internationales «Wörterbuch des Tourismus» angenommen hat, nachdem schon viele *touristische Organisationen* das Esperanto praktisch verwenden, nachdem *Radiostationen in 21 Ländern* regelmässig Nachrichten in Esperanto senden (hauptsächlich Nachrichten über den Fremdenverkehr) und nachdem nun auch eine *Reisezeitung* in der internationalen Sprache erscheint, die in über 36 Ländern der Erde verbreitet ist, erneuere ich gerne und in voller Ueberzeugung meine Sympathie für das Esperanto.

Konstantin D. Tsatsos

Mitglied der Akademie der Wissenschaften in Athen

Français:

Lorsque j'étais *Ministre de l'Education et de l'Enseignement*, j'ai publié une ordonnance afin que, dans certaines conditions, la langue internationale Espéranto puisse être aussi enseignée dans les *écoles grecques*. Je pense que l'UNESCO, qui est déjà intervenu une fois en faveur de l'enseignement de l'Espéranto dans les écoles, pourrait bien introduire une réglementation internationale dans ce domaine.

En tant que *Ministre à la Présidence*, plus tard, j'ai dû souvent m'occuper du *tourisme*. J'étais alors heureux de voir, que *tant de personnes* parlant l'Espéranto venaient de tous les coins du monde visiter notre pays.

Aujourd'hui, vu que l'*«Académie internationale du Tourisme»* a adopté l'Espéranto pour son «Dictionnaire du Tourisme» international, que de nombreuses *organisations touristiques* utilisent déjà pratiquement l'Espéranto, que dans 21 pays des *stations de radio* diffusent régulièrement des nouvelles en Espéranto (spécialement des informations sur le tourisme), et qu'une *Revue de tourisme*, répandue dans plus de 36 pays du globe, paraît désormais dans la langue internationale, je renouvelle volontiers et avec une pleine conviction ma sympathie pour l'Espéranto.

Constantine D. Tsatsos

Membre de l'Académie des Sciences d'Athènes

English:

When I was *Minister of Education* for Greece, I published a decree, under which — subject to certain conditions — teaching of the international language Esperanto might be extended to *Greek schools*. I consider that UNESCO, which has already once called for the teaching of Esperanto in schools, could bring about international standardization in this field.

Later, as *Minister to the Prime Minister*, I had to devote a great deal of attention to *tourism*. At that time I was delighted that *so many people*, who knew Esperanto, visited our country from every part of the world.

Today, when the *International Academy of Tourism* has adopted Esperanto for its «Dictionary of Tourism», when so many *tourist organizations* already make practical use of Esperanto, when *radio stations in 21 countries* regularly broadcast programmes in Esperanto, programmes with a stress of tourism, and when a *tourist magazine* is now published in the international language, I willingly repeat, with the strongest conviction, my sympathetic attitude to Esperanto.

Constantine D. Tsatsos

Member of the Academy of Sciences, Athens

SITUATION EN GRÈCE

[14-1]

28-29/1/65
Monsieur

UNE PRISE DE POSITION DE L'ANCIEN MINISTRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES

M. Evangelos Averof critique les déclarations de M. Andréas Papandréou au « Monde »

Athènes, 27 janvier (A.F.P.). — « Si les colonels ne tiennent pas leur parole donnée publiquement (ce dont on ne saurait encore être tout à fait sûr) de rétablir l'ordre démocratique en Grèce, ce ne sont ni les étrangers ni les maquisards — parmi lesquels fleurit fatalement le communisme — qui le rétabliront. Il sera réta-

bli par les vrais Grecs, qui le feront avec foi et sans haine, car dans leur écrasante majorité ils sont profondément démocrates », déclare M. Evangelos Averof, ancien ministre grec des affaires étrangères, l'un des membres dirigeants du parti E.R.E. (droite), dans un communiqué qu'il a remis vendredi aux correspondants étrangers.

A Chypre

LES ÉVÊQUES INVITENT Mgr MAKARIOS A ABANDONNER LA PRÉSIDENTE DE LA RÉPUBLIQUE

Nicosie, 27 janvier (A.F.P.). — Mgr Anthimos de Kitium a invité l'archevêque Makarios à céder sa place de président de la République chypriote à un civil, dont les actions « ne lieraient pas l'Eglise de Chypre ». Le Saint Synode de Chypre avait tenu une réunion toute la journée, vendredi, pour examiner le désaccord qui règne entre l'archevêque Makarios et les trois évêques de Chypre, qui semblent lui reprocher d'avoir abandonné l'Enosis dans son programme politique.

Les évêques chypriotes ont informé Mgr Makarios qu'ils étaient d'avis qu'il ne devait pas se représenter à l'élection présidentielle, et qu'il ne devrait signer sous aucun prétexte un accord qui serait contraire aux aspirations nationales des Grecs chypriotes.

Répondant ensuite aux récentes déclarations faites au Monde par M. Andréas Papandréou, M. Averof poursuit : « Il est nécessaire que l'opinion publique internationale apprenne que ces déclarations nuisent à l'effort démocratique du peuple grec. Ce qu'il dit concernant la nécessité d'une nouvelle guerre civile, dont l'organisation aurait déjà commencé, effraie par le rappel d'un passé douloureux et augmente le silence et la tolérance du peuple. Ce qu'il dit contre le roi Constantin, qui a fait ses preuves d'homme courageux et démocrate, divise les rangs des démocrates et diminue leur efficacité.

» L'auto-couronnement de M. Andréas Papandréou comme chef du centre provoque de profonds remous parmi les membres de ce parti, qui affirment qu'ils ne le reconnaissent pas comme tel », poursuit M. Averof, qui conclut : « M. Andréas Papandréou, premier responsable de la dissolution du grand parti de son père, Georges Papandréou, par ses appels à la révolution et aux manifestations de rue, est considéré comme l'homme qui a le plus affaibli la démocratie en Grèce. Il a préféré quitter — avec toute sa famille américaine — cette terre de souffrance où nous combattons. Qu'il ne rende pas, au moins, notre combat plus difficile qu'il ne l'est déjà ! »

l'ancien président du conseil (en particulier à *Combat* du 26 janvier) et écrit, sous la signature de M. Laurent Salini :

« Cette homme nouveau qu'est le député de la Charente tient pour impossible un gouvernement d'union démocratique. Il le tient pour impossible sauf si notre parti se rallie au pacte atlantique, accepte une Europe supranationale, renonce à réclamer des nationalisations. M. Gaillard nous demande, en somme, de reprendre la politique dont il fut et reste le brillant représentant. (...) »

» Parce qu'elle favoriserait la prédominance des monopoles ouest-allemands, parce qu'elle maintiendrait l'influence américaine sur l'Europe occidentale, la supranationalité forme un danger majeur. Nous la rejetons, lui préférant la coopération qui unit les Etats égaux en droits à une intégration qui abaisserait la France. (...) »

» M. Gaillard ne se passionne pas pour le progrès social. Il cherche plutôt une caution de gauche à une politique réactionnaire. Encore une fois, il est exclu qu'il obtienne celle de notre parti. L'union démocratique ne peut pas être et ne sera pas le reflet à peine jardé du gouvernement Gaillard de 1958. »

[Le parti communiste, qui avertit ainsi le député radical de la Charente de ne pas compter sur sa caution, s'était pourtant désisté en sa faveur à l'issue du premier tour des élections législatives de mars 1967, appliquant ainsi les accords conclus avec la Fédération, dont M. Gaillard était le candidat. Mais l'ancien président du conseil, à qui il n'avait manqué que 1 656 voix sur 44 276 suffrages exprimés pour obtenir sa réélection dès le 5 mars, refusait le désistement communiste et l'emportait sans peine le 12 mars.]

RBAIN DE STRASBOURG

LE CENTIME COMMUNAUTAIRE

nouvelle communauté, puisque les centimes communaux payés jusqu'à présent diminueront d'à peu près autant.

• LE CONSEIL MUNICIPAL DE LA WANTZENAU, commune limitrophe de Strasbourg-Nord, qui avait démissionné pour empêcher l'inclusion de la localité dans la com-

mune de Strasbourg-Nord, exécutée par la police et la gendarmerie françaises, dirigée par de hauts fonctionnaires français, GILLOUIN, chargé de mission au cabinet de PÉTAIN... »

Il a été extrait les attendus suivants :

Attendu que suivant exploit de SAL-LAZ, huissier de justice, à Paris en date du 2 juin 1967, René GILLOUIN, demeurant 9, rue Henri-Monnier, à Paris (9e), et ayant élu domicile en l'étude de l'avoué VARAUT a cité devant ce Tribunal :

1° Jean-Jacques SERVAN-SCHREIBER, Directeur de la publication du journal L'EXPRESS

2° Jean-François REVEL

3° La S.A. « Presse Union Paris » dont le siège social est 25, rue de Berri à Paris pour s'entendre déclarer Servan-Schreiber et Revel coupables le premier en qualité d'auteur principal, le second en qualité de complice du délit de diffamation publique envers un particulier et condamner avec la S.A. « Presse Union Paris » au paiement de la somme de 100.000 F à titre de dommages et intérêts, à l'insertion de la présente décision dans le journal L'EXPRESS et dans cinq journaux du choix de la partie civile

Att. que la citation de la partie civile vise la parution dans le numéro 829 de l'hebdomadaire L'EXPRESS, semaine du 8 au 14 mai 1967, en page 127, sous l'intitulé en lettres capitales « Le Juif à la Vichyssoise » d'un article signé par Jean-François REVEL, commençant par : « Les illusions du progrès... » et se terminant par : « ...qu'il avait prise en faveur de votre neveu. »

Att. que cet article comporte le passage suivant : « ...Car la grande raffe fut une opération entièrement française, exécutée par la police et la gendarmerie françaises, dirigée par de hauts fonctionnaires français : GILLOUIN, chargé de mission au cabinet de Pétain... » ;

Att. que le même hebdomadaire : L'EXPRESS, semaine du 5 au 11 juin 1967, page 16, dans la rubrique courrier et sous le titre : « Mauvaise orthographe » publiait : « ...Dans son article sur la « Grande Rafle », Jean-François REVEL, rapportant le contenu de l'ouvrage, indiquait que cette raffe fut une opération entièrement française, dirigée en particulier par un Monsieur GILLOUIN, chargé de mission au cabinet de Pétain. Ce nom se lisait mal sur le jeu d'épreuves à partir duquel J.F. REVEL a travaillé. Il fallait lire non pas GILLOUIN, mais GALLIEN. »

Att. que l'article de J.F. REVEL, incriminé par la partie civile comportait sur une page de L'EXPRESS la relation très succinte d'un ouvrage intitulé : « La Grande Rafle du Vél d'Hiv » venant de paraître aux Editions Paul Laffont sous les signatures de Claude LEVY et Paul TILLARD :

Att. que ce livre décrit avec réalisme et émotion les persécutions antisémites du gouvernement de Vichy et plus particulièrement : « La raffe immense qui, le 16 juillet 1942, fut la dernière rafle de Paris pour

LIRE PAGE

- 2 à 6. — Après la conférence de presse du général de Gaulle, A. Jacob, R. Delcour, E. Saab, G. Viratelle.
8. — La démission de M. McNamara, A. Clément.
10. — La réunion de Budapest, H. Pierre.
12. — Les tribunaux, J.-M. Théolleyre, K. Christitch.
15. — Les spectacles, la radio, J. Lonchamp, C. Sarraute, M. Michel.
19. — Au Sénat, A. Guichard.
22. — La préparation du VIe Plan, A. Thélér.
24. — La lutte contre la dénatalité.

I à VIII. — « Le Monde des livres ».

Le Monde

Rédaction, Administration: 5, r. des Italiens, Paris-IX'. — Directeur: Hubert BEUVE-MÉRY

0,50 F

Algérie, 0,50 DA; Maroc, 0,50 dir.; Tunisie, 50 m.; Allemagne, 0,50 DM; Autriche, 5 sch.; Belgique, 5 fr.; Danemark, 1,50 kr.; Espagne, 6 pes.; Grande-Bretagne, 1 sh.; Italie, 100 l.; Luxembourg, 5 fr.; Norvège, 1,50 kr.; Pays-Bas, 0,50 fl.; Portugal, 7,5 esc.; Suède, 1,25 kr.; Suisse, 0,50 fr.; U.S.A., 50 cts.

Tarif des abonnements page 4

C.C.P. PARIS N° 4207-23

TELEX PARIS N° 22613

Ad. télégr.: JOURMONDE-PARIS

Tél.: PRO (770) 91-29

EN FRANCE ET SURTOUT A L'ÉTRANGER

Les déclarations du général de Gaulle sur la candidature britannique au Marché commun et sur Israël provoquent de vives réactions

Jusqu'où ?

Par SIRIUS

RAPPELER aux Français la nécessité et l'importance des mutations en cours, poser les conditions générales de l'établissement de la paix au Moyen-Orient, reconnaître le droit des Canadiens français à l'égalité et au plein développement de leur personnalité, réaffirmer au passage que la frontière occidentale de la Pologne ne peut plus être contestée, dénoncer le caractère « odieux » qu'a pris la guerre au Vietnam et, enfin, témoigner à l'Angleterre « un attachement et un respect » qui l'aident à réaliser, elle aussi, d'indispensables mutations, tout cela relevait du droit ou du devoir du président de la République et n'aurait guère prêté à contestation. Qui n'aurait alors, une fois de plus, admiré l'extraordinaire performance d'un homme de soixante-dix-sept ans, le jaillissement de ses répliques, la qualité de son humour ?

Par malheur, il fallait plus et mieux : incriminer solennellement Israël, intervenir directement et violemment dans les affaires intérieures du Canada, signifier à l'Angleterre que, si elle n'est pas tenue d'exhiber une affligeante nudité, elle doit porter longtemps — selon toute apparence aussi longtemps que la France n'aura pas changé de chef — la chemise des bourgeois de Calais. Sans doute fallait-il tout cela pour que de Gaulle soit de Gaulle et que la France soit la France...

On a beau jeu, à Jérusalem, d'opposer à l'actuel réquisitoire et à ses relents d'antisémitisme les déclarations d'amitié prodiguées, hier encore, en même temps qu'un très efficace armement, aux dirigeants israéliens. Ceux-ci sont loin d'être sans péchés. L'histoire des démêlés sanglants d'Israël avec ses voisins arabes fait souvent apparaître un partage de responsabilités. Si bien que, de fil en aiguille, on peut être amené à se demander s'il y avait lieu de se féliciter de l'institution — bien avant que ne se déclenche l'horreur hitlérienne — d'un foyer national juif en Palestine. Mais aujourd'hui que l'Etat d'Israël existe, avec le consentement des Nations unies et de l'Union soviétique elle-même, doit-on tenir a priori pour agresseur « quiconque entamerait le premier l'action des armes », en passant sous silence le retrait des « casques bleus », les menaces les plus précises des assiégeants aux assiégés, la mise en place contre ceux-ci d'un dispositif nettement offensif ? En 1939, ce n'est pas l'Allemagne qui a ouvert la première des hostilités contre la France. Et quand celle-ci tentait, pour mieux se protéger, d'annexer la rive gauche du Rhin, quand le général de Gaulle émettait la prétention de se maintenir au Val-d'Aoste, quand l'Union soviétique reportait si largement à l'ouest sa nouvelle frontière et son glacis protecteur, ne faisaient-ils pas figure, eux aussi, de « conquérants » ? De telles prémisses étaient-elles indispensables pour réaffirmer à l'égard des Arabes d'Orient — et bien sûr de leur pétrole — la politique d'amitié, de coopération, qui avait été pendant des siècles celle de la France ?

Si l'on peut reprocher à Israël d'invoquer des droits trop anciens de premier occupant et « l'action qu'il menait pour doubler sa population par l'immigration », le gouvernement d'Ottawa ne peut-il à son tour se montrer surpris et fâché que la France fasse tout à coup état de sa « puissance nouvelle » pour appeler à l'indépendance totale « le peuple français d'outre-Atlantique » ? Ceux des Canadiens français qui gardent la tête froide et refusent de céder à la démagogie du moment mesurent combien il peut être dangereux de porter trop vite « au degré suprême la flamme des résolutions ». Ils sont fiers eux aussi de ce « miracle » qu'est la survivance des Canadiens français, ils entendent autant que quiconque en tirer les conséquences en affirmant les droits de tous et de chacun et en obtenant, en arrachant au besoin, de substantielles modifications à la Constitution fédérale. Ils redoutent cependant que l'indépendance totale ne se traduise en fait par une mainmise plus complète encore des Etats-Unis ou, au cas contraire, par un isolement qui provoquerait fatalement, avec les plus graves difficultés économiques, l'avènement de quelque forme de dictature. Il faut, enfin, beaucoup d'optimisme pour espérer que les Canadiens français, dispersés dans les provinces anglophones, aient à se féliciter d'une telle évolution ou révolution.

Quant aux îles Britanniques, s'il est vrai qu'à bien des égards elles paraissent encore assez loin de pouvoir s'amarrer définitivement au continent, il y a quelque contradiction à les repousser vers le large en refusant une discussion qui les aiderait à accélérer leur évolution, à se réclamer bien haut du rapport de la Commission de Bruxelles, en voulant ignorer ses conclusions en faveur de l'ouverture de « négociations dans les formes les plus appropriées ». « Resserrer les liens et les règles de la Communauté » — en admettant que ce soit vraiment dans les intentions de l'Elysée — ne dispense pas qu'on s'applique, dès maintenant, à faire du « grand peuple anglais » un des « piliers de l'Europe ».

Ceux qui espéraient que le chef de l'Etat perdrait avec l'âge le goût de l'outrance doivent admettre qu'il n'en est rien, bien au contraire. « Pour tout le temps qu'il est, seul, le mandataire du peuple français tout entier », le général de Gaulle continuera d'interpréter, bien ou mal mais trop souvent au gré de son machiavélique génie et de son insatiable volonté de puissance, « l'intérêt supérieur et permanent de la nation ». Jusqu'où ?

Chef du Pentagone

M. McNAMARA VA SUCCÉDER A M. WOOD
A LA DIRECTION DE LA BANQUE MONDIALE

(Voir page 8 l'article d'Alain Clément.)

● A L'ÉTRANGER, la conférence de presse du général de Gaulle n'a suscité aucune surprise, ce qui ne veut pas dire qu'elle n'ait pas soulevé ici et là de vives réactions. Celles de la presse à Londres et dans la plupart des capitales du Marché commun sont particulièrement acides. Mais si de nombreux journaux croient pouvoir annoncer, à propos de la candidature britannique, une crise majeure au cours des prochaines semaines au sein du Marché commun, les esprits plus froids ne se font guère d'illusion sur ce que sera, en fin de compte, l'attitude allemande. En tout cas, la fin de non-recevoir à laquelle il se heurte, cette fois officiellement, de la part du général de Gaulle, ne peut qu'ajouter aux embarras de M. Wilson, qui n'a pas, en fait, de politique de rechange.

En Israël, l'indignation confine à la fureur. Plusieurs journaux qualifient d'antisémites les propos du général sur l'esprit « dominateur » du peuple juif ; plus personne ne paraît se faire d'illusion sur les chances de voir Paris autoriser en fin de compte la livraison des Mirage-V vendus à l'Etat hébreu. Du côté arabe, en revanche, on n'en attendait apparemment pas tant, et il n'est pas jusqu'aux amis de M. Choukeiri, d'après Edouard Saab, qui ne voient là un encouragement à ne pas céder, voire à reprendre la lutte.

Au Canada, la satisfaction est grande parmi les habitants du Québec : pour la

première fois, le président de la République demande qu'ils accèdent à la souveraineté. On note cependant qu'il préconise une action avec tout le reste du Canada pour l'exploitation des immenses ressources de ce pays. A Ottawa, en revanche, et dans les milieux anglophones, on ne peut évidemment se réjouir de cette nouvelle immixtion dans les affaires intérieures de la Confédération.

A Washington, le porte-parole de la Maison Blanche a fait savoir qu'on ne peut plus clairement qu'on ne prendrait pas position sur les déclarations du général.

● EN FRANCE, on relève que l'Humanité ne consacre pas moins de trois commentaires distincts à la conférence de presse : si M. Waldeck Rochet, qui parle de « propos intolérables » au sujet du communisme, et l'un des éditorialistes, M. Laurent Salini, sont franchement hostiles, les appréciations que porte M. Yves Moreau, notamment à propos du problème anglais et du Moyen-Orient, sont plus nuancées. A la Fédération de la gauche et au P.S.U., on marque une opposition qui ne surprendra pas et dont M. Guy Mollet détaillera, jeudi, les motifs devant la presse. La réaffirmation de la primauté absolue du président de la République qui est, fut-il dit, « le mandat du peuple français tout entier », a pour objet, estime-t-on parfois, de lier un peu plus solidement à sa conception du régime ses successeurs éventuels.

Dans la partie économique et sociale de la conférence, les spécialistes ont été frappés par les points suivants :

1) L'évocation de dispositions nouvelles pour « aider mieux... à l'épanouissement de nos jeunes familles françaises ». Le comité de la population va proposer, en effet, des mesures destinées à favoriser un meilleur taux de natalité en France (voir page 24) ;

2) Le mot « responsabilités » dans le passage sur la « participation directe du personnel aux résultats, au capital et aux responsabilités » ;

3) L'affirmation — exacte du point de vue du statisticien — de l'augmentation moyenne de notre niveau de vie de 50 % en huit ans, mais qui ne tient absolument pas compte de la disparité des revenus qui s'accroît de plus en plus ;

4) A propos des « rafales » qui ont emporté le taux de la livre et menacent celui du dollar, on note que le général s'en tient à son idée de restauration du strict étalon-or.

Comme à son habitude, le Conseil national du patronat français (C.N.P.F.) se refuse à toute réaction, mais les milieux industriels, moins discrets, ne dissimulent plus — ils le faisaient jusqu'ici — leur accord profond avec la position du gouvernement français sur la candidature de la Grande-Bretagne au Marché commun.

Les syndicats, tant ouvriers que paysans, de leur côté, manifestent leur déception et relèvent d'importantes lacunes dans l'analyse de la situation.

ISRAËL : profonde amertume devant des propos « antisémites »

Correspondance particulière

Jérusalem, 28 novembre. — Une profonde amertume est ressentie dans les milieux politiques d'Israël à la suite de la déclaration du général de Gaulle concernant Israël et la crise du Moyen-Orient. Cette déclaration devait être examinée par le conseil des ministres convoqué mardi matin en séance extraordinaire, consacrée à la po-

litique extérieure. C'est le ministre des affaires étrangères, M. Abba Eban, qui exposera le sujet. Les milieux politiques de Jérusalem et les journaux israéliens expliquent l'attitude du général de Gaulle en faisant valoir les ambitions pétrolières de la France dans le monde arabe, surtout en Irak.

(Lire la suite page 5, 5e col.)

CANADA : satisfaction au Québec mais irritation dans le reste du pays

De notre correspondant particulier JEAN TAINURIER

Montréal, 28 novembre. — Les Canadiens français ne sont pas surpris. Si certains sont peut-être agacés d'entendre le chef de l'Etat français revenir une fois encore sur le sujet, la majorité se félicite de le voir apporter, avec une vigueur accrue, sa caution aux revendications que font valoir les hommes politiques québécois depuis quelques années.

La presse anglaise retient des propos du général une nouvelle et inadmissible incitation au séparatisme du Québec. Du côté québécois on estime au contraire que le chef de l'Etat, constatant les efforts d'accommodement des Canadiens français, prédit l'avènement d'un Québec souverain au sein de la Fédération canadienne. Telle est d'ailleurs la manchette de première page du Devoir mardi matin : « De Gaulle : un Québec souverain au Canada. » En éditorial, ce même journal développe ce thème : « Conclure que les propos du général de Gaulle sont une incitation pour le Québec à sortir de la Fédération canadienne serait fausser sa déclaration. La solidarité de la communauté française dont il parle demeure sur le plan culturel : il constate la validité de nos revendications à l'égard du Canada anglais, mais c'est le Québec qui devra négocier avec Ottawa et les autres provinces les termes d'un fédéralisme remanié afin d'obtenir une souveraineté qui pourra s'exercer et s'épanouir dans un nouveau cadre canadien. » L'éditorialiste note que l'évocation historique du Canada par le général « résume bien nos principaux griefs et la volonté d'autonomie du Québec ».

(Lire la suite page 4, 5e col.)

LA SITUATION A ATHÈNES ET LA CRISE CHYPRIOTE

« Les Grecs ne permettront pas le maintien de la dictature sous quelque forme que ce soit »

NOUS DÉCLARE M. CONSTANTIN CARAMANLIS

Le 9 décembre 1963, « l'homme fort » qui gouverna la Grèce en tant que premier ministre pendant huit années consécutives quittait Athènes dans la plus grande discrétion. Fondateur et leader de l'Union nationale radicale (E.R.E.), M. Constantin Caramanlis choisissait, un mois à peine après la défaite de son parti aux élections générales, de s'exiler à Paris, où il réside actuellement.

Après avoir déclaré qu'il « abandonnait définitivement la politique », M. Caramanlis se réfugia dans un mutisme total jusqu'au putsch qui mit

fin, le 21 avril dernier, au régime parlementaire en Grèce. Depuis, il avait fait diffuser deux courts communiqués. Dans le premier, il affirmait qu'en « vrai démocrate » il « regrettait l'évolution dramatique de la situation » et rappelait qu'il avait tenté, mais en vain, de « sauver la démocratie grecque ». Dans le second, il condamnait les poursuites engagées contre l'un des dirigeants de son parti, M. Averoff. Mais il se refusait à s'étendre sur la nature du nouveau régime et sur la manière dont il envisageait l'avenir. Sortant de sa réserve, il a bien voulu répondre aux questions que lui a posées Eric Rouleau.

« Pourquoi, monsieur le président, les problèmes qui se posent à votre pays ? — J'estime que mon pays tra-

verse des heures critiques. En effet, les dangers suscités par le problème chypriote sont infiniment plus graves que les difficultés inhérentes à ce problème. A mon avis, toutes les conditions sont réunies en vue d'un règlement pacifique et équitable, les intérêts communs à la Grèce et à la Turquie étant bien plus puissants que les différends qui les opposent.

— Sur quelles bases pensez-vous qu'une entente pourrait être réalisée ?

— Les Turcs savent que la solution naturelle du problème est l'Enosis (le rattachement de Chypre à la Grèce) ; les Grecs, pour leur part, se rendent compte qu'il n'est pas possible de réaliser l'Enosis sans consentir des concessions raisonnables aux Turcs. Cependant, le problème est devenu insoluble parce que les uns et les autres ont commis l'erreur d'en faire une question de politique intérieure. Ils sont ainsi devenus des prisonniers des fanatismes qu'ils ont provoqués.

(Lire la suite page 9, 1re col.)

AU JOUR LE JOUR

Tu ne me chercherais pas...

Les vérités aussi sont de belles personnes, et il est dans leur nature de se montrer nues. Tout le monde, pourtant, n'éprouve pas une égale satisfaction à les voir ainsi. C'est sans doute pour cela que le général de Gaulle a longtemps paré les siennes d'une rhétorique souvent obscure, parfois ambiguë.

Il a maintenant changé de style. Ses vains ornements et ses voiles lui pèsent. Il les rejette donc et entend que chacun voie les choses comme il les voit lui-même. Le mot qui revient avec le plus de fréquence dans son discours est « évident ». L'évidence ne se dévoile pas, elle se constate.

Dès lors, on se demande pourquoi la France se paie le luxe coûteux d'avoir des milliers de chercheurs, puisque le général, depuis longtemps, a déjà tout trouvé.

ROBERT ESCARPIT.

PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE

Edouard Bonnefous

HISTOIRE POLITIQUE DE LA TROISIÈME RÉPUBLIQUE

- I : L'AVANT-GUERRE (24 F)
- II : LA GRANDE GUERRE (26 F)
- III : L'APRÈS-GUERRE (19 F)
- IV : CARTEL DES GAUCHES ET UNION NATIONALE (20 F)
- V : LA RÉPUBLIQUE EN DANGER (24 F)
- VI : VERS LA GUERRE (28 F)
- VII (et dernier) : LA COURSE VERS L'ABÎME (34 F)

avéxere

LES DÉCLARATIONS DU PRÉSIDENT DE LA RÉPUBLIQUE

La seizième conférence de presse du général de Gaulle depuis son entrée à l'Élysée, en janvier 1959, lui a fourni l'occasion lundi, quelques jours après son soixante-dix-septième anniversaire, d'une performance remarquable. Ce ne fut pas seulement la plus longue — une heure trente-cinq, un quart d'heure de plus que d'habitude — mais l'une des plus détonnantes et vivantes — à l'exception de son prologue économique — et surtout, pour la forme, l'une des plus brillantes.

Dès l'annonce des quinze questions successivement posées au chef de l'État, des mimiques et des boutades viennent alléger l'atmosphère. Un journaliste lui ayant demandé si un mot qu'on lui prête — « l'Angleterre, je la veux nue » — était authentique, le général répliqua aussitôt : « La nudité, pour une belle créature, c'est assez naturel, et pour ceux qui l'entourent, c'est assez satisfaisant. Mais, quel que soit l'attrait que j'éprouve

pour l'Angleterre, je n'ai jamais dit cela à son sujet. Cela fait partie des propos que l'on me prête. On en fait même, paraît-il, des livres, et qui ne répondent que de loin à ma pensée et à mes propos. » La formule vise, semble-t-il, l'ouvrage de J.-R. Tournoux, « la Tragédie du général », dont l'auteur maintient absolument l'authenticité du mot sur l'Angleterre. Comme on lui demande peu après s'il a lu l'ouvrage de Jean-Jacques Servan-Schreiber, « le Défi américain », et ce qu'il en pense, le président de la République répond simplement : « Ici, on ne fait pas de publicité littéraire. »

Sur le plan matériel, on a noté quelques menus changements dans l'organisation de cette cérémonie rituelle du régime. Pour la télévision en couleurs, qui faisait son entrée à l'Élysée, les rideaux, le tapis de la table, avaient été changés, afin de présenter des contrastes agréables à l'œil.

Dès 19 h. 45, la seconde chaîne diffusait des extraits de la conférence. D'autre part, les invitations distribuées par le service de presse étaient plus nombreuses qu'à l'accoutumée — près de onze cents. Pour la première fois aussi, on vit le général ouvrir un dossier et mettre des lunettes : mais il ne s'agissait que de lire la citation de Paul Valéry qui illustrait ses propos sur le Québec.

Si l'orateur a mêlé, dans un exposé plus solidement construit que ce ne fut parfois le cas en d'autres occasions, l'humour, le lyrisme et les jugements de fond avec un particulier bonheur dans la forme, c'est aussi parce qu'il était visiblement porté par plusieurs des sujets traités. Ainsi brossa-t-il à grands traits une fresque de l'histoire d'Israël et de la psychologie juive et un peu plus tard fit-il de même pour le Québec et les Canadiens français. Se substituant aux reporters, dont les comptes rendus, lors de son voyage à Montréal,

ne l'avaient pas satisfait, il entreprit de donner lui-même la description de l'accueil qu'il avait reçu, et l'on chemina ainsi tout à la fois avec lui sur les rives du Saint-Laurent et à travers les pensées de Charles de Gaulle. La réponse à la demande d'adhésion et de négociation anglaise fut le troisième thème qui inspira des développements de haute stratégie politico-économique à l'échelle planétaire, mais cette fois sans trace d'ironie, sur un ton même assez hautain et, dans le fond, fort violent.

On devait revenir à l'humour pour l'évocation de l'après-gaullisme, avec la réplique qui fixait éventuellement à dix ans ou quinze ans le terme de son pouvoir. La caution apportée d'une phrase au mouvement gaulliste à l'occasion de ses Assises a surpris, mais le silence, alors que la réunion de Lille venait de s'achever, n'eût pas manqué de susciter tout autant de commentaires. P. V.-P.

Après le traditionnel « Mesdames et messieurs, je me félicite de vous voir », le général se déclare « prêt à répondre aux questions que vous voudrez bien me poser ».

Quinze questions sont alors successivement formulées. Le chef de l'État répond :

Voilà tout un ensemble de sujets. Il y a naturellement notre politique économique et sociale ;

celle-ci n'est pas sans rapport, et je serais amené à le dire, avec le fonctionnement du système monétaire international.

Il y a la question du conflit d'Orient, bien sûr. Il y a la grande affaire du Québec. Il y a tout ce qui se rapporte à l'Angleterre et, en particulier, au point de vue de sa candidature au Marché commun. Il y a ce qui a trait aux institutions, à notre

régime, à la façon dont il fonctionne et à ce qu'il peut être dans l'avenir. Je crois que je n'ai rien oublié, sinon que j'ajoute ce qu'on m'a demandé à propos du voyage en Pologne, ce qui y a été dit et ce que cela signifie.

Eh bien ! Nous allons répondre à ces sujets en commençant, si vous le voulez bien, par ce qui concerne notre politique économique et sociale.

compte bien l'accroître dans l'avenir par priorité (1).

Naturellement il n'y a pas d'invention, il n'y a pas de calcul, il n'y a pas de machine qui puisse faire qu'à la base de l'œuvre humaine il n'y ait pas l'effort humain. Pour le progrès des hommes il faut les hommes. Il les faut nombreux, car, pour la France, toutes les possibilités de son territoire ne sont pas encore et doivent cependant être mises en œuvre. C'est pourquoi l'accroissement de notre peuple doit être le premier de nos investissements et c'est pourquoi nous sommes conduits inévitablement à prendre des mesures nouvelles pour aider mieux et davantage à l'épanouissement de nos jeunes familles françaises. Il faut également que la population active, autant que possible, soit répartie rationnellement entre les tâches, suivant les besoins de l'activité nationale, et que chacun soit apte à son emploi. Ce qui implique que s'étende et se perfectionne la formation professionnelle, celle des jeunes et celle des adultes, y compris les cadres et les dirigeants.

On sait que les actions publiques exercées à cet égard em-

pioient dix fois plus de moyens qu'on ne le faisait il y a huit ans. Cela implique aussi que l'orientation des élèves soit décidément organisée à l'intérieur de l'éducation nationale, ce qui va être fait très bientôt. Il faut encore que, dans la grande évolution très considérable et inévitable de toutes nos activités, le travail et les travailleurs trouvent leur sécurité en dépit des changements d'emploi ou d'emplacement qui sont nécessaires, ce à quoi l'aide publique est maintenant employée sous toutes sortes de formes, soit à l'échelle de la nation, soit à l'échelle des régions. Et il faut enfin que, dans les entreprises, la participation directe du personnel aux résultats, au capital et aux responsabilités devienne une des données de base de l'économie française. Très vaste transformation sociale où l'intérêt, désormais prescrit par la loi, représente une importante étape.

Le développement

Comme le bonheur, le progrès n'existe que par comparaison. Dans notre ère industrielle, notre

pays est parti fort en retard par rapport à certains autres au point de vue de son développement : pendant cent ans il a subi les pires épreuves nationales et, en outre, il est assez mal pourvu, relativement, quant aux ressources naturelles : l'énergie, les matières premières. Cependant, le fait est que dans le monde libre : Europe, Amérique, Asie, Afrique, nous venons au troisième rang pour ce qui est de la valeur de notre produit national brut. Il y a devant nous, à cet égard, les États-Unis et l'Allemagne. Parmi les grands pays industriels nous venons au deuxième rang, après les États-Unis, mais avant l'Allemagne, l'Angleterre, l'Italie, le Japon, etc., pour ce qui est de la valeur de ce produit national par tête d'habitant, ce qui donne aussi la mesure de notre niveau de vie, lequel a augmenté en moyenne, depuis huit ans, de 50 % (2). Le fait est que le taux d'accroissement de notre productivité est annuellement, en moyenne, de 4 1/2 %, ce qui est moins qu'au Japon et en Italie, ce qui est autant qu'en Allemagne, mais ce qui est plus qu'aux États-Unis et en Grande-Bretagne.

L'immobilité, l'impartialité, l'universalité qui sont les privilèges de l'or

de la balance des paiements américains depuis huit ans est précisément le total des investissements américains dans les pays d'Europe occidentale. Il y a à l'évidence un élément extérieur, artificiel, unilatéral, qui pèse sur notre patrimoine national, et on sait que la France souhaite qu'il soit mis un terme à cet abus dans l'intérêt de l'univers tout entier, et même dans l'intérêt des États-Unis, pour lesquels le déficit des balances et l'inflation sont déplorables comme ils le sont pour tout le monde.

Il est possible que les rafales qui se déchaînent à présent, sans que la France y soit pour rien, et qui ont emporté le taux de la livre et menacent celui du dollar, aboutissent en fin de compte au rétablissement du système monétaire international fondé sur l'immobilité, l'impartialité, l'universalité, qui sont les privilèges de l'or.

Voilà, dans leur ensemble, quels sont nos objectifs et nos résultats quant à ce qui est de notre

politique économique et de notre progression sociale. On dira que c'est de l'autosatisfaction. Non, nous ne sommes pas complètement satisfaits, d'ailleurs pour une bonne raison : c'est que le caractère même de notre temps est que, quoi qu'on fasse, on peut faire plus et on peut faire mieux. Mais, étant donné ce que nous réalisons au milieu des nations, nous croyons que les leviers dont nous nous servons sont ceux qui nous conviennent le mieux, et ces leviers sont : la libre entreprise, qui ne doit pas être un rempart pour l'immobilisme, mais qui doit être au contraire une base pour l'élan, pour le risque, pour le développement ; la concurrence internationale ; la exigence de perfectionnement ; la direction, pour ne pas dire le dirigisme, qui choisit les buts et les chemins, aménage les moyens et harmonise les efforts. C'est pourquoi le Plan, dans lequel sont périodiquement fixées et accordées les conditions de notre progrès, est devenu chez nous une institution capitale.

C'est une immense mutation économique et sociale que la France est en train d'accomplir sous la conduite de l'État

L'abaissement des barrières douanières au sein de la Communauté des Six et leur disparition progressive entre les pays de l'Europe des Six et d'autres pays du monde posent le problème de la mise en condition de la France. Notre pays vous paraît-il en mesure d'y faire face ?

Certains organes de la presse anglo-saxonne accusent les autorités françaises d'avoir contribué à la dévaluation de la livre et aux remous enregistrés sur le marché de l'or. Qu'en est-il exactement ?

C'est une immense mutation que la France est en train d'accomplir. Une immense mutation économique et sociale, on l'a déjà dit. Cette mutation, naturellement, met en cause tous les intérêts, toutes les structures, toutes les habitudes et inévitablement toutes sortes de réactions, de réclamations, d'inquiétudes, de déceptions, et d'autant plus politisées que c'est l'État qui conduit l'évolution. Lui seul le doit, puisqu'il est en charge de l'intérêt général et du destin du pays qui sont les enjeux du changement, et lui seul le peut parce qu'il détient les moyens légaux, financiers, administratifs, techniques, diplomatiques, etc. qui sont nécessaires. Encore faut-il qu'il applique son action aux facteurs

essentiels du développement sans se laisser disperser au gré de revendications fractionnaires ou épidémiques.

L'industrie

Eh bien ! Si on veut se faire une idée dans son ensemble de la politique économique et sociale de la France, il n'est que de constater sur quels points et de quelle façon l'action publique a choisi de s'exercer. Voici ce qu'il en est :

Dans le domaine de l'industrie, le but à atteindre étant qu'elle soit compétitive sans aucune réserve à l'intérieur du Marché commun et largement à l'échelle du monde, pousser aux investissements qui modernisent ses équipements, encourager, aider à ses concentrations et à ses meilleures méthodes de gestion qui donnent à ses entreprises la dimension et la puissance, favoriser ses exportations et ses placements à l'étranger qui étendent son champ d'action. Le fait est que, depuis huit ans, la production industrielle française s'est accrue en moyenne de 5 1/2 % par an et que les exportations industrielles ont pour ainsi dire triplé.

L'agriculture

Dans le domaine de l'agriculture, dont il s'agit qu'elle devienne une des bases modernes de notre économie, déterminer ses exploitations à vivre et à travailler, non plus, comme autrefois, pour la simple subsistance des familles

qui les cultivent, mais bien pour fournir, vendre et acheter les produits qui peuvent les rendre bénéficiaires, encourager les groupements qui ont pour but d'organiser à cette fin les productions, les sélections, les marchés, améliorer les structures en agissant pour agrandir les trop petites superficies, pour faciliter les retraitements, les conversions, les reconversions, les fusions et pour remembrer les parcelles.

Le fait est que, depuis huit ans, l'aide budgétaire à l'agriculture a été multipliée par dix. On peut penser que, suivant le rythme que nous suivons, dans dix ans il restera en France un million cinq cent mille exploitations agricoles qui seront pour le moins rentables dans leur grande majorité, qui emploieront 10 % de notre population active, au lieu de 55 % à la fin du siècle dernier, et qui, tout de même, produiront au total trois fois plus qu'à cette époque.

Les activités de pointe

Dans le domaine des activités de pointe, qui entraînent et qui accélèrent la production et la productivité, c'est-à-dire la recherche, l'atome, l'électronique, l'aviation, l'espace, la télévision, etc., c'est un fait que l'État, depuis huit ans, apporte une contribution massive, qui est cette année huit fois plus grande qu'elle n'était en 1958, et qu'il

POUR UN UNIQUE VERSEMENT

DE 500 A 12.500 F. SUIVANT LA PÉRIODE

VACANCES DE NEIGE

TOUS LES ANS A LA MÊME ÉPOQUE

DANS VOTRE STUDIO 4 LITS

OU VOTRE CHAMBRE JUNIOR 3 LITS

avec le CLUBHOTEL

A TIGNES 2.100 m OU CHAMROUSSE 1.750 m

La formule du CLUBHOTEL vous permet pour un investissement extrêmement modique d'avoir la jouissance à perpétuité d'un studio pour quatre personnes durant une période préalablement choisie.

A chaque séjour vous trouverez votre studio complètement équipé, meubles, vaisselle, literie, et vous pourrez, à votre choix, soit faire usage de votre propre cuisine installée, ou bien utiliser le restaurant du CLUBHOTEL situé au rez-de-chaussée de l'immeuble.

Tout en bénéficiant de la plus-value sur votre investissement, vous pouvez à tout moment vendre votre droit de jouissance et d'autre part un service d'échange vous permettra d'échanger votre période contre une autre et ceci même dans un autre CLUBHOTEL que celui où vous aurez souscrit.

PRIX DES PÉRIODES POUR UNE CHAMBRE JUNIOR 3 LITS

JANVIER 3 ^e SEMAINE	600 F	MARS 1 ^{re} SEMAINE	1200 F	NOEL 2 SEMAINES	4000 F
JANVIER 4 ^e SEMAINE	800 F	MARS 2 ^e SEMAINE	1200 F	PAQUES 3 SEMAINES	5000 F
FÉVRIER 1 ^{re} SEMAINE	1000 F	MARS 3 ^e SEMAINE	800 F	JUIN 1 MOIS	600 F
FÉVRIER 2 ^e SEMAINE	1200 F	AVRIL 1 ^{re} SEMAINE	800 F	JUILLET 1 MOIS	1500 F
FÉVRIER 3 ^e SEMAINE	1200 F	AVRIL 2 ^e SEMAINE	800 F	AOUT 1 MOIS	1500 F
FÉVRIER 4 ^e SEMAINE	1200 F	AVRIL 3 ^e SEMAINE	800 F	SEPTEMBRE 1 MOIS	500 F

VEUILLEZ M'ADRESSER DOCUMENTATION COMPLÈTE

STATION PRÉFÉRÉE

NOM :

TIGNES ☐

ADRESSE :

CHAMROUSSE ☐

Centre de documentation CLUBHOTEL - 26, Rue de la Pépinière, 75 - PARIS - Tél. : 387-69-15

Si un règlement était mis en œuvre au Moyen-Orient la France prêterait son concours militaire pour l'appliquer

La guerre a éclaté au Moyen-Orient, il y a six mois. Elle s'est aussitôt terminée comme on sait. Que pensez-vous de l'évolution de la situation dans ce secteur depuis le mois de juin dernier ?

L'établissement entre les deux guerres mondiales, car il faut remonter jusque-là, l'établissement d'un foyer sioniste en Palestine et puis, après la deuxième guerre mondiale, l'établissement d'un État d'Israël, soulevaient à l'époque un certain nombre d'appréhensions. On pouvait se demander même chez beaucoup de juifs, si l'implantation de cette communauté sur des terres qui avaient été acquises dans des conditions plus ou moins justifiées et au milieu des peuples arabes qui lui étaient foncièrement hostiles, n'allait pas entraîner d'incessantes, d'interminables frictions et conflits. Certains même redoutaient que les juifs, jusqu'alors dispersés, mais qui étaient restés ce qu'ils avaient été de tout temps, c'est-à-dire un peuple d'élite, sûr de lui-même et dominateur, n'en viennent, une fois rassemblés dans le site de leur ancienne grandeur, à changer en ambition ardente et conquérante les souhaits très émouvants qu'ils formaient depuis dix-neuf siècles.

Cependant, en dépit du flot tantôt montant, tantôt descendant, des malveillances qu'ils provoquaient, qu'ils suscitaient plus exactement, dans certains pays et à certaines époques, un capital considérable d'intérêt et même de sympathie s'était accumulé en leur faveur surtout, il faut bien le dire, dans la chrétienté ; un capital qui était issu de l'immense souvenir du Testament, nourri par toutes les sources d'une magnifique liturgie, entretenu par la commémoration qu'inspirait leur antique malheur et que poétisait, chez nous, la légende du Juif errant, accru par les abominables persécutions qu'ils avaient subies pendant la deuxième guerre mondiale, et grossi, depuis qu'ils avaient retrouvé une patrie, par leurs travaux constructifs et le courage de leurs soldats. C'est pourquoi, indépendamment

des vastes concours en argent, en influence, en propagande, que les Israéliens recevaient des milieux juifs d'Amérique et d'Europe, beaucoup de pays, dont la France, voyaient avec satisfaction l'établissement de leur État sur le territoire que leur avaient reconnu les puissances, tout en désirant qu'il parvienne, en usant d'un peu de modestie, à trouver avec ses voisins un *modus vivendi* pacifique.

Il faut dire que ces données psychologiques avaient quelque peu changé depuis 1956 ; à la faveur de l'expédition franco-britannique de Suez, on avait vu apparaître en effet un État d'Israël guerrier et résolu à s'agrandir. Ensuite, l'action qu'il menait pour doubler sa population par l'immigration de nouveaux éléments, donnait à penser que le territoire qu'il avait acquis ne lui suffirait pas longtemps et qu'il serait porté, pour l'agrandir, à utiliser toute occasion qui se présenterait. C'est pourquoi, d'ailleurs, la République s'était dégauchée vis-à-vis d'Israël des liens spéciaux et très étroits que le régime précédent avait noués avec cet État et s'était appliquée, au contraire, à favoriser la détente dans le Moyen-Orient.

Bien sûr, nous conservons avec le gouvernement israélien des rapports cordiaux, et même nous lui fournissons pour sa défense éventuelle les armements qu'il demandait d'acheter, mais, en même temps, nous lui prodiguons des avis de modération, notamment à propos des litiges qui concernaient les eaux du Jourdain ou bien des escarmouches qui opposaient périodiquement les forces des deux camps. Enfin, nous nous refusons à donner officiellement notre aval à son installation dans un quartier de Jérusalem dont il s'était emparé, et nous maintenons notre ambassade à Tel-Aviv.

D'autre part, une fois mis un terme à l'affaire algérienne, nous avions repris avec les peuples arabes d'Orient la même politique d'amitié, de coopération, qui avait été pendant des siècles celle de la France dans cette partie du monde, et dont la raison et le sentiment font qu'elle doit être,

aujourd'hui, une des bases fondamentales de notre action extérieure.

Bien entendu, nous ne laissons pas ignorer aux Arabes que, pour nous, l'État d'Israël était un fait accompli et que nous n'admettrions pas qu'il fût détruit. De sorte qu'on pouvait imaginer qu'un jour viendrait où notre pays pourrait aider directement à ce qu'une paix réelle fût conclue et garantie en Orient, pourvu qu'aucun drame nouveau ne vint le déchirer.

Hélas ! le drame est venu. Il avait été préparé par une tension très grande et constante qui résultait du sort scandaleux des réfugiés en Jordanie, et aussi d'une menace de destruction prodiguée contre Israël. Le 22 mai, l'affaire d'Akaba, fâcheusement créée par l'Égypte, allait offrir un prétexte à ceux qui révalent d'en découdre.

(1) En 1965, selon les estimations du Plan, il y avait en France 55 500 chercheurs et ingénieurs de recherche et développement. Ils se répartissaient en trois grands groupes : ceux qui dépendent du ministère de l'Éducation nationale, 25 000 ; ceux qui relèvent de l'État sans appartenir à l'éducation nationale, 8 000 ; et ceux du secteur des entreprises, 22 000, un millier faisant partie du secteur tertiaire et d'institutions sans but lucratif. Soixante-six mille techniciens de recherche et développement étaient ces chercheurs.

Selon les prévisions du Plan, les 56 000 chercheurs de 1965 devraient devenir 97 000, et les 66 000 techniciens, 129 000. Mais il est très probable que ces chiffres ne seront pas atteints.

En 1966 la même méthode de calcul fournissait la valeur de 65 000 chercheurs. Mais il s'agit là du nombre total de personnes employées à la recherche. Or un grand nombre de chercheurs sont en même temps enseignants. C'est pourquoi l'O.C.D.E. a instauré des normes pour tenir compte de ce fait. On compte alors en chercheurs équivalents plein temps. Dans ces conditions le nombre de chercheurs français tombe en 1966 à 44 000.

(2) En prononçant sa conférence de presse, lundi après-midi, devant les journalistes, le général n'a pas dit : « Parmi les grands pays industriels... » Il a commencé sa phrase par « Nous terrons... » et a alors parlé du « revenu national par tête d'habitant » et non du « produit ».

EN ESPAGNE

Tension croissante entre les autorités et le clergé de Biscaye

De notre correspondant particulier

Madrid, 28 novembre. — Les prêtres qui collaborent avec les « commissions ouvrières » de Madrid ont adressé aux « travailleurs conscients » une lettre ouverte qui a été distribuée dimanche dans diverses églises de la capitale et qui doit être diffusée dans les usines. Ces prêtres avaient organisé la semaine dernière une assemblée liturgique au cours de laquelle des prières devaient être dites en faveur des victimes de la répression. L'assemblée fut suspendue par Mgr Morcillo, archevêque de Madrid, nommé « député » aux Cortes par le général Franco, sous le prétexte qu'il s'agissait d'un « acte politique ».

Les prêtres répondent dans leur lettre que l'Eglise ne doit jamais abandonner ceux qui souffrent pour une cause juste et que les revendications des ouvriers sont légitimes et en accord avec les résolutions du concile. Ils protestent contre les calomnies dont sont victimes les militants du mouvement ouvrier luttant pour la liberté et la justice. Nous croyons savoir que l'un des inspirateurs de cette lettre est le R.P. José María Llanos, qui dirige la paroisse d'un quartier pauvre près de Vallecas, dans la banlieue de Madrid.

En Biscaye, la tension augmentée de jour en jour entre les autorités de la province et le clergé. Le gouverneur a porté plainte contre tous les prêtres d'Ortuella, localité du bassin minier. Le 20 novembre dernier, trente et unième anniversaire de la mort de José Antonio Primo de Rivera, ils avaient refusé d'assister au service religieux pour le repos de l'âme du fondateur de la Phalange.

Tous les curés du bassin minier de Biscaye ont lu en chaire une lettre adressée à Mgr Goupide approuvant le point de vue des prêtres d'Ortuella et demandant que l'on enlève des églises tous les symboles politiques. Depuis la fin de la guerre civile, les murs de toutes

les églises espagnoles portent, en effet, le nom du fondateur de la Phalange et une plaque commémorative avec les noms des franquistes de la paroisse morts au cours de la « croisade »...

Le gouverneur de Biscaye a ordonné l'arrestation du R.P. José Luis Jauregui, curé de Camiz, pour « insulte grave ». Le R.P. Jauregui avait attaqué dans un sermon le gouverneur, qui avait infligé une amende de 25 000 pesetas (1 750 F) au R.P. Arriza Balaga, coadjuteur d'une paroisse de Bermeo, « coupable » d'avoir lui-même critiqué publiquement le gouverneur.

● Les travailleurs des deux usines de construction d'avions de Séville ont cessé le travail lundi par solidarité à l'égard de huit de leurs camarades renvoyés la semaine dernière. — (A.F.P.)

● Accusés d'« association illégale », cinq séparatistes basques ont été condamnés par le tribunal d'ordre public de Madrid à des peines de prison allant d'un à deux ans et à une amende de 10 000 pesetas (700 francs). Trois d'entre eux étaient jugés par contumace. — (A.F.P.)

EN AMÉRIQUE LATINE

● Trois mille mineurs chiliens se sont mis en grève lundi à la mine d'El-Teniente pour soutenir la grève des travailleurs du cuivre de la société Anaconda. — (U.P.I.)

● Vingt-huit personnes ont été arrêtées au Brésil à la suite de l'annonce par le général commandant la 5e région militaire d'un « complot communiste ». Des mandats d'arrêt ont été lancés contre dix-huit autres personnes. — (A.F.P.)

Pour gagner à sa cause les hésitants

La « Pravda » publie des précisions sur les objectifs de la réunion de Budapest

De notre correspondant particulier HENRI PIERRE

Moscou, 28 novembre. — Quelques heures après la décision de convoquer à Budapest une conférence mondiale pour préparer une conférence mondiale du mouvement communiste, la Pravda publie mardi un long éditorial précisant la nature et l'objet de la réunion projetée. L'article traduit en fait le souci de rassurer et de convaincre ceux des partis qui restent hésitants, réservés sinon hostiles à l'égard de cette initiative.

Il est bien souligné que la conférence internationale sera orientée « sur les tâches positives du mouvement communiste, sur sa cohésion et le renforcement de l'unité de toutes les forces socialistes et démocratiques dans la lutte contre l'impérialisme ». Et pour être encore plus claire la Pravda ajoute : « L'ingérence dans les affaires d'un parti frère est exclue, et, encore plus, l'exploitation de ce qui se soit ne saurait être un but de la conférence. » Multipliant les assurances, la Pravda écrit encore qu'à Budapest tous les partis frères seront sur un pied d'égalité. Auparavant, la Pravda, se référant aux conférences de Moscou de 1957 et de 1960, estime que l'assemblée mondiale envisagée est absolument conforme aux principes de l'Internationale prolétarienne. Les principes définis en 1957 et en 1960 gardent toute leur valeur, mais, ajoute le journal officiel du P.C., « de nouveaux phénomènes sont apparus dans la situation internationale. C'est pourquoi il est temps de poursuivre et d'approfondir l'analyse marxiste-léniniste de tous les nouveaux processus qui se manifestent, de répondre aux nouvelles questions qui se posent au mouvement communiste ».

L'actif et le passif

Ainsi la rencontre consultative n'aura pas uniquement pour tâche la préparation technique d'une future conférence mondiale, mais elle étudiera le travail collectif des partis. Le journal dresse le tableau de la

situation mondiale où les points positifs (succès des partis communistes dans les pays capitalistes, progrès des mouvements de libération nationale) sont compensés par des phénomènes négatifs comme la guerre du Vietnam, l'agression d'Israël, le coup d'Etat en Grèce, les menées impérialistes américaines contre Cuba. Pour la première fois, on fait état du puissant coup porté au parti communiste indonésien, des coups d'Etat réactionnaires au Ghana et dans certains autres pays. D'où la nécessité de procéder « à la mobilisation et à la coalition de toutes les forces anti-impérialistes ».

Faisant allusion aux problèmes compliqués que pose la convocation d'une conférence mondiale, la Pravda ajoute : « Il serait injuste de croire que les difficultés surgies au sein du mouvement peuvent disparaître d'elles-mêmes. La préparation de la conférence qui provoquera de nombreux contacts entre les partis, l'examen des problèmes actuels, le désir de mettre au point des positions concertées, contribueront à assainir le climat dans le mouvement communiste mondial. »

L'U.R.S.S. DÉFEND LES INTÉRÊTS DE NOTRE PEUPLE, affirme le secrétaire général du P.C. israélien.

Moscou, 28 novembre (A.F.P.). — La politique de l'U.R.S.S. n'est pas anti-Israélienne, car « elle vise à défendre les intérêts du peuple israélien » menacés par ses dirigeants, affirme dans la Komsomolskaya Pravda M. Vilner, secrétaire du comité central du parti communiste israélien (Rekah). Celui-ci se trouve actuellement à Moscou après avoir été victime d'un attentat le 15 octobre dans son pays.

« Toute attaque contre le sionisme, affirme-t-il, est présentée par les leaders israéliens comme de l'antisémitisme. Or, ajoute-t-il, la politique chauvine menée sciemment par les dirigeants sionistes se sert de l'antisémitisme, contre lequel se sont toujours dressés, et se dressent, les communistes. »

Nouvelles de l'étranger

Allemagne de l'Ouest

Plusieurs blessés à Duisbourg au cours de manifestations contre le N.P.D.

Duisbourg, 28 novembre (A.F.P.). — Deux mille personnes ont été touchées lundi soir une réunion organisée par le parti d'extrême droite N.P.D. dans la Mercatorhalle de Duisbourg, au cours de laquelle le président du N.P.D., M. Adolf von Thadden, a notamment pris la parole. Plusieurs manifestants ont été blessés, dont un grièvement. Aux cris de « Sortez les nazis ! », les manifestants ont interrompu le discours de M. von Thadden par des sifflements et de bruyants battements de mains. Un attentat à la bombe avait même été annoncé avant la réunion, mais il s'agissait d'une fausse alerte.

Grande-Bretagne

Le « Sunday Times » est condamné à une amende de 5 000 livres pour outrage à la magistrature.

Londres, 28 novembre (A.F.P.). — La société Times Newspaper Limited, qui publie l'hebdomadaire londonien Sunday Times, a été condamnée lundi à Londres à 5 000 livres d'amende pour outrage à la magistrature.

Le Sunday Times avait en effet publié le 29 octobre, dans le cours d'un article sur la discrimination raciale, une photo de Michael Abdul Malik (Michael X), chef des Musulmans noirs (Black Muslims) de Grande-Bretagne, alors que celui-ci attendait de passer en jugement.

Le tribunal a estimé que la légende de la photo, qualifiant l'accusé de « propriétaire de maison close, entremetteur et gangster », risquait d'influencer le jury et de compromettre l'impartialité du procès.

[La loi britannique interdit de telles accusations contre quiconque, à moins que ces dernières n'aient été reconnues par un tribunal. Michael X devait être condamné quelque temps après la publication de l'article à une peine de prison. C'est la première fois en cent cinquante ans que le « Sunday Times » est condamné pour un tel délit. Toutefois le tribunal n'a pas infligé de peine de prison — ainsi que le prévoit la loi — à M. Harold Evans, rédacteur en chef du journal.]

Légère réduction des effectifs de la Bundeswehr

Bonn, 28 novembre (A.F.P.). — La Bundeswehr (armée ouest-allemande) comptera l'an prochain dix-neuf généraux de moins dans ses effectifs, qui seront ramenés à deux cent cinq généraux au total. C'est ce qui ressort notamment du rapport financier 1968, qui fait apparaître en outre une légère réduction des cadres de l'armée allemande et de ses engagements volontaires.

En ce qui concerne les effectifs des soldats de métier et des soldats sous contrat, ils seront diminués en 1968 de sept cent soixante-treize pour atteindre deux cent soixante-seize mille deux cent vingt-sept hommes. Le nombre des appelés ne subira aucun changement et restera fixé à deux cent mille, si bien que la Bundeswehr disposera d'un effectif total de quatre cent soixante-seize mille deux cent vingt-sept hommes.

Japon

Les conversations

de M. Couve de Murville

Tokyo, 28 novembre (A.F.P.). — Les problèmes du Vietnam et de la dévaluation de la livre doivent figurer au programme des conversations que M. Maurice Couve de Murville, ministre français des affaires étrangères, aura les 1er et 2 décembre à Tokyo avec son homologue japonais M. Takeo Miki, indique-t-on de source informée dans la capitale japonaise.

Officiellement, les sujets abordés seront « les relations entre l'Asie et l'Europe d'un intérêt commun aux deux pays ». Mais la Chine populaire, la guerre du Vietnam, le système monétaire international en Europe à la suite de la dévaluation de la livre sterling et le Marché commun seront, estime-t-on, au centre de ces conversations.

Le ministre japonais des affaires étrangères a proposé une formule de garanties mutuelles pour la solution du problème vietnamien. Que trois nations du camp occidental et trois du bloc communiste tentent d'entamer des conversations au nom des parties belligères, en respectant leurs requêtes, en vue d'une conférence internationale de paix.

nous vous laisserons poser la première pierre... laissez-nous faire le reste

La Compagnie Française du Groupe Jossermoz, spécialiste de la construction industrialisée, vous libère en assurant la préparation et l'exécution à tous les stades - mise en œuvre, formalités administratives, dossier technique, coordination des travaux... qui paralysent votre temps et freinent votre décision.

La Compagnie Française du Groupe Jossermoz vous apporte la solution moderne et que vous attendez.

Compagnie Française du Groupe Jossermoz

PHARMACIE : EN DIX ANS, EXPORTATIONS AUTRICHIENNES MULTIPLIÉES PAR QUATRE

Les ventes autrichiennes de médicaments à l'étranger ont représenté en 1966 le septième de la production nationale. Ce résultat brut prend son plein relief par la prise en considération de l'évolution en cours : de 1956 à 1966, les exportations de produits pharmaceutiques ont dépassé de 27 millions de schillings à plus de 120 millions.

Vers les pays développés (Suisse, Allemagne, U.S.A., etc.)

Si le succès des spécialités autrichiennes à l'étranger est remarquable, c'est que la encore l'effort a porté sur le sérieux, la qualité des produits et la recherche.

Que vend l'Autriche et vers où se dirigent ses produits ?

1) Des médicaments à base d'antibiotiques pour l'Allemagne Fédérale, la Suisse, l'Europe de l'Est, la Grèce, la R.A.U., la Syrie, le Liban ;

2) Des sérums et des vaccins pour les U.S.A. et le Canada, l'Argentine, le Chili, le Brésil, l'Espagne, et même la France et la Suisse.

3) De la pénicilline et de la thyromine pour la Suisse, les pays scandinaves, l'Amérique du Sud et le Moyen-Orient.

Surveillance très stricte

En définitive, les exportations autrichiennes se dirigent vers 44 pays ; mais ce qui est remarquable, c'est l'orientation de cet effort : les spécialités « made in Austria » sont surtout appréciées dans les pays dotés eux-mêmes d'une industrie pharmaceutique puissante. 42 % des ventes sont réalisées dans l'Europe des Six et dans

la zone de libre-échange, l'Allemagne Fédérale et la Suisse étant les deux principaux clients.

L'industrie pharmaceutique est un exemple frappant de ce que l'on peut réaliser en s'orientant délibérément vers la difficulté : c'est, en effet, une activité qui suppose un très haut niveau de développement scientifique et technologique. Des conditions extrêmement favorables à son développement étaient réunies en Autriche :

— Un système de Sécurité Sociale très évolué, s'intégrant dans une politique nationale de la Santé, a permis un niveau élevé de consommation de médicaments : 130 schillings par habitant et par an, ce qui place l'Autriche au même niveau que la Suède...

— Une tradition médicale de recherche existe, dont l'Ecole de Vienne, célèbre dans le monde entier, est le symbole : l'Autriche est depuis longtemps réputée, non seulement pour ses médicaments (elle est à l'origine de la pénicilline administrée par voie buccale), mais encore pour la mise au point d'instruments médico-chirurgicaux, de microscopes, de meubles médicaux...

— Une industrie chimique de base très puissante et dynamique a poussé au développement de branches très « fines » sur lesquelles reposent les activités pharmaceutiques.

La production doublée en dix ans

De plus, une réglementation très sévère préside à l'élaboration et à la destinée des produits.

En effet, la commercialisation d'une spécialité pharma-

ceutique est subordonnée comme en France à la délivrance d'une autorisation officielle du ministère des affaires sociales, après une étude expérimentale effectuée dans les laboratoires d'Etat. En cas d'admission, les médicaments sont soumis à des règles extrêmement strictes : c'est ainsi qu'aucun changement ne peut être apporté à leur formule sans qu'en soient avisées les autorités de la santé publique.

C'est dans ces conditions que l'industrie pharmaceutique autrichienne a pris un essor remarquable. Elle a dû, cependant, affronter un certain nombre de difficultés : compte tenu de la hausse des matières premières et du prix peu élevé des médicaments, la marge pour les investissements et la recherche était étroite. C'est pourquoi les résultats obtenus n'en sont que plus probants :

1) La production nationale est passée de 340 millions de schillings, en 1956, à plus de 700 millions en 1966. Cette production est assurée par une vingtaine d'entreprises industrielles assistées par une centaine de laboratoires hautement spécialisés ; 10 entreprises assurent 60 % de la production.

2) Cette production est extrêmement variée : 50 % des 6 762 spécialités autorisées en Autriche ont été mises au point sur place.

Dans ce domaine également, l'Autriche se montre en faveur de l'accroissement des échanges internationaux : 50 % des importations autrichiennes de médicaments proviennent de l'Allemagne Fédérale, 25 % de la Suisse, 10 % du Danemark. La France se place au 9e rang avec seulement 1,4 % des importations autrichiennes de médicaments.

2/5/71

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΡΟΚΛΗΣΗ

Του Χρ. Δ. Λαμπράκη

1ον

Ἀνάμεσα στους παράγοντες κοινωνικῆς καὶ οικονομικῆς ἀναπτύξεως, ἡ Παιδεία ὄχι μόνον κατέχει πρωτεύουσα θέση, ἀλλὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἰδιουπία ὅτι κάθε ἀπώλεια χρόνου εἶναι γι' αὐτὴν ἀνεπανόρθωτη — ἐφόσον ὁ στόχος τῆς ἀφορᾷ στὴν διαμόρφωση ἐμφύχου ὕλικου, τὸ ὁποῖο, μὲ τὴν πάροδο τῶν ἐτῶν τῶν προωρισμένων γιὰ σπουδές, διαφεύγει ὀριστικά ἀπὸ τὴν διαπλαστικὴ τῆς δικαιοδοσίας.

Στὸν τομέα, λόγου χάρι, τῆς οικονομίας ἢ τῆς νομοθεσίας, καθυστέρηση ὀλίγων ἐτῶν συνεπάγεται θέβαια κάποια ζημία, πού ὥστόσο ἐνδέχεται νὰ ἐπανορθωθῇ ἐκ τῶν ὑστέρων χωρὶς νὰ λογίζεται θανάσιμη. Στὴν Ἑκπαίδευση ὅμως, οἱ συνέπειες τῶν παραλείψεων μετριοῦνται μὲ ἄλλη τάξη μεγέθους καὶ σὲ ἄλλον ρυθμό: Στὴν Ἀνωτάτη Παιδεία εἰδικότερα, τετραετία χαμένη ἰσοδυναμεῖ μὲ χαμένη ἀκαδημαϊκὴ γενεά.

Οἱ χώρες τῆς Δύσεως (καὶ ὄχι μόνον αὐτές) ἔχουν ἀπὸ καιρὸ συνειδητοποιήσει πὼς τὰ προβλήματα τῆς σύγχρονης Παδείας συνιστοῦν τὴν κυρία πρόκληση τοῦ πολιτισμοῦ μας καὶ πὼς ἡ εὐστοχη ἀντιμετώπισή τους ἀποτελεῖ κριτήριο γιὰ τὴν ἐπιβίωση τῆς τῶσον ἀντιφατικῆς μεταβιομηχανικῆς μας κοινωνίας: Ἐντούτοις, ἀκόμα καὶ σ' αὐτές, τὰ ποσοστὰ ἐπενδύσεων ὑπὲρ τῆς Παιδείας παρέμεναν σχετικῶς χαμηλά καὶ οἱ μεταρρυθμίσεις περιωρισμένες, ὥς τὴν ὥρα πού ὁ ανταγωνισμὸς μετὰ τῆς ἠνωμένης Πολιτείας, ἡ προοπτικὴ μιᾶς ἐνιαίας Εὐρώπης καὶ ἡ ἔντονη πίεση τῆς ἐκπαιδευομένης νεολαίας, ὑπαγόρευσε τὴν ἐπιτάχυνση τοῦ ρυθμοῦ. Ταυτόχρονα, οἱ χώρες αὐτές ὁδεύουν πιά πρὸς τὴν θεμελίωση ἐνιαίας διευρωπαϊκῆς ἐκπαιδευτικῆς ὑποδομῆς. Σώματα μελέτης ὅπως τὸ Ἰνστιτούτο Διεθνῶς Παιδείας, τὸ Συμβούλιο τῆς Εὐρώπης καὶ ὁ Ὀργανισμὸς Εὐρωπαϊκῆς Συνεργασίας καὶ Ἀναπτύξεως ἔχουν κίδλας ἐπεξεργασθῇ σχέδια γιὰ μίαν κοινὴ συνισταμένη στὴν εὐρωπαϊκὴ ἐκπαίδευση.

Καὶ στὴν Ἑλλάδα;

Τὸ ἐκπαιδευτικὸ θέμα μοιάζει νὰ μᾶς ἀπασχολῇ περισσότερο στοὺς τύπους καὶ ὀλιγώτερο στὴν οὐσία τοῦ προβλήματος ὁργανώσεως, προβλήματα προκαταλήψεων καὶ διαταγμοὶ στὴν θαρραλέα ἀναγνώριση τῶν ἀπαραιτήτων παραγωγικῶν δαπανῶν, θολώνουν τὴν εἰκόνα, ἐμποδίζοντάς μας νὰ διαμορφώσωμε μίαν σύγχρονη ἑλληνικὴ καὶ συνάμα εὐρωπαϊκὴ Παιδεία. Ἐνῶ θὰ ἔπρεπε, ἀντίθετα, νὰ αἰσθανθοῦμε ἀπέναντι στὴν Εὐρώπῃ τὴν ἴδια πρόκληση πού ἐνοιώσεν ἐκείνη ἀπέναντι στὴν Ἀμερικὴ, καὶ νὰ κυττάζωμε τὴν ἐκπαίδευσή μας κάτω ἀπὸ τὸ εὐρωπαϊκὸ πρίσμα. Ἀνεξάρτητα θέβαια ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἔνταξη τοῦ τόπου μας στὴν εὐρύτερη δυτικοευρωπαϊκὴ οἰκογένεια εἶναι ἀδύνατον νὰ εὐδοθῇ χωρὶς τὸν κοινὸ ἀγωγὸ ὁμοιογενοῦς Παιδείας.

Ὁ ἑλληνικὸς χώρος διαθέτει ἀναμφισβήτητα τὸ ἀναγκαῖο δυναμικὸ. Μὰ τοῦτο θ' ἀξιοποιηθῇ, μόνον ἐφόσον παραμερίσωμε ἀπὸ τὸ θέμα τῆς Παιδείας τίς ψυχικές, ἱστορικές καὶ πολιτικές ἐμπλοκές πού τὸ χαρακτηρίζουν ἀκόμη καὶ σήμερα.

ΔΙΓΛΩΣΣΙΑ ΑΝΩΦΕΛΗΣ

ΚΑΙ ΔΙΓΛΩΣΣΙΑ ΕΠΙΘΥΜΗΤΗ

Σὲ κανένα μέρος τοῦ κόσμου δέν θγαίνουν οἱ νέοι ἀπὸ τὸ Γυμνάσιο ἀγλωσσοί, ὅπως συμβαίνει στὸν τόπο μας. Οὔτε τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ γνωρίζουν πραγματικά, οὔτε τὰ λατινικά, οὔτε τὴν καθαρεύουσα, οὔτε τὴν δημοτικὴ, οὔτε φυσικὰ καμμία ξένη γλῶσσα. Καὶ νὰ σκεφθῇ κανεὶς πὼς ὁ μισὸς περίπου σχολικὸς χρόνος, στὴν στοιχειώδη καὶ γυμνασιακὴν ἐκπαίδευση, ἀφιερώνεται στὰ γλωσσικά μαθήματα—πράγμα χωρὶς προηγούμενο σ' ἄλλην εὐρωπαϊκὴν χώρα.

Στὸν αἰῶνα τῆς ἐπιστήμης, τὰ ὑπόλοιπα μαθήματα θυσιάζονται στὰ γλωσσικά, χωρὶς μάλιστα καμμίαν ἀπόδοση. Καί, τὸ χειρότερο, ἡ διελκυστίνδα ἀνάμεσα στίς δύο σύγχρονες ἑλληνικὲς γλῶσσες, στὴν καθαρεύουσα καὶ τὴν δημοτικὴ (διελκυστίνδα πού ἐπιβιώνει τυραννικά στὴν πνευματικὴ καὶ πολιτικὴ μας ζωὴ), ὁδηγεῖ κατ' ἀνάγκην τοὺς νέους στὴν στέρηση ὁργάνου δημιουργικῆς σκέψεως. Χάρη στὴ σύγχυση αὐτῇ, τὸ χάος περνᾷ ἀπὸ τὴν γλῶσσα σὲ μυαλό, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς μετεκπαιδευομένους σὲ ἐξωτερικὸ νὰ καταβάλλουν ὑπεράνθρωπη προσπάθεια, γιὰ νὰ μὴ γίνουν καταγέλαστοι σὲ καθηγητές καὶ συναδέλφους ἢ γιὰ νὰ συλλάβουν καὶ νὰ διατυπώσουν μὲ ἀκριβέας στοιχειώδη ἐπιστημονικά νοήματα.

Φυσικά, ἡ διγλωσσία ξεκινᾷ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Πολιτεία πού ὀρίζει πὼς στίς μισές τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ διδασκεται ἡ «καθαρομιλιούμενη γλῶσσα εἰς τὴν πανελληνίον αὐτῆς μορφήν»—δηλαδή ἡ δημοτικὴ—καὶ στίς ἄλλες μισές ἡ «ἀπλὴ καθαρεύουσα».

Ἐνᾶ ἄλλο πρόσφατο Νομοθετικὸ Διάταγμα ὀρίζει τὰ τῆς υποχρεωτικῆς διγλωσσίας στὴν συγγραφή τῶν βιβλίων γιὰ τὸ Δημοτικὸ, μὲ συνέπειες ἅψ' ἐνός τῆς σύγχυσης πού προκαλεῖ στὰ παιδιὰ (στὸ ἑκατομμύριο πλησιάζει τὸ μαθητικὸ δυναμικὸ τῶν Δημοτικῶν Σχολείων) καὶ ἅψ' ἐτέρου τὴν ἐπίταση τοῦ ἄλλου προβλήματος τῆς Δημοτικῆς Ἑκπαιδεύσεως. Τὰ διδακτικά βιβλία.

Ἦδη ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, παρὰ τὴν πλαστικότητά καὶ τὴν δυναμικὴ τῆς, μοιάζει νὰ μὴν εἶναι σὲ θέση ν' ἀποδώσῃ τὴν σύγχρονη ἐπιστημονικὴν ὁρολογία καὶ ἐννοιολογία. Ἐξαντλούμενοι σὲ σκιαμαχίες γιὰ τὴν προτίμηση ἀνάμεσα σὲ τύπους, ἀφήνωμε ἀκαλλιέργητο τὸν γλωσσικὸ μας θησαυρὸ καὶ παραμελοῦμε τὴν οὐσία.

Θάταν εὐχέρης νὰ προτείνῃ κανεὶς λύση—τὴν μὴν ἄλλωστε πού φαντάζει λογικὴ καὶ δόκιμη: Τὴν καθιέρωση στίς δημόσιες ὑπηρεσίας, στὰ σχολεῖα καὶ τ' ἀνώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα, στὴν νομοθεσία, ἴσως δὲ καὶ στὸν Τύπο, κυρίως δὲ στὰ ἐπιστημονικά συγγραμματα, μιᾶς λογικῆς δημοτικῆς, ἐκείνης δηλαδή πού ἀκολουθεῖ τὴν γραμματικὴ καὶ τὴν συντακτικὴ δομὴ τοῦ ζωντανοῦ νεοελληνικοῦ λόγου, ἐμπλουτίζεται δὲ ἀπὸ τὸ λεκτικὸ ὕλικο τῆς μεγάλῃς γλωσσικῆς μας παραδόσεως. Δυστυχῶς, οἱ πολιτικοὶ συσχετισμοὶ πού ἀναφέραμε προηγουμένως, οἱ ριζωμένες εὐαισθησίες καὶ τὰ ὑποκει-

➔ Συνέχεια εἰς τὴν
= 2αν σελίδα

ΣΤΟ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Τώρα πού σβήνει τὸ χωριό

Τὸ ΝΟΜΙΣΜΑ ἀπὸ τὴν ἄλλη του ὀψη. Συνήθισαμε νὰ βλέπουμε σὰ δυστύχημα τὴν ἐρήμωση τοῦ χωριοῦ. Ἀνπουχία, καὶ μαζί μ' αὐτὴν, μελαγχολία. Τὰ μελαγχολία τὴν καταλαβαίνουμε. Ὑπόθεση συναισθηματικὴ, ὅταν βλέπης νὰ καταρρέν ἓνας κόσμος, πού τὸν ἔζησαν οἱ πατέρες. Ἄς ἦσαν καὶ πανάθλιος οἱ συνθήκες ζωῆς. Μελαγχολία καὶ γιὰ τὴν ἐξαφάνιση τῆς γενεᾶς ποιητῶν καὶ πεζογράφων, πού εἶχαν μεταφέρει σὲ κάλυψες καὶ στάνες—ἀπλοὶς ψευδολογία—ἀγνά

νίως τὸ ἐπίπεδο, νὰ τρίβουμε τὰ μάτια.

Δέν τρῶμε μὲ χρυσὰ κουτάλια, ἐλεψαν, ὅμως, οἱ λεγεῶνες τῶν κουρελητῶν καὶ τῶν ξελιγνμένων ἀπὸ τὴν πείνα.

Οὕτε γιὰ δαίμα κλέφτης ψωμιοῦ. Τὸ ἀποκρούει καὶ ὁ πού ἐξαθλιωμένος ἐπαίτης. Ἀσυγκώρητες μένουν οἱ ψυχές τῶν «ἀποθαμένων» μας. Ἦταν τόσο φθιμένα τότε τὰ «συγκώρια». Μία φέτα μπαγιατικὸ ψωμί.

Εὐπρόληπ ἡ ὑπαιθρος τοῦ παρελθόντος περιμένει τώρα νὰ περάσῃ κανέναν τουρίστα γιὰ νὰ τὸν ἐλεεινολογήσῃ γιὰ τὴν

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΡΟΚΛΗΣΗ

Συνέχεια εκ της 1ης σελίδος

μενικά κριτήρια (καθένας νομίζει πως κατέχει την χρυσή τομή μεταξύ καθαρευούσης και δημοτικής) δεν μπορούν εύκολα να παραμερισθούν.

"Ετσι απομένει, σαν μόνη ρεαλιστική και θεμιτή προσέγγιση του προβλήματος, η σύσταση επιτροπής με συμμετοχή εκπροσώπων των διαφόρων τάσεων, ή οποία μέσα σ' έναν χρόνο, να επεξεργασθῇ και να προτείνῃ ανάλογη προς τὸν επιθυμητό στόχο γραμματική και συντακτικό.

Προϋπόθεση επιτυχίας γιὰ τὸ ἔργο αὐτὸ θὰ ἦταν ὁ παραμερισμὸς τῆς μισαλλοδοξίας· ἐνῶ ἡ πραγματικὴ κατοχύρωσή του θὰ μπορούσε νὰ πραγματοποιηθῇ μὲ τὴν ἔγκρισή του ἀπὸ τὴν Βουλὴν, ἂν φυσικὰ ὑπῆρχεν αὐτή... "Ετσι θὰ καταλήγαμε, γιὰ πρώτη φορά στὴν ἱστορία μας, σ' ἓνα γλωσσικὸ ὄργανο κοινῆς ἀποδοχής, τουλάχιστον στὸν ἐπιστημονικὸ καὶ δημόσιο τομέα· καὶ θὰ εἶχαμε, τότε μόνον, τὴν δυνατότητα νὰ τὸ διαμορφώσωμε, ἀφομοιώνοντας ἀποδοτικὰ καὶ τὴν σύγχρονη εὐρωπαϊκὴ σκέψη.

★

"Ἀλλ' ἐνῶ ταλανιζόμαστε ἀπὸ τὴν ἀνώφελη διγλωσσία, παραγνωρίζομε τὴν ἐπιθυμητὴ καὶ χρησιμὴ διγλωσσία, ἐκείνην πού θὰ μᾶς δώσῃ τὴν παραπάνω εὐκαιρία νὰ ἐνταχθοῦμε δυναμικὰ στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο. Πρόκειται γιὰ τὴν ἀνάγκη, ἐντονώτερη σήμερα παρά ποτὲ ἄλλοτε, κάθε "Ελληνας νὰ γνωρίζῃ καὶ νὰ χειρίζεται μίαν ἀπὸ τίς μεγάλες εὐρωπαϊκὰς γλώσσες. "Ἀν ἐξαίρεσωμε τὰ ἀγγλοσαξονικά κράτη, ἡ διγλωσσία ἔγινε ἀποδεκτὴ σ' ὅλα τὰ ἄλλα. Ἀποδεικνύεται δὲ πολὺ περισσότερο ἀναγκαίαν στὴν "Ελλάδα, ὅπου ἡ περιορισμένη ἐμβέλεια τῆς ἑλληνικῆς καθιστᾷ ἐπιτακτικὴ τὴν κατοχὴ μιᾶς ἀκόμῃ εὐρωπαϊκῆς γλώσσας—καὶ σὰν μέσο εἰσδοχῆς καὶ σὰν μέσο μεταφορᾶς γνώσεων καὶ στοχασμοῦ σ' εὐρύτερο πεδίο.

"Ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν ἐκπαιδευτικῶν μας προγραμμάτων ἀπὸ τὴν φθοροποιὸ ἀνώφελῃ διγλωσσία, καὶ ἴσως ὁ περιορισμὸς τῶν λατινικῶν, θ' ἀφήσουν χρόνον γιὰ τὴν πλήρη ἐκμάθησιν μιᾶς ξένης γλώσσας κατὰ τὴν σχολικὴν περίοδον. Ἀς σημειωθῇ ὅτι στὰ δημόσια Δημοτικὰ σχολεῖα, ἡ διδασκαλία ξένης γλώσσας ΔΕΝ προβλέπεται ἀπὸ τὸ ἐπίσημο ἀναλυτικὸ πρόγραμμα ξένων μαθημάτων. Ὅσο γιὰ τὰ δημόσια Γυμνάσια, ἡ διδασκαλία προβλέπεται ἄλλαν κατὰ πόσον πραγματοποιεῖται—καὶ πῶς!—εἶναι ἄλλη ἱστορία. Ὅμως, μὲ τὸ ἐφόδιο αὐτό, ὁ νέος "Ελληνας θὰ μπορούσε νὰ κοινωῇ αὐθεντικὰ τῆς διεθνοῦς ἐπιστημονικῆς σκέψεως, γιὰ νὰ γίνῃ αὐριο δημιουργικὸ μέλος τῆς ἐνωμένης Εὐρώπης στὴν ὁποία, τὸ ἐλπίζομε, θὰ μετέχῃ ὡς τότε καὶ ἡ χώρα μας.

Δυὸ πρακτικὰ συμπεράσματα μποροῦν νὰ προκύψουν: Ἡ εἰσαγωγή τῆς ὑπερεντατικῆς διδασκαλίας μιᾶς ξένης γλώσσας ἀπὸ τίς τελευταῖες ἑστώ τάξεις τοῦ δημοτικοῦ ὡς τὸ Πανεπιστήμιο καὶ ἡ ἴδρυση κρατικῶν σχολῶν ξένων γλωσσῶν γιὰ τὴν δωρεάν ἐκπαίδευσιν τῶν νέων τῶν στερηθέντων στὰ σχολικὰ τους χρόνια τῆς μαθήσεως αὐτῆς.

Αὐτὸ ἄλλωστε θὰ εἶναι καὶ τὸ πρῶτο βῆμα γιὰ τὴν βαθμιαία ἐξάλειψιν τῶν ἀνισοτήτων πού δημιουργεῖ ἡ ὑφισταμένη "παρακρατικὴ παιδεία", μιὰ "παραπαιδεία" ἰδιωτικῶν σχολῶν πού καταντᾷ ν' ἀμφισβητῇ τὴν καθολικότητα τῆς πρό πολλοῦ προσφερομένης δωρεάν Παιδείας.

ΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΥΛΗ ΚΑΙ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

"Ενα ἄλλο κραυγαλέο σύμπτωμα τῆς ἀγλωσσίας ζητᾷ ἀποφασιστικὴν ἀντιμετώπιση: Ἐξ αἰτίας τῆς ἀνεπαρκείας μας στὴ γνώση ξένων γλωσσῶν, θρῃσκόμεστε σ' τὸ περιθώριον τῆς ἐξελίξεως τῆς ἐπιστήμης, στερούμεθα δὲ τῆς πνευματικῆς κληρονομίας αἰώνων εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Τοῦτο χρωστάμε σὲ δύο παραλείψεις: Οὔτε παρέχομε στοὺς σπουδαστὰς τίς γλωσσικὰς δυνατότητες μελέτης τῆς κληρονομίας αὐτῆς, οὔτε ἀντιμετωπίσαμε τὴν μεταφορὰ τῆς στὴν ἰδική μας γλῶσσα.

"Ἡ ἔλλειψιν ἐγκύρων μεταφράσεων τῶν βασικῶν κειμένων ἐπιστήμης καὶ λογοτεχνίας δὲν ἐμποδίζει μονάχα τὴν ἀφομοίωσιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν ἀνάψωσιν τῆς πολιτιστικῆς μας στάθμης. Καθιστᾷ δύσκολη, ἂν ὄχι ἀδύνατη, τὴν σωστὴν διδασχὴν στὰ ἑλληνικὰ Πανεπιστήμια τῆς φιλολογίας, τῆς φιλοσοφίας καθὼς καὶ ἄλλων, ἐπιστημονικῶν πειθαρχιῶν. Μὲ μόναν σχεδὸν βοηθήματα τὰ γραπτὰ τῶν καθηγητῶν, ἡ προσπάθεια καταντᾷ ἀστείαν, ἀφοῦ ἐλλεῖπει ἡ ἀμεση ἐπαφὴ μὲ τὰ ἔργα ἐκεῖνα στὰ ὁποῖα ἀκριβῶς ἀναφέρεται ἡ διδασκαλία! Σὲ ἄλλες χώρες τῆς Εὐρώπης, θεωρεῖται σήμερα χρέος τῶν ἐκπαιδευτικῶν ὀργάνων ἡ συστηματικὴ μετάφρασις τῶν σημαντικῶν συγχρόνων ἢ κλασικῶν ἔργων κάθε κλάδου. Καὶ ἡ ἐξέλιξις παρακολουθεῖται, οὕτως ὥστε ἡ κάθε νέα θαύρουσα πνευματικὴ ἐκδήλωσις νὰ μεταγλωττίζεται ταχύτατα γιὰ τίς ἀνάγκες τῆς ἰδίας τῆς χώρας.

Στὴν "Ελλάδα, ὅπου μὲ δυσχέρεια ἀκόμη βαδίζομε τὸν δρόμον τῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως, τὸ πρόβλημα πού θέσαμε ἀποκτᾷ περισσότερη ὀξύτητα, ὅταν ἀναλογισθοῦμε τὸν εὐρὺ κύκλον τῶν νέων πού δὲν μποροῦν ν' ἀποκτήσουν πνευματικὴ καλλιέργειαν μὲ μίαν, ἄς ποῦμε, ἐξωσχολικὴν «δωσῶση»: Δέν διαθέτουν δηλαδὴ στὸ οἰκογενειακὸ τους περιβάλλον τὴν οἰκονομικὴ εὐχέρεια καὶ τὴν πολιτιστικὴν ἀτμόσφαιρα πού νὰ τοὺς διευκολύνῃ τὴν προσπάθειαν σὲ πνευματικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ θέματα. "Ετσι, χωρὶς γνώση ξένης γλώσσας καὶ χωρὶς ἑλληνικὰς ὑπεύθυνες μεταφράσεις, ἡ ἀρχικὴ ἀνισότης εὐκαιριῶν ἐπιτείνεται ἀπὸ τὴν πλήρη ἀδυναμίαν ἐπαφῆς μὲ τὸ εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα.

"Ἡ ἀναπλήρωσις αὐτῆς τῆς ἀνεπαρκείας μπορεῖ ν' ἀντιμετωπισθῇ μὲ τὴν σύστασιν ἐνὸς ὑπευθύνου ὀργανισμοῦ πού θ' ἀνελάμβανε νὰ ἐκδίδῃ συνεχῶς, συστηματικὰ καὶ ἔγκυρα, τὰ ἔργα ἐκεῖνα πού ἀποτελοῦν τὸ διεθνὲς κεφάλαιον ἐπιστήμης καὶ γραμματείας τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος.

"Ὁ ἱδρυόμενος ὀργανισμὸς, μὲ σαφῇ κοινωφελῇ χαρακτηρὰ καὶ ἐπαρκῇ κρατικῇ ἐπιχορήγησιν, θὰ εἶχε γιὰ στόχον τὴν μετάφρασιν ὄχι μόνον τῶν κορυφαίων ἔργων στὰ γράμματα καὶ τίς ἐπιστήμες, ἀλλὰ καὶ τὴν προσφορὰ συγχρόνων ἐπιστημονικῶν βοηθημάτων διδακτικοῦ χαρακτήρος. Ἐκδόσεις φθηνὰς καὶ προσιτῆς σὲ εὐρύτερο κοινὸν (σὲ συνεργασία μὲ ἀνάλογα ἱδρύματα καὶ ἐκδοτικούς οἴκους τοῦ ἐξωτερικοῦ) θὰ ὑπηρετοῦσαν ἀποτελεσματικὰ τὴν ἀνοδὸν τοῦ ἐπιπέδου τῶν σπουδῶν μας καὶ θὰ ἔσπαζαν τὸ φράγμα τῆς γλώσσας πού σήμερα τείνει νὰ ἀπομονώσῃ τὴν "Ελλάδα ἀπὸ τὴν ἀλματώδη πρόοδον τοῦ ξένου κόσμου. Αὐτονόητον ὅτι μὲ τίς ἐκδόσεις αὐτῆς προσφέρεται καὶ πρακτικὴ εὐκαιρία γιὰ νὰ δοκιμασθῇ καὶ ἐπιβληθῇ ἡ νέα γλωσσικὴ μορφή καθολικῆς ἀποδοχῆς.

"Ὅπωςδήποτε, ἡ ἔγκαιρη καὶ ὀρθὴ ἐπίλυσις τοῦ γλωσσικοῦ προβλήματος ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τίς θεμελιακὰς προϋποθέσεις τοῦ τόσο ἀναγκαίου ἐξευρωπαϊσμοῦ τῆς Παιδείας μας, ἐξευρωπαϊσμοῦ πού μπορεῖ θαυμάσια νὰ στηρίζεται σὲ ἑλληνικὴ ὑποδομὴ καὶ νὰ διατηρῇ ἀκέραιαν τὴν ἐθνικὴν ὀντότητα τῆς Παιδείας μας.

ΧΡΗΣΤΟΣ Δ. ΛΑΜΠΡΑΚΗΣ

ΤΗΝ ΤΡΙΤΗ: Τὰ νέα συστήματα

ΝΕΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΚΑΙ ΝΕΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ

209

Του Χρ. Δ. Λαμπράκη

Είναι πιά σύνθημα: 'Ενιαία 'Εκπαίδευση για 'Ενωμένη Εύρωπη.

Καί είναι σαφές πώς η οικονομική και η πολιτική ενοποίηση πραγματοποιούνται ευχερέστερα με κοινή την εκπαιδευτική ύποδομή και την μορφωτική πολιτική εξασφαλίζοντας έτσι κοινή γλώσσα πολιτιστικής συνεννοήσεως και θεμελιώνοντας τις προϋποθέσεις μιάς από κοινού αξιοποιήσεως έρευνών και έπιτευγμάτων.

Από την σύλληψη όμως ως την πρακτική εφαρμογή της ιδέας της 'Ενωμένης Εύρωπης, οι δυσχέρειες δεν λείπουν: μά είναι όπωσδήποτε λιγώτερα τα ψυχολογικά κωλύματα, προκειμένου για την απόδοξη ενιαίων εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Παρόμοια συνεργασία δεν απαιτεί από τα κράτη την παραχώρηση ούτε μέρους έστω της εθνικής τους κυριαρχίας, αλλά την χάραξη κοινής γραμμής πλεύσεως, με στόχο την ισοτιμία των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και την δημιουργία 'ισών ευκαιριών διαμορφώσεως και αξιοποιήσεως του πνευματικού κεφαλαίου. Για να σφυρηλατηθεί τελικά έκεινο ακριβώς, πού δεν ώλοκληρώσεν ως τώρα η διπλωματική δραστηριότητα: Συνείδηση ευρωπαϊκή, χωρίς απώλεια του εθνικού χαρακτήρος κάθε λαού.

ΠΩΣ ΝΑ ΚΑΘΟΡΙΣΘΟΥΝ

ΟΙ ΝΕΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

Με γνώμονα τό ευρωπαϊκό κίνημα αναπροσαρμογής της Παιδείας στή σημερινή πραγματικότητα, αποβαίνει έπιτακτικά αναγκαίο να διαμορφωθεί ένας προσφωρότερος «*τύπος*» ελληνικής Παιδείας, με καινούργια διάθρωση, νέο περιεχόμενο και, ιδιαίτερα, άπτούς αντικειμενικούς σκοπούς.

Αν θέλωμε, στό προσεχές μέλλον, να ικανοποιηθούν οι ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας μέσα στα ευρωπαϊκά πλαίσια, ό άνακαθορισμός των κατευθύνσεων στα εκπαιδευτικά μας προγράμματα θα αποτελέσει βασικό μέλημα. Τό ότι πρέπει, μεταξύ άλλων, να τά απαλλάξωμε από φόρτο περιττών, και άντίστοιχα, να τά εμπλουτίσωμε με την προσθήκη άπαραιτήτων γνωστικών στοιχείων, είναι γεγονός.

Ποιός όμως θα καθορίσει τό περιττό και τό χρήσιμο — και με ποιά κριτήρια;

Αναμφίβολα, θα ύφίστανται πάντοτε διίστάμενες άπόψεις, όπως ακριβώς και στήν διαμάχη μεταξύ καθαρ εύσεας και δημοτικής. Στο προκείμενο ζήτημα ώστόσο, διευκολυνόμεθα έπειδή τούτο δέν άφορά στενά ελληνικό θέμα, καθώς είναι τό γλωσσικό. Έδώ πρόκειται για ανάγκαια και εύπρόσδεκτη προσαρμογή των προγραμμάτων μας προς τά σύγχρονα ευρωπαϊκά πρότυπα, δίχως παραμέληση των καθαρά ελληνικών στοιχείων. Η Εύρωπη, με τούς δύο άξονές της Γαλλίας — Γερμανίας και Αγγλίας — Ιταλίας, έχει κιόλας διαμορφώσει εκπαιδευτικά προγράμματα συγχρονισμένα, άνταποκρινόμενα στα αίτήματα των καιρών. Χωρίς δουλκή μίμηση, μπορούμε κάλλιστα να τά αξιοποιώμε, προσαρμόζοντάς τα στό δικό μας ψυχοπνευματικό κλίμα και στίς δικές μας εθνικές έπιταγές. Έτσι θα έχωμε την έγύηση ότι ακολουθώμε την όρθη κατεύθυνση στήν σχολική ή την πανεπιστημιακή μας πράξη και τήν επί πλέον δεβαίότητα ότι πορευόμαστε με τόν δηματισμό της Εύρωπης.

Ένας πρακτικός δρόμος προς την κατεύθυνση αυτή διανοίγεται: έφόσον λύσωμε τά όποια προβλήματα παρεμποδίζουν την Οργανισμόν: Παράλληλα προς την αξιοποίηση του Συμβουλίου της Εύρωπης, μπορούμε να συγκαλέσωμε στή χώρα μας συνέδριο κορυφαίων Ευρωπαίων εκπαιδευτικών, πού ν' άποτελέσουν — μαζί με τούς Έλληνες ειδικούς όλων των πολιτικών και θεωρητικών άποχρώσεων — ένα είδος ομάδας εργασίας για την διαμόρφωση των εκπαιδευτικών μας προγραμμάτων, βάσει εκείνων πού ήδη ισχύουν ή πρόκειται σύντομα να έφαρμοσθούν στίς χώρες της δυτικής Εύρωπης.

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Σέ κάθε τελειόφοιτο σπουδαστή, τό χάσμα μεταξύ του ιδιού μας και του ευρωπαϊκού (ή και άμερικανικού) μορφωτικού έπιπέδου καθίσταται σαφές, μόλις φύγη για μετεκπαίδευση. Η πλημμελής ή άνυπαρκτή όργανωση μεταπτυχιακών σπουδών στήν Ελλάδα, συνδυαζόμενη με την άνεπαρκή «*παραγωγή*» ειδικευμένων έπιστημόνων, έχουν για συνέπεια την όλοένα έντονότερη τροπή των πύ λαμπρών άποφοίτων στό έξωτερικό, για την εξασφάλιση ειδικεύσεως. Με θλιβερόν άντίκτυπο όχι τόσο την συναλλαγματική αίσθησιν, όσο την όριστική άποξένωση ενός τμήματος από εκείνους ακριβώς πού αποτελούσαν την πνευματική μας επένδυση.

Η άνάγκη μεταπτυχιακών σπουδών έγινε σήμερα τόσο ένδελη διεθνώς, ώστε συζητείται ή έφαρμογή συστημάτων «*διαρκούς*» εκπαιδεύσεως» πού να κρατάν σε συνεχή και ύποχρεωτικήν ενημέρωση τόν έπιστήμονα, μέχρι την άποστράτευση του από την ένέργό δράση. Κι' όταν βλέπωμε την τάση αυτή να ύλοποιήται σε μεγάλες χώρες, με προχωρημένες μεθόδους έπιστημονικής ειδικεύσεως, οι άντίστοιχοι έλλείψεις στήν Ελλάδα παύρουν άνιστάσεις τερατώδεις.

Δέν είναι σκόπιμο να έπιτυγχάνεται ή ειδικευση και ή έπιμόρφωση των δικών μας έπιστημόνων με την έτερόπλευρη μέθοδο της άποστολής τους στό έξωτερικό: όμως σήμερα δέν μπορεί να γίνη άλλοιώς.

Ηλθε συνεπώς ή στιγμή να όργανώσωμε συστηματικά τίς μεταπτυχιακές σπουδές και να ιδρυθούν μόνιμα κέντρα έπιστημονικής ειδικεύσεως και ένημερώσεως, άννεξάρτητα από τά Πανεπιστήμια ή έστω και συνδεδεμένα με αυτά, τόσο μόνον, όσο χρειάζεται για να ύπάρχη μεταξύ πανεπιστημιακών και μεταπτυχιακών σπουδών μία συνέπεια κατευθύνσεως. Ο κύκλος αυτός των σπουδών, όσο κι' άν διάζή ή δημιουργία του, δέν πρέπει να όργανωθεί βέβαια κατά τρόπον εύκαιριακό, αλλά με βάση άφ' ενός τά ευρωπαϊκά πρότυπα και άφ' άλλου (θεμελιώδες!) τίς έσωτερικές ανάγκες του τόπου μας, για να ικανοποιηθ ή κάποτε ή συνεχώς άνερχομένη ζήτηση έπιστημόνων ειδικευμένων στόν οικονομικό, τόν τεχνικό ή τόν κοινωνικό τομέα...

ΟΙ ΣΠΟΥΔΕΣ ΚΑΙ Η ΕΡΕΥΝΑ

Αλλ' ό τομέας, όπου ή καθυστέρησή μας έναντι της Εύρωπης εμφανίζεται, άν είναι δυνατόν, ακόμα θλιβερότερη, είναι ή θεωρητική και έφαρμοσμένη έρευνα. Πέραν του ότι τά ύπάρχοντα ίνστιτούτα και ιδρύματα έρευνών δέν καλύπτουν τό κενά, λείπει σχεδόν όλότελα ή πανεπιστημιακή έρευνα, ή όποια θα έδινε την ώθηση

στή θεωρητική και πρακτική διερεύνηση συγχρόνων προβλημάτων. Μακρά παράδοση άπροθυμίας για την έρευνα: έλλειψη τεχνικών μέσων έλλειψη καταλλήλου έμφύχου ύλικού στό άνώτερο και μέσο έπίπεδο, όλα τούτα έχουν ουσιαστικά άποστερήσει τά άνώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα από τή δημιουργία.

Έργο του συγχρόνου Πανεπιστημίου πρέπει να είναι, παράλληλα με τή διδαχή, ή συμβολή στήν έμβάθυνση προβλημάτων, πού άναφέρονται σε φυσικές ή κοινωνικές έπιστήμες, και έχουν κάποια σχέση με τίς ανάγκες της χώρας! Μόνον άν τά Πανεπιστήμια γίνουν ΖΩΝΤΑΝΑ κέντρα έρευνών, θα προωθηθ ή αποτελεσματικώτερα ή ύλική ανάπτυξη της χώρας, παράλληλα δέ και ή κοινωνική και πολιτική της πρόοδος. Τά Πανεπιστήμια θα συνδεθούν βαθύτερα και στενώτερα με την κοινωνία και τούς πρακτικούς σκοπούς της — όπως γίνεται στίς Ένωμένες Πολιτείες και την Εύρωπη — θα γίνουν φυτρία στελεχών της δημοσίας ζωής και συγχρόνως θα προάγουν την λύση των πολιτικο- κοινωνικών προβλημάτων με έπιστημονικώτερο τρόπο. Στίς μεγάλες χώρες σήμερα, πολλά από τά άνώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα χρησιμοποιούνται για την έρευνα, την μελέτη και ένίοτε την λύση πρακτικών προβλημάτων άπομένων της διομηχανίας, της γεωργίας, της κοινωνικής πολιτικής. Πολύ σωστά είχε πεί ό Ντάνιελ, ό έφευρέτης του όρου «*μεταβιομηχανική κοινωνία*», ότι σιγά- σιγά τά Πανεπιστήμια προορίζονται να καταλάβουν την θέση πού είχαν άλλοτε ή έπιχείρηση, σάν όργανωτική και δυναμική μοάδα της κοινωνίας.

Δέν άναούμε ώστόσο πώς τέτοια Πανεπιστήμια έχουν συχνά άποδεχθ ή πρόδρομοι κοινωνικών μεταβολών, ειρηνικών μέν άλλ' όπωσδήποτε ουσιαστικών. Καί κάτι τέτοιο, μόνον α κράτη με φιλελεύθερη πολιτική δομή, μπορεί να τό άποδεχθούν!

Για να έπιτύχωμε αυτόν τόν στόχο, θα έπρεπε να χρηματοδοτησ ή Κράτος με περισσότερους πόρους στην έρευνα και στα Πανεπιστήμια και έκτός αυτών. Παράλληλα, με την συμμετοχή της Βιομηχανίας και των πιστωτικών ιδρυμάτων, να δημιουργήσωμε μέσα στελέχη έρευνών, μετατρέποντας σε πρακτικούς έρευνητές χιλιάδες άποφοίτων του γυμνασίου πού σήμερα θεσισθέρουν.

ΤΟ ΕΜΨΥΧΟ ΥΛΙΚΟ

Εύλογο βέβαια άνακύπτει τό έρώτημα: Με ποίο έμψυχο ύλικό θα έπιτύχωμε τούς παραπάνω στόχους, πού φαίνονται, σε σύγκριση με τά ύλικά μας μέσα, φοβερά φιλόδοξοι; Κατ' αρχήν όφείλωμε, αλλάζοντας νοοτροπία, ΝΑ ΘΕΛΗΣΩΜΕ την αύξηση δημιουργίας νέων έπιστημόνων, πολλαπλασιάζοντας τόν αριθμό των φοιτητών και έντείνοντας προσωρινά (μέχρι ότου όργανώσωμε τίς μεταπτυχιακές σπουδές) προγράμματα μετεκπαιδεύσεως έτοιμών στελεχών στό έξωτερικό.

Αυτή βέβαια ή σκέψη μοιάζει να έρχεται σε άντίθεση με πρόσφατα προβληθείσες άπόψεις, ότι ό ελληνικός χώρος δέν χρειάζεται τάχα να έμπλουτισθ ή περισσότερο έπιστημονικό έμψυχο ύλικό. Για κάθε φιλελεύθερο, μη άντι-Ευρωπαϊκό» Έλληνα, ή άποψη αυτή φαντάζει άπονηκτική.

Παράλληλα, όφείλωμε να άντιμετωπίσωμε ύπεύθυνα την συγκέντρωση στόν πατρώο χώρο, εκατοντάδων Έλλήνων έπιστημόνων και έρευνητών, πού δραστηριοποιούνται σήμερα στό έξωτερικό. Για πολλούς λόγους πού ή άναφορά τους εδώ μέ είναι δύσκολη, έπιστημονικές δημιουργημένοι βασικά από ελληνικές δαπάνες, άναζήτησαν στέγην άλλου και καλύπτουν τίς ανάγκες άλλων χωρών και έτσι έμφανίζεται ή Ελλάδα να χρηματοδοτ ή ουσιαστικά, παρά την πενιχρότητα των μέσων της, την άνάπτυξη άλλων πλουσιών χωρών, οι όποιες έχουν έξυπνα μεθοδεύσει εις βάρος μας, την λεγομένη «*αποστράγγιση*» ή «*εγκάλυψη*»! Υπό την προϋπόθεση της δημιουργίας ενός γενικώτερου εύνοϊκού κλίματος και προσφοράς έπαρκών έγυήσεων, οι Έλληνες αυτοί έπιστήμονες θα μπορούσαν να παλιννοστήσουν, άνασταμώντες έναν έπιστημονικό τομέα, για μόνιμη ή για προσωρινή συμβατική τους άπασχόληση εδώ.

Τήν προσωρινή έν τούτοις άναπλήρωση των κενών σε έμψυχο ύλικό (άλλά και σάν γέφυρα έπικοινωνίας των ελληνικών εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με τά άνάλογα ευρωπαϊκά) θα μπορούσε να έπιτύχη ή συστηματικοποίηση και γενικευση του θεσμού των λεγομένων «*καθηγνών*» — έπιστημόνων. Δέν είναι δύσκολο, άν βέβαια τό κλίμα γίνη πρόσφορο, να εξασφαλίσωμε την έλευση κάθε χρόνο δεκάδων ξένων καθηγνών, προσκαλουμένων με συμβόλαια ώρισμένης χρονικής διαρκείας και όχι μόνο για σκοπούς διδασκαλίας, αλλά και εξετάσεων και άσκήσεων και έρευνας. Με τόν τρόπο αυτό θα έπιτευχθ ή σίγουρα και σύντομα ή έξάλειψη των ύφισταμένων σήμερα στεγανών άνάμεσα σε μας και την Εύρωπη: συνεπώς θα εξασφαλισθ ή και ή δημιουργική έπικοινωνία μας με τό ευρωπαϊκό πνεύμα.

Όσο για την δυσκολία της γλώσσας, εύκολα ξεπερνιέται με ειδικούς μεταφραστές, όπως συνέβη σε τόσα ξένα Πανεπιστήμια και όπως τό έκαμαν συστηματικά, και με πολλήν έπιτυχία, οι Τούρκοι, οι Γιουγκοσλάβοι και οι Άραβες, στα δικά τους Πανεπιστήμια.

Στά δύο αυτά άρθρα, δέν καλύπτεται φυσικά ό χώρος πού προσδιορίζει ό τίτλος τους: έθίγησαν μόνο μερικά από τά πολλαπλά προβλήματα Παιδείας, τά όποια σχετίζονται άμεσα με τό άγχος πού κατέχει (ή, τουλάχιστον, πού θα πρέπει να κατέχει) καθέναν από έμάς: την άνάγκη να συντονισθ ή ελληνικός δηματισμός με τόν ευρωπαϊκό.

Βασικοί τομείς, όπως της τεχνικής Παιδείας, παρελήφθησαν. Καί δέν έπεξηγήθηκε ό δημιουργικός ρόλος των διακρατικών ιδρυμάτων μελέτης πού συγκροτούνται ήδη, χωρίς έμάς, στόν ευρωπαϊκό χώρο.

Κυρίως, παραμερίσθηκε σκόπιμα ή άναφορά ενός θεμελιακού αξιώματος της κάθε φιλελεύθερης ευρωπαϊκής συνειδήσεως: Η άνάθεση (με όλα τά προβλήματα πού αυτή συνεπάγεται) εύθυνών στήν σπουδάζουσα νεολαία και ή συμμετοχή της στην διαμόρφωση συστημάτων — εκπαιδευτικών και άλλων — πού ν' άποτελέσουν τή βάση της αύριανής μας κοινωνίας.

Όμως, τά θέματα αυτά, περισσότερο κι' από την παρακολούθηση της γοργά εξελισσομένης Εύρωπης, απαιτούν την άντληση, μέσα από την ήθική και πολιτική συνείδηση των Έλλήνων, νέων φοβιδών άνανεύσεως και άγωνιστικότητας. Φού μας φέρνουν, κατ' άνάγκην, σε θέμα άλλο, τό όποιο δέν άνήκει στόν σημερινό χώρο.

ΧΡΗΣΤΟΣ Δ. ΛΑΜΠΡΑΚΗΣ

Ἀνεκoinωδὴ ἀρμόδιος ὅτι πληροφάνεια διατεταγμένη διὰ τὴν τοποθετητὴν Βόρεια ἐκ τῆς ἐκφράσεως τῆς ὁποίας ἐπικρατήσθη βαρύτερα ὁ Στυρίου Ἀγγορισὶ ἀποσταλάσαν, μεταξύ ἄλλων καὶ ὑπὸ τὴν: Ἐργατοῦπαλληλικὸν Κέντρον Σόμου, κατοικίαν Κοινοῦτος Πυλίου Κῶ, Δημοτικὸν Συμβούλιον Περάματος, Προέδρου Κοινότητος Ἐθούρου Θεολογικῆς, Ἐνώσεως Λιμενεργατῶν Πειραιῶς, Περηνήτικῆς Λέσχης Μεσολογίου, Δημάρχου Καρόφτης, Δημάρχου Καλυμνίου, Ἐφέδρου Ἀξιωματικῶν Νομοῦ Αἰτωλίας, Πανελληνίου Ὄμοσπονδίας Ἐργατοῦπαλλήλων Μεταλλοῦ, Προέδρου Κοινοῦτος Πρινιά Κρήτης, Ὄμοσπονδίας Θωράων Ἑλλάδος, Γεωργικῆς Ἐνώσεως Λορίσης, Συλλόγου Εμπορικῆς καὶ Ἰονικῆς Τραπεζίης τῆς Ἑλλάδος, Ἐπαγγελματιῶν καὶ Βιοτεχνικῶν Νικαίας, Ἐνώσεως Συνταξιοῦχων ΤΕΒΕ, Ἐργατοῦπαλληλικὸν Κέντρον Βόλου, Ε.Β.Ε. Ἰθακῆς, Κεφαλαιώτικα καὶ Σμῆτα, Δημοτίου Φυρακί, Ὁδηγῶν Νομοῦ Ἡρακλείου, Ἰδιοκτητῶν ταξιδίου καὶ ἀγαρῶν αὐτοκίνητου Ἀθηνῶν, Δημάρχου Κοκάνης, Νικ. Μαρκοπούλου, Δημάρχου Ἀγρινίου, Νικ. Παλίου, Διδασκαλικὸν Συλλόγον Λακεδαιμόνιος, Ὄμοσπονδίας Ἀναπήρων καὶ Θυστῶν Πολέμου Λορίσης, Ἐργατοῦπαλληλικὸν Κέντρον Ἐβρου, Ἐπαγγελματιοτεχνικῶν Μεσολογίου, Συνταξιοῦχων Ἰδιοκτητῶν ταξιδίου Ἀθηνῶν, Ἐργατοῦπαλληλικὸν Κέντρον Ἀγρινίου, Ἐφέδρου Ἀξιωματικῶν Μαγνησίας, Πανελληνίου Ὄμοσπονδίας Ἐργατῶν Ἐπιστολίου, Συλλόγου Ὑπαλλήλων Δ.Ε.Η., κατοικίαν Κοινότητος Πετροπολείας Ἀττικῆς, Ἐνώσεως Ἐπαγγελματιῶν Βιοτεχνικῶν Ἀμφιλοχίας, Γεωργικῆς Συνομοσπονδίας Ἀναπήρων Ἑλλάδος, Ἐνώσεως Εἰσπρακτέρων Λεωφορείων Ἀθηνῶν—Πειραιῶς, Σωματείου Σταφιδεργατῶν Νομοῦ Ἡρακλείου, Ἐνώσεως Συνταξιοματῶν Ἀγρινίου, Σωματείου Ὁδηγῶν καὶ Εἰσπρακτέρων ΑΣΠΑ, Προέδρου Κοινοῦτος Ἀγ. Θωμᾶ Ἡρακλείου Κρήτης, Ἐνώσεως Ὑπαλλήλων Γεωργικῶν Συνταξιοματῶν Ἑλλάδος, Ἐνώσεως Ἐργατῶν Τύπου, Νομάρχου Ἀχαΐας, Δημάρχου Βύρωνος, Ἐνώσεως Ἐργατοτεχνικῶν Λεωτοποισιῶν Ἀθηνῶν—Πειραιῶς, Πανελληνίου Ὄμοσπονδίας Συνταξιοῦχων ΤΕΒΕ, Ἐφέδρου Ἀξιωματικῶν Ἀρκαδίας, Ὄμοσπονδίας Ἐπαγγελματιῶν καὶ Βιοτεχνικῶν Κεφαλαιώτικων, Μιχαὴλ Καρατζῆ, Δημάρχου Νέας Ἰωνίας Βόλου, Δημάρχου Σοφάδων, Ἐφέδρου Ἀξιωματικῶν Νομοῦ Ἐβρου, Σωματείου Ἐργολάβων Δημ. Ἐργῶν Ἀθηνῶν, Ὄμοσπονδίας Ἀστικῶν Λεωφορείων, Ἐνώσεως Ἰδιοκτητῶν Ὑπαλλήλων Χανίων, Προέδρου Κοινότητος Νικηφόρου Δράμας, κατοικίαν Κοινοῦτος Κορνησιῶν Κατορίας, Δημάρχου Κῶ, Πανελληνίου Συλλόγου Ὑπαλλήλικου Προσωπικοῦ Ο.Τ.Ε. Θεσσαλονίκης, Ἰχθυεργατῶν Συνομοῦτος Σχοινιά Αἰτωλίας, Ἀλιέων Αἰτωλικῶν, Δημάρχου Παλαμά Καρόφτης, Πανελληνίου Ὄμοσπονδίας Ἐνώσεως Γεωργικῶν Συνταξιοματῶν, Ἀιλευτικῶν Συνταξιοματῶν Προκοπαστοῦ Μεσολογίου, Φιλαδελφινῶν Αἰτωλίας, Ἐργατοῦ Κέντρον Λορίσης, Συλλόγου Φίλων τοῦ Ραδιοφώνου Μεσολογίου, Ὑπαλλήλων Κινηματογράφου Θεσσαλίας, Ἐνώσεως Ποντίων Νικαίας, Ἀιλευτικῶν Συνταξιοματῶν Μεσολογίου, Ἐνώσεως Πολιτικῶν Συνταξιοῦχων Λέσβου, Ἐλευθέρων Ἀλιέων Μεσολογίου, κατοικίαν Κοινοῦτος Ἀγινῶν Ἀρτης, Ἀιλευτικῶν Συνομοῦτος Αἰτωλίας καὶ Ὁ θαλάσσης, Συνδέσμου Λιμενεργατῶν Βόλου, Συλλόγου «Κ. Μεταλλοῦ» Μεσολογίου, Ἐνώσεως Γεωργικῶν Συνταξιοματῶν Ἀλεξανδρουπόλεως, Δημάρχου Νουτσίου καὶ Δημοτικῶν Ὑπαλλήλων Νικαίας.

1972 - 1973

" ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ "

Εγιοτογή της "Συντακτικοί Γέροντες"
 προς την "προεδρική λέξη"

Α' 28 Μαΐου 1972 (χούντα)

Β'

[19.1]

0. 3.

Ευκλείδης από
αίτις ορθογώνια

γωνία A', B, Γ'
κατασκευάζει

Παρά 40 Τόπος

Ευκλείδης.

γ. Διατάσσεται

Ευκλείδης

ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ 28 Μαΐου 1972

ΑΡΙΘ. 13.740

ΚΥΡΙΑΚΗ 28 ΜΑΪΟΥ 1972

ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1881

ΤΙΜΗ ΔΡΧ. 2,50

**ΟΔΟΜΑΧΙΑΙ
ΣΤΑ ΠΕΡΙΧΩΡΑ
ΤΗΣ ΚΟΝΤΟΥΜ**

ΣΕΛΙΣ 16

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΝΟΣ «ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΟΥ» ΓΕΡΟΥ ΠΡΟΣ ΕΝΑ «ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΟ» ΝΕΟ

Του 'Ακαδημαϊκού κ. Κ. Δ. ΤΣΑΤΣΟΥ

Ο ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΣ κ. Κ. Δ. Τσάτσος δημοσιεύει εις το τεύχος Μαΐου του περιοδικού «Ευθύνη», άρθρον υπό τὸν τίτλον «Ἐπιστολή ἐνός συντηρητικοῦ γέρου, πρὸς ἕνα προοδευτικὸν νεόν». Ἐπειδὴ νομίζομεν ὅτι πολλὰ χρήσιμα θὰ ἔχῃ νὰ ἀποκομίσῃ ὁ ἀναγνώστης, ἀπὸ τὴν μελέτην τοῦ ἐν λόγω ἁρθρου, λαμβάνομεν τὴν πρωτοβουλίαν νὰ τοῦ δώσωμεν εὐρυτέραν, διὰ τῆς κυριακάτικης «Ἀκροπόλεως», δημοσιότητα. Τὸ ἄρθρον - ἐπιστολὴ τοῦ διακεκριμένου καθηγητοῦ καὶ φιλοσόφου κ. Κ. Δ. Τσάτσου, ἔχει ὡς ἑξῆς:

ΟΜΟΛΟΓΩ πὼς τὸ γράμμα σας μού προκάλεσε ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Τόσο, πού νὰ κάνω κάτι πού τώρα πιὰ δὲν τὸ συνηθίζω: νὰ ἀπαντήσω διεξοδικὰ στὶς γενικώτερες ἀπόψεις, πού μὲ πολλὴ γλαφυρότητα διατυπώνετε: ὅχι ὅμως καὶ στὶς κρίσεις σας γιὰ τὸ πρόσωπο καὶ τὸ ἔργο μου. Μοῦ ἀρκεῖ πού κάθε μέρα βλέπομαι στὸ μέσα μου καθρέφτη καὶ πασχίζω νὰ ἀκο-

ταλάω τοὺς ἀντικατοπτρισμούς του. Πού καιρὸς νὰ ἀσχοληθῶ καὶ μὲ τὸ πῶς μὲ βλέπουν οἱ ἄλλοι!

Μοῦ ἄρεσε ὁ λόγος σας καὶ ἡ ὁρμή του· τὸ κεντρί του τὸ εἶχατε σκεπάσει μὲ χάρη καὶ εὐλογισίαν· ὅπως κρύβει ὁ ταυρομάχος τὸ σπαθί του πίσω ἀπὸ τὸ κόκκινο πανί. Μόνον πού ἐμένα δὲν μὲ ἀγριέψατε. Ἄν κάτι μὲ κέντρινε καὶ ἀποφάσισα νὰ σᾶς ἀπαντήσω εἶναι ἡ εὐγένειά σας καὶ ἡ τιμία σας πρόθεση. Καὶ ἐπὶ τέλους, — κατωρθώσατε κάτι σπανιώτατο, — μὲ διασκέδασατε!

Μὲ διασκέδασε, πρῶτα ὁ τρόπος πού μὲ βλέπετε: σὰν ἕνα μουσειακὸ ἀντικείμενο, πολὺ παλιό, ἀρκετὰ σεδαστό καὶ χρήσιμο ὡς παράδειγμα πού δὲν πρέπει κανεὶς νὰ ἀκο-

λουθήσῃ. Μὲ στήσατε σ' ἕνα βόθρο καὶ μὲ κοιτάζετε γύρω-γύρω, ἀκίνητο, ἄζωο, κατάλοιπο μιᾶς ἐποχῆς πού ἤξερε λίγα γιὰ ὅσα τώρα σεῖς ξέρετε πολλά.

Θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ κατεβῶ ἀπὸ τὸ βόθρο καὶ νὰ δῶ ἀπὸ τὸ μουσεῖο καὶ νὰ πᾶω νὰ καθίσω μαζί σας στὰ πέτρινα καθίσματα πού ἐστῇ σὲ τὴν πλαγίαν τοῦ Φιλοπάπου ὁ ἀλησμόνητος Πικιώνης ἀπέναντι στὸν Παρθενῶνα. Ἐδῶ θὰ τὰ πούμε ἀνετώτερα, σ' ἕναν ὀρίζοντα πού σ' ἐμᾶς τοὺς συντηρητικοὺς ταιριάζει καὶ πού θάπρεπε κ' ἐσεῖς οἱ προοδευτικοὶ κάποτε ν' ἀγαπήσετε.

Θὰ κάνω ἕνα πρῶτο λάθος «συντηρητισμοῦ»: Θὰ ἀρχίσω ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀπὸ τὴ ρίζα, ὅπως ἔκανα, χρόνια, ὡς δά-

σκαλος. Συγχωρήστε μου ἂν γι' αὐτὸ ὅζω λίγο λυχνίας καὶ ἂν δὲν ἔχουν οἱ λόγοι μου τὴ χάρη καὶ τὴ σπιρτάδα πού ἔχουν τὰ σύγχρονα «ῥψη» Α ΒΑΤΩΝΣ ΡΟΜΠΟΥΣ.

Δὲν συμπαθῶ ἰδιαίτερος τοὺς λεγόμενους νοικοκύρηδες. Οὔτε εἶμαι καὶ καλὸς νοικοκύρης στὸν ἑξῶ κόσμον. Ἀλλὰ μέσα μου μ' ἀρέσει νὰ εἶναι ὅλα νοικοκυρεμένα, καθαρὰ, φροντισμένα, στὴ θέση τους. Τὰ ξέρω τὰ χαρίσματα τῆς ἀκαταστασίας· ἀλλὰ ἐμένα μού ἀρέσει ἡ τάξη. Γι' αὐτὸ σὲ ὅσα κόπας ἀνοκατεμένα μού γράφετε — καὶ τὸ ἀνοκάτεμά σας ἔχει γιὰ μένα κάτι τὸ ἑλκυστικόν, τὸ ὁμολογῶ — θὰ σᾶς ἀπαντήσω, ἀπομονώνοντας κάθε θέμα καὶ ὁλοκληρώνοντάς το, πρὶν καταπιασθῶ μὲ τὸ ἐπόμενο. Πρῶτα θὰ σᾶς

γράψω γιὰ τὸ πιὸ πεζὸ καὶ ἀπλό, τὴ θέση πού παίρνω ἀπέναντι τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας τῶν πολιτειῶν. Ὑστερα θὰ σᾶς γράψω τὶς ἀπόψεις μου γιὰ τὰ σύγχρονα φιλοσοφικὰ ρεύματα. Θὰ ἀκολουθήσουν οἱ σκέψεις μου γιὰ τὴ σύγχρονη τέχνη καὶ γιὰ τὴν τέχνη ὅλων τῶν καιρῶν. Ἴσως νὰ προχωρήσω καὶ σὲ ὅσα εἶμαι σήμερα ἔτοιμος νὰ πῶ γιὰ τὸ θρησκευτικὸ πρόβλημα.

Γιὰ ὅλα αὐτὰ τὰ πεδία ἰσχύει μιὰ γενικὴ κατηγορία σας: «Εἰσθε συντηρητικοί...» ἐνῶ ἐμεῖς οἱ προοδευτικοί...». Θὰ θυμᾶστε βέβαια τὴ γνωστὴ ρῆση τοῦ Ἐπικτήτου: «Ταρασσεῖ τοὺς ἀνθρώπους οὐ τὰ πράγματα, ἀλλὰ τὰ περὶ τῶν πραγμάτων δόγματα». Ἀς δοῦμε καὶ ἐμεῖς, μὴ καὶ

ἡ διαφωνία μας δὲν ὑπάρχει στὰ πράγματα, ἀλλὰ σὲ αὐτὰ πού λέμε γιὰ τὰ πράγματα· καὶ τὸ χειρότερο, μήπως παίζομε μὲ τὶς λέξεις, ἄλλοτε ἀπὸ ἐλαφρότητα καὶ ἀγνοία, ἄλλοτε ὅμως καὶ ἀπὸ τὴν πρόθεση νὰ τὶς καπηλευθούμε.

Ας πᾶμε λοιπὸν στὸ χῶρον τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας. Ποιοί εἶναι οἱ σκοποί, γιὰ σᾶς τοὺς προοδευτικούς καὶ ποιοί γιὰ μᾶς τοὺς συντηρητικούς; Καὶ φυσικὰ ὅταν μού γράφετε «συντηρητικοί» τὸ κάνετε ἀπὸ εὐγένεια· κατὰ βάθος ἔχετε ὑπ' ὄψιν σας ἄλλες λέξεις: «τοὺς ἀντιδραστικούς», τοὺς «ὀπισθοδρομικούς», τοὺς «ξεπερασμένους» καὶ ἄλλα παρόμοια.

Μιὰν ἰδανικὴ κοινωνία δι-
καίου θέλετε νὰ οἰκοδομήσετε

ἐλευθέρων ἀνθρώπων, ὅπου καθένας θὰ μπορῇ ἐξ ἴσου μὲ ὅλους τοὺς ἄλλους νὰ ἀναπτύσῃ τὶς δημιουργικὰς τοῦ δυναμείας· ἐλεύθερα νὰ σκέπτεται, ἐλεύθερα νὰ ἐκφράζεται, ἐλεύθερα νὰ πράττῃ χωρὶς νὰ ἀδικῇ τὸν ἄλλο. Μιὰ κοινωνία ὅπου μαζί μὲ αὐτὰ θὰ προάγεται καὶ ἡ ὑλικὴ εὐημερία, ἡ ὑγεία, καὶ ἡ ψυχολογία τῶν ἀνθρώπων. Μιὰ κοινωνία πρὸ παντὸς ὅπου ὅλοι ἐξ ἴσου θὰ τυγχάνουν τῆς παιδείας πού εἶναι πνευματικὰ ἀξιοὶ νὰ ἀπορροφήσουν καὶ τῆς ἀπασχολήσεως πού ταιριάζει στὴ σωματικὴ καὶ πνευματικὴ τους στάθμη. Δὲν πιστεύω νὰ φαντάζεσθε πῶς σὲ αὐτοὺς τοὺς σκοποὺς δὲν συμφωνοῦν ὅλοι οἱ «συντηρητικοί», ὅσοι δὲν εἶναι ἡλίθιοι ἢ διεστραμμένοι.

Στοὺς σκοποὺς μας, λοιπὸν,

δὲν ὑπάρχει διαφωνία.

Ἀς δοῦμε τώρα ποιά «μέσα» χρησιμοποιοῦμε γι' αὐτοὺς τοὺς σκοποὺς. Ἡ ἐπανάσταση ἢ ἐξέλιξη. Ἐμεῖς οἱ «συντηρητικοί» εἰμαστε ἐναντίον τῆς ἐπανάστασεως· ἐναντίον ὅλων τῶν ἐπανάστασεων· καὶ ἐκείνων πού κάνουν πολλοὶ ἀπὸ σᾶς, χωρὶς τὴ θέληση τοῦ λαοῦ καὶ ἐκείνων πού κάνουν οἱ «ἄλλοι», ἐπίσης χωρὶς τὴ θέληση τοῦ λαοῦ, ἀγωνιστές — ἰσχυρίζονται καὶ αὐτοί — τῆς δημοκρατίας, ὅπως καὶ ἐσεῖς. Ἐμεῖς οἱ συντηρητικοὶ προτιμοῦμε τὸν μαλακὸν ἀνήφορο τῆς ἐξέλιξης. Τὸ πόσο ὠφέλησαν μερικὲς μεγάλες ἐπανάστασεις, τὸ συνομολογοῦμε καὶ τὸ διαλαλοῦμε. Καὶ ἂν θέλετε, σᾶς λέω πῶς γνωρίζομε ὅσο καὶ ἐσεῖς νὰ ἐκτιμῶμε καὶ τὰ ὅσα πρόσφερε στὴν κοινωνικὴ πρόοδο ἡ Ὀκτωβριανὴ Ἐπανάσταση. Ἀλλὰ τὸ θέμα δὲν εἶναι αὐτό· εἶναι μήπως μιὰ ὁμαλὴ ἐξέ-

Η ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΕΙΣ
ΤΗΝ 15ην ΣΕΛΙΔΑ

Δακωνικά

ΣΥΜΦΩΝΙΑΙ ΑΝΥΠΟΛΟΓΙΣΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ

ΑΙ ΔΥΟ στρατιωτικά συμφωνία 'Αμερικής και Ρωσίας —το μόνον μέχρι στιγμής ουσιαστικόν αποτέλεσμα των συνομιλιών κορυφής— έχουν μίαν σημασίαν που υπερβαίνει κατά πολύ την τυπική των όψιν. Δεν θα ήτο διόλου λάθος, απεναντίας επιβάλλεται, να τὰς χαρακτηρίσωμεν ως ιστορικές. Διότι, βέβαια, εκτείνωνται εις περιωρισμένα μόνον θέματα: Σημαίνουν τὸ τέλος τοῦ συναγωνισμοῦ τῶν μεγάλων εἰς τὸν ποσοτικὸν ἀντιπυραυλικὸν ἐξοπλισμὸν, καὶ σημαίνουν ἐπίσης μίαν πενταετὴ περίπου ἐκχειρίαν εἰς τὸ πεδῖον τῶν ποσοτικῶν ἐπιθετικῶν πυραυλικῶν ἐξοπλισμῶν. Αὕτη εἶναι ἡ τυπικὴ τῶν ὀψιν, καὶ πρέπει νὰ ὑπογραμμίσωμεν ἐπίσης, εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ, ὅτι αἱ ποσοτικαὶ συμφωνίαι δὲν θέτουν τέρμα εἰς τὴν ποιοτικὴν πλευρὰν τοῦ δρόμου τῶν ἐξοπλισμῶν — ὁ κ. Λαίρντ, ἔσπευσε νὰ τὸ ὑπογραμμίσῃ. Ἀλλ' ἡ οὐσιαστικὴ πλευρὰ τῶν συμφωνιῶν εἶναι ἀσύγκριτα σπουδαιότερη. Κἀτ' οὐσίαν, λοιπόν, αἱ δύο ὑπερδυνάμεις, ἀπεφάσισαν νὰ ἀποδεχθῶν τὴν ἀμοιβαίαν τῶν ἰσοπλῖαν εἰς τὰ πλέον βασικά καὶ ἀποφασιστικά τῶν ἐπιθετικῶν ὄπλων. Βέβαια, ὅπως εἴπαμεν, ὑπάρχει καὶ ἡ ποιοτικὴ ὀψις. Βέβαια, ἐπίσης, ὑπάρχει καὶ ἡ ρήτρα τῆς πενταετίας. Ἀλλ' αὐτὰ εἶναι δευτερεύοντα πράγματα. Τὸ θεμελιώδες εἶναι ὅτι αἱ δύο ὑπερδυνάμεις συνεφώνησαν ἐπὶ ἐνὸς συσχετισμοῦ τῶν ἀμοιβαίων ἐπιθετικῶν δυνάμεων, συσχετισμοῦ ποὺ ἀποκλείει ἀποφασιστικά τὴν προσφυγὴν τῶν εἰς πυρηνικὸν πόλεμον δι' ἐπίλυσιν τῶν διαφορῶν τῶν. Ἀφοῦ εἶναι ἰσόπαλοι, δὲν πρόκειται φυσικὰ νὰ ἀλληλοπολεμηθῶν. Τόσον κεντρικὴ εἶναι ἡ ὀψις αὕτη τῶν συμφωνιῶν, ὥστε ἡ Ἀμερικὴ συγκατατέθη ρητῶς νὰ ἀφήσῃ τὴν Σοβιετικὴν Ἐνωσιν ἐλεύθερην νὰ συνεχίσῃ ἐπὶ ἑνα ἀκόμη περίπου ἔτος τὰς ναυπηγήσεις ὑποβρυχίων τύπου πολάρις, προκειμένου ἔτσι νὰ ἐξασφαλίσῃ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 1973 τὴν ἰσοπλῖαν εἰς τὸ ἀποτελεσματικώτατον τοῦτο ὄπλον. Νέαι προοπτικαὶ διανοίγονται εἰς τὴν ἀνθρωπότητα μὲ τὰς συμφωνίας αὐτάς. Προοπτικαὶ περαιτέρω προωθήσεως τῶν διαπραγματεύσεων διὰ τὸν ἀφοπλισμὸν. Καὶ προοπτικαὶ ἐπίσης μιᾶς γενικώτερης μεταβολῆς τῶν μέσων ποὺ χρησιμοποιούνται διὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν διαφορῶν. Δὲν εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου εὐνοϊκαὶ διὰ τὰς ὑπερδυνάμεις αἱ προοπτικαὶ αὐταί. Ἡ ὁλοκλήρωσις τῆς ἀλληλεξουδετερώσεως ποὺ θὰ ὠφελήσῃ ἐν πολλοῖς τοὺς τρίτους. Ἀλλὰ διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῆς εἰρήνης τὰ ὅσα συνεφωνήθησαν ἀποτελοῦν κέρδος ἀνυπολογίστης ἀκόμη σημασίας.

ΤΑ ΑΔΙΕΞΟΔΑ ΠΑΡΑΜΕΝΟΥΝ

ΑΝ ΡΩΣΟΙ καὶ Ἀμερικανοὶ συνεφώνησαν ὅτι δὲν συμφέρει νὰ ἀλληλοπολεμηθῶν, δὲν ἠμπόρεσαν πάντως νὰ ὑπερικήσουν τὰς διαφορὰς τῶν ἐπὶ ὅλων τῶν ἄλλων ἐπὶ μέρους ζητημάτων. Μέχρι στιγμῆς τουλάχιστον, τὰ ἀδιέξοδα παραμένουν, καὶ ἐκεῖ ἀκόμη ὅπου αἱ ἐξ αὐτῶν ἐπιπτώσεις εἶναι ἐκρηκτικά. Νίξον καὶ Μπρέζνιεφ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ θέσουν τὰς θάσεις διὰ τὴν σύναψιν μιᾶς ἐμπορικῆς συμφωνίας, καὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ παραπέμψουν τὸ θέμα εἰς ἐπιτροπὴν πρὸς περαιτέρω μελέτην. Τὰ τηλεγραφήματα ἔπειτα, ποὺ οἱ κ.κ. Μπρέζνιεφ, Κοσούγκιν καὶ Ποντογκόρνυ ἀντήλλαξαν χθές, ἐπιδεικτικῶς, μὲ περισσὴν δημοσιότητα, μὲ τὸν πρόεδρον Σαντάτ, πιστοποιοῦν τὸ ἐξακολουθητι-

Ἀεροπορική
28 Μαΐου 1972
"Επίθεσις" εὐός
Συντακτικὸς Τίτλος...

Διπλο-Τρι

"Εχετε ἐξασφαλισμένη μ
Γιατὶ νὰ μὴν τὴν ἔχετε δ

ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ, 2 Ιανουαρίου 1972

11

Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ Ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΓΕΝΕΩΝ

ΤΟΥ Κ. ΔΗΜ. ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ - ΘΗΡΑΙΟΥ

Β' Αντιπρυτάνεως του Πανεπιστημίου Αθηνών

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ

ΣΤΟΝ Κ. Κ. ΤΣΑΤΣΟ

ΤΗΝ ΠΕΡΑΣΜΕΝΗ Κυριακή δημοσιεύθηκε, στην «Ακρόπολις», ενδιαφέρον άρθρον του Ακαδημαϊκού κ. Κ. Δ. Τσάτσου, γιά τόν συντηρητισμόν καί τήν προοδευτικότητά, στόν τομέα τής Φιλοσοφίας καί τής Τέχνης. Τό άρθρο αυτό, αντικρούει, σήμερα, ό καθηγητής τής Φιλοσοφικής Σχολής καί Αντιπρύτανης τού Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Κουτσογιαννόπουλος — Θηραίος.

ΟΠΩΣ, είμαι βέβαιος, πολλοί άναγνώσται τής «Ακρόπόλεως» τής τελευταίας Κυριακής, έτσι καί εγώ εδιάβασα μέ μεγάλο ενδιαφέρον τό άρθρο τού Ακαδημαϊκού κ. Κ. Τσάτσου, υπό τόν τίτλο «Συντηρητισμός καί Προοδευτικότητα στόν χώρο τής Φιλοσοφίας καί τής Τέχνης».

Όπως προκύπτει από τόν ύμνον (Δευτέρα έπιστολή ενός συντηρητικού γέρου πρός ένα προοδευτικό νέο) ό συγγραφέας μέ πολλήν μετριοφροσύνη κατατάσσει τόν έαυτό του εϊς τήν κατηγορία των «γέρων» — πράγμα καταφανώς άνακριβές, άν κρίνει κανείς από τήν θαλερότητα καί ζωντάνια τού πνεύματός του. Τούτο όμως φέρει σέ δύσκολη θέσι μερικούς, όπως εγώ, όί όποιοί, άν καί βιολογικά όχι πιά τόσο νέοι, συμβαίνει νά έχουν άπόψεις συμπίπτουσες κατά μέγα μέρος μέ έκείνες τού «προοδευτικού νέου» τού άρθρου. Ίσως, βέβαια, θά ήταν σωφρονέστερο νά σιωπήσω. Έπειδή όμως νομίζω, ότι ό εϊλικρινής διάλογος, όταν γίνεται μεταξύ ανθρώπων καλής πίστεως, προάγει τά θέματα καλύτερα από τήν σιωπή, θά προ-

σπαθήσω νά έκθέσω τήν γνώμη μου μέ απλότητα, μέ όλον τόν κίνδυνο νά θεωρηθώ ότι άνήκω εϊς τήν κατηγορία έκείνων (παρλείπω εδώ μερικούς βαρείς χαρακτηρισμούς, εϊς τούς όποιους ό κ. Τσάτσος, έπειδή γνωρίζω τήν έμφυτην ευγένειά του, είμαι βέβαιος ότι δέν θά επιμείνη) μέ τούς όποιους ό συγγραφέας «δέν έχει πιά καιρό νά χάνη».

Τό πρώτο σημείο τού άρθρου, εϊς τό όποιο θεωρώ χρήσιμο νά δοθί κάποια άπάντησις, είναι τό σχετικό πρός τήν Έπετηρίδα τού Κέντρου Έρεύνης τής Έλληνικής Φιλοσοφίας τής Ακαδημίας Αθηνών, άναφερόμενο εϊς τίς κατηγορίες μέ τίς όποιες τό ύπεδέχθη ή κριτική, ότι δηλ. είναι ένα δείγμα «Ξεπερασμένης» φιλοσοφίας καί νοοτροπίας.

Έπειδή συμμερίζομαι (άν καί έν μέρος μόνον) καί εγώ αύτήν τήν αντίληψη, παίρνω τό θάρρος νά διευκρινήσω τί ακριβώς θά ήμπορούσε νά ύποστηρίξη κανείς ως πρός τό σημείον αύτό.

Έν πρώτοις, έχω τήν γνώμη, ότι μία χώρα, όπως ή Έλλάς, ή όποία έχει τή μακρότερη καί ένδοξότερη παράδοσις εϊς τήν σπουδή τής φιλοσοφίας, δέν συγχωρείται νά μένη άνενημέρωτη ως πρός τήν φιλοσοφική κίνησι κάθε εποχής καί γενεάς, μέ τή δικαιολογία ότι δέν τής επιτρέπεται έξ αίτίας τής παραδόσεώς της νά κυνηγά τό έκάστοτε νέο καί

επίκαιρο. Υπάρχει καί εϊς τόν χώρο των Ίδεών ένας «πνευματικός έπαρχιωτισμός», ό όποιος είναι, άν μή τί άλλο, επιζήμιος γιά τό καλό όνομα τής Έλλάδος στό έξωτερικό καί τού όποιου, επομένως, δέν επιτρέπεται νά γίνεται ό φορέας τό άνώτατο πνευματικό ίδρυμα τής Πατρίδος μας, ή Ακαδημία Αθηνών. Διότι, άς μή άπαυμέθα: ό,τι συνάγει ό άπληροφόρητος άναγνώστης — έκείνος, ό όποιος έπήρε στα χέρια του τόν Α' τόμο τής «Έπετηρίδος», περιμένοντας άσφαλώς νά ένημερωθί γιά τήν κατάστασι τής συγχρόνου Έλληνικής φιλοσοφικής κινήσεως —, είναι ό,τι δύο ή τρεις άκαδημαϊκοί διδασκαλοί τής παλαιότερας γενεάς (οί όποιοί χάρουν άναμφισβητήτως γενική έκτιμήσεως) έχουν κατευθύνει, όχι τήν γενεά των φυσικών μαθητών των (αύτή άπουσιάζει, παραδόξως, σχεδόν τελείως), αλλά τήν γενεά των έγγονών των (ως επί τό πλείστον άώρων χθεσινών διδασκάλων ή καί, άπλώς, ύποτρόφων τού Ι.Κ.Υ.) εϊς μίαν ιστορικό - φιλοσοφική θεματογραφία, από τήν όποία έλλείπει κατά κανόνα κάθε πνοή γνησιότητας φιλοσοφικού στοχασμού.

Ήλθεν έτσι εϊς φώς μία έκδοσις, από τήν όποιαν άπουσιάζει τελείως ό φιλοσοφικός προβληματισμός όπως διαμορφώνεται σήμερα εϊς τά Έλληνικά Πανεπιστήμια καί τά άλλα Ανώτατα Έκπαιδευτικά Ίδρύματα τής Πατρίδος μας, καί μάλιστα από τούς ζωντανούς ανθρώπους — καλούς ή κακούς — όί όποιοί έχουν τήν ευθύνη τής φιλοσοφικής διαπαιδαγωγήσεως τής Έλληνικής νεολαίας. Ήταν αύτό σκόπιμο ή, άπλώς, ένα άτύχημα; Ό κ. Τσάτσος έν προκειμένω είναι άρμόδιώτερος νά άπαντήση από έμένα.

★

ΕΡΧΟΜΑΙ τώρα εϊς τό δεύτερο, καί κυριώτερο, σημείο τού άρθρου τού κ. Τσάτσου, τό όποϊόν έκθέτει τήν θέση τού συγγραφέως του καί συγχρόνως, κατά τόν καλύτερο όμολογουμένως τρόπο, καί τήν φιλοσοφική θέση τής «Έπετηρίδος». Ό κ. Τσάτσος είναι πράγματι έξιος έπαινου, διότι μέ τό θάρρος καί τήν τόλη πού άρμόζουν εϊς ένα πνευματικό άνθρωπο, δέν έδίστασε νά διατυπώση μέ σαφήνεια ό,τι άποτελεί τό θεμέλιο τής φιλοσοφικής προσπαθείας του καί τής τόσο πλούσιας μέχρι σήμερα φιλοσοφικής προσφοράς του.

Ό Νεοκαντιανισμός, λέγει ό κ. Τσάτσος, δέν είναι ένα φιλοσοφικό ρεύμα «Ξεπερασμένο». Έν πρώτοις, δέν είναι ό Νεοκαντιανισμός, αλλά μία σειρά από πολλά καί ποικίλα φιλοσοφικά ρεύματα, τά όποια όλα άπέρρευσαν από τήν Ζωγόνο πνοή τής Κριτικής φιλοσοφίας τού Κάντ καί έγονοποίησαν όλη τήν φιλοσοφική καί πνευματική κίνησι τού τέλους τού περασμένου καί των άρχών τού ίδιού μας αιώνος. Δεύτερον, είναι «άφελές» νά θεωρούμε τά διάφορα, καί μάλιστα τά πιό ρωμαλέα, τά πιό δημιουργικά, φιλοσοφικά ρεύματα ως προϊόντα τού συρμού, τής μόδας, τής εποχής πού τά έδημιούργησε. Ή φιλοσοφική δημιουργία, όπως καί ή μεγάλη Τέχνη καί Ποίησις, έχει ένα αιώσιο χαρακτήρα, δέν άσχολεϊται μέ τό πρόσκαιρο, «τίς άγωνίες τής εποχής της», αλλά μέ «προβλήματα πού είναι πάνω από περιοχές καί εποχές», μέ τίς «αιώνιες άγωνίες» τού ανθρώπου. Ή φιλοσοφία στέκεται δηλ. άδιάφορη γιά τόν συγκεκριμένο άνθρωπο, ως άτομο, ως μόριο τού πεπερασμένου Ιστορικού γίνεσθαι, ίσως δέ καί ως μόριο τού όντος, τής πραγματικότητας γενικώς. Μόνον ό,τι άνεβάζει τόν άνθρωπο ύπέραν των κυμάτων τής προσωρινότητας, ό,τι τόν λυτρώνει από τόν πόνο τής στιγμής, μπορεί νά θεωρηθί ως τό άγαθό, τό όποϊόν άναζητεί ή φιλοσοφία. Όσοι ύποστηρίζουν τό αντίθετο είναι άπλώς «άφελείς».

★

ΕΠΕΙΔΗ, παρ' όλην τήν άφέλειά μου, θέλω νά πιστεύω ό,τι δέν ύστερώ σέ πνευματικήν εντιμότητα καί εϊλικρίνεια (καί τούτο, διότι άν είμαι άφελής, αύτό επί τέλους είναι ή μοίρα μου, ή ύψη τού πνεύματός μου, γιά τήν όποία δέν είμαι ήθικά ύπεύθυνος, ένώ ή έλλειψις πνευματικής εντιμότητας, όπως κάθε έντιμότητα, είναι ένα ήθικό άμάρτημα, τό όποιο προσάπτει ήθικό ψόγο), θά επιχειρήσω νά διατυπώσω τά τρία κύρια σημεία τής διαφωνίας μου μέ τόν κ. Τσάτσος:

Πρώτον: Ό κ. Τσάτσος έχει ύπ' όψιν του τήν φιλοσοφίαν όπως διαμορφώθη από τήν εποχή τού Παρμενίδη έως (ας είπούμε) τήν εποχή τού Έγέλου. Έννοεί τήν φιλοσοφία ως τήν επιστήμη τού άφηρημένου, τού αιώνιου, τής ιδέας, τήν φιλοσοφία δηλ. εκείνη, τήν όποιαν ό Κάντ έθεμελίωσε γνωσιολογικά επάνω εϊς τήν «συνείδησι γενικώς». Αφήνω κατό μέρος, έν πρώτοις, τόν τόσο γόνιμο τρόπο, κατά τόν όποιο ή φιλοσοφία τής Λογικής Αναλύσεως επανασυζητεί σήμερα τήν ύψη καί τήν δομή έκείνου, τά όποϊόν ονομάζουμε «λογικό» καί «άφηρημένο»: διότι νομίζω ό,τι άκόμη καί ή διερεύνησις τού κατ' έξοχήν άχρόνου, τού νοητού, παρμόνοις καί αύτή μίαν πρόοδο, ή όποία είναι άύφυτη μέ τήν ώριμάναι τού πνεύματος τού ανθρώπου. Αλλά πέραν τούτου: τό κεφαλαίοδες γεγονός τής συγχρόνου σκέψεως, αύτό τό όποϊόν τήν διαχωρίζει σαφώς καί άμετακλήτως από τήν ιδεαλιστική φιλοσοφία τού παρελθόντος (άν θέλετε: από τήν φιλοσοφία γενικώς, άν ως φιλοσοφία έννοήσωμε μόνον τήν επιστήμη τού νοητού, τού καθόλου) παραμένει τό ό,τι άμφισβητεί εύθους έξ άρχής τόν τρόπο μέ τόν όποϊόν ή κλασσική αύτή φιλοσοφία έρωτά, καί, άκόμη ριζικώτερα, τό ίδιο τό «ν ό η μ α» των έρωτήσεων της. Τό άφηρημένο, τό νοητό, τό συστηματικό, ά υ τ ό είναι άκριβώς τό ψεύδος γιά τόν άνθρωπο,

διότι ούδέποτε άποδίδει τό πάθος, μέ τό όποϊόν ό ίδιος έννοεί καί έρμηνεύει τόν έαυτό του. Βέβαια, αύτά είναι γνωστά πράγματα — ή σκέψις τού Κίρκεγκαρντ έχει γίνει σήμερα κοινό κτήμα κάθε πολιτισμένου άνθρώπου — καί άσφαλώς γνωστότατα καί εϊς τόν κ. Τσάτσος. Αλλά τό ζήτημα δέν είναι άν γνωρίζωμε τό α ή τό β. Τό ζήτημα είναι τί χρήσι κάνομε τής α ή β γνώσεώς μας, άν, μέ άλλες λέξεις, ή γνώσις μας είναι γνώσις νεκρή, έγκυκλοπαιδική, ή γνώσις Ζώσα πού άλλάζει τήν σκέψι μας καί τή Ζωή μας.

Δεύτερον: ή σύγχρονη σκέψις είναι, καθ' ό μέτρον δέν είναι ύπαρξιακή μέ τήν έννοια τού όρου εϊς τόν Κίρκεγκαρντ, σκέψις κοινωνική, πολιτική, στρατευμένη. Βέβαια, αύτό είναι κάτι πού ένας Νεοκαντιανός δυσκολεύεται νά άποδεχθί. Αλλά είναι μία πραγματικότητα, ή όποία άπορρέει από τό άδιέξοδο τής συγχρόνου Ζωής, από τό άδιέξοδο τού ούτοπικού όνείρου πού κατέκτησε τήν ψυχή τού άνθρώπου από τήν Α' ναγέννησι καί έξής καί πού γιγαντώθηκε μέ τίς κατακτήσεις μιας άχαλίνωτης τεχνικής. Είτε τό θέλομε είτε όχι, ό μαζικός, ό μονοδιάστατος, ό άποεξωμένος άνθρωπος τού Μαρκούζε υπάρχει — έξοργιστικά άδιάφορος γιά τό πνεύμα όταν αισθάνεται άσφαλής μέσα στόν κόσμο των ήλεκτρικών του ψυγείων, των αυτοκινήτων Ι.Χ. ή τής Τηλεόρασεως, — άδικαίωτα άνήσυχος, έκνευρισμένος, άπαιτητικός όταν ό κόσμος αύτός άρχίζει (όπως σήμερα) νά κλονίζεται καί νά τρίξη. Ό κόσμος, επομένως, τού μαζικού άνθρώπου, όπως καί ό κόσμος τού μοναχικού περιφρονητού τής φιλοσοφίας, τόν όποϊόν άνέφερα πρό όλίγου, είναι καί οι δύο πραγματικές, ντέ φάκτο άναίρεσεις τού φιλοσοφικού ιδεαλισμού. Ένώπιον τής πραγματικότητας αύτης ό προφήτης τού Α'φηρημένου, τού «Α'γαθού καθ' έαυτό», των «αιώνιων άξιών» κ.τ.τ. δυσανασχετεί καί καλεί τούς ανθρώπους νά επιστρέψουν στήν «αιώνια ούσία» τους. Όταν όμως δέν είσκούεται, δέν θά έπρεπε ίσως νά έπαυεξέταση έκείνο πού προσπαθεί νά επιβάλι εϊς τούς «άφελείς», νά διερωτηθί δηλ. έξ άρχής γιάτί ή «άλήθεια» του δέν πείθει;

Τρίτον: τό όλον πρόβλημα, έπομένως, φαίνεται νά περιορίζεται εϊς τήν διάζευξι: τό αιώσιο — ή τό χρονικό; τό άφηρημένο ή τό άτομο; Ή ιδέα — ή ή ύπαρξις; Αλλά δέν είναι έτσι. Ή διάζευξις είναι τεχνητή, είναι ένα κατασκευάσμα άνυπόστατο τού νοϋ, ό όποιος δέν έρωτά (έλησμονησε νά έρωτά), τό ν ό η μ α τής έρωτήσεώς του. Τί είναι τό νοητό, τό άφηρημένο, αύτό τό άφήσαμε κατά μέρος τήν στιγμή ακριβώς πού άρχίσαμε νά οικοδομούμε επάνω σ' αύτό τό άμφίβολο θεμέλιο όλον τόν χάρτινο πύργο των συστημάτων, μέσα εϊς τά όποια ό άνθρωπος άσφυκτιά καί πεθαίνει. Από τήν άληγν όμως πλευρά: είναι ψεύδος (τό «πρώτον ψεύδος» τής κλασσικής φιλοσοφίας) ό,τι τό αιώσιο είναι ύπέραν τού χρονικού. Αν βέβαια έννοούμε μέ «αίωσιο» τά άσάρκα πρότυπα των πλατωνικών ιδεών (πού ήδη ό Α'ριστοτέλης άνήρεσε) ή των νεοκαντιανών άξιών, τό «ύπέρανω» αύτό είμεθα βέβαια έλεύθεροι νά τό άποδεχθώμε, αλλά τότε καί πάλι ό «άφελής» θά μάς έρωτήση τί «νόημα» έχει γι' αυτόν, τόν άδαή, τό «αίωσιο» τούτο. Αν όμως μέ «αίωσιο» έννοούμε ό,τι έχει άόλυτο, έξαντλητικό νόημα γιά τόν κάθε άτομικόν άνθρωπο, τότε τό αιώσιο συμπίπτει έκπληκτικά μέ τό χρονικό, καί μάλιστα στήν πιό κυριολεκτική, τήν πιό στενή σημασία του. Όχι μέ τό χρονικό ως άνόητη επανάληψι τού κοσμικού φαινομένου (όπως π.χ. στήν περίπτωση τής ανατολής καί τής δύσεως τού ήλιου), αύτό δηλ. τό χρονικό, τό όποϊόν ό Νίτσε έθεώρησε ως τό μεγαλύτερο μαρτύριο τής Ζωής, αλλά μέ τό χρονικό ως πραγματώσι τού άνεπαναλήπτου, ως ένοάρκωσι τού άπολύτου εϊς τήν στιγμή, δηλ., μέ άλλες λέξεις, ως θεολογική καθαρώς χρονικότητα. Αύτός ό έσχατος θεολογικός πυρήν τού όντος — αύτός είναι πού, κατά τήν γνώμη μου, διαφεύγει τελείως από τήν προσοχή τού κ. Τσάτσου, γι' αύτό καί ή γλώσσα πού όμιλεί είναι τόσο διαφορετική από τήν ιδική μου.

Μέ αύτό δέν έννοώ, ό,τι πεδίο καί δυνατότης διαλόγου δέν ύφίσταται. Αν ή παλαιότερη φιλοσοφική γενεά άπέφυγε τόν διάλογο καί ήρκέσθη στήν «φιλοσοφική προφητεία», στήν μεγαλόσταμη άποκάλυψι τού αιθέριου οικοδομήματος τού ιδεατού, ή ιδική μας δέν έχει πιά τήν αύτή πολυτέλεια: έπειδή δέν κατέχει τό κλειδί τού ιδεατού, έπειδή είναι φτωχή ός πλούτο ιδεών, άφηρημένων όρεμάτων, ούτοπικών πολιτειών, γι' αύτό τόν λόγο άκριβώς ζητεί μέ τόν διάλογο νά ψηλαφήσθ τό μέγεθος τής πτωχείας της πού είναι συγχρόνου καί ή πτωχεία τού σημερινού άνθρώπου. Ή σύγχρονη γενεά, παρ' όλην τήν έλλειψιν ιδεωδών πού τής καταλογίζουν, είναι, νομίζω, ένγύτερα πρός τήν μεταφυσικήν άλήθεια καί ίσως καί πρός τόν βαθύτερο θεολογικό πυρήνα τής πραγματικότητας από ό,τι καί ή ίδια πιστεύει. Γι' αύτό καί, δυσπιστίας πρός τό «αίωσιο», είναι ίσως κονύτερα πρός αύτό πού συνιστά τήν ούσία, τήν άθλιότητα καί τήν άλήθεια τού άνθρώπου.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΝΟΣ «ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΟΥ» ΓΕΡΟΥ ΠΡΟΣ ΕΝΑ «ΠΡΟΔΕΥΤΙΚΟ» ΝΕΟ

ΑΠΟ ΤΗΝ 1ην ΣΕΛΙΔΑ

λίξη θα μπορούσε να είχε προσφέρει σταδιακά όλα όσα πρόσφερε η 'Επαναστάση εκείνη, χωρίς τα δεινά που την συμπαροκομούσανε και γενικότερα μήπως μία όμαλη «δ η μ ο κ ρ α τ ι κ ή» εξέλιξη καθιστά περιττές τις περισσότερες επαναστάσεις.

Οι επαναστάσεις είναι μονοραίες, καταλήξουν, μόνο όταν τα καθεστώτα δεν έχουν πια τη δύναμη να ανανεωθούν, όταν όριστικός σπασίνασε. Καταδικάζουμε έμεις οι συντηρητικοί αυτούς που τις επιδιώκουν προτού καταστούν η μόνη διεξοδική, αυτούς που τις κραναιρίζουν, αυτούς που τις χλευάζουν, αυτούς που τις διατηρούν περισσότερο από ό,τι πρέπει. Προτιμούμε να περιμένουμε, να χρονοτριβήσουμε, πριν καταφύγουμε στο έσχατο μέτρο. Παλλοί από σάς αντιθέτως διάζεστε. 'Ισως να είναι αυτό ένα πρώτο σημείο διαφοράς.

Άλλα είτε με σταδιακές μεταρρυθμίσεις είτε με επαναστάσεις, τ είναι αυτό που επιδιώκομε σεις και εμείς; Τον περιορισμό της κοινωνικής αδικίας. Συνομολογούμε και οι δύο ότι το ιδιαιτελικό κεφάλαιο, όπως λειτουργεί, σε μίαν ελεύθερη οικονομία, είναι πηγή αδικίας. 'Ιδανική λύση θα ήταν το κεφάλαιο να ανήκει στην πολιτεία, δηλαδή στο κοινωνικό σύνολο, ώστε όλοι εξ ίσου να ωφεληθούν από αυτό. Τότε θα λειτουργούσε ως άωφα, ως πρὸς τα υλικά αγαθά, ένας ανώτατος σκοπός, η διανεμητική δικαιοσύνη.

Η Οκτωβριανή 'Επαναστάση στάθηκε πρὸς 55 ετών το πρώτο, σε μεγάλη κλίμακα, πείραμα. Την διανομή την έκανε δίκαιη, αλλά δεν υπήρχε εξ αίτιας της τίποτε πρὸς διανομήν. Η δικαίη διανομή σκότωσε την παραγωγικότητα. Καί τότε οι πρωτογόνες της 'Οκτωβριανής 'Επαναστάσεως άρχισαν τους συσπιδασμούς, πού ως σήμερα με δημαρ σημειωτό συνεχίζονται. Καί θα κάνει και άλλους, κατ'ανάγκην, γιά να δολωσώσονται τών δημιουργικά κίνητρα τών ανθρώπων, πού είναι πάντα κίνητρα ώφελημιστικά καί έγανεντρικά.

Στην αντίπεραν όχθη είναι φανερή η αντίστροφη εξέλιξη. Με φορολογικά μετρα μεγάλου μέρους της υπεραξίας του ιδιωτικού κεφαλαίου το εισπράττει το κοινωνικό σύνολο. 'Εξ άλλου, μεγάλοι τομείς της παραγωγής σε κρατιστικές χώρες σταδιακά κρτισκοποιούνται. 'Ετσι, συγκλίνουν καί οι δύο πλευρές πρὸς μία μέση κατάσταση όπου θα εξισορροπηθούν οι δύο σκοποί του ατόμου. Καμιά μέση κατάσταση δεν είναι ιδανική: είναι όμως η καλύτερη έφικτη, έφ' όσον θα επιδιώκεται η μεγαλύτερη κοινωνική δικαιοσύνη, ως το σημείο πού δεν επιφέρει της μείωσης της παραγωγικότητας του κοινωνικού συνόλου.

Σε όλα αυτά πού διαφωνούμε; Μήπως στο ότι δεν ενδιαφερόμαι μονοτάλως γιά την άρχή της δικαίης διανομής καί με έπηρεάζει καί το πρόβλημα του τί δικαίως διανεμάται; Είμαι άρα γε γι' αυτό συντηρητικός καί προοδευτικός είστε σεις, έπειδή επιδιώκετε μίαν απόλυτη λύση, πού σιγά σιγά θα αναγκασθύν να έγκαταλείψετε, όπως συμβαίνει στη Σοβιετική 'Ενωσή; Μήπως διότι έσεις θέλετε τρικυμωδή καί ταχυ καί έγώ όμαλό καί αδιατάρακτο το ρυθμό της προόδου;

'Αλλα σιγά - σιγά καί οι διαφορές στο ρυθμό αμδλύνονται καί προβλέπω πώς σε λίγα χρόνια θα βρεθύν στη δυσάρεστη θέα να όμολογήσετε ότι στόν οικονομικό καί κοινωνικό τομέα οι έννοιες συντηρητικές καί προοδευτικές έχουν χάσει το νόημά τους. Θά διατηρήσετε τεχνικά, γιά λίγον καιρό ακόμη τη διαφορά, γάριν της προπαγανδασας, καί ύστερα θα αναγκασθύν να την έγκαταλείψετε.

Θά ένωπίσετε τότε την αντίθεση πώς έκεί πού πραγματικά υπάρχει, στο καθ' αυτό πολιτικό πεδίο. Είπατε όλο ι καί έσεις καί έμεις, δημοκρατικοί. Η δημοκρατία όμως είναι μία τόσο έκπορευμένη λέξη πού μπορεί να στεγασή τις πιο έτερόκλητες πραγματικότητες. Γι' αυτό άς πάμε στα πράγματα: Λαϊκή κυριαρχία, ελεύθερες εκλογές γιά την άνοδείη τών έξουσιαστών της πολιτείας, κάθε 4 - 5 χρόνια προσφυγή στη λαϊκή ψήφο γιά τη διαπίστωση της βέλτιστης της πλειοψηφίας, ελευθερία στην έκφραση τών διανοημάτων, στην άσκηση τών ανθρωπίνων, στην όλοκληρή των ανδραπρώτων, στην όλοκληρή των ανδραπρώτων. Στα αυτά τα θέλωμε. Καί τα θέλωμε, έμεις τουλάχιστον, περιωρισμένα, ώστε να μην καταλήγουν στην άναρχία, πού αυτή δεν αυξάνει την ελευθερία, αντιθέτως περιορίζει την ελευθερία των περισσότερων εις όφελος των λίγων. Που έγκειται η διαφωνία μας; Έν μερικά σημεία χροιάς των όριων πού χρειαζόσασιν στην άσκηση όλων αυτών των προσωπικών ελευθεριών. Στα σημεία αυτά οι διαφορές μας είναι διαφορές άπορροσώσεων. Το στίγμα του συντηρητισμού το έχουν όλοι σεις δεν συμφωνούν μαζί σας σε κάποιες άπο αυτές τις άπορροσώσεις, αυτές πού, κατά την περίστασή, σάς ενδιαφέρουν περισσότερο. 'Αλλά άνα συνομολογήστε ότι αυτές οι άπορροσώσεις πρέπει καί να ποικίλουν από τόπο σε τόπο, ανάλογα με την ψυχολογία κάθε λαού. Μέσα σε αυτό τόν στενό χώρο θα περιορίζονται έσχι οι διαφορές μας, όπου τυχόν υπάρχουν, καί δεν δυσκολεύονται, γιά να συνομολογήσων, πώς σεις περισσότερες από αυτές μπορεί να έχετε έσεις, κατά περίστασή, διαφορά. Ποσο όμως μακρὰς βρισκόμαστε, άν παραδεχθύν αυτή μου την υποθετική, από την τοποθέτησή που κανένας έπίμονος έσας, καί καί την όποια, οι προοδευτικοί καί οι συντηρητικοί είναι δύο κόσμιοι, πού τους χωρίζει, ένα χάος, πώς είναι δύο είδη ανθρώπων, δύο διαφορετικών περιόδων της ιστορίας των προοδευτικών πού ζούν στόν

παρόν, καί τών συντηρητικών πού δουλεύουν στα περασμένα. Δεν νομίζω, άν έχετε καλή πίστη, ότι θα διαφωνήσετε σε όλα όσα είπα ως τώρα. 'Αλλά θα ήπτε, καί δικαίως, ένα: «ναί μεν άλλα...». Θά το πώ καί έγώ καί ίδου ποιά είναι το δικό μου κάλλος.

Το κάλλος αυτό δεν ξέρω άν θα ύπάρχε, γιά μένα τουλάχιστον, άν ήμουν γάλλος ή γερμανός ή άλλανδός. Το λέω διότι είμαι Έλληνας: ισχύει το κάλλος αυτό, όπως θα το διατυπώσω, μόνο γιά την 'Ελλάδα.

Ο τόπος μας είναι ακόμα πολιτικά τόσο αδιαφοροποίητος ώστε μόνο μία βλέπω πραγματική καί ουσιαστική διαφορά στις πολιτικές μας τάσεις, άμα εξαίρεσώμε τον κόσμο της άκρας άριστέρας. 'Υπάρχουν έκείνοι πού, υπό ώρισμένα συνθήκες, δέχονται να συνεργασθύν με την άκρα άριστέρα καί έκείνοι πού ό π ο κ α ν έ ν α δ ρ ο, δεν δέχονται καί την συνεργασία. 'Από αυτό το ένα καί μόνο κριτήριο εξαρτάται η ένταξη στη συντήρηση ή στην άνοστή. Μόνο η ΑΡΡΕΤΥΡΑ Α ΛΑ ΣΙΝΙΣΤΡΑ (τό άνοικια πρὸς τ' άριστερά) σου δίνει τόν επίπονο τίτλο τού προοδευτικού. Δεν ξέρω άν αυτό είναι όρθο σε άλλες χώρες: δεν ξέρω άν μετά χρόνια θα είναι όρθο καί σ' έμάς. Σήμερα, στόν τόπο μας, άποτελεί μία προσχεδιασμένη άπάτη.

Δεν φοβάμαι τόν κομμουνισμό, διότι άνησυχώ γιά το μεγάλο κεφάλαιο, πού άλλωστε θαυμάσια τα καταφέρνει, καί κάποτε άριστέρες δικτατορίες, ή διότι αντίδρω στόν περιορισμό της ιδιοκτησίας ή διότι είμαι καί' άρχην αντίθετος στην έθνικοποίηση βασικών μέσων παραγωγής. 'Ολα αυτά τα θέλω, κατά ένα ώρισμένο ρυθμό, καί είμαι, καί ήθικά καί πολιτικά τα έπι δ ο κ ι μ ά ζ ω.

Αντίδρω όμως πρώτα απ' όλα διότι είμαι όπως καί έσεις δημοκρατικός. Καί είμαι τόσο όλοκληρωτικά δημοκρατικός ώστε κάθε συνεργασία με μη δημοκρατικούς μού είναι άπρόδεκτη. Στην κλασική ύποσχεση ότι θα καθιερωθύν η δημοκρατία όταν έρθη η καλή ώρα, όταν όλοι οι όροι συντρέξουν, δεν πιστεύω. Δεν έγκαταλείπει ένα αυταρχικό καθεστώς, είτε κομμουνιστικό είτε αστικό, την κυριαρχία της, έμην ή πείσαν ότι θα έρθη η έκπνοή τών προσωρινών συμμαχών του, στα έρχόμενα 40 - 50 χρόνια; Δεν φοβάται αυτά πού πάσχουν οι δορυφόροι της δύναμής πού τότε θα σκιάζή τη χώρα μας; Καί άν δεν φοβάται έπί τέλους την οικονομική άπορρόφηση, ούτε την πολιτική ένταξη, δεν φοβάται την πολιτιστική έπίπλοση;

'Ολα αυτά τα ξεχνά ο προοδευτικός με την θεωρία πού 'ΕΝ ΔΙΑΒΟΛΟ CACCIA I' ALTRO'. Καί γι' αυτό δεν κάνει καν τόν κόπο ο υποτίθεται αυτός δημοκράτης να άναζητήσιν μία καλύτερη λύση πού δεν χρειάζεται αυτήν την συμπαράταξη με όλοκληρωτικούς. 'Εγώ αντίθετα, α ύ τ ή λ ύ σ η επιδιώκω εν όνόματι του κοινού μας ιδανικού, της δημοκρατίας. Καί την έζετε καί σεις. Την ψευδαίετε μάλιστα πού καί πού: διότι διαισθάνεσθε πώς ανταποκρίνεται στους κρυφούς πόθους ενός πολυ μεγάλου πλήθους. 'Αλλά δεν σάς κάνει καρδιά να την υιοθετήσετε καί να την υποστηρίξετε. 'Ισως διότι σάς θυμίζει καί λίγο συντηρητισμό μίας παιδιότερης καλής Ελλάδας.

'Αλλά θα ήθελα να δώσω καί μία συμπληρωματική άπάντησή σε αυτό το τόσο έπιμχο έπιχειρήμα σας. 'Υποστηρίζετε: «'Αν η άνατροπή μίας δικτατορίας δεν μπορεί να επιτευχθύν χωρίς την ένωση όλων τών δυναμειών τών λαών καί τών κοκκών, είναι μοραίο να συμμαχώσώ έστω καί προσωρινά με τους κακούρι». 'Απαντώ καί πάλι: Η ένωση αυτή πού θα σφραγισθύν σε κοινούς άγώνες δεν μπορείτε να πρώτως να όρίσετε ότι θα είναι προσωρινή. Μέσα στην ένωση αυτή θα κατατιούν οι πιο άκαρδοί τους μαχητικούς νέους σας. 'Εξ αίτιας της ένωσης αυτής θα χάσετε πολλούς πολιτες, πού όχι καί άδικως θεωρούν μία τέτοια έγωση τουλάχιστον έπιβίβουνη. Γι' αυτό η ένωση αυτή δεν αύξάνει, άλλα έλαττώνει τη δύναμή σας. Θεματικά την αύξάνει, ουσιαστικά την άποσυνθέτει.

Νομίζω πώς έδώ μπορεί να τελειώσω την έξηγησή μου γιάτί τού κανέναν όρο δεν έχωμαι συνεργασία με τους άκαρους άριστερους. Τελειώνω σε όμας θέλω να σημειώσω καί, τους άγωνιστές της άριστέρας τους σεβόμαι καί τους τιμώ περισσότερο από τους δικούς σας προοδευτικούς άπαδούς ή καί τους δικούς μας συντηρητικούς. Υπάρχουν μία πεπληγμένη ιδεολογία, ένα χαμηλή στάβη μες μεσαιωνισμό, άλλα την υπηρετούν με πίστη, με αυτοθυσία, με γενναϊότητα, πού σπάνια συναντούμε στις άλλες πολιτικές παρατάξεις. Είναι ήθικά, πολλοί από αυτούς, άνώτεροι από τους περισσότερους δικούς μας. 'Αν αυτές οι δυνάμεις ήταν στην υπηρεσία μίας όρθης ιδεολογίας, στην υπηρεσία της δικαιοκρατίας, άν η δική μας ιδεολογία, η άποτελουμένη από συντηρητικούς καί προοδευτικούς, άν ένα μέρος του δικού μας κόσμου πλέγονταν από μία άνάλογη πίστη, από μίαν άνάλογη αυτοθυσία, δεν θα μπορούσε να σταθύν η νά χρονιά κανενός είδους άντιδημοκρατικό καθεστώς. Καί τότε, άγαπητέ φίλε, ούτε καί την συμπαράταξη με τόν κομμουνισμό δεν θα φοβόμουν. Διότι τη συμπαράταξη με τους κομμουνιστές δεν την φοβάμαι τόσο διότι αυτοί είναι καίτοι καί πονηροί, όσο διότι έμεις οι μη κομμουνιστές, έμεις καί έσεις, είμαστε ναθροί καί άθλοιοι, χωρίς κομμία πίστη καί κομμία ιδεολογία. 'Οχι μόνο κομμιακά, άλλα ιδίως πνευματικά άσυντακτοί.

ΑΥΤΗ είναι η θέση η δική μου, έμού τού συντηρητικού: καί αυτός είναι ο πρώτος λόγος γιά τόν όποιο άρνόμαι κάθε συμπαράταξη με

τους άποιουδύητες τύπου όλοκληρωτικούς ή ήμιοκληρωτικούς.

Τώρα να δώμε ποιά είναι η δική σας, τού προοδευτικού. Φοβάμαι πώς πού σας άρέσει η Ιταλική παροιμία: UN DIAVOLO CACCIA L' ALTRO (δ ένας διάβολος διώγει τόν άλλο). Φοβόμαι πώς, παρ'αυτονόμοι από το πάθος τού παρόντος, την έφαρμόζετε. Σ' αυτό το όρομο δεν πρόκειται να σας παρακολουθήσω, έστω καί άν με σφραγίσετε σεις καί τα φερέσασιν σας, με τη μειωτική σφραγίδα τού συντηρητικού.

Καί να μού επιτρέψετε να σας πώ ότι διαπνέετε στο σημείο αυτό όμοια όλισθήματα. 'Αγνοείτε τα όσα μέσα διαβεγώ η Ιστορία, άγνοείτε τους ψυχολογικούς κανόνες πού την διέπουν. Έζετε κανένα περιστατικό στην Ιστορία όπου σε μία συμπαράταξη διαλλακτικῶν καί έμπαλακτων, χειρισμένων καί άμπαλακτων, έχουν την ήβουσα τελικά γινώμη οι διαλλακτικοί καί οι μετριεπότεροι; Τά πλήρη, καί ιδίως οι νέοι, στην ώρα της κρίσεως, με ποιους θα σταθούν, ποιους θα άκολουθήσουν, έσας ή τους συμμάχους σας; Τί έγινε ως τώρα, σε όλους τους τόπους; τί έγινε σ' έμάς, τού πρόσφατου παρελθόν; Γιά ποίον άποφασιστικό λόγο θα παραβιάσθύν στο προσεχές μέλλον αυτές ο ψυχολογικός νόμος; Ούραγοί θα γίνετε μίας έξέλλας δύναμης, πού μόνο από μία πιο έξελλη δομάζεται. Θά έχετε σφάξει τη Σκυλα καί θα σας σφραγίσουν η Χάρυβδις.

Αυτές οι σκέψεις θα έπρεπε να είχαν κάνει τους προοδευτικούς μας πολύ έπιφυλακτικούς μπρος σε αυτήν την συμπαράταξη, άν η ζέουσα προοδευτικότητα δεν είχε μειώσει την άντικειμενικότητα τους καί κάποτε καί το αίσθημα της εθύνης. Μίλω στόν Έλληνα πού ένδοξάφεται όχι μόνο γιά τα σύνορα της χώρας του, άλλα καί γιά την Ιστορία της φυσιγγωνμίας, πού η ύπαρξη της πιστεύω άκράδαντα πώς έχει καί σ' ήμερα αξία γιά τόν πολιτισμό της Ευρώπης. Μιλω στόν Έλληνα καί τόν ρωτά, καί άν ακόμα ξεχάσει την Ιστορία της πατρίδας του: δεν διαβλέπει ποιές δοματικές επιπτώσεις, είναι πείσαν ή πείσαν ότι θα έρθη η έκπνοή τών προσωρινών συμμαχών του, στα έρχόμενα 40 - 50 χρόνια; Δεν φοβάται αυτά πού πάσχουν οι δορυφόροι της δύναμής πού τότε θα σκιάζή τη χώρα μας; Καί άν δεν φοβάται έπί τέλους την οικονομική άπορρόφηση, ούτε την πολιτική ένταξη, δεν φοβάται την πολιτιστική έπίπλοση;

'Ολα αυτά τα ξεχνά ο προοδευτικός με την θεωρία πού 'ΕΝ ΔΙΑΒΟΛΟ CACCIA I' ALTRO'. Καί γι' αυτό δεν κάνει καν τόν κόπο ο υποτίθεται αυτός δημοκράτης να άναζητήσιν μία καλύτερη λύση πού δεν χρειάζεται αυτήν την συμπαράταξη με όλοκληρωτικούς. 'Εγώ αντίθετα, α ύ τ ή λ ύ σ η επιδιώκω εν όνόματι του κοινού μας ιδανικού, της δημοκρατίας. Καί την έζετε καί σεις. Την ψευδαίετε μάλιστα πού καί πού: διότι διαισθάνεσθε πώς ανταποκρίνεται στους κρυφούς πόθους ενός πολυ μεγάλου πλήθους. 'Αλλά δεν σάς κάνει καρδιά να την υιοθετήσετε καί να την υποστηρίξετε. 'Ισως διότι σάς θυμίζει καί λίγο συντηρητισμό μίας παιδιότερης καλής Ελλάδας.

'Αλλά θα ήθελα να δώσω καί μία συμπληρωματική άπάντησή σε αυτό το τόσο έπιμχο έπιχειρήμα σας. 'Υποστηρίζετε: «'Αν η άνατροπή μίας δικτατορίας δεν μπορεί να επιτευχθύν χωρίς την ένωση όλων τών δυναμειών τών λαών καί τών κοκκών, είναι μοραίο να συμμαχώσώ έστω καί προσωρινά με τους κακούρι». 'Απαντώ καί πάλι: Η ένωση αυτή πού θα σφραγισθύν σε κοινούς άγώνες δεν μπορείτε να πρώτως να όρίσετε ότι θα είναι προσωρινή. Μέσα στην ένωση αυτή θα κατατιούν οι πιο άκαρδοί τους μαχητικούς νέους σας. 'Εξ αίτιας της ένωσης αυτής θα χάσετε πολλούς πολιτες, πού όχι καί άδικως θεωρούν μία τέτοια έγωση τουλάχιστον έπιβίβουνη. Γι' αυτό η ένωση αυτή δεν αύξάνει, άλλα έλαττώνει τη δύναμή σας. Θεματικά την αύξάνει, ουσιαστικά την άποσυνθέτει.

Νομίζω πώς έδώ μπορεί να τελειώσω την έξηγησή μου γιάτί τού κανέναν όρο δεν έχωμαι συνεργασία με τους άκαρους άριστερους. Τελειώνω σε όμας θέλω να σημειώσω καί, τους άγωνιστές της άριστέρας τους σεβόμαι καί τους τιμώ περισσότερο από τους δικούς σας προοδευτικούς άπαδούς ή καί τους δικούς μας συντηρητικούς. Υπάρχουν μία πεπληγμένη ιδεολογία, ένα χαμηλή στάβη μες μεσαιωνισμό, άλλα την υπηρετούν με πίστη, με αυτοθυσία, με γενναϊότητα, πού σπάνια συναντούμε στις άλλες πολιτικές παρατάξεις. Είναι ήθικά, πολλοί από αυτούς, άνώτεροι από τους περισσότερους δικούς μας. 'Αν αυτές οι δυνάμεις ήταν στην υπηρεσία μίας όρθης ιδεολογίας, στην υπηρεσία της δικαιοκρατίας, άν η δική μας ιδεολογία, η άποτελουμένη από συντηρητικούς καί προοδευτικούς, άν ένα μέρος του δικού μας κόσμου πλέγονταν από μία άνάλογη πίστη, από μίαν άνάλογη αυτοθυσία, δεν θα μπορούσε να σταθύν η νά χρονιά κανενός είδους άντιδημοκρατικό καθεστώς. Καί τότε, άγαπητέ φίλε, ούτε καί την συμπαράταξη με τόν κομμουνισμό δεν θα φοβόμουν. Διότι τη συμπαράταξη με τους κομμουνιστές δεν την φοβάμαι τόσο διότι αυτοί είναι καίτοι καί πονηροί, όσο διότι έμεις οι μη κομμουνιστές, έμεις καί έσεις, είμαστε ναθροί καί άθλοιοι, χωρίς κομμία πίστη καί κομμία ιδεολογία. 'Οχι μόνο κομμιακά, άλλα ιδίως πνευματικά άσυντακτοί.

Νομίζω πώς έδώ μπορεί να τελειώσω την έξηγησή μου γιάτί τού κανέναν όρο δεν έχωμαι συνεργασία με τους άκαρους άριστερους. Τελειώνω σε όμας θέλω να σημειώσω καί, τους άγωνιστές της άριστέρας τους σεβόμαι καί τους τιμώ περισσότερο από τους δικούς σας προοδευτικούς άπαδούς ή καί τους δικούς μας συντηρητικούς. Υπάρχουν μία πεπληγμένη ιδεολογία, ένα χαμηλή στάβη μες μεσαιωνισμό, άλλα την υπηρετούν με πίστη, με αυτοθυσία, με γενναϊότητα, πού σπάνια συναντούμε στις άλλες πολιτικές παρατάξεις. Είναι ήθικά, πολλοί από αυτούς, άνώτεροι από τους περισσότερους δικούς μας. 'Αν αυτές οι δυνάμεις ήταν στην υπηρεσία μίας όρθης ιδεολογίας, στην υπηρεσία της δικαιοκρατίας, άν η δική μας ιδεολογία, η άποτελουμένη από συντηρητικούς καί προοδευτικούς, άν ένα μέρος του δικού μας κόσμου πλέγονταν από μία άνάλογη πίστη, από μίαν άνάλογη αυτοθυσία, δεν θα μπορούσε να σταθύν η νά χρονιά κανενός είδους άντιδημοκρατικό καθεστώς. Καί τότε, άγαπητέ φίλε, ούτε καί την συμπαράταξη με τόν κομμουνισμό δεν θα φοβόμουν. Διότι τη συμπαράταξη με τους κομμουνιστές δεν την φοβάμαι τόσο διότι αυτοί είναι καίτοι καί πονηροί, όσο διότι έμεις οι μη κομμουνιστές, έμεις καί έσεις, είμαστε ναθροί καί άθλοιοι, χωρίς κομμία πίστη καί κομμία ιδεολογία. 'Οχι μόνο κομμιακά, άλλα ιδίως πνευματικά άσυντακτοί.

ΑΥΤΗ είναι η θέση η δική μου, έμού τού συντηρητικού: καί αυτός είναι ο πρώτος λόγος γιά τόν όποιο άρνόμαι κάθε συμπαράταξη με

ζοντες καί γιά να είμαι εύσυνδεδής συζητήσης νομίζω πώς πρέπει να εξετάσω άν ο τρόπος πού άντικρίνωμε τη διεθνή πολιτική κατάσταση μας χωρίζε σε συντηρητικούς καί προοδευτικούς. Ξέρω πώς έγκρινετε την ένταξη μας στην 'Ατλαντική Συμμαχία, στην Κοινή 'Αγορά καί μελλοντικά σε μία πολιτικώς ένωμένη — κατά έναν τρόπο, πού γιά χρόνια θα εξέλισσεται — Ευρώπη. Καί έζετε ότι αυτή η τοποθέτησή δεν έπαρβίζει, άχι μόνο έσας άλλα καί έμάς, να θέλωμε όμαλές σχέσεις με όλους τους άλλους λαούς, άσχετα από το πολιτικό τους καθεστώς. Έζετε έσεις κανέναν 'Ελληνα, έκτος από τους κομμουνιστές, πού να διαφωνή σε όλα αυτά;

'Αλλά μήπως οι πόθοι μας γιά τις μελλοντικές παγκόσμιες εξέλιξεις διαφέρουν; 'Οτι όλοι θέλωμε ειρήνη, ότι είναι βλακεία να ύποστηρίζεται ότι οι μεγάλοι καί δη όδικοί καί οι άμερικανοί θέλουν πόλεμο, ότι είναι καί εξ ίσου βλακεία να ύποστηρίζεται ότι το μεγάλο ιδιαιτελικό κεφάλαιο θέλει τοποκλήσε πολλή γινώμη να πούλασιν όπλα ενώ ζημιά να πούλασιν άπαικία από τόν οιοδήποτε πόλεμο, πιστεύω πώς καί σε αυτά να συμφωνήτε. 'Αλλά, πύ συγκεκριμένα, θέλω έγώ ο συντηρητικός την συμφιλίωση ράσων καί άμερικανών. Καί όχι μόνο τη θέλω, άλλα την προτιμώ. Παρόλληλα με την άυ βλυσαν τών διαφορών μεταξύ ελεύθερης καί κρατικής διευθυμένης οικονομίας, θα άμδλυνθούν καί οι πολιτικές άντιθέσεις. Θά έβρωσιν παγίωτερα σύνορα έπιρροών καί συμφωνιών πρὸς όλους καί τών δύο. Πολύ πύ δυσκόλα θα βρεθύν τα όρια της άνεκτής εκμετάλλευσής τών μικρών πού θα έπιχειρούν άνατασεί μόνι. 'Αν καί τα είναι αυτοί άπό μόνι. 'Αλλά καί αυτοί άργότερα, μερικά τουλάχιστον, θα ξεπερασθύν, ιδίως όταν άποτελέσει η Ευρώπη μία πολιτική ένότητα. Πύ δύσκολα θα βρεθύν οι μοιραίες — το έλπίω — συμβιβασμούς τών δύο άλλων μεγάλων με την Κίνα. 'Εκεί οι προβλέψεις είναι πού δύσκολες, διότι ύπάρχει ένας βέβαιος καί τεράστιος πόνος, πού δεν μταίνει ακόμα στόν στίβον τών πολιτικών άνταγωνισμών καί πού όμα μπη, — πράγμα, πού, με την τεχνική του έπίδοση, — μπορεί έόλου σύντομα να τώ κάνει — θα έχωμε άπρόδεκτες εξέλιξεις σε όλοκληρη την 'Ασία. 'Εννοώ την 'Ιαπωνία. 'Ας μιν πελαγοδρομήσω όμως σε άπο έσες εικασίες. Πάντως καί άν δεν τα προβλέπετε αυτά ως τα πιο πιθανά, πιστεύω πώς τα άντιμετωπίζετε σάν κ' έμένα καί τα εύχεσθε. 'Οχι μόνο γιά την μικρήν 'Ελλάδα, θα άκολουθήσει την τύχη της Δυτικής Ευρώπης, όχι μόνο γιά λόγους οικονομικούς, άλλα πρὸ παντός γιά λόγους πολιτιστικούς — κοινότητες πνευματος — κοινής έλληνορωμαϊκής καί χριστιανικής παραδόσεως.

Θά ήθελα όμως να σας πώ ακόμα πώς κρίνω αυτές τις εξέλιξεις. Φοβάμαι πώς η συνεργασία Ρωσίας καί 'Αμερικής καί 'Ισως 'Ιαπωνίας άργότερα, θα ίσχυροποιήσιν την ήξη ύπάρχουσα κυριαρχία τών δύο ή τριών μεγάλων εις βάρος όλων τών μικρών, άκόμη καί της Ευρώπης. Η ίσχυροποίηση της πολιτικής κυριαρχίας θα σημαίη καί αύξηση της οικονομικής εκμετάλλευσής. Αυτό πού κάνει εν μέτρο σημερά η Σοβιετική 'Ενωσή εις βάρος τών δορυφόρων της, θα γίνεται με γιάλυτερη κλίμακα από όλους τους μεγάλους εις βάρος όλων τών μικρών. 'Ας μη ψευδόμεσιν. Πίσω καί με τη φιλοπείρη ελευθερίας καί δημοκρατίας καί περί κοινωνικής δικαιοσύνης καί ανθρωπιστικών ιδεωδών ύψωνεται στυγνός, στην Ιστορική πραγματικότητα, τόν φάσμα της παλαιού τύπου ήγεμονίας τών τεχνικά πύ προηγμένων καί χάρη στην τεχνική τους έπίδοση τελειότερα εξωπλισμένων έθνών. 'Από την πλευρά της Σοβιετικής 'Ενωσής η ήγεμονία είναι πύ άμνη, πύ τωρ ανικη. 'Από την άλλη μεριά η ήγεμονία είναι μαλακώτερη βάλεια καί άδεξιότερη, τόσο στην Νότιο καί Κεντρική 'Αμερική, όσο καί στις άδύναμες χώρες της Ευρώπης. Το μεγαλύτερο έμποδίο γιά την έπιβιβώτερη καί δυναμικώτερη άσκηση της ήγεμονίας είναι το δημοκρατικό πολιτεύμα. Οι δημοκρατικές ήγεμονίες ευδοκίμουν σε αυταρχικά καθεστώτα. Γι' αυτό η άμερικανική ήγεμονία τώρα δοκιμάζεται σε σημείο πού να άμδλυνθύν κανείς άν ύπάρχη ή άν μωρη ή άνθεξή. Με τη συμφιλίωση όμως τών μεγάλων — πού πρέπει όλοι να εύχόμεσιν — θα στεριώσιν, καί μόνο η Ευρώπη, άν έγκαιρα ένωθύν, θα μωρησύν να περιχαρακύν καί πύ σφαίρα της δικής της έπιρροής.

'Ολα αυτά γιάτί σας τα λέω: γιά να σας τονίσω τού σμου, όπως το διαγράφουν οι άνδροπαρναστές τών 'Ηνωμένων 'Εθνών, είναι καί θα είναι τουλάχιστον γιά ένα μιά μεγάλη ύποκρισία, ένα μεγάλο φέμα. Η ιδέα της ισότητας τών έθνών στο Διεθνές Κοινοβούλιο της Νέας 'Υόρκης, η ιδέα της δημοκρατικής διάρθρωσης της διεθνούς κοινωνίας, καί με την υπερεκτίμηση της διεθνούς κοινής γνώμης, όλα αυτά είναι έπεα πτερόεντα. Κανένας Καταστατικός Χάρτης δεν είναι ίσχυρότερος από τη δύναμη τών όπλων. Στα μικρά πράγματα γίνονται μικροπραχωρήσεις γιά να διατηρηθύν η Ισότητα τών έθνών, ή άπατήλη έπίσφαση, καί από την όποια άνωτέρα κινούνται οι πραγματικές δυνάμεις της Ιστορίας.

ΑΝ, ως προοδευτικός, θέλωτε να γίνι ο κόσμος όπως τόν διαγράφει ο Καταστατικός Χάρτης τών 'Ηνωμένων

Εθνών, είμαι δόλοψυχα μαζί σας, προοδευτικός όσο καί έσεις. 'Αν όμως σοβαρώ πιστεύεται πώς, έστω καί άπο μία πλευρά έχωμε από προοδευτικές, ώστε να έχουν ουσιαστικές έξασθενήσει τα δυνομικά κίνητρα πού κινούν την Ιστορία, τότε δεν σας παρακολουθώ. 'Οταν βλέπω τους συγγόνους έμπεριολιστές να κώπνουν εναντίον τού ιμπεριαλισμού καί οι προοδευτικοί όλου τού κόσμου να χάσκουν έκπληκτοι πωροσά στην ύψηλή αυτή παραοργία, όταν βλέπω τους τρεις μεγάλους να μαιώνονται εναντίον τών παλαιών άποικιοκρατών, να ελευθερώνουν την Μαύρη 'Αφρική καί να την μεταβάλλουν σε λίγα χρόνια σε ένα συννοθύλευμα από δικτατορευόμενες δημοκρατίες, όπου οι πλούσιοι μεγάλοι συναγωγίζονται πιας να τις εκμεταλλεύονται έντοικώτερα, όταν βλέπω τα μεγάλα λόγια πού σας βαυτάνουν καί πού τα παπαγαλίζετε, όσο είσαστε άφελεις ρωμαντικοί, καί πίσω από τα μεγάλα λόγια βλέπω την έπέκταση τού ιμπεριαλισμού, στ σημείο πού ούτε δεν γινώρισε, ως τώρα, η ανθρωπότητα καί την ύποκατάσταση τών παλαιών άποικιοκρατών — άδώς περισσότερες μπρος στους καινούργιους — από άλλους εκμεταλλευτές, διερωτώμαι μήπως δεν συμφερίζομαι στη διεθνή πολιτική τα ύψηλα «ιδανικά» τών προοδευτικών, διότι ξέρω πύ σκέπτονται Ιστορικά, ψυχραιμια καί νηφάλια. Πάντως άν δεν συμφωνήτε μαζί μου καί άν με θεωρήτε καθυστερημένο στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής, αυτό σε τούτην την αίτια όφειλεται: στο ότι δεν μεθώ με λέξεις, στο ότι δεν κάνω πώς μεθώ με λέξεις γιά να εξυπηρετήσω κάποιαν ήγεμονεύουσα δύναμη. 'Αν όμοια καί έσεις βλέπετε την Ιστορία πραγματικότητα όπως είναι, τότε ούτε σε αυτό το σημείο διαφέρωμε οι προοδευτικοί έσεις καί, άς πούμε, οι αντιδραστικοί έμεις καί δεν βλέπω — άφήμοντες την δημαγωγία καί μέρους — στο πολιτικό πεδίο — γιά τα άλλα πεδία θα μιλήσουμε μιά άλλη φορά — δεν βλέπω γιάτί πρέπει να μάς χωρίζουν οι ταμπέλες καί οι προμετωπίδες όταν στην ουσία συμφωνούμε.

'Ολες αυτές οι άναποτίσεις έχουν μιά απίπληρη προϋπόθεση καί ίσως έκεί δεν είναι τόσο προοδευτικές, όσο έσεις. Πιστεύω πώς γιά χρόνια πολλά το «έ θ ν ο ς» άποτελεί την πύ πρόσφορη, την άναγκαία μάλιστα μ ο ν α δ α της διεθνούς κοινωνίας, το άτομο της διεθνούς πολιτείας: μία ένότητα πύ ίσχυρη από όλες τις άλλες, τις τακτικές ή τις κομμιακές ή τις θρησκευτικές. Γιά μένα το έθνος δεν είναι ένα γεγονός πού σήμερα ύπάρχει καί αύριο θα πρέπει να ύποσκελισθύν από τις ένότητες πού λέγονται κόμματα, οι οικονομικές τάξεις (Β' καί Γ' Διεθνής) είναι άντιθέτως γεγονότα πού γιά πολλά χρόνια ακόμα πρέπει να διαφυλαχθύν, διότι είναι το περισσότερο ύπόβαθρο γιά την άναπτύξη μίας ελεύθερης πολιτείας καί ένος δημιουργικού πολιτισμού. Γι' αυτό το έθνος πρέπει να είναι ελεύθερο, όπως είναι ελεύθερο κάθε άτομο μίας έννομόμενης πολιτείας. Μόνο μέσα σε κλίμα ελευθερίας άναπτύσσεται το ήθος του καί η πολιτιστική του ιδιαιτελία. Μόνο τότε έχει προσωπικότητα καί μόνο οι ανθρωπίνες ένώσεις πού έχουν προσωπικότητα γέννουν πολιτισμό. Το έθνος άντιό πλούσιους χυμούς από τα περασμένα, πού γονιμοποιούν το παρόν, καθώς όλη αυτή η διεργασία συντελείται μέσα σε ένα κλίμα ομοιογένειας, κοινής πίστης κοινής ψυχολογικής σύστασης. Δεν είναι έθνικιστής από σωδινισμό: άλλα από την απόλυτη ήθική έπίταξη, όλοκληρη η ανθρωπότητα να προάγη της ύποστηρικτικής άξίας με την καταλληλότερη σε κάθε έποχή γι' αυτό το σκοπό διάρθρωση καί σήμερα με την διάρθρωση κατά έθνότητες. Η θεωρία ότι η ιδέα τού έθνους πρέπει να ύποχωρήσιν μπρος στην ιδέα της ένότητας τών ιδεολογικά συγγενών κομμάτων — ιδέα άλλωστε πού είχαν οίσησθύν καί ο χιλιετηρικός καί ο φασισμός — καί πού με κλασική ειλικρίνεια δίδασκε ο Μπρέζνιεφ στους σκλαβωμένους Τσέχους — γιά μένα δεν είναι πόσος, πώς άπό την παλαιά ιδέα τού έθνους, άλλα μία τραγική όπισθοδρομική. 'Ελπίω σε αυτό να συμφωνήτε.

'Ασφαλώς τα έθνη δεν είναι άσυνδεδες μονάδες. 'Οπως το άτομα μίας έννομόμενης πολιτείας, έχουν καί τα έθνη μιά έξάρτηση από διεθνείς κανόνες πού ρυθμίζουν τόν κύλο της ελευθερίας δραστηριοτήτάς τους, τα άτομικά τους δικαιώματα καί τις διεθνείς τους ύποχρεώσεις. Τέτοιοι γενικοί περιορισμοί στρίβουν δεν μειώνουν την ελευθερία καθε έθνους, την ελευθερία την άπαράτητη κατά προϋπόθεση γιά να ευδοκίμωσιν καί άτομα καί λαοί.

'Ισως στην έμμονή αυτή στο έθνικό ιδεώδες με βρήτε κάπως καθυστερημένο: 'Ισως να θεωρήτε ότι η πρόσδος άδηγεί στο ξεπίρεσμα τών συνόρων πρὸς την έννοια μίας ενιαίας ανθρωπότητας. Σε αυτό τώ όμας συμφωνώ καί έγώ. 'Οπως την ένιαία πολιτεία την συνθέτουν τα ελεύθερα άτομα, έτσι την ένιαία ανθρωπότητα θα την συνθέσουν κάποτε τα ελεύθερα έθνη.

'Αλλά 'Ισως μού πείτε πως συμφωνείτε καί σεις με κρατήσουν τα έθνη μόνο την πολιτιστική τους ιδιαιτελία, άλλα όχι την πολιτιστική τους αυτονομία. Σε αυτό δεν είμαι ός φαίνεται, άρκετα προοδευτικός. Πιστεύω πύ η πολιτιστική ιδιαιτελία καί δημοκρατική προσωπικότητα ένος έθνους ευδοκίμει πρὸ παντός όταν η προσωπικότητα αυτή

είναι καί πολιτικά άνεξάρτητη καί ελεύθερη: όπως καί οι κοινός άνθρωπος γίνεται άκέραιος άνθρωπος, προσωπικότητα — καί μόνο τότε είναι πλήρως πολιτιστικά δημιουργικοί — όταν είναι ελεύθερος πολιτής μίας ελεύθερης πολιτείας — μίας πολιτείας, πού όσο προχωρώμε πρὸς ώριμότερους καιρούς, θα έντάσσεται, σάν μία ουσιαστικά άποδοικουμένη, κατά τόν ιδιαιτερό τρόπο της, κοινότητα, μέσα στο πολιτικό άργαλωμένο σύνολο όλων τών πολιτών έθνών.

Τελειώνοντας θα ήθελα ακόμη μία φορά να διερωτηθώ μήπως τυχόν, έκτος από τη διαφορά πού στην άρχή άνέφερα στην σχέση μας, οι συντηρητικοί καί οι προοδευτικοί καμμία άλλη ούσιώδη διαφορά πού μάς χωρίζει στόν καθορὰς πολιτικό τομέα έδώ στην 'Ελλάδα. Δεν τρώσκω καμμία άλλη διαφορά, ούτε στα οικονομικά θέματα, ούτε στα διοικητικά, ούτε στα θέματα της έξωτερικής πολιτικής, ούτε στα θέματα τών διεθνών πολιτικών καί οικονομικών σχέσεων. 'Ετσι, πού, άν είσθε πράγματι δημοκράτης καί φρονήτε γιά την άκρα άριστέρα, ό,τι καί έμεις, έν σχέσει με την θέση της στην 'Ελλάδα, τότε νομίζω πώς σκιαμαχείτε όταν όλοκληρη την πολιτική σας δραστηριότητα, τη θέση σας μέσα στο σύνολο, την προσδιορίζετε άπο αυτήν την πολιτικώς άνυπαρκτή διακρίση μεταξύ συντηρητικών καί προοδευτικών. Είμαστε καί οι δύο πολιτικοί εξ ίσου συντηρητικοί καί εξ ίσου συντηρητικοί ανάλογα με τα πρόσωπα, με τα περιστατικά καί τις έντελώς πρόσκαιρες προσωπικές καί κομματικές άντιθέσεις μας.

Καί έσεις πού άνεμείνετε ύπο διάφορες μορφές τη σημαίας της προοδευτικότητας, σιμά συγκαίνε — αυτό είναι φυσικό — περισσότερο από τη συντήρηση, ιδίως τους νέους, διαπαιδάζετε — έπιτρέψατέ μου σε αυτό το σημείο να θυμώσω ή μάλλον να μιλήσω θυμωμένα, άν καί ξεροστά, πόσο σάς τιμώ) — διαπαιδάζετε, λέω, μία φτηνή διαπαιγία, έξασπατάτε τους πολλούς άελέεις καί το χειρότερο, τους έξασπατάτε με τη συνεργία τών άκρων άριστέρων, με τούς όποιους συνήθως δέχεσθε να συνεργασθύν. Διότι στην 'Ελλάδα συμβαίνει οι άριστες πού να έχουν το άποκλειστικό προνομίο να όρίζουν ποιες είναι οι άποροδευτικές δυνάμεις πρὸς τόν τόπο μας καί ποιες οι «άντιδρασ

ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ 1972

1. Έκδοση ενός "συμπληρωματικού" φέρου προς ένα προσθετικό νέο. (Νείσε 11/6/72)
2. Δεύερα 25/6/1972
3. Τρίτη 23/7/1972

Ακροπολιτικά Βορείου Έλλάδας
Α: 193 / Α: 251 / Α: 289

" - Ακρόνογης " 25/Ιουνίου/1972

- Δεύτερα έπιστολή ενός "συμμερτηκού" φέρου
προς έναν προοδευτικό νέο. -

Δευτέρα έπιστολή ενός

«συντηρητικού» γέρου προς

ένα «προοδευτικό» νέο

ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΟΤΗΣ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Του 'Ακαδημαϊκού κ. Κ. Δ. ΤΣΑΤΣΟΥ

ΣΤΗΝ προηγούμενη έπιστολή μου θέλησα να σας δείξω πως οι διαφορές μεταξύ συντηρητικών και προοδευτικών, τουλάχιστον στην ελληνική πολιτική, είναι το πολύ διαφορές λεπτομερειών και κυρίως διαφοράς στη νοοτροπία των ατόμων, που βρίσκονται ανάμεσα και σκόρπια σε όλες τις λεγόμενες «εθνικόφρονες» παρατάξεις. Έτσι όσο δεν είμαστε διασώτες κάποια ολόκληρωτισμού, είτε του δεξιού είτε του αριστερού, δεν μας χωρίζουν ιδέες και αντιλήψεις, αλλά μόνο προσωπικά πάθη και τυχαία περιστατικά.

Υποσχέθηκα όμως να σας πω τη γνώμη μου και για τις διαφορές μεταξύ προοδευτικότητας και συντηρητισμού στο χώρο της φιλοσοφίας και της τέχνης. Σήμερα εκκληρώνω την υπόσχεσή μου.

Πριν από δύο μήνες τ' νεοδρμένο Κέντρον Έρευνών της Ελληνικής Φιλοσοφίας της Ακαδημίας Αθηνών δημοσίευσε την πρώτη Έπετηρίδα του, εκτελώντας έτσι τη βασική υποχρέωση που έχει κάθε Κέντρο Έρευνας της Ακαδημίας. Ποιές ήταν οι αντιδράσεις; Οι συντηρητικοί, πριν καν εξετάσουν την ουσία του έργου, ανατρίχισαν, διότι η Έπετηρίδα, ένας τόμος από 500 σχεδόν σελίδες, ήταν γραμμένος πέρα για πέρα σε δημητικό, θα μπορούσα να πω σε μία «λόγια» δημοτική, μακριά από κάθε ακρότητα. Λυπούμαι που δεν μπορώ εδώ να αναπτύξω σε αυτή την κατηγορία, διότι θα έμπλεκα και σας καιμένα στο αιώσιο «γλωσσικό», και θα παρασυρόμουν μακριά από το θέμα μου. Οι προοδευτικοί καταπίστησαν δὴθεν με την ουσία της Έπετηρίδας και βρήκαν τις φιλοσοφικές της θέσεις «εξεπερασμένες». Είμαστε ο παλιός της προπολεμικής φιλοσοφίας του 1940' εκεί σταματήσαμε και δεν «πρωτεύσαμε».

Δεν είναι όμως λίγοι εκείνοι που βρίσκονται στο διανοητικό επίπεδο που εδώ σκιαγραφώ. Όπως τελειοποιούνται οι σκέψεις και τα ψυχικά, και τα πιο καινούργια μοντέρνα είναι καλλίτερα από τα πιο παλιά, έτσι φαντάζονται μερικοί ότι τελειοποιείται με τον

καιρό και η φιλοσοφία, και η πιο μοντέρνα είναι καλλίτερη ποιότητας από την παλιά. Οι πιο παλιοί — έτσι λέγεται — ήταν βέβαια καλοί «για την εποχή τους» — τυπική έκφραση! — για μας όμως που έκτοτε προωδεύσαμε, όπως οι παλιές σκούπες και τα προπολεμικά ψυγεία, αυτοί οι παλιοί είναι σχεδόν μουσειακά αντικείμενα. Θρησκευτές του νέου, και ύστερα του πιο νέου και όλο του πιο νέου μέχρι τάφου, έτσι πρέπει να είναι οι «προοδευτικοί». Με το κυνηγετικό έπ' όμως και τεταμένη την προσοχή, περιμένουν τα «περάσματα» να χτυπήσουν μερικά όρτυκια από το τελευταίο πέραςμα και να τα προσφέρουν βορά στο κοινό τους.

Έτσι όταν δεν είσαι οπαδός ή εχθρικός της τελευταίας άρτιγέννητης φιλοσοφικής θεωρίας, θεωρείται ότι δεν είσαι προοδευτικός, δεν είσαι UP TO DATE, δεν είσαι φιλόσοφος της τελευταίας ώρας, ενήμερος των νεώτερων ειδήσεων στο χώρο της φιλοσοφίας. Είσαι απληροφόρητος, ξεπερασμένος, συντηρητικός — (αυτός είναι ο εύγενικός όρος) — αντιδραστικός — (αυτός είναι ο πολεμικός όρος). Δεν έχεις καταλάβει αυτά που οι προοδευτικοί καταλάβανε και γι' αυτό άπαρνήθηκαν τα πιο παλιά.

Δεν φαντάζεστε, αγαπητέ φίλε, πόσο πιο εύκολα αντικρούεται μια σοβαρή σκέψη από μια θλακεία, αλλά και πόσο ανιαρή είναι για ένα σοβαρό άνθρωπο η αντίκρουση της θλακείας. Ο θλακας όπως και ο σκυφάντης σε υποχρεώνουν να κατεβείς στο επίπεδο τους για να τους συναντήσεις. Και στα γεράματα δεν έχεις πια καιρό να χάνεις για τέτοια κατεδάσματα.

Στις θετικές επιστήμες, όπου κυριαρχεί ο συνειρητικός λόγος, η πρόοδος συντελείται εύθρογμα. Έτσι την φαντάζονται οι αφέλειες και για τη φιλοσοφία. Ο Εύκλειδης, ο Αρхимήδης και ο Ιπποκράτης ήταν μεγάλοι «για την εποχή» τους. Έκτοτε τα μαθηματικά, η φυσική και η Ιατρική έχουν κατακτήσει νέους κόσμους, έχουν προοδεύσει. Η φιλοσοφία όμως μπορεί να έθεσε νέα προβλήματα κατά τη διαδρομή του χρόνου, να γνώρισε νέους όριζόντες, αλλά δεν προώδευσε εύθρογμα, συστηματικά, κατά τον τρόπο που προο-

δεύουν οι θετικές επιστήμες. Ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης δεν είναι μεγάλοι «για την εποχή» τους είναι έξ Ισού μεγάλοι για όλες τις εποχές, όπως είναι έξ Ισού μεγάλος για όλες τις εποχές ο Όμηρος και ο Δαυίδ. Αν τύχαινε να ανακαλυφθής ένας πάπυρος με ολόκληρο το έργο του Γοργία «Περὶ τοῦ μὴ ὄντος», ίσως να αποδεικνύονταν ότι ο Σάρτρ δεν είπε τίποτα καινούργιο. Ο κάθε φιλόσοφος δεν αρχίζει από εκεί που τέλειωσε ο προηγούμενός του. Δεν είναι «εκκτιμένα» όσα του παρέδωσε ο προηγούμενός του. Αρχίζει από εκεί που άρχισε ο 'Ηράκλειτος ή ο Παρμενίδης. Αρχίζει από την «αρχή». Από την πρώτη δ i κ ή ο u «αρχή», που προσδιορίζει αποφασιστικά την πορεία του. Τα γύρω του μπορεί να τον επηρεάσουν, να τον φωτίσουν, να τον βοηθήσουν. Αλλά τελικά η προσωπική του «αρχή», η αρχική του τοποθέτηση τον οδηγεί. Αυτή τον κάνει φιλόσοφο, αν είναι άξιος να γίνει κάποτε φιλόσοφος και όχι περιηγητής στον χώρο της φιλοσοφίας, όπως είναι οι περισσότεροι φιλοσοφοφίστες και εδώ και αλλού.

Βεβαίως εμφανίζονται στη φιλοσοφία, όπως σε κάθε μορφή γνώσης ή και καλλιτεχνικής δημιουργίας, μέσα στη ροή του χρόνου, νέα στοιχεία, που πρέπει να γνωρίζεις όταν ασχολείσαι με τη φιλοσοφία αλλά τα στοιχεία αυτά δεν αποτελούν ποτέ κάτι «εκκτιμένο». Είναι τουλάχιστον έξ Ισού έξις φιλόσοφος, αν αυτά τα νέα στοιχεία δεν τα ενκρίνεις και σταθής σε πιο παλιά, έφ' δσον προς αυτά σε προσανατολίζεις ή δική σου «αρχή», αυτή που δίνει προσωπική μορφή στην κοσμοθεωρία σου. Δεν είσαι για αυτό το λόγο περισσότερο συντηρητικός ή λιγώτερο προοδευτικός από όποιονδήποτε άλλο.

Αυτή την τάση της δὴθεν προοδευτικότητας την υποδούλιε στην εποχή μας ο μαρξισμός, όταν πρόβαλε το δέξιμα ότι όλες οι φιλοσοφικές θεωρίες, ως που να έμφανισθῇ ο Ιστορικός υλισμός, ήταν γεννήματα παλαιότερων περιόδων της οικονομίας και όπως καταλύθηκαν ή θα καταλυ-

θούν οι παλιές αυτές μορφές της οικονομίας, έτσι καταλύονται και οι έποικοδομημένες σε αυτές φιλοσοφικές θεωρίες. Ο μαρξισμός αυτότοποθετήθηκε ως η τελευταία και μάλιστα η όριστική κατάληξη της σοφίας, η τελευταία λέξη της προόδου. Έτσι βλέποντας τις φιλοσοφικές θεωρίες πάντα σχετικοποιημένες μέσα στο χρόνο, βλέποντας πως την παλαιότερη διαδέχεται μια νεώτερη, πλησιέστερη προς την δική της, συνέβαλε ο μαρξισμός αποφασιστικά στο να παρειοδύση και στο χώρο της φιλοσοφίας η αντίληψη αυτή της προοδευτικότητας εν χρόνῳ, όπου το νεώτερο είναι πάντα πληρέστερο από το πιο παλιό. Έτσι όλοι οι μη μαρξιστές είναι καθυστερημένοι φιλόσοφοι, ζουν μέσα στο σκότος και στην πλάνη των περασμένων, διότι στη φιλοσοφία, για τους μαρξιστές, υπάρχει ένας ρυθμός προόδου, άναλογος με εκείνον που κρατεί στις θετικές επιστήμες.

Αλλά όχι μόνο για τους μαρξιστές αλλά και για πολλούς άλλους, που τους ξινάει το «μοντέρνο», το «έπι τοῦ πιαστηρίου» νέο φιλοσοφικό θεωρήμα και που εν τούτοις αυτοί δεν έχουν τους ίδιους κοσμοθεωρητικούς λόγους να παρασυρθούν σε αυτή την πλάνη. Έτσι βλέπουμε πολλούς στον τόπο μας, αλλά και αλλού, να έχουν μελετήσει Χούσερλ, Χάιντεγκερ, Γιάπερς, για να σταθώ στους πιο σημειώτες, και να άγνοούν τους ογκάλιτους άπάνω στους οποίους οικοδομείται η φιλοσοφία ολόκληρη, άκόμη και εκείνη, που αυτοί θεραπεύουν! Δεν άγνοούν τον Πλάτωνα, τον Αριστοτέλη, τον Ντεκάρτ, τον Κάντ, τον Φίχτε να άγνοούν τις θέσεις που είναι κατ' ανάγκην και δικές τους θέσεις, δοῦλοι στην νοοτροπία του «μοντέρνου». Το άποτέλεσμα είναι ότι τους μοντέρνους που θαυμάζουν δεν τους βλέπουν σαν αυτοδύναμοι κριτές από ψηλά, αλλά σαν άνθρωποι δοῦλοι από κάτω. Και αυτό από φόβο μη τυχόν και δεν κρατηθούν άρκετά κοντά στο μοντέρνο, στο «UP TO DATE».

Οι φιλόσοφοι σήμερα πρέπει να είναι ή μαρξιστές ή άμαρξιστές. Απαγορεύεται να είναι «νεοκαν-

Πρό δεκαπενθημέρου, η «Ακρόπολις» έδημοσίευσε άρθρον του 'Ακαδημαϊκού κ. Κ. Δ. Τσάτσου, υπό την μορφήν «έπιστολής ενός συντηρητικού γέρου, προς ένα προοδευτικό νέο».

Το ενδιαφέρον, που προεκήληθη διά τας «θέσεις» του διακεκριμένου καθηγητού και φιλοσόφου ήτο ζωηρότατον έφ' ὧ και ή

«Ακρόπολις» δίδει, σήμερα, την ευρύτεραν δημοσιότητα, ή οποία της άξίζει, και εις δευτέραν «έπιστολήν» (συνέχεια της πρώτης) του κ. Κ. Δ. Τσάτσου δημοσιευομένη, όπως και ή πρώτη, εις το περιοδικόν «Ευθύνη».

Ίδου το άρθρον του καθηγητού:

φαινομενολογία και τον υπαρκτό — την τελευταία αυτή λέξη της φιλοσοφίας, όσοι θέλουν για τον εαυτό τους να κατακτήσουν τον τίτλο του προοδευτικού και στους άλλους να άφήσουν το στίγμα του καθυστερημένου, για την κοσμική τους έπιτυχία καλά κάνουν, και έδώ, αλλά και σε πολλές άλλες μεγάλες χώρες. Όσοι όμως θέλουν άληθινά να φιλοσοφήσουν, για όσους η φιλοσοφία έχει πηγή μίαν έσωτερική άγνοία, ένα άσπερτο πάθος για την άλήθεια, αυτοί τις κατατάξεις αυτές τις παραμερίζουν, διότι είναι ρηχές και έπιπόλαιες, χρησιμες μόνο σ' εκείνους που δεν φιλοσοφούν για να βρουν την άλήθεια, αλλά μόνο για να γνωρίσουν, μέσω της φιλοσοφίας, μια κοσμική έπιτυχία.

Θέλω να πιστεύω πως με όσα σας γράφω, τουλάχιστον ύπνπτέως, τί άδία μπορεί να έχη ή διάκριση συντηρητικός και προοδευτικός, καθυστερημένος ή σύγχρονος, στη φιλοσοφία ή ποιάς άρχοντοχρηστασιμής ύπάρχει σε όσους συνεχώς πασχίζουν να είναι φιλόσοφοι της τελευταίας φουρνιάς.

Και αν μὲν ήμουν Ξεναγός ή τουρίστας της φιλοσοφίας, θα ήταν άσφαλως παράλειψη να μὴ σταθώ και μάλιστα περισσότερα στις πιο μοντέρνες προθήκες με τα νεοφερμένα τελευταία μοντέρνα. Αλλά, όπως το τόνισα, έγω δεν είμαι περιηγητής στον κόσμο της φιλοσοφίας. Έγώ άπλως φιλοσοφώ. Την άποιαν έχω μεγαλειότερη ή μικρότερη προσωπική, την προσφέρω στους ανθρώπους μου, ντόπιους και περιηγητές, με την άπλη πρόθεση να τους προτείνω μια λύση, αυτή που νομίζω ότι είναι άληθινή — ένα λιθαράκι στο μεγάλο οικοδόμημα — και προς παντός να τους δείξω τη θέση που στη δομή του μεγάλου αυτού οικοδομήματος μπορεί ή λύση μου να καταλάβη, γνωρίζοντας ότι διόλου στη φιλοσοφία δεν συμπιπτεται το πιο πρόσφατο με το πιο σωστό, και το τελευταίο ακολι της εξέλιξης με την άληθεια.

Υπάρχει όμως στη φιλοσοφία εύτυχως, αγαπητέ φίλε, ένα Ισχυρό αντίδοτο σε αυτόν τον ξεπερασμό μπρος στο κάθε φορά και-

νούργιο: ή Ιστορία της φιλοσοφίας. Όταν συμπεριβή, όχι σαν περιηγητής, αλλά σαν προσκυνητής με την ίδια τη σκέψη των μεγάλων δια μέσου των αιώνων, όταν δῆς, με τα ίδια τα μάτια της ψυχής σου, πως τα πιο πολλά μὲν παρέχονται και ξεχνιούνται, αλλά πως ώριμένα μένουν και διαρκούν και γίνονται θεμέλια ολόκληρων κόσμων, πως ή μεγάλη φιλοσοφία δεν έχει μόδες, αλλά είναι ένας τεράστιος διάλογος αιώνιας ζωτανών συνμιλητών, τότε ή διάκριση νέα και παλιά φιλοσοφία, καθυστερημένη και προοδευτική γίνεται άσημαντη και πολύ συχνά άεσιγέλαστη.

Έξ Ισού άεσιγέλαστη είναι ή άποψη ότι κάθε φιλοσοφία πρέπει να έκφράζει τις άγωνίες της εποχής της. Η φιλοσοφία όμως έκφράζει τις αιώνιες άγωνίες, όχι τις πρόσκαιρες. άσχολεϊται με τα προβλήματα που είναι άπάνω από περιοχές και εποχές. Αυτό είναι το ύψηλό, το μέγα έργο της. Από τη σκοπιά της αιωνιότητας φωτίζει όσα έρχονται και παρέχονται, τις άγωνίες κάθε εποχής. Και ή ένασχόλησή της κατ' αυτό τον τρόπο με τα έπίκαιρα δεν την καθιστά ούτε πιο προοδευτική, ούτε πιο συντηρητική, ούτε πιο παλιά, ούτε πιο νέα.

Αλλά αυτές οι άπόψεις μὴ νομιστέ πως είναι ελληνική έφευρα. Άποτελούν μια σχεδόν παγκόσμια άρρώστια της εποχής. Είναι μοιραίο, όταν ή ουσία της φιλοσοφίας φουραϊνει, να αῤῥάνουν οι μόδες της. Το κακό άπλως έπιτείνεται στην Έλλάδα, διότι είναι τόπος μικρός και όταν ή φιλοσοφία της μόδας, πάντα πιο χεροδύναμη, καταλαμβάνει πολλή θέση, για την παραδοσιακή φιλοσοφία μένει έδώ πολύ λίγος χώρος, ενώ στις μεγάλες κοινωνίες, όσο και αν ή φιλοσοφία της μόδας έχει διάδοση, μένει πάντα άρκετη θέση για να συνεχισή ή καλύτερη φιλοσοφική θεώρηση, όσο παλιά και αν είναι, συντροφικά με την Ιστορία της φιλοσοφίας, διαδιτάρακα, το δρόμο της.

Αλλά και μια πρόσθετη σκέψη θα τολμούσα έδώ να διατυπώσω: Έμεις έδώ στην Έλλάδα οι «συντηρητικοί» του Αρχειού Φιλοσοφίας, καθέννας με τον τρόπο του, προσπαθήσαμε Εκκινώντας άπ' ύψους από τον Κάντ, αλλά και από τους άλλους μεγάλους του γερμανικού ιδεαλισμού, ίδιως τον Φίχτε και τον Χέγκελ, να συνδυάσουμε τον Πλάτωνα με τις Κρι-

τικές του Καθαρού και τοῦ Πρακτικού Λόγου, προχωρώντας, σε ώριμένα σημεία, πέρα από τις νεοκαντιανές θέσεις των σχολών της Χαϊδελβέργης και του Μαρβούργου. Είναι τοῦτο μιά μικρή, αλλά γνήσια προσφορά στη γνωσιολογία και στην ήθική φιλοσοφία.

Αναρωτιέμαι μήπως κάτι άνάλογο δεν θα μπορούσαν να έπιχειρήσουν οι «προοδευτικοί» μας αναφερόμενοι στις πρωταγόριες θέσεις ή τις πλωπινικές, και προσφέροντας έτσι κάτι καινούργιο στη φιλοσοφική έρευνα και δη άκριβως κάτι που όπο Έλληνες φιλοσόφους θα έπρεπε να προέλθῃ. Τότε πράγματι θα διακρίνονταν τον τίτλο του «προοδευτικού» στα μόνια των αντικειμενικών κριτών, που ποτέ δεν λείπουν.

NOMIZO πως έδώ μπορώ να σταματήσω. Στο προηγούμενο γράμμα μου, νομίζω πως σας έδειξα ότι αυτή ή διάκριση προοδευτικότητας και συντηρητικότητας, στην πολιτική και δη στην ελληνική πολιτική — άμα έξαιρέσης στην άκρα άριστερά — είναι ουσιαστικά άνυπαρκτή. Σήμερα ύποστηρίζω πως και στο χώρο της φιλοσοφίας αυτή ή διάκριση — προς παντός όπως απ' έξω φερεται, φθάνει στα ριχνο νερό του τόπου μας, δεν έχει καν νόημα. Είναι από τις κουβέντες που λέγονται έπιπόλαια, όταν δεν έχει κανείς να ή ή τίποτα το ουσιαστικό. Θα ήθελα ο ένα άλλο γράμμα μου να σας εξηγήσω πως κάτι άνάλογο συμβαίνει στη λογοτεχνία και τις άλλες τέχνες, αν δεν σας έξωργισα και με αυτό το όλιγο που σας είπα πως τώρα για τη φιλοσοφία. Διότι κάποτε από κάποιον πρέπει να τ' άκούσετε, κάποιον που σας μιλάει, όχι με άργη, αλλά με ελιγκρινή ταπεινοφροσύνη διότι δεν έχει το δικαίωμα να μιλά, κοινός θνητός αυτός, με άργη, όπως το έδικαιούτο και όπως το έπραξε, σε άνάλογη περίπτωση, κάποτε, ένας μεγάλος:

Voi non andate giù per un sentiero filosofando; tanto vi trasporta l' amor dell' apparenza e il suo pensiero.

(Σεις δεν καταφρονείτε το μονοπάτι φιλοσοφώντας; τόσο σας παρασύρει το πάθος και ή σκέψη για τα φαινόμενα).

Δάντης, Παράδεισος 29. 85

ΚΩΝ. ΤΣΑΤΣΟΣ

"Ακρόπολις" Κε. 23/λογ./1972

— Τρίτη Έκδοση ενός συντηρητικού
φερου προς έναν προοδευτικό νέο. —

Γράφει ο Χρήστος Φιλιππίδης

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΔΕΥΤΙΚΟΙ

ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ
21/1/73«Πρώτα ήταν η πράξη...»
Γκαίτε, Φάνουσι

Αυτό δεν μπορούσε, βέβαια, να μείνει, χωρίς απάντηση. Φίλος μὲν Πλάτων, φιλάττη δ' ἡ ἀλήθεια! Ὁ κ. Κ. Δ. Τσάτσος, ὁ φωτισμένος καθηγητής, ὁ φιλόσοφος τῆς Σχολῆς τῆς Ἀιδελλέργης, ἐδημοσίευσε, τελευταία, σὲ βιβλίο, (Σ.Σ.: ἀνεδημοσιεύθη σ' αὐτὴν τὴν «Ακρόπολιν»), τρεῖς ἐπιστολὲς ἐνὸς «συντηρητικοῦ» γέρου πρὸς «προδευτικὸν δ» νέο, ὅπως τὶς ἐπέγραψε. Καὶ στὴν πρώτη αὐτῆς, μιλώντας γιὰ τὴν πολιτικὴν πράξιν ἀφ' οὗ ἀμφισβητεῖ τὴν οὐσίαν τῆς προδευτικότητος τῶν νέων λέει, μεταξὺ ἄλλων: «Εμείς οἱ συντηρητικοὶ εἴμαστε ἐναντίον ὅλων τῶν ἐπαναστάσεων... Προτιμοῦμε τὸν μάλα κτ' ἀνήφορο τῆς ἐξελίξεως».

Αὐτὸ, λοιπόν, δὲν μποροῦσε νὰ μείνει χωρίς ἀπάντησιν. Καὶ τὴ δίνει σήμερα, ἀπὸ τῆς στήλης αὐτῆς — πού, εὐχαρίστως, τοῦ παραχωροῦμε — μὲ ἐπιστολὴν τοῦ, ἑνὸς «προδευτικοῦ νέου».

Σεβαστέ μου καθηγητά, Εἰμαι ἕνας προδευτικὸς «νέος», πού παίρνει τὸ θάρρος ν' ἀπαντήσῃ σὸ κύριο μέρος τῆς ἀρθρογραφίας σας, πού ἐπιγράφεται «Επιστολὲς ἐνὸς «συντηρητικοῦ» γέρου πρὸς ἕνα «προδευτικὸν νέο»»: αὐτὸ πού ἀφορᾷ τὴν πολιτικὴν πράξιν.

Ἀς μὴ θεωρηθῇ αὐθάδεια ἡ ἀμετροπέπεια, ἡ τόλμη μου νὰ σὰς ἀντικρούσω. Ἀλλὰ, σεις πάντοτε ἐδιδάξατε, πὼς ὁ διάλογος εἶναι γόνιμος. Καί, στοὺς «Ἀφορισμούς» καὶ διαλογισμούς σας, ἀφιερώνετε γλαφυροὺς στοχασμούς, στὴν Ἑλληνικὴ θέσιν καὶ ἀντίθεσιν, πού θεωρεῖτε, σάν ἀναπόφευκτη συνύπαρξιν μιᾶς ἐξελικτικῆς συνύπαρξης.

Ὡστε, ἴσως, δὲν εἶναι ἀχρηστος ὁ ἀντίλογός μου.

Καὶ αὐτὸ, ἀγαπητέ μου καθηγητά, θὰ προσπαθῶ νὰ ἀποδείξω.

★

ΛΕΤΕ νὰ καθήσουμε νὰ τὰ κουθεντιάσουμε, σεις ὁ συντηρητικὸς καὶ ὁ προδευτικὸς ἐγώ, ἀπέναντι σὸν Παρθενῶνα, τὸν ναὸ τοῦ μέτρου καὶ τῆς ἀρμονίας. Ὑποθέτω, πὼς θέλετε μ' αὐτὸ νὰ δείξετε, ὅτι σ' ὅλα πρέπει νὰ διέπῃ τῇ συζήτησίν μας τὸ μέτρο, πού εἶναι ἀρίστον, ὅπως ἔλεγε ὁ Πυθαγόρας, ἢ ὁ Κλεόβουλος, ἀδελφοί. Δὲν ἔχω, βέβαια, ἀντίρρηση. Ἀλλὰ, θὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσετε, πὼς τὸ μέτρο προϋποθέτει, γιὰ τὴν μορφωτικὴν του, τὴν ὑπαρξὴν κάποιων ἀκρων. Χωρὶς αὐτὰ δὲν θὰ εἶχε νόημα οὐτε καν κυριολεκτικὴ ὕψις. Καὶ νομίζω πὼς ἐγώ — ἐμεῖς, δηλαδή, οἱ προδευτικοὶ νέοι ἢ ὀριμότεροι ἀδελφοί — θρῖσκονται πλησιέστερα σὸ σωστὸ μέτρο, ὅπως τὸ σμίλει οὗς ὁ ἰδιοφυὲς ἀρχαιοελληνικὸς νοῦς, ἀπὸ ὅσο οἱ συντηρητικοί, στοὺς ὁποίους δὲν ξέρω γιὰτί — δὲν θὰ τὸ περιμένα ποτέ — ἐπιμένετε ὅτι ἀνή-

κετε. Οἱ συντηρητικοὶ θρῖσκονται μᾶλλον σὸ ἀκρον τοῦ διελκυστίνδα. Καί, ἀκριβῶς, τὸ ἀκρον ἐκεῖνο, πού εἶναι πρωτογενές, ἀπὸ τὴν ἀδυσώπητη πορεία τῶν πραγμάτων, νὰ ἡττηθῇ.

★

Ἀς καθήσουμε λοιπὸν ἀπέναντι σὸν Παρθενῶνα κοντὰ στὴν Πνύκα καὶ — τὶς ἀγορεύει θούλεται... — ἄς ἐπιτραπῇ καὶ στοὺς νεώτερους, τοὺς προδευτικούς, ἡ διατύπωση μιᾶς γνώμης.

★

ΤΟ ΚΥΡΙΟ θάρρος — νομίζω — τοῦ πολιτικοῦ μέρους τῆς ἀρθρογραφίας σας, εἶναι στήριγμένο στὴν ἀποφῆν ὅτι — γιὰ τὸ Θεό! — πρέπει νὰ ἀποφεύγουμε τὶς ἐπαναστάσεις, ὅσο μποροῦμε. «Ὅτι — προσοχή! — πρέπει νὰ ἐπαφίμεθα στὴν ὁμαλὴ φυσιογνωσίᾳ ἐξελίξεως. Γιατί κ' αὐτὴ «θὰ μᾶς προσφέρει, σταδιακά, ὅσα προσφέρει ἡ ἐπανάστασις, χωρὶς τὰ θεινὰ, πού τὴν συμπαράκολουθοῦν».

★

Ὅχι! κύριε καθηγητά. Ἡ ἱστορία διδάσκει, ὅτι ἡ ἐξελίξις προχωρεῖ μὲ ἀλλματα, συχνὰ ὀδυνηρά. Ὅτι, γιὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ πρόοδος, παραμερίζονται τὰ ἀναμφισβήτητα καὶ σεβαστά, κατὰ τὰ ἄλλα, συμφέροντα τῆς εὐλαδικῆς μαλθακότητος. Ὅτι, γιὰ νὰ θαδίσουν πρὸς τὰ ἐμπρὸς οἱ κοινωνίες, τὰ ἔθνη, πρέπει νὰ «συμπαράκολουθῶσιν» θεινὰ, πού δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο, παρὰ ὁ μοιραῖος, ἀναπόφευκτος καί, ἴσως, ἀναγκαῖος φόρος, σὸ δρόμο, πρὸς τὸ καλὺτερον.

★

Θυσίαι; Θυσίαι, βέβαια. Ἄν περιμέναμε, καθὼς φαίνεται νὰ τὸ θέλετε καὶ νὰ τὸ πιστεύετε, νὰ ἐξελεγχθῶν μόνον τοὺς τὰ πράγματα, φυσικά, δὲν θὰ ὑπῆρχαν θυσίαι. Ἀλλὰ, θὰ ἡ ἀνθρωπότητα θὰ θρῖσκταν ἀκόμη, πιθανότατα, σὸ σπῆλαια καὶ στοὺς λιμναίους οἰκισμοὺς τῆς προϊστορίας. Βρέθηκα ὁμῶς οἱ Προμηθεῖς, πού ἐπαναστάτησαν ἐναντίον τῆς βολικῆς καὶ ἀκίνδυνης ὁμαλότητος. Πού ἔφεραν τὸ φῶς στοὺς ἀνθρώπους — καὶ μαζί μ' αὐτὸ θέβαια τὴν καταστρεπτικὴν καμμένην φορὰ φωτιάς καὶ τὸ κουτὶ τῆς Πανδώρας. Ἀλλὰ, πού ἔφεραν μαζί καὶ τὴν ἐποχὴ τῆς προόδου.

★

Τὶ θὰ ὠφελοῦσαν οἱ ὁμαλὲς ἐξελίξεις, χωρὶς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ μεγάλου Προμηθέα, «διὰ τὴν λιαν φιλόγητάν ὁρωτῶν» κύριε καθηγητά; Πότε καὶ πὼς θὰ ἔφεραν τὸν πολιτισμό;

★

Ὁ Θωμᾶς Καρλάλ πιστεύει, πὼς οἱ μεγάλοι ἄνδρες, οἱ «Ἡρώες», πὼς μόνον αὐτοὶ γράφουν τὴν ἱστορία. Τοὺς θεωρεῖ, φυσικά, μὲ τὴν καλθινιστικὴν του διάθεσιν, ὅργανα τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ, αὐτὸ ἀποτελεῖ ἄλλη ὑπόθεσις. Τὸ ζήτημα εἰ-

ναι: κάποιοι, μὲ δύναμιν καὶ σκέψιν, ἀναδύονται, μέσα ἀπὸ τὴ μάζα καὶ δίνουν, κάθε τόσο, τὴν ὠθησιν, πρὸς τὰ ἐμπρὸς — οἱ ρηζικέλευθοι πολιτικοί, οἱ ἰδιοφυεῖς στρατηγοί, οἱ φωτισμένοι ἐπιστήμονες.

★

Ἐσεῖς ὁμῶς στοὺς «Ἀφορισμούς» σας (δεύτερη σειρά, β' ἐκδόσις, σελὶς 130) διακηρύσσετε ὅτι, πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴν πρωτοβουλία τοῦ ἀνθρώπου, ἡ τύχη παίζει κυριαρχικὸν λόγον στὶς ἐξελίξεις — πολιτογραφώντας, ἔτσι, ἕνα περίεργον φαταλισμό. Σκεφθήκατε ποτέ πόσο ἐπικίνδυνα συνδυάζεται αὐτὸ, μὲ τὴν πεποίθησιν πού ἐκφράζεται στὶς ἐπιστολές σας, πὼς πρέπει νὰ ἐπαφίμεθα σὸν ἀδιαιτάρακα καὶ ὁμαλὸ ρυθμὸ τῆς προόδου; Θέλετε, δηλαδή, νὰ παραδοθῶμε χειροπόδαρα, χωρὶς ἀντίστασιν, στὴν τύχη, σὸ κismet; Καὶ γιὰτί δὲν ἀφήνετε περιθώρια στοὺς ἐπαναστάτες, τοὺς «Ἡρώες», νὰ μᾶς σώσουν ἀπὸ τὴν θανάσιμην παγίδα τῆς συντηρητικῆς ἀπάθειας;

★

ΛΕΤΕ, πὼς δὲν διαφωνοῦμε οὐσιαστικά, ἀλλὰ μόνον στὴν χρῆσιν καὶ τὴν σημασίαν τῶν λέξεων. Τὸ ἀντίθετο συμβαίνει. Καὶ δὲν διστάζουμε νὰ τὸ ποῦ-

★

με, πὼς διαφωνοῦμε μαζί σας, ἐκ θαθέων, ριζικά. Ἐμεῖς πιστεύουμε στὴν δρᾶσιν. Δὲν θέλουμε νὰ ἀφήσουμε τὰ πράγματα νὰ κυλᾶνε μόνον τοὺς καὶ τὶς ἐπιτάφους πλάκες νὰ μᾶς θάβουν, ἔστω καὶ σὲ γραφικὰ τοπία εἰδυλλιακῆς ὁμαλότητος. Ἐμεῖς πιστεύουμε στὴν πράξιν. Εἴδατε ποτέ κανένα φράγμα παραγωγικὸ, νὰ δημιουργηθῇ μόνον τοῦ, χωρὶς τὴν παρέμβασιν τοῦ ἀνθρώπου χειροῦ; Χωρὶς τὸν ἥρωα, τὸν ριψοκίνδυνον Ἡρακλῆ, θὰ ἐκαθάριζε, ποτέ, ἡ κόπρος τοῦ Αὐγείου; Ποῖος θὰ παροχέτευε τὰ ποτάμια, στὴν κατάλληλὴ κοίτη; Δὲν χρειάζεται, κάποιοι! κάποτε! πού νὰ μπορῇ, μὲ τὴν τολμηρὴν του δύναμιν καὶ ἀποφασιστικότητά, νὰ κινή, πρὸς τὶς σωστὲς κατευθύνσεις, τὶς τυφλὰς δυνάμεις, μπρὸς στὶς ὁποῖες ὑποκλίνεσθε; Καί, ἂν δὲν ὑπῆρχε αὐτὸς ὁ κάποιος ὁ προδευτικὸς, ὁ ἐπαναστάτης, πού μπορεῖ νὰ ἀλλάξῃ τὰ πράγματα, ἡ ζωὴ θὰ ἄξιζε νὰ τὴ ζῇ κανεὶς;

★

Ὁ Ντισαέλι, ἔλεγε πὼς ὁ συντηρητισμὸς εἶναι ἕνα πολιτικὸν πεῖσμα, πού δὲν ὀδηγεῖ σὲ τίποτα. Ὁ Ροῦζβελτ δὲν ὁ συντηρητικὸς εἶναι ἕνας ἄνθρω-

★

πος, μὲ δύο θαυμάσια πόδια, πού δὲν μποροῦν, ὁμῶς, νὰ περπατήσουν. Κι' ὁ Γκαίτε, πὼς ὅποιος δὲν κινεῖται πρὸς τὰ ὑπέρ, πάη πρὸς τὰ πίσω.

★

Σεῖς, ὁμῶς, φαίνεται νὰ διδάσκετε τὴν οὐσιαστικὴν πολιτικὴν ἀπραξίαν, τὸ μὴ θίγετε τὰ κακῶς κείμενα. Μὲ τὴν ἐλπίδα, ἴσως, πὼς ὅλα λαμπρά θὰ ἐξελεγχθῶν. Ἀλλὰ πὼς; Μόνον τοὺς; Καί, τότε;

★

Νά, γιὰτί, κύριε καθηγητά, δὲν συμφωνοῦμε, καθόλου. Καὶ νὰ γιὰτί ἡ διαφωνία μᾶς δὲν εἶναι φαινομενικὴ, ὅπως θέλετε νὰ τὴν παρουσιάσετε, ἀλλὰ διαφωνία ἀρχῆς, θάθους, ἀξιώματος. Σεῖς, προφανῶς, πιστεύετε, τὸ πολὺ, στὴν ἄμυνα. Ἐμεῖς οἱ προδευτικοὶ στὴν ἐπίθεσιν, πού εἶναι, ἄλλωστε, ἡ καλύτερη ἄμυνα. Ὅχι! δὲν θὰ ἀφήσουμε τὸν πολιτικὸν φαταλισμὸν σας νὰ μᾶς σύρῃ ἀπὸ τὴν μύτη. Ὅχι! δὲν θὰ ἀφήσουμε τὶς ἀμφίβολες ὁμαλὲς ἐξελίξεις, νὰ ἀπονεκρώσουν καὶ τὴν τελευταία δυναμικὴ μᾶς ἱκμάδα. Θὰ ἀγωνισθῶμε. Θὰ προσπαθήσουμε. Θὰ προχωρήσουμε. Θὰ σφάλλουμε, ἴσως, συχνά. Θὰ προχωρήσουμε, ὁμῶς. Καί, κάποιοι, δὲν μπορεῖ, θὰ ὑπάρχῃ, κάποιοι ὀρίζοντας.

★

Δὲν θὰ ἀφεθῶμε στὴν νάρκη, σὸ εὐάρεστο νανούρισμα τῆς ἀδιαιτάρακας ὁμαλότη-

★

τας. Εἴμαστε ὑπὲρ τῆς, ὑπὸ τὴν πραγματικὴν τῆς ἐννοίας, Δημοκρατίας. Ἀσφαλῶς. Θὰ ἦταν τερατώδες τὸ ἀντίθετο. Ἀλλὰ, ἡ Δημοκρατία δὲν εἶναι μνημειο ἀμετακίνητο, μοιαιοποιημένη ἰδεολογία. Καί, ποῖος εἶναι, ἐπὶ τέλους, ὁ σωστός δρόμος, γιὰ νὰ ξεφύγουμε ἀπὸ ὅλες τὶς μορφές τῆς τυραννίας πού ἀναφέρετε καὶ πού ἀληθινὰ, μᾶς ἀπειλοῦν; Ἰὸ δρόμο αὐτὸ τὸν δημιουργικὸν, σεις, πού θὰ ἔπρεπε νὰ εἰσθε ταγὸς μᾶς, δὲν μᾶς τὸν δείχνετε. Δὲν μᾶς δίνετε, οὔτε κριτήρια, οὔτε γραμμὴ, οὔτε θάρρος. Οὐσιαστικά, μᾶς λέτε νὰ μείνουμε ἐκεῖ πού εἴμαστε καὶ νὰ περιμένουμε τὴν ἐξ ὕψους παρηγορία. Ἀλλὰ, ἐμεῖς ξέρουμε πὼς δὲν πρόκειται, κανεὶς, νὰ μᾶς χαρίσῃ, τὸ καλύτερον αὔριο. Γιὰ, πρέπει νὰ πολεμήσουμε, γιὰ νὰ τὸ ἐξασφαλίσουμε. Καί, πὼς οἱ καιροὶ οὐ μενετοί.

★

ΔΙΑΦΩΝΟΥΜΕ, λοιπόν, ριζικά, κύριε καθηγητά. Γιατί, ἀπλούστατα, ἐγώ εἰμαι προδευτικὸς, χωρὶς εἰσαγωγικά καὶ σεις συντηρητικὸς, ἐπίσης χωρὶς εἰσαγωγικά. Ἰσως, χρειάζονται καὶ τῶν δύο οἱ θεσεις, γιὰ νὰ συντεθῇ τὸ μέλλον τῆς ἱστορίας. Ἀλλὰ, εἴμαστε σὲ διαφορετικὰ στρατόπεδα, αὐτὸ εἶναι ἀναμφισβήτητο. Ὑπάρχουν θεμελιώδεις τομεῖς ἰδεολογικῆς μεταξὺ μᾶς κ' ὁχι μόνον «τομεῖς» τυχαῖες, γεννημένα προκαίρως περιστάσεων. Ὑπάρχουν διαφορὲς νοοτροπίας, ληϊμάτων, μεθόδων καὶ στόχων. Ἄν δὲν σὰς σεβόμουν ἀνεπιφύλακτα θὰ εἴλεγα πὼς θέλετε σχεδὸν νὰ μολάσθε, σάν ἀπολογητὴς μιᾶς παρακμῆς.

★

Κι' ΑΦΟΥ ἐπιμένετε στὴν μάταιη προσπάθεια νὰ θέλετε, μὲ κάθε τρόπο, νὰ ἐμποδίσετε τὴν ἀκατανίκητὴν κίνησιν, πρὸς τὰ ἑμπρός, θὰ μὲ ἀναγκάσετε νὰ θυμῶθ' τὸν περίφημον λόγον τοῦ Σίντνεϋ Σμιθ στὴν Ἀγγλικὴ Βουλὴ τὸ 1831 — λόγον πού ἐμεινε παροιμιώδης. Διεκτραγωδώντας, ὁ Σμιθ τὴν ἀπόπειρά τῆς τότε «Ἄνω Βουλῆς» νὰ ματαιώσῃ τὶς προδευτικὰς μεταρρυθμίσεις, εἰχε πῆ: «Ἡ προσπάθεια τῶν λόρδων νὰ ἐμποδίσουν τὴν πρόδο καὶ τὴν ἀλλαγὴν, μοῦ φέρνει σὸ νοῦ τὴν γνωστὴν κυρία Πάντικτον, πού στὴν ἀδάρκεια μιᾶς τρομερῆς πλημμελείας σὸ σπῆτι πρὸς, στὶς ἀκτέρες τοῦ Ντέβον, προσπάθησε νὰ συγκρατήσῃ τὰ κύματα πού εἰσέρρεαν ἀκατάσχετα, μὲ τὸ... ἐξοκονιστήρι τῆς. Ἀλλὰ, φυσικά, ὁ Ἀτλαντικὸς Ὠκεανὸς νίκησε τὴν κυρία Πάντικτον...». Καὶ ὁ μῦθος δηλοῖ...

★

Μὲ πολλὴ πάντα τιμὴ

ΕΝΑΣ

ΠΡΟΔΕΥΤΙΚΟΣ ΝΕΟΣ

Σπάνια ἑλληνικά βιβλία στὴν Μόσχα

ΟΜΗΡΙΚΑ ΕΠΗ ΤΟΥ 1948
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ κ. ἄ.

ΓΙΑ πρώτη φορά στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα τὰ ὁμηρικὰ ἔργα «Ἰλιάδα» καὶ «Ὀδύσεια» ἐκδόθηκαν τὸ 1488 στὴν Φλωρεντία. Τόμοι μὲ ἐρυθρὰ ἐξώφυλλα, τυπωμένοι σὲ χαρτὶ μὲ τὰ καλύτερα τυπογραφικὰ στοιχεῖα τῆς ἐποχῆς, περιεῖχαν τὸ ἡρωικὸ ἔπος σὲ πρῶτα. Ἐπιμελήθηκε τὴν ἐκδόσιν καὶ ἔγραψε τὸν πρόλογον ὁ Δημήτριος Χαλκοκονδύλης. Ἀπὸ τότε πέρασαν σχεδὸν πέντε αἰῶνες, ἀλλὰ οἱ σημερινοὶ ἀναγνώστες καὶ τώρα μποροῦν νὰ ἴδωσιν τὰ μοναδικὰ αὐτὰ βιβλία. Βρίσκονται στὴν Μόσχα, στὴν κρατικὴ βιβλιοθήκη «Β. Ι. Λένιν» τῆς ΕΣΣΔ — τὴν μεγαλύτερην δημόσια βιβλιοθήκην τῆς χώρας.

Ἡ βιβλιοθήκη διαθέτει ἐπίσης πολὺτιμη συλλογὴ χειρογράφων βιβλίων καὶ ἐκδόσεων μὲ παλαιὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα. Μερικὰ ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτὰ ἔρρισκονται ἐδῶ ἐπὶ 110 χρόνια. Μεταξὺ τῶν βιβλίων αὐτῶν ἔρρισκουμε τὸ «Ἐκ τῶν γεωγραφικῶν βιβλίων περὶ τῆς Γῆς καὶ τῆς οἰκουμένης σχημάτων», ἔργο τοῦ Γεωργίου Γεμιστοῦ Πλήθωνος.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ καὶ ἀποσπάσματα ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου συγκροτοῦν σημαντικὸ μέρος τῆς συλλογῆς τῶν χειρογράφων. Ὑπάρχουν ἀνάμεσα σ' αὐτὰ καὶ ἀρχαῖα, π.χ. ἕνα φύλλο ἀπὸ τὸν Ἀπόστολον τοῦ βου αἰῶνα πού ἔχει γραφῇ μὲ διμορφὸ καὶ ἐπιστομὴ γραφικὸν χαρακτῆρα τῆς ἀρχαιότητος. Τὰ περισσότερα ὁμῶς βιβλία ὡς πρὸς τὴν ἐποχὴ τῆς δημιουργίας τοὺς ἀνήκουν σὲ τὸν 9-19 αἰῶνα. Παρουσιάζουν τὰ χειρόγραφα τῆς ἐκείνης ἐποχῆς — τὸ εὐαγγέλιον τοῦ 10-14 αἰῶνα, θαυμαστά εἰκονογραφημένα, καὶ ἰδιαίτερως ἕνα βιβλίο παροιμιῶν τοῦ 9-10 αἰῶνα πού περιεῖχει ἐκκλησιαστικὰ ἀναγνώσματα ἀπὸ τὴν Βίβλον, γράμμενο σὲ περγαμινῇ μὲ ἡμιεκκλησιαστικὸν τύπον. Στὴ συλλογὴ ὑπάρχουν ἔργα τῶν ἐπιστάντων τῆς ἐκκλησίας — Γρηγορίου Θεολόγου, Ἰωάννου Χρυσόστομου, Τροφίμου ἀπὸ τὸν Ἰθω κ.ἄ., καθὼς καὶ νέες παραλλαγὲς πολλῶν γνωστῶν ἐρίων τῶν ἀγίων — Κλημεντίου Βουλγαρέως, Ἀμφιλόχιου ἀπὸ τὸ Ἰκόνιον, Μελετίου τῆς Γαλικίας κ.ἄ.

Ὑπάρχουν στὴ συλλογὴ βιβλία μὲ παλαιὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα, πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶδαν τὸ φῶς πρὶν ἀπὸ τὸν 16 αἰῶνα καὶ μνησκον στὴν ἱστορία μὲ τὸν τίτλον «εὐλαϊστικὰ». Ἀπὸ τὰ 28 ἐκδοθέντα ἑλληνικά ἀπὸ τὴν βιβλιοθήκην «Β. Ι. Λένιν» ὑπάρχουν 19. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ — τὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλη, Πλουτάρχου, Ἀριστοφάνη, Θεοκρίτου...

Στὴν συλλογὴ τῶν βιβλίων μὲ παλαιὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα ἐπιστολὴν τὴν προσοχὴν τὸ «Εὐμολογικὸν Λεξικὸν τῆς ἑλληνικῆς γλῶσσας» πού ἐκδόθηκε τὸ 1499 σὸ

τυπογραφεῖο ἐνὸς ἁλλου Βενετσιάνου τυπογράφου — τοῦ Ἑλλήνου Καλλέργη.

ΤΗΝ ἰδιαίτερην προσοχὴν ἐπισκεπτῶν τῆς βιβλιοθήκης ἐπιστολὴν τὴν ἑλληνικὴν βιβλίαν πού ἔχουν μεταφρασθῇ στὴν ρωσικὴ γλῶσσα καὶ ἐκδοθῇ τὸν 18 αἰῶνα στὴν Πετρούπολιν. Ἡ ἐνδιαφέρουσα ἐκδόσις τῶν μύθων τοῦ Αἰσώπου στὴν ρωσικὴ γλῶσσα ὄφηκε τὸ 1747. Ὁ μεταφραστὴς Σεργεῖ Βολτσκόφ γνωρίζετο στοὺς ἀναγνώστες τοῦ τῶν ἐργῶν τοῦ μεγάλου Ἑλλήνου τυπογράφου, μεταφραστοῦ τὰ ἔργα τοῦ ἀπὸ μιᾶς συλλογῆς πού εἶχε ἐκδοθῇ στὴν Ρωσία. Ἐστὶν γιὰ πρώτη φορά ὁ ἀναγνώστης τῆς Ρωσίας γνωρίσθηκε μὲ τὴν ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ τυπογράφου, ἀπὸ τὸν Ρόζα Λετράντζε, ἐπιμελητὴ καὶ συγγραφέα τοῦ προλόγου τῆς γαλλικῆς ἐκδόσεως.

Καὶ ἕνα ἀκόμη βιβλίο, πού ἐκδόθηκε τὸ 1787 (200 σελίδες μεγάλου σχήματος), μὲ καφετὶ ἐξώφυλλον, μὲ τὸ πορτραῖτον τοῦ Ὁμήρου στὴν προμετωπίδα καὶ μὲ εἰδικὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα καὶ τὴν ἐπιγραφήν «Ἰλιάς» σὸ φόντο ἐνὸς θαυματούργου. Εἶναι ἡ πρώτη μεταφράσις μὲ στίχους τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους στὴν ρωσικὴ γλῶσσα. Μεταφραστὴς ἦταν ὁ γνωστὸς Ρώσος ποιητὴς τοῦ 18 αἰῶνα Ἐρμὶλ Κοστροφ, πού κατέλαβε ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς «Ἰλιάδος» μὲ τὴν πρώτην μεταφράσιν σὲ περὶ λόγον τῆς «Ἰλιάδος» στὴν ρωσικὴ γλῶσσα οἱ ἀναγνώστες εἶχαν γνωρίσθῃ δέκα χρόνια νωρίτερα μὲ ἄλλη ἐκδόσιν πού εἶχε τυπωθῇ στὴν Πετρούπολιν τὸ 1776-1778.

Μεγάλον ἐπίσης ἐνδιαφέρον ἔχει γιὰ τοὺς ἀναγνώστας τῆς βιβλιοθήκης ἡ συλλογὴ τῶν ποιημάτων τοῦ Ἀνακρέοντος, πού ἐκδόθηκε τὸ 1794, χάρις στὴν δημιουργικὴ συνεργασία ἐνὸς ἀπὸ τοὺς πρῶτους ἀναγνώστες τῆς Ρωσίας τοῦ 18 αἰῶνα, τοῦ Νικολάϊ Λόβφ καὶ τοῦ Εὐγενίου Βούλγαρη, ὁ ὁποῖος μὲ προσωπικὴν τῆς Αἰκατερίνης II ἔζησε λίγο καιρὸν στὴν Ρωσίαν καὶ μετέφρασε μιᾶς σειράς ἔργων.

Κι' ΑΦΟΥ ἐπιμένετε στὴν μάταιη προσπάθεια νὰ θέλετε, μὲ κάθε τρόπο, νὰ ἐμποδίσετε τὴν ἀκατανίκητὴν κίνησιν, πρὸς τὰ ἑμπρός, θὰ μὲ ἀναγκάσετε νὰ θυμῶθ' τὸν περίφημον λόγον τοῦ Σίντνεϋ Σμιθ στὴν Ἀγγλικὴ Βουλὴ τὸ 1831 — λόγον πού ἐμεινε παροιμιώδης. Διεκτραγωδώντας, ὁ Σμιθ τὴν ἀπόπειρά τῆς τότε «Ἄνω Βουλῆς» νὰ ματαιώσῃ τὶς προδευτικὰς μεταρρυθμίσεις, εἰχε πῆ: «Ἡ προσπάθεια τῶν λόρδων νὰ ἐμποδίσουν τὴν πρόδο καὶ τὴν ἀλλαγὴν, μοῦ φέρνει σὸ νοῦ τὴν γνωστὴν κυρία Πάντικτον, πού στὴν ἀδάρκεια μιᾶς τρομερῆς πλημμελείας σὸ σπῆτι πρὸς, στὶς ἀκτέρες τοῦ Ντέβον, προσπάθησε νὰ συγκρατήσῃ τὰ κύματα πού εἰσέρρεαν ἀκατάσχετα, μὲ τὸ... ἐξοκονιστήρι τῆς. Ἀλλὰ, φυσικά, ὁ Ἀτλαντικὸς Ὠκεανὸς νίκησε τὴν κυρία Πάντικτον...». Καὶ ὁ μῦθος δηλοῖ...

★

Μὲ πολλὴ πάντα τιμὴ

ΕΝΑΣ

ΠΡΟΔΕΥΤΙΚΟΣ ΝΕΟΣ

η της ομάδος

Ο Δημ. Παρτσαλίδης, μόνος του στο εδωλίο, σε παλαιότερη δίκη του. Αύριο θα έχει κι' άλλους 16 συγκατηγορούμενους. Όλοι αντιμετώπιζουν την κατηγορία: Παραβίαση του Α.Ν. 509)47. Υπάρχει η πληροφορία ότι οι κατηγορούμενοι θα παρατάξουν πλήθος μαρτύρων του πολιτικού και πνευματικού κόσμου.

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ: ΠΑΡΑΒΑΣΙ ΤΟΥ Α.Ν. 509

μαχίων του εσωτερικού του ΚΚΕ.

● Διά διαίον μέσων επεχείρησαν να ανατρέψουν το καθεστώς και να αποσπάσουν μέρος της Επικρατείας και να το προσεφέρουν στο Παράνομο.

● Δημιούργησαν παράνομες ομάδες στην Αθήνα και σε άλλες πόλεις.

● Εγκατέστησαν τυπογραφείο στην Κηφισιά που εξέδιδε εφημερίδες με αντεθνικό περιεχόμενο.

● Νοίκιασαν σπίτια που τα κατέστησαν «γιάγκες» του Κόμματος.

● Διενήργησαν έράνους για την οικονομική ενίσχυση του κλιμακίου.

● Εμύησαν και ενέταξαν στην οργάνωση διάφορα άτομα.

Η σύλληψις των

Στις 18 Οκτωβρίου 1971 συνελήφθησαν οι κατηγορούμενοι κομμουνιστάι. Δύο ημέρες αργότερα η Αστυνομική Διεύθυνση Αθηνών, ανακοίνωσε τα εξής σχετικά με την σύλληψιν:

«Η Γενική Ασφάλεια Αθηνών, κατόπιν συντόνων ενεργειών της κατέφερε βαρύτατον πλήγμα κατά του έκτος νόμου τελούντος

Κ.Κ.Ε. διά της συλλήψεως των ηγετικών στελεχών αυτού Χαρ. Δρακόπουλου, Γεν. Γραμματέως του πολιτικού γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδος (Γραφείου Εσωτερικού) και του Δημ. Παρτσαλίδη, μέλους της Τριμελούς γραμματείας του πολιτικού γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ».

Και η ανακοίνωση προσέθετε: «Διά της συλλήψεως εξ άλλου εκτός των ανωτέρω και πολλών ηγετικών στελεχών του ΚΚΕ εξηρθώθη πλήρως το παρανόμως δρών εις Ελλάδα κλιμάκιο του Κομμουνιστικού Κόμματος».

Ο Χ. ΔΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, έτών 54 γεννηθείς εις Αθήνας, παλαιός κομμουνιστής. Προ της 21ης Απριλίου 1967 ήτο πρώτος γραμματέως της ΕΔΑ. Μετά την Επανάστασις περιήλθε εις την παρανομίαν. Μετά την διάσπασιν του ΚΚΕ τον Φεβρουάριο του 1968, εξελέγη γενικός γραμματέως του Πολιτικού Γραφείου της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ (Γραφείου Εσωτερικού).

Εζήτησε συμπαράστασι

Ο Δρακόπουλος ανεχώρησε λάθρα από την Ελλάδα και υπό την ιδιότητά του ως γεν. γραμματέως επισκέφθη πολλές κομμουνιστικές χώρες και εζήτησε κάθε είδους υλική και ηθική συμπαράστασι δια την ενίσχυσιν των οργανώσεων του ΚΚΕ που δρουν στην Ελλάδα. Εν συνεχεία επανήλθεν εις την χώραν διά πλαστών ταξιδιωτικών εγγράφων και ανέλαβε την καθοδήγησιν του ενταύθα κλιμακίου του Πολιτικού Γραφείου.

Ο Δ. ΠΑΡΤΣΑΛΙΔΗΣ, έτών 67 γεννηθείς εις Τραπεζούντα. Μέλος της Τριμελούς γραμματείας του Πολιτικού Γραφείου της Κ. Επιτροπής του ΚΚΕ.

Υπήρξε ένας εκ των κυριωτέρων παραγόντων της διασπάσεως του ΚΚΕ τον Φεβρουάριον του 1968.

Μετά την 21ην Απριλίου εισήλθε εις την Ελλάδα με πλαστά ταξιδιωτικά έγγραφα και ανέλαβε την καθοδήγησιν των εδω κομμουνιστικών οργανώσεων με τον Δρακόπουλον.

Ο Δ. Παρτσαλίδης κατεδικάσθη ως γνωστόν πρό μηνών από το Κακουργιοδικείο Καρδίτσας επτάκις σε ισόβια κάθειρξι για αδικήματα που ανάγονται κατά την περίοδον της Κατοχής.

Με αυτές τις κατηγορίες παραπέμπονται τα ηγετικά στελέχη του ΚΚΕ Δ. Παρτσαλίδης και Χ. Δρακόπουλος αύριο στο Πενταμελές Εφετείο Αθηνών ενώ οι συγκατηγορούμενοι των θαρύνονται δι' άλλας πράξεις, που ανάγονται εις τον Α.Ν. 509)47.

Η δίκη της ομάδος των κατηγορουμένων κομμουνιστών υπολογίζεται ότι θα διαρκέση επί τριήμερον

Γ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΥ

ΑΠΟΤΕΛΕΙ ΣΥΜΒΟΛΗΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΙΕΘΝΗ ΙΑΤΡΙΚΗΝ Η ΕΓΧΕΙΡΗΣΙΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΒΡΕΦΟΥΣ ΤΗΣ ΧΙΟΥ

ΕΓΕΝΝΗΘΗ ΜΕ ΤΗΝ ΚΑΡΔΙΑ ΕΚΤΟΣ ΤΟΥ ΘΩΡΑΚΟΣ

ΕΝΑ ΣΠΑΝΙΩΤΑΤΟ περιστατικό, μία εκπληκτική (και απόλυτα επιτυχής) έγχειρσις και όλίγες ώρες ζωής, συνθέτουν μία «ιατρική ιστορία» ιδιαίτερας τιμητικής διά τους Έλληνες ιατρούς. Πρόκειται διά τὸ εἰς Χίον δρέφος τὸ ὁποῖον — ὅπως γράψαμε ἤδη — ἐγεννήθη μετὰ τὴν καρδίαν «κειμένη καὶ λειτουργοῦσα ἐξ ὁλοκλήρου ἐκτὸς τοῦ σώματος».

Ανάλογα περιστατικά:

ΕΙΝΑΙ ελάχιστα διεθνῶς.

ΕΙΝΑΙ πὸ ελάχιστες ἀκόμη οἱ περιπτώσεις χειρουργικῆς προσπαθείας (4) ἀνεν, ὅμως, ἐγχειρητικῆς ἐπιβιώσεως.

● Ἐπὶ τοῦ θέματος θὰ γίνουν ἀνακοινώσεις ἀπὸ τὸ ἔθνος τῶν ἐπιστημονικῶν Ἑταίρων τῶσον τῆς Ἑλλάδος ὅσον καὶ τῆς ξένης, ὅπως μᾶς εἶπε ὁ ὀφηγὴς Καρδιοχειρουργικῆς κ. Γ. Η. Πούλιας, πού διενήργησε καὶ τὴν ἐπιτυχὴ ἐγχειρσι.

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ

ΑΠΟ πληροφορίας ποὺ συγκεντρώσαμε, τὸ ἱστορικὸν τῆς υποθέσεως ἔχει ὡς ἐξῆς:

● Βρέφος ἡλικίας τριῶν ἡμερῶν προσκομίσθη ἐκτάκτως εἰς τὸ Νοσοκομεῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἑρυθροῦ Σταυροῦ Εἰχε γεννηθῆ μετὰ τὴν καρδίαν, πού εὐρίσκειτο ἐξ ὁλοκλήρου ἐκτὸς τοῦ σώματος, καὶ λειτουργοῦσε κανονικά. Τὸ βρέφος ἐξετάσθη ὑπὸ τοῦ Ὑψηλοῦ τῆς Καρδιολογίας κ. Φρ. Κωστέας (Διευθυντοῦ τῆς Καρδιολογικῆς Κλινικῆς) καὶ ἀκολούθως ἀπὸ κοινῶ μετὰ τοῦ Ὑψηλοῦ κ. Γ. Πούλιας, Διευθυντοῦ Καρδιοχειρουργοῦ τοῦ ἰδίου Νοσοκομείου. Ἡ βαρυντὰ καὶ ἐξαιρετικά σπάνια αὕτη διαταραχὴ, ἀντιμετωπίσθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Καρδιολογοῦ τῆς Χίου κ. Μισαηλίδη (ἐκ τῶν μαθητῶν τῆς σχολῆς τοῦ κ. Κωστέας) καὶ ἀξίζει ἑπαινος εἰς αὐτὸν διὰ τὴν ταχύτητα τῆς ἐνεργείας εἰς τὴν ὁποίαν καὶ ὀφείλεται ὅτι τὸ βρέφος ἐφάρμοξε ζωτάντὸ εἰς Ἀθή-

ρά τοῦ δρέφους εἰς τὸ Μαιευτήριον «Μαρίκα Ἡλιάδης», τὸ ὁποῖον καὶ παρέσχε κάθε διευκόλυνσι τόσο διὰ τὴν ἀπαραίτητο ἀναζωογόνησι τοῦ, ὅσο καὶ διὰ τὴν ἐπικείμενη ἐγχειρσι, πρὸς κάλυψιν τῆς ἐκτὸς σώματος καρδίας. Ἡ προπαρασκευὴ ἐκρίθη ἀπαραίτητη λόγω τῆς βαρείας καταστάσεως τοῦ νεογνοῦ τὸ ὁποῖο ἔητο κυανωτικὸν καὶ ψυχρὸν. Ἡ ἐγχειρσις ἐγένετο τὸ μεσημέρι τῆς ἐπομένης (17 τρέχ.). ὅταν ἐκρίθη ὅτι ἐπεβάλλετο — παρὰ τὴν βαρυντὰ τῆς ὅλης καταστάσεως. Τὴν ἐγχειρσιν ἐξετέλεσε ὁ κ. Πούλιας. Ἀξίζει νὰ τονισθῇ ὅτι εἰς τὸ Μαιευτήριον «ΕΛΕΝΑ» ἔλαβε χώραν πραγματικὴ κινητοποίηση, ἀρχῆς γενόμενης ἀπὸ τῆς Διοικήσεως, ἥτις ἐπέδειξε πλήρη κατανόησι καὶ παρέσχε ἀνάγκη καὶ πολὺτιμο συμπαράστασι. Εἰς τὴν κινητοποίησιν ἔλαβαν μέρος: τὸ Παιδιατρικὸν Τμήμα ὑπὸ τὸν Ὑψηλόν κ. Παιδιατρίκην, ὁ Καρδιολόγος κ. Ραφτόπουλος καὶ ὁ Παιδοχειρουργὸς κ. Χατζηχαμπέρης. Ἐξ ἄλλου, ὁ κ. Κωστέας ἐτέλει εἰς συνεχῆ ἐπαφὴ μετὰ τοῦ κ. Πούλια καὶ τῶν λοιπῶν συνεργατῶν του.

● Ἡ ἐγχειρσις συνίστατο εἰς τὴν κάλυψιν τῆς καρδίας διὰ φυσιολογικῶν ἰσθμῶν πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐγένετο ἐπιτυχὴς ὡς πρὸς τὴν ἐπὶ τῆς καταστάσεως τοῦ δρέφους. Ἡ ἐπεμβασις διήρκεσε μία, περίπου, ὥρα τὸ δὲ βρέφος παρουσίαζε ικανοποιητικὴν κατάστασι. Ἡ ἐγχειρσις οὐκ ὤφειλε ἐπιτυχῆς καὶ ἡ διεξαγωγὴ τῆς ὅλης χειρουργικῆς πράξεως ὀφείλεται εἰς τὴν γενικωτέρα συμβολὴν καὶ ἐργασίαν ομάδος ὡ-

● Μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν ἀπόψεων ἐκρίθη σκόπιμος ἡ ἄμεσος μεταφο-

ΒΑΕΠΕ 19ην ΣΕΛΙΔΑ

Ν ΜΕ 10 ΔΡΧ.

ΣΤΕ ΣΗΜΕΡΑ
Ο ΤΕΥΧΟΣ

ΕΤΕ ΔΩΡΕΑΝ ΚΑΙ ΤΟ 2^Ο ΤΕΥΧΟΣ

Η ΕΓΧΡΩΜΗ

REX · ΜΠΡΟΝΤΓΟΥΑΙΝ · ΚΑΛΛΙΘΕΑ

ΕΝΑΡΞΗ ΑΠΟ ΠΡΩΤΗΣ

ΤΟ ΛΕΜΕ ΜΕ ΠΛΗΡΗ ΥΠΕΥΘΥΝΟΤΗΤΑ: δέν Ξαναζινε ΤΙΤΟΙΑ ΚΟΛΟΣΣΙΑΙΑ ΥΠΕΡ-ΠΕΡΙΠΤΕΤΕΙΑ!!

• ΕΛΑΪ ΓΟΥΑΛΛΑΣ • ΦΡΑΝΚΟ ΝΕΡΟ

ΣΤΟ ΤΡΟΜΕΡΟ ΣΟΥΠΕΡ-ΓΟΥΕΣΤΕΡΝ

ΕΓΧΡΩΜΟΝ· ΣΙΝΕΜΑΣΚΟΠΙ ΥΠΕΡ-ΠΑΡΑΓΩΓΗ 1973

ΓΙΓΑΝΤΕΣ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΝΟΜΙΑ

* LONG LIVE YOUR DEATH *

Συμπρωταγωνιστούν: ΛΥΝ ΡΕΝΤΓΚΡΕΝΒ· ΜΑΡΙΛΟΥ ΤΟΛΟ - ΕΝΤΟΥΑΡΝΤΟ ΦΑΤΖΑΡΝΤΟ

* ΑΚΑΤΑΛΛΗΛΟΝ *

ΣΑΙΝΙΦΙΛΜΣ " REX FILMS "

ΑΘΗΝΑΙΟΝ· ΑΠΟΛΛΩΝ· ΑΤΤΙΚΑ· ΡΟΔΟΝ

• ΛΗΣΤΑΡΧΙΝΑ... ΤΡΟΜΕΡΗ

ΒΡΑΔΥΝΗ 5-7-72

Η «ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΙΣ»

ΤΟΥ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΣΑΤΣΟΥ

ΕΝΑΣ ξένος φίλος μου, καλόπιστος άνθρωπος και φιλέλλην δοκιμασμένος μου έλεγε προ ήμερών: «Τί σάς ζητούν επί τέλους; Νά αναγνωρίσετε τὸ Σύνταγμα. Δέν εἶναι καί τίποτε τρομερό. Γιατί δέν τὸ ἀποφασίζετε, ὥστε νά μὴν ἐπιβραδύνεται, ἐξ αἰτίας σας, ἡ μετὰθασις εἰς τὴν δημοσύνητα;».

Ἐπειδὴ ἀνῆκα εἰς τοὺς «διαστικούς» πού θέλουν τὸ ταχύτερον νά φθάσωμεν εἰς τὴν δημοσύνητα, ἤρχισα σοβαρῶς νά σκέπτομαι μήπως ὁ ξένος φίλος μου ἔχει δίκαιο. Ἡρχισα νά σκέπτομαι τί εἶναι ἐπὶ τέλους αὐτὴ ἡ «αναγνωρίσις» πού κάθε τόσο μᾶς ζητεῖται ἀπὸ ἐπίσημα χεῖλη. Καί καθὼς δέν εἶμαι μόνον «γέρος» καί «συντηρητικός», ἀλλὰ καί «κοχολαστικός», ἐπεστροφάμενα τὰ πτωχὰ νομικά μου γιὰ νά καταλάβω ἐπακριβῶς τί σημαίνει αὐτὴ ἡ ζητούμενη ἀναγνωρίσις.

Μοῦ ζητοῦν, ἐοκέφθην, νά «αναγνωρίσω» τὸν θεμελιώδη κανόνα δικαίου τῆς πολιτείας, τὸ Σύνταγμα, καί ἐνδεχομένως μερικοὺς θεσμικοὺς νόμους πού τὸν συμπληρώνουν ἐν ταῖς λεπτομερείαις. Ἀλλὰ τί νόημα ἔχει ἡ ἀναγνωρίσις κανόνος δικαίου ἀπὸ ὀλίγους καί ἀπὸ πολλοὺς πολίτας; Προσθέτει ἄρα γε ἡ «αναγνωρίσις» τίποτε εἰς τὸ νομικόν του «κῆρος», εἰς τὴν «ισχύν» ἐνὸς κανόνος δικαίου; εἰς τὴν ὑποχρεωτικότητά του; Οὐδέν. Οἱ κανόνες δικαίου ἰσχύουν διὰν τυγχάνουν γενικῆς ἐφαρμογῆς καί ἀκριβέστερον διὰν ἔχουν τὴν «σιμωρότητα» γενικῆς ἐφαρμογῆς, καί δῆ, ὅχι μόνον διὰν πηγάζουν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καί διὰν πηγάζουν ἀπὸ οἰανδήποτε πραγματικὴν κοινωνικὴν δύναμιν, ἥτις κατέλαβε καί ἐπὶ σχετικῶς μακρόν διάστημα ἀσκεῖ ντὲ φάκτο τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Καί εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίπτωσιν οἱ θεοπιζόμενοι κανόνες δικαίου ἰσχύουν εἴτε τοὺς ἀναγνωρίζουν οἱ ὑποκείμενοι εἰς αὐτούς, εἴτε ὄχι. Δέν ἐξαρτᾶται οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον τὸ νομικόν των κῆρος — (δέν ὁμιλῶ περὶ τοῦ ἡθικοῦ των κῆρους) — καί ἡ ἰσχὺς των, ὡς κανόνων δικαίου, ἀπὸ οἰονδήποτε τύπον ἀναγνωρίσεως. Ἡ ὑπαρξις τῆς ἀναγνωρίσεως, εἰς τὸν χῶρον τοῦ δικαίου, οὐδέν τοὺς προσθέτει καί ἡ ἔλλειψις αὐτῆς οὐδέν τοὺς ἀφαιρεῖ.

Ἄλλωστε διὰν εἰς κανὼν δικαίου ἐπεβλήθῃ προ τειραείας καί πλέον καί ἔκτοτε ἐφαρμόζεται καθ' ὃ μέτρον τὸ θέλει ἡ πολιτικὴ ἐξουσία, ἡ ἐμπρακτικὸς αὐτὴ συμμόρφωσις, τί ἄλλο εἶναι παρὰ ἐκουσία ἢ καί ἀκουσία ἀκόμη παραδοχὴ τῆς ἰσχύος του; Προκειμένου μάλιστα περὶ τοῦ Συντάγματος μύρια καθημερινὰ πράξεις κάθε πολίτου, ἡ πληρωμὴ ἐνὸς φόρου, ἡ συμμόρφωσις πρὸς νέας ἀστυνομικὰς διατάξεις, ἡ ὑποβολὴ αἰτήσεως πρὸς χορήγησιν μιᾶς ἀδείας ἀσκήσεως ἐπαγγέλματος ἢ ἐνὸς διαβατηρίου, ὅλαι αὗται αἱ πράξεις ἔχουν ὡς σιωπηρὰν προϋπόθεσιν τὴν ἐκουσίαν ἢ ἀκουσίαν ἀποδοχὴν τοῦ ἐφαρμοζομένου Συντάγματος τὴν ἰσχὺν τοῦ ὅλου συστήματος θετικοῦ δικαίου οὗτινος τὸ Σύνταγμα ἀποτελεῖ τὴν κορυφήν. Συγχρόνως δὲ ἔχουν ὡς προϋπόθεσιν καί τὴν ἐκουσίαν ἢ ἀκουσίαν παραδοχὴν τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ ἀσκούντες τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν εἰς πάσας αὐτὰς τὰς περιπτώσεις τὴν ἀσκούν δύναμει ντὲ φάκτο ἐπιβληθέντων καί ἰσχύοντων κανόνων δικαίου. Τούτου δοθέντος, τοῦ πολὺ ἄλλωστε στοιχειώδους, τί νόημα ἔχει νά μοῦ ζητῆται ἡ ἀναγνωρίσις τοῦ Συντάγματος καί νά ζητῆται μάλιστα ὡς ὁρος ἀπαραίτητος διὰ νά λειτουργήσουν ὑπὲρ ὀρισμένων καταδίκων τὰ ὑπὸ των κειμένων διατάξεων θεοπιζόμενα μέτρα ἐπικείρας;

Προφανῶς δέν ἔχει τὸ νόημα τῆς κατὰ δίκαιον, τῆς νομικῆς ἐνισχύσεως των διατάξεων τοῦ Συντάγματος, διότι τοιαύτη ἀξίωσις, διὰ πάντα ὀλίγον περὶ δικαίου γνωρίζοντα, θὰ ἐστιερεῖτο περιεχομένου. Ἐπομένως οἱ ζητοῦντες τὴν ἀναγνωρίσιν τοῦ Συντάγματος δέν ἐννοοῦν αὐτὸ πού ὁ καλόπιστος ἀφελὴς φίλος μου ἐνόμιζεν ὅτι ζητοῦν, ἀλλὰ καί τὸ ἄλλο.

Τί ἄλλο ὅμως εἶναι δυνατόν νά ζητοῦν; Ἀποκλείω τὴν ἐκδοχὴν ὅτι θέλουν τὴν ἡθικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ὑφισταμένου νομικοῦ κῆρους τοῦ Συντάγματος. Αὐτὸ θὰ ἦτο ὡσεὶ εἰς οἱ ἴδιοι οἱ ζητοῦντες δέν ἦσαν ἀπολύτως βέβαιοι περὶ τοῦ ἡθικοῦ κῆρους τοῦ ἔργου των, πράγμα φάσει ἀδύνατον. Τούτου ἀποκλειομένου κατ' ἀνάγκην ἀγόμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αὐτὸ τὸ καί τὸ ἄλλο πού ζητεῖται δέν ἔχει σχέση μετ' οἰανδήποτε μορφήν ἀναγνωρίσεως, εἴτε τοῦ Συντάγματος, εἴτε τῆς θεοπιστάσεως αὐτὸ πολιτικῆς ἐξουσίας.

Τὸ καί τὸ ἄλλο, αὐτὸ πού ζητεῖται τόσον ἐπιμόρως δέν εἶναι ἀναγνωρίσις ἀλλὰ προσχώρησις. Πίσω ἀπὸ τὴν φράσιν: «νά ἀναγνωρίσετε τὸ Σύνταγμα καί μετὰ θά... κ.λπ.» κορύπεται κατὰ κυριολεξίαν τοῦτο: «νά προσχωρήσετε εἰς τὸ κίνημα τῆς Ἐπαναστάσεως, νά δεχθῆτε ὅτι καί καλῶς ἐγένετο καί καλῶς διατηρεῖται ἐν τῇ ἐξουσίᾳ» μετ' ἄλλους λόγους: «νά γίνετε πολιτικοὶ ὁπαδοὶ τῆς Ἐπαναστάσεως καί τότε θά... κ.λπ.». Μόνον ἂν μετ' τὴν φράσιν: «νά ἀναγνωρίσετε τὸ Σύνταγμα» αὐτὰ ὅλα σημαίνονται, μόνον τότε ἡ φράσις αὐτὴ ἀποκτὶ οὐσιαστικὸν καί λογικὸν περιεχόμενον. Ἄλλως εἶναι κενὸς λόγος.

Ἀλλὰ σὲ ποιούς ἀπευθύνεται αὐτὸς ὁ λόγος, ἂν δέν εἶναι κενός; Ἀποκλείεται νά εἶναι ἡ πλειοψηφία, μὴ πού ἡ κρατοῦσα πολιτικὴ ἐξουσία ἔχει κατ' ἐπανάληψιν διακηρύξει ὅτι ἡ πλειοψηφία τὴν ἔχει ἤδη ἀναγνωρίσει καί ἔχει προσχωρήσει εἰς αὐτήν. Νά ἀπευθύνεται ἄρα γε εἰς τὴν μειοψηφίαν, μίαν μειοψηφίαν μάλιστα, πού ἡ κρατοῦσα πολιτικὴ ἐξουσία κατ' ἀνάγκην θὰ θεωρῇ πολὺ μικρή; Οὐτε αὐτὸ μοῦ φαίνεται λογικόν. Διότι θὰ ἦτο μία ἐνδειξις μεγάλης ἀδυναμίας.

Δι' αὐτὸ νομίζω ὅτι ἡ ἀξίωσις περὶ «ἀναγνωρίσεως» εἶναι μᾶλλον «σχῆμα λόγου» καί δι' αὐτὸ δέν ἡμπορεῖ νά ὑπάρξῃ καί σοβαρὰ εἰς αὐτὴν ἀπάντησις.

ΑΥΤΑ ἐοκέφθην ἐξ ἀφορμῆς τῆς συστάσεως τοῦ ἀφελούς ἁλλοδαποῦ φίλου μου: νά ἀναγνωρίσωμεν τὸ Σύνταγμα. Ἐκτοτε ἔφηνε ἐξ Ἑλλάδος. Δέν τοῦ ἀνεκοίνωσα τὰς σκέψεις μου. Ἀποφεύγω κατὰ τὸ δυνατόν νά ὁμιλῶ μετ' ξένους διὰ τὰ ἐσωτερικά μας. Ἀλλὰ τὸ θέμα πού μοῦ ἐθίξε εἶναι τόσο ἀπλό, πού ἴσως — ἀργὰ ἢ γρήγορα — νά τὸ καταλάβῃ καί μόνος του, ὅπως θὰ τὸ καταλάβουν καί μερικοὶ δικοί μας, πού, εἰς τὸ θέμα τοῦτο τοῦλάχιστον, παροσάσαν συμπτώματα βραδυνοίας.

Ἔτσι εἰς τὸ μέλλον θὰ γνωρίζωμεν ὅλοι τί ἀκριβῶς μᾶς ζητεῖται, διὰν μᾶς ζητεῖται ἡ ἀναγνωρίσις τοῦ Συντάγματος καί δῆ ἐπ' ἀνταλλάγμασι.

ΒΡΑΔΥΝΗ
5 Ιουλίου 1972

Α ΚΡΟΤΟΝΙΣ
28/1/73

Γράφει ο Χρήστος Φιλιππίδης

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Conservatism goes for comfort,
reform for truth. Emerson

ΣΕ ΑΠΑΝΤΗΣΗ των απόψεων του «προοδευτικού νέου», που έδημοσιεύθησαν στην στήλη, την περασμένη Κυριακή, ο 'Ακαδημαϊκός κ. Κ. Τσάτσος μου απέστειλε επιστολή την οποία παραθέτω κατωτέρω. AUDIATUR ET ALTERA PARS...

«Εν τώ μεταξύ, ο «Προοδευτικός Νέος» ανταπαντά, επί του εγερθέντος θέματος, στον κ. Κ. Τσάτσον, με νέα επιστολή του.

Ίδου, λοιπόν, η απάντηση και η ανταπάντηση.

★

Ο κ. Κ. Τσάτσος γράφει:

Φίλε κ. διευθυντά,

Απαντώ στο γράμμα του προοδευτικού Νέου που δημοσιεύσατε στο φύλλο της 21 τρέχοντος.

Ούτε απόλυτος άρνητης των επαναστάσεων είμαι, όπως θέλει να με παραστήσει, ούτε του «κισμέτ» όπαδος. Έγραφα: (Αφορισμοί και Διαλογισμοί, Τετάρτη σειρά, σελ. 220) «Τό ποσό ώφέλησαν μερικές μεγάλες επαναστάσεις τό συνολολογούμε και τό διαλαλούμε» και λίγο πιά κάτω όρίζω π ό τ ε πρέπει να γίνονται οι επαναστάσεις. «Οι επαναστάσεις είναι μοιραίες καταλήξεις, μόνο όταν τά καθεστώτα δεν έχουν πιά τη δύναμη να ανανεωθούν... Καταδικάζουμε αυτούς που τίς επιδιώκουν προτού καταστούν ή μ ό ν η δ ι έ ξ ο δ ο ς, αυτούς που τίς κάνουν ριζικώτερες από ό,τι χρειάζεται, αυτούς που τίς διατηρούν περισσότερο από ό,τι πρέπει. Προτιμούμε να περιμένουμε, να χρονотριθίσουμε, πρίν καταφύγουμε στο έσχάτο μέσο».

Αλλά μία πού ό προοδευτικός νέος διατηρεί την άνωθυμία του είναι φυσικό να θέλω να μαντέψω τί είδους προοδευτικότητα κρύβεται πίσω από την άνωθυμία του και γι' αυτό του θέτω την ακόλουθη έρώτηση:

Έγώ είμαι αντίθετος πρós την Έπανάσταση της 21ης Απριλίου 1967. Θά ήθελα ή να μήν γίνονταν ή μία πού έγινε να είχε πρό πολλού τερματισθή. Τόν έρωτώ λοιπόν: αυτός είναι ύπέρ ή εναντίον της Έπανάστασης αυτής; Τόν έρωτώ, γιά να δώ τί είδους είναι ή προοδευτικότητα του.

Μετ' εξαίρετου τιμής
Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ

★

ΚΑΙ ό προοδευτικός νέος ανταπαντά:
Κύριε διευθυντά,
'Η τιμή, πού μου έκανε ό παλιός μου καθηγητής της

Φιλοσοφίας του Δικαίου, στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, να άπαντήσω, στις κρίσεις μου, είναι μεγάλη. Καί μου παρέχει την αναπόδραστη ύπoxρέωση να ανταπαντήσω, προσπαθώντας να κρατήσω — παρ' ό,τι περισσότερο θερμόαιμος, ως νεώτερος — την συζήτηση στο επίπεδο, ακριβώς, της εúπρεπείας και της καλοπιστίας, πού διακρίνει την επιστολή του κ. Κ. Τσάτσου.

Και, πρώτα-πρώτα, θά άναφερθώ στις περικοπές του διόλιου του, πού παραθέτει ό σεβαστός μου καθηγητής. Πραγματικά, ό κ. Κ. Τσάτσος στην σελίδα 220 του τετάρτου τόμου των «Αφορισμών και Διαλογισμών» του, γράφει τη φράση:

«Τό πόσο ώφέλησαν μερικές μεγάλες επαναστάσεις τό συνολολογούμε και τό διαλαλούμε».

Αλλά αυτό δεν άναιρεί, θέβαια, την γενική αρχή πού προηγείται της άνωτέρω φράσεως και πού διακηρύσσει ό καθηγητής στην ίδια σελίδα:

«'Ας δούμε, τώρα, ποιά «μέσα» χρησιμοποιούμε γι' αυτούς τους σκοπούς. 'Η επανάσταση ή εξέλιξη. Έμεις οι «συντηρητικοί» είμαστε έναντίον της επαναστάσεως, έναντίον όλων των επαναστάσεων» και εκείνων πού κάνουν πολλοί από σάς, χωρίς τη θέληση του λαού και εκείνων πού κάνουν οι «άλλοι», έπίσης χωρίς τη θέληση του λαού, άγωνιστές — Ιοχυρίζονται και αυτοί — της Δημοκρατίας, ό,τι συνεπείς. Έμεις οι «συντηρητικοί» είμαστε έναντίον της επαναστάσεως, έναντίον όλων των επαναστάσεων» και εκείνων πού κάνουν πολλοί από σάς, χωρίς τη θέληση του λαού και εκείνων πού κάνουν οι «άλλοι», έπίσης χωρίς τη θέληση του λαού, άγωνιστές — Ιοχυρίζονται και αυτοί — της Δημοκρατίας, ό,τι συνεπείς.

Μ' αυτή την γενική διατύπωση ό κ. Κ. Τσάτσος δεν καθιερώνει σαφώς και άπερίφραστα τη θεωρία: είμαστε έναντίον όλων επαναστάσεων; 'Η κάνω λάθος; 'Η άναγνώριση μερικών επαναστάσεων δεν άνατρέπει φυσικά την αρχή πού διακηρύσσει. Οι εξαίρεσεις έπιβεβαιώνουν την άπαρέξη κανόνος.

Όστε...

ΑΛΛΑ, άς προχωρήσουμε πιά κάτω, στην εξέταση της επιστολής του κ. Κ. Τσάτσου. «Οι επαναστάσεις», λέει, «είναι μοιραίες καταλήξεις, μόνο όταν τά καθεστώτα δεν έχουν πιά τη δύναμη να ανανεωθούν... Καταδικάζουμε αυτούς πού τίς επιδιώκουν προτού καταστούν ή μόνη διέξοδος, αυτούς πού τίς κά-

νουν ριζικώτερες από ό,τι χρειάζεται, αυτούς πού τίς διατηρούν περισσότερο από ό,τι πρέπει. Προτιμούμε να περιμένουμε, να χρονотριθίσουμε, πρίν καταφύγουμε στο έσχάτο μέσο». (Οι ύπογραμμίσεις είναι του κ. Καθηγητού).

Όστε, μόνο ως ULTIMUM REMEDIUM θλέπει ό κ. Τσάτσος τίς επαναστάσεις. «Όχι σαν δημιουργικό ελατήριο της 'Ιστορίας, πού θέτει σε ένέργεια τίς δυνάμεις της προόδου. Καί προτιμά να χρονотριθίσω, να περιμένω. Τί όμως; Τόν άπό μηχανής Θεόν; Αυτός ήταν τέχνασμα της άμχανίας των άρχαιοτάτων δραματούργων. Στην άληθινή ζωή, και μάλιστα την κοινωνική, δεν έχει πέρας». Έδώ, ή θά πράξης ή θά καταποντισθής. «Όταν τό ιστορικό αίτημα της έπoχής άπαιτεί τη δράση, ή άναμονή είναι έγκλημα. Τί ωραία, πού τά έλεγε, άλήθεια, πρίν πολλά-πολλά χρόνια, ό καθηγητής μου στο Πανεπιστήμιο κ. Κ. Τσάτσος στις περιπτώσεις, πάντα, παραδόσεις του. Τότε (σελ. 21 της «Εισαγωγής» στην έπιστήμη του Δικαίου) πίστευε ότι ή πράξη ύποτάσσει, δημιουργεί την 'Ιστορία. Τώρα, πιστεύει, πώς, άν καθυστέρηση την πράξη, θά γραφεί μόνη της, κατά τον έ-διο τρόπο, ή 'Ιστορία;

Τί συνιστούν όλα αυτά παρ' ένα συνεπέστατο — και άπογορευτικότατο — φαταλισμό; Και γιατί διαμαρτύρεται ό κ. Κ. Τσάτσος γιά τόν σχετικό χαρακτηρισμό, πού περι-

ΤΙ ΔΙΑΦΟΡΑΙ.. Πού μάλιστα έπιτείνεται από την παράξενη δήλωσή του, πάλι στους «Αφορισμούς και Διαλογισμούς» (Β' σειρά σελ. 130) ότι:

«στην πολιτική ζωή κάθε άνθρωπος συνιστά μίαν άνώθυμη έταιρία, στην όποία ή πλειοψηφία των μετοχών άνήκει στην Τύχη, ένδ ό ίδιος άσκει τό περιωρισμένο δικαίωμα της μειοψηφίας. Όταν πάνε καλά οι δουλειές, κάνει πώς αυτός είναι ή έταιρία και άποσιωπά τόν κύριο της πλειοψηφίας, την Τύχη. Όταν στραθώνουν, ρίχνει όλα τά κουσούρια στην Τύχη και άν ακόμα συνετέλεσε με τά περιωρισμένα δικαιώματά του να πάρη ή έταιρία τόν κακό δρόμο. Άλλά, αυτά έπί τέλους έμφανίζονται έκ των ύστέρων. Είναι, όμως, τρομερό όταν ή πράξη συντελείται, όταν ό άνθρωπος ελεφέρη τη θέλησή του στην διαμόρφωσή της, να λησμονή ότι είναι ό πτωχός έταίρος και ότι όλα πρέπει να τά κινή, έχοντας ύπ' όψη του τόν άσάβητο παράγοντα της πλειοψηφίας, την τυφή Τύχη».

Τί συνιστούν όλα αυτά παρ' ένα συνεπέστατο — και άπογορευτικότατο — φαταλισμό; Και γιατί διαμαρτύρεται ό κ. Κ. Τσάτσος γιά τόν σχετικό χαρακτηρισμό, πού περι-

είχε ή επιστολή μου; Είναι δυνατόν αυτός, ό ιδεαλιστής φιλόσοφος να κωλυσιεργή στην έκδήλωση της πολιτικής πράξεως και να την θεωρή, έπί πλέον, έρμαίο της τυφλής τύχης;

★

ΑΘΗΝΕΙ, όμως, άκόμα να άνοηθώ ό κ. Καθηγητής (ή άπανερχόμεθα στην άρχική φάση της επιστολής του) πώς μόνο μερικές ΜΕΓΑΛΕΣ επαναστάσεις έχουν ώφελήσει. Άλλά, άν δεν κάνουμε λάθος, επανάσταση είναι τό σύνολο των τάσεων και των άγώνων, πού γίνονται στα πλαίσια της κοινωνίας, έναντίον του καθεστώτος όταν και έπειδή αυτό τό καθεστώς δεν άνταποκρίνεται, πιά, στις νέες κοινωνικές άνάγκες. 'Η επανάσταση, λοιπόν, είναι, πρώτα, κίνηση, δυναμική πορεία ίδεών. Έπειτα, έχει, άναγκαστικά, τόση έννοιολογική ευρύτητα, ώστε να δικαιώνονται άκόμη και μικρές, φαινομενικά, επαναστατικές έκδηλώσεις, πού, όμως, στις συνέπειές τους, είναι σημαντικές.

Και, έπί πλέον, δεν πραγματώνεται ή άντικειμενική της ύπόσταση, παρ'ά μόνο όταν συναγεται ή επανάσταση, πραγματική μεταβολή καθεστώτος.

Λαμβανομένου όπ' όψιν του τελευταίου αυτού γεγονότος, δεν άντιλαμβάνομαι, ελικρινά, γιατί ύποβάλλει ό κ. καθηγητής την τόσο περιεργή έρώτηση, στο τέλος της επιστολής του. Σε τί ένδιαφέρει, άρα γα, ή 21η Απριλίου τη συζήτησή μας; Έίχα πιστέψει ότι ό διάλογός μας δεν θά έκτραπη από την καθαρά έπιστημονική, θεωρητική σφαίρα. Κρίμα! πού δεν τό θέλησε ό παλιός μου καθηγητής.

★

ΚΑΙ, άς μή μου καταμαρτυρή την άνωθυμία. Παρ' όλον ότι δεν είμαι πιά τόσο νέος, έκπροσωπώ, νομίζω, ταπεινά, την διαμαρτυρομένη συνείδηση των νέων ανθρώπων. Έκείνων, πού πιστεύουν, πώς δεν θά άξιζε να ζή κανείς, τη ζωή, άν ό κόσμος ήταν καταδικασμένος, να μή άποτελή, ποτέ, στίβο εύγενών άγώνων, πεδίο γονιμοποιήσεως επαναστατικών ίδεών — πού μπορεί, θέβαια, να συνεπιφέρουν θυσίες, άλλα αποτελούν τό ασφαλές έγγυος, γιά την έπίδωξη του καλύτερου.

Μέ κατάλαβα, ό σεβαστός μου καθηγητής;

Τό άμελικο πνεύμα της προόδου, άπέναντα του συνθηκολογούντος κατεστημένου...

Ο ΠΡΟΟΔΥΤΙΚΟΣ ΝΕΟΣ

Ο κ. Κ. ΤΣΑΤΣΟΣ ΑΠΑΝΤΑ

Και ανταπαντά ο «προοδευτικός νέος» για την πολιτική πράξη

ΤΟΥ
ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ

ΗΛΙΑ
ΒΕΝΕΖΗ

Η ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΣΤΟ ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙ Κέντρο

πνευματικής
κινήσεως

ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙΟΝ, 28.

ΕΝΤΟΣ ενός έτους, από τότε πού άνοιξε στο Βουκουρέστι ή «Αμερικανική Βιβλιοθήκη», τό ίδρυμα αυτό έγινε τό κέντρο της πνευματικής ζωής της πρωτεύουσας της Ρουμανίας. Συγγραφείς, μουσουργοί, και γενικώς κάθε είδους διανοούμενοι, συρρέουν στις αίθουσες της βιβλιοθήκης αυτής, όπως τά καρδάνια συγκλίνουν πρós την όσση, στην άπεραντοσύνη της Σαχάρας.

Η «Αμερικανική Βιβλιοθήκη» του Βουκουρεστίου είναι τό μόνο ίδρυμα του είδους αυτού σ' όλη την τόν κομμουνιστικό κόσμο άν εξαίρεση κάνει η Γιουγκοσλαβία, όπου λειτουργεί μία παρόμοια βιβλιοθήκη από καπρό.

ΧΙΛΙΑΔΕΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΑΙ

Η ΙΔΡΥΣΙΣ του άμερικανικού αυτού πνευματικού ιδρύματος στη

ρομανική πρωτεύουσα άπεφαστή κατά την διάρκεια του ταξιδίου του προέδρου Νίξον στην Ρουμανία τόν Αύγουστο του 1969. Σήμερα, χωρίς να μεσολαδήση καμμία διαφήμιση, ή Βιβλιοθήκη άριθμεί 4.000 τακτικούς συνδρομητές. 'Η Βιβλιοθήκη περιλαμβάνει 7.000 βόλια, και λαμβάνει τακτικά 180 περιοδικά καθώς και τρείς καθημερινές έφημερίδες.

Έπίσης τό ίδρυμα διαθέτει αίθουσες έκθέσεων, σχολών άγγλικής γλώσσας, αίθουσας θεάτρου και συναυλιών. Πέντε φορές την έβδομάδα, οι συνδρομητές της Βιβλιοθήκης μπορούν να παρακολουθήσουν προβολήν ταινιών και να άκούσουν τους τελευταίους άμερικανικούς δίσκους μουσικής πόπ. Συνδρομητής της βιβλιοθήκης, άς έκδήλωσε ό διευθυντής της Ούλλισια Λασάλ, είναι κυρίως νέοι, μία ήμέρα την έβδομάδα, όμως.

τό πρόγραμμα των προβολών προσαρμόζεται πρós τις απαιτήσεις της παλαιότερας γενεάς με συναυλίες κλασικής μουσικής και έκθέσεις παλαιάς τέχνης.

Η «Αμερικανική Βιβλιοθήκη» του Βουκουρεστίου είναι έγκατεστημένη εις ένα παλαιόν άρχοντικό του 19ου αιώνας, εις την όδον Αλεξάνδρου, μίαν των κεντρικωτέρων της πόλεως. Τό έσωτερικόν της διακοσμείται με έργα άμερικανικής πρωτοποριακής τέχνης, πού βελίζει άλλα και προσελκύει τό ένδιαφέρον των Ρουμάνων. Τό μεγαλύτερον ποσοστόν των βιβλίων της άφορά τάς έπιστήμας και την τεχνολογία.

ΕΛΕΥΘΕΡΕΣ
ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ

Έκτός των βιβλίων, ή βιβλιοθήκη δανίζει εις τους συνδρομητές της ταινίες μικρού μήκους.

Έφέτος, μεταξύ των άλλων έκδηλώσεων πολιτιστικής φύσεως, ή διευθύνσις του ιδρύματος έχει άργανώσει φεστιβάλ άμερικανικής μουσικής τζάζ, έκθέσεις ζωγραφικής πρωτοποριακών ζωγράφων, κα θάς και θεατρικές παραστάσεις.

Πολλοί από τους συνδρομητές της Βιβλιοθήκης είναι φοιτηταί, οι όποιοι έχουν μεταβάλει τις αίθουσές της εις άντικατάστατο, όπου μπορούν να συζητήσουν έλεύθερα γιά τά προβλήματα της μοντέρνας τέχνης και του πολιτισμού, εις περιβάλλον πού άνταποκρίνεται πρós τις ίδεές τους.

Ἡ ἐπέμβασις τοῦ στρατοῦ, πού ἄλλαξε τήν ἱστορία τῆς Ἑλλάδος

21 ΑΠΡΙΛΙΟΥ, ΩΡΑ 2

ΕΝΑΣ ΔΟΚΙΜΟΣ ΙΠΠΕΥΣ

Ὁ κ. Στ. Ποτακός προ-
έρχεται ἀπὸ τὸ ὄπλον τοῦ
ἱππικοῦ τὸ ὁποῖο παρεχό-
ρησε, ἀρνούμενος, ὡς γνω-
στόν, τὴν θέσιν του εἰς τὰ
τεθωρακισμένα ὄπλα. Ἡ-
το δὲ ἕξοχος ἱππεύς. Κα-
τωτέρω, μὲ παλαιὰ φωτο-
γραφία του, εἰς ἱππικὸν
ἀνδρῶνα, εἰς τοὺς ὁποίους
πάντοτε ἠρώσκει τὴν 21
Ἀπριλίου, ἐπρόκειτο νὰ κι-
νῆται μετὰ τὴν ἰσὺν ἱκανότητα
καὶ τὰ τάνκς...

Ἀνύποπτοι οἱ Ἀθηνοὶ - Ἡ κυβέρνησις οὐδὲν γνω-
ρίζει - Ἐνα αἰφνιδιαστικὸν διάταγμα ἰσχυροτά-
των ἐξουσιῶν - Αἱ κατηγορίαι κατὰ τοῦ κ. Π. Πα-
παληγούρα ὅτι προπαροσκεύαζε πραξικόπημα

7ον

ΤΟ ΑΠΟΓΕΥΜΑ καὶ τὸ δράδυ τῆς 20 Ἀπριλίου 1967 ἦτο
θερμὸν καὶ ἡρεμὸν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὑπῆρχε θέβαια μία διά-
χυτος φήμη ὅτι ἐπικεῖται ἐπέμβασις τοῦ Στρατοῦ. Τὸ γενικὸν
ἄλλως τε ἐρώτημα ἦτο: Θὰ γίνουν αὐτὲς οἱ ἐκλογές;

Ἀλλ' ἐνῶ πλείστοι ἐθεώρουν ὡς λίαν πιθανὴν τὴν ἐπέμβασιν, τὴν ἀνέμε-
νον νὰ προέλθῃ ἐκ τῶν ἄνω: Ἀπὸ τὸν Βασιλέα μετὰ τὴν ἀνωτάτην στρατιωτι-
κὴν διοίκησιν. Ἡ ἀπὸ μόνῃν αὐτὴν τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν. Καὶ τὴν ἐτοπο-
θετοῦν εἰς χρόνον μεταγενέστερον: Ἡ δὲ κο-
ρυφωτὴ ἢ προεκλογικὴ κίνησις καὶ ἡ θύελλα
τῆς Κεντροαριστερᾶς ξεσπάσῃ ἐπικίνδυνα ἢ —
ἀν αἱ ἐκλογαὶ ἐπραγματοποιούντο — εἰς περι-
πτώσιν νίκης τῶν Παπανδρέου, δὲν θὰ ἤρχι-
ζαν οἱ αἰφνιδιασμοὶ τοῦ Ἀνδρέα, τῶν ὁπαδῶν
του καὶ τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς.

Δι' ἐκείνην τὴν νύκτα, θὰ ἐστοιχημάτιζαν οἱ
πάντες ὅτι τίποτα δὲν θὰ συνέβαινε. Οὐδεὶς
ἄλλωστε ἐγνώριζε τὸ σχέδιον τῆς Ὁμάδος Πα-
παδοπούλου νὰ ἀναλάβῃ δράσιν τὴν 21ην Ἀ-
πριλίου καὶ τὴν ἀπόφασιν τῆς Ὁμάδος ἀντι-
στρατηγῶν νὰ θεωρήσουν «τελευταῖον ὄριον
εἰς τὴν ἀναμονὴν καὶ ὑπομονὴν τοῦ Στρατοῦ»
τὴν μεθεπομένην 22 Ἀπριλίου.

Εἰς τὴν ἡρεμὴν λοιπὸν αὐ-
τὴν 20ὴν Ἀπριλίου τὰ πάντα
ἐφαίνοντο ὑποτονικά. Ἐκεῖνο
τὸ δράδυ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀνδρέας
Παπανδρέου ἐνεφανίζετο γα-
λήνιος, ἐν ἀναμονῇ προφανῶς
τῆς ἐξορμήσεως εἰς τὴν Θεσ-
σαλονίκην μετὰ 40 ὥρας. Εἰς
τὸ «Χίλτον» ἐγίνετο συνεστίασις
τῶν «Δημοκρατικῶν Ὁργανώ-
σεων» πρὸς τιμὴν του. Καὶ κα-
τὰ τὸν λόγον πού ἐβγαλε, ὑ-
πῆρξεν ἄρκετὰ μετριότης.
Μίαν ὁρεῖαν φράσιν μόνον ἐ-
ξετίναξε:

— Τὴν νύκτα τῶν ἐκλο-
γῶν, μετὰ τὰ πρῶτα ἀποτε-
λέσματα τῶν καλπῶν, θὰ
τηλεφωνήσουμε τὰ νέα εἰς

«Βγῆτε στὸ παρόδιον, δῆτε τὰ ὄρματα. Ἡ ἐπανάστασις ἐγίνε!»

τὸν Βασιλέα ἀπὸ τὸ Σύν-
ταγμα...

Ὁμιλῶν περὶ Συντάγματος,
ὁπεννοεῖ τὰ ὅσα διωχέτευν ἐμ-
μέσως ἀπὸ ἡμερῶν διὰ νὰ ἐ-
ξάψῃ τὸ μένος τῶν ὁπαδῶν
του: Ὅτι μόλις διεπιστῶντο
ἡ νίκη τῆς Ἑνώσεως Κέντρου,
θὰ συνέρρεαν οἱ νικηταὶ κατὰ
μάζας εἰς τὴν Πλατεῖαν τοῦ
Συντάγματος καὶ ἐκεῖ, θὰ ἐ-
σχηματίζετο ἡ ἐνῆα κυβέρνησις

τοῦ λαοῦ χωρίς κανὲν νὰ εἰδο-
ποιηθῇ, ἔστω καὶ τηλεφωνικῶς
ὁ Βασιλεὺς. Ἡ κυβέρνησις
αὐτὴ θέβαια, αὐτομάτως θὰ
κατελάμβανε πᾶσαν ἐξουσίαν
καὶ θὰ ἀνέτρεπε καθεστῶς καὶ
κατεστημένον.

Πάντως, κατὰ τὰ μεσάνυχτα
ἀπεχώρησεν ἀπὸ τὸ «Χίλτον».
Ποῦ θὰ κατεκλίνετο; Τὰς τε-
λευταίας ἡμέρας, λόγω τῶν
φημῶν πὺρ ἐκυκλοφόρειν διὰ
τὴν στρατιωτικὴν ἐπέμβασιν, ἐ-

μενε κάθε νύκτα εἰς διαφορα-
πικὸ σπῆτι, εἰς τὸ ὁποῖον με-
τέβαινε μετὰ ἄκραν συνωμοτικὴν
ἐκείνην. Εἶχε δὲ ὁλόκληρον δι-
κτύον καταφυγίων.

Καθὼς ἐδραίνετο ἀπὸ τὸ ξε-
νοδοχεῖον, ἕνας τῆς συνοδείας
του τοῦ ἐπιθύρσει:

— Γιὰ ποῦ ἔχεις κανο-
νίσαι σήμερα, Ἀνδρέα;
— Σήμερα θὰ κοιμηθῶ
σπῆτι μου, τοῦ ἀπάντησε.

Νοστήλησεν τὴν οἰκογέ-
νειά μου. Ἀλλωστε δὲν πι-
στεύω αὐτὴ τὴν νύκτα νὰ
γίνῃ τὸ παραμικρό. Θὰ ἔ-
χουμε ἀπόλυτη ἡσυχία.

Ὁ Βασιλεὺς

ΟΛΙΓΑΣ ὥρας πρὶν ὁ Ἀν-
δρέας Παπανδρέου στὸ «Χίλ-
τον» παραστήσῃ τὴν συνεστία-
σιν τῶν «Δημοκρατικῶν Συλλό-
γων», στὸ ρετιρὲ τοῦ ξενοδο-
χείου, εἶχαν γευματίσει ὑπὸ
αὐστηρὸν «ἐγκόγκνιτο» ὁ Βα-
σιλεὺς Κωνσταντῖνος καὶ ἡ Βα-
σιλισσα Ἀννα-Μαρία. Ἐφυ-
γὰν ΒΑΡΥΣ 14ην ΣΕΛΙΔΑ

★ ΡΙΒΟΛΙ
★ ΠΡΟΪΑ
★ ΒΕΑΚΗ
★ ΑΡΖΕΝΤΙΝΑ
★ ΚΟΡΟΝΕΤ
★ ΖΕΣΟΥΑ
★ ΣΠΕΝΤΖΟΣ ΦΙΑΜ

" Η ΒΡΑΔΥΝΗ "

26 Φεβρ. 1973

[28]

Πρός τήν «ΒΡΑΔΥΝΗ»

ΗΘΙΚΗ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΙΣ

26/2/73

Ο πρόην Προθυπουργός κ. Παναγιώτης Κανελλόπουλος και οί πρόην υπουργοί κ.κ. Γεώργιος Μαύρος, Ιωάννης Ζίγδης, Ανδρέας Κοκκέβης, Κωνσταντίνος Παπακωνσταντίνου, Παναγής Παπαληγούρας, Δημήτριος Παπα-

σπύρου, Γεώργιος Ράλλης και Κωνσταντίνος Τσάτσος, απηύθυναν προς τόν Διευθυντήν τής «ΒΡΑΔΥΝΗΣ» κ. Γεώργιον 'Αθανασιάδην, τήν ακόλουθον ἐνυπόγραφον ἐπιστολήν :

«Φίλε Κύριε 'Αθανασιάδη,

'Ανταποκρινόμενοι εἰς τὸ ἔκδηλον αἶσθημα τοῦ Λαοῦ, Σᾶς συγχαίρομεν διὰ τὸ ἀνεπίληπτον ἀγωνιστικὸν ἦθος καὶ τὴν εὐθύτητα μετὰ τῆς ὁποίας ἡ «ΒΡΑΔΥΝΗ» ἐχειρίσθη κάθε θέμα ἀπτόμενον τῆς ἐθνικῆς εὐαισθησίας, ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῶν ἐκτάκτων ἐξουσιῶν.

Δηλοῦμεν ὅτι θὰ εἶναι ἀμέριστος ἡ συμπαράστασίς μας εἰς τὰς πιέσεις, τὰς ὁποίας ἀντιμετωπίζετε, ἰδίως κατὰ τὰς ἡμέρας αὐτάς. Δὲν ἀποτελοῦν αὗται μόνον νέον πλήγμα κατὰ τῆς πλέον ὑποτυπώδους ἐννοίας τῆς ἐλευθεροτυπίας, ἀλλὰ εὐρίσκονται ἀκόμη καὶ εἰς κατάφωρον ἀντίθεσιν πρὸς τὰς συνταγματικὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας ἐπικαλοῦνται οἱ κρατοῦντες.

"Ὅταν οἱ δύο ἀντιπρόεδροι Σᾶς ἐκάλεσαν διὰ νὰ κάμψουν τὴν ἀρθρογραφίαν τῆς ἐφημερίδος καὶ νὰ καταπνίξουν τὴν εἰδησεογραφίαν τῆς ἐπὶ τῶν διαστάσεων, τὰς ὁποίας προσέλαβεν ἓνα ἐθνικὸν θέμα, ὅπως τὸ φοιτητικόν, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἀπηντήσατε δι' ἑνὸς ἀρθροῦ τιμῶντος τὴν ἀκαδημαϊκὴν τήβεννον, ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ὁποίου δὲν ἦτο νοητὴ κλῆσις εἰς τὴν Εἰσαγγελίαν καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα χθὲς ἔφοδος ὑπὸ ἀστυνομικὴν συνοδείαν εἰκοσιν ἐφοριακῶν «ἐλεγκτῶν», διεξεληθόντων καὶ τὴν προσωπικὴν Σας ἀκόμη ἀλληλογραφίαν εἰς τὰ γραφεῖα τῆς «ΒΡΑΔΥΝΗΣ», ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ οἰκογενειακόν Σας ἄσυλον, δίδουν μίαν εἰκόνα τῶν πιέσεων πρὸς φήμωσιν τῆς κριτικῆς, τὴν ὁποίαν ἠσκήσατε εὐθαρσῶς καὶ ἐντίμως, ἐντὸς

τῶν ἀσφυκτικῶν περιθωρίων τοῦ νέου νόμου περὶ Τύπου καὶ τῆς νομοθεσίας περὶ καταστάσεως πολιρκίας.

Οἰαδήποτε νέα δοκιμασία Σας, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν γνησίων καὶ ὑγιῶν παραδόσεων τῆς δημοσιογραφίας, θὰ μᾶς εὖρη ἐνθέρμους παραστάτας.

Μετὰ πάσης τιμῆς

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΑΥΡΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΖΙΓΔΗΣ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΟΚΚΕΒΗΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ, ΠΑΝΑΓΗΣ ΠΑΠΑΛΗΓΟΥΡΑΣ, ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΑΠΑΣΠΥΡΟΥ, ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΡΑΛΛΗΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΑΤΣΟΣ».

ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΗΡΥΞ

29 Μαΐου 1974

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ:
ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΙΔΕΕΣ

Η ΙΔΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ Κ. ΤΣΑΤΣΟΥ

Του συνεργάτου μας κ. Δ. Ζ. Ανδριοπούλου
Καθηγητού του Πανεπιστημίου του Μιζούρι
*Εταίρου του Κέντρου Νεο-Ελληνικών Μελετών

Ο Κ. Τσάτσος είναι γνωστός στον Έλληνισμό ως Πανεπιστημιακός δάσκαλος, κριτικός της λογοτεχνίας και πολιτικός.

στην Ελλάδα και στο εξωτερικό

Στο Πανεπιστήμιο Αθηνών έδιδε Φιλοσοφία του Δικαίου, στη φοιτητική γενιά του 30. Οί χιλιάδες μαθητές του διασκόρπισμένοι

ένθυμούνται ακόμη ζωηρά τον νέο τουτο Καθηγητή για τον άκρατο, αγνό ιδεαλισμό και την ανιδεοτελή αφοσίωσή του σε βασικές ανθρωπιστικές αρχές. Οί απόψεις του θεμελιωμένες σε βάσεις του αρχαίου ελληνικού ανθρωπισμού και του γερμανικού ιδεαλισμού, παρότι είχαν κάποτε κάτι το υπερβολικά ύψιλό, κατάρθωναν να εμπνέουν και να προβληματίζουν τους νέους. Ο φοιτητόκοσμος στο πρόσωπό του δεν έβλεπε τον «κουμπωμένο» ξηρό ακαδημαϊκό δάσκαλο, αλλά

τον απλό, προσιτό άνθρωπο που πνευματικά πάσχιζε να ερμηνεύσει κλασσικά φιλοσοφικά κείμενα, να θέσει ερωτηματικά και να ένθαρρύνει την προσωπική έρευνα. Άλλα ενώ ήταν απλός στην συμπεριφορά του, απ' το άλλο μέρος ήταν απαιτητικός στην ακαδημαϊκή εργασία. Δεν φαίνεται να έδιδε πάντοτε στους φοιτητές αυτό που ήθελαν /ν' ακούσουν και θα εύχαριστούσε. Ήθελε να τους ώθήσει να προβληματισθούν και να υποβληθούν σε σοβαρή προσπάθεια. Ίδου τί γράφει για ώρισμένους όμιλητάς π.χ. που δίδουν διαλέξεις: «από φόβο να μη χάσουν το ακροατήριό τους, παρατούν κάθε σοβαρή προσπάθεια και αντί για ουσία, συσσωρεύουν 'ονόματα, πληροφορίες, ανέκδοτα και κάποτε φθινή θυμοσοφία που κοιμίζει εύχάριστα τη συνείδηση, αντί να την μαστιγώνει και να την υποβάλλει σε σοβαρές προσπάθειες... Παρατηρήσεις, εμπειρικές πληροφορίες, γεγονότα, ήμερομηνίες, με-

ταδίδονται εύκολα σε όλους». Έβλεπε, λοιπόν, το μέρος αυτό της αγωγής — στο Πανεπιστήμιο ή σε μία δημόσια αίθουσα διαλέξεων — ως άθλημα πνευματικό περισσότερο παρά ως εμπλουτισμό της μνήμης. Η γλώσσα που χρησιμοποιούσε στη δασκαλία και τα συγγράματά του ήταν ή δημοτική. Στον πρόλογο του πρώτου τεύχους (1938) των Πανεπιστημιακών παραδόσεων που μετέπειτα ένιαία δημοσιεύθηκαν απ' το βιβλιοπωλείο «Εστία» με τον τίτλο «Η Κοινωνική Φιλοσοφία των Αρχαίων Ελλήνων» (Β' έκδοση) ο δάσκαλος έγραψε: «Οί παραδόσεις αυτές είναι γραμμένες στη δημοτική. Στην ίδια γλώσσα διδάχτηκαν. Θαρρώ, πώς είμαι αυτή τη στιγμή ο μόνος που διδάσκει στο Πανεπιστήμιό μας στη δημοτική. Πολλοί συνάδελφοί μου θα παραξενευθούν γι' αυτό Έγώ είμαι υπερήφανος γι' αυτή μου τη μικρή

(Συνέχεια εις την 5ην σελίδα)

Η ΙΔΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ Κ. ΤΣΑΤΣΟΥ

(Συνέχεια 'έκ της 1ης Σελίδας)

συμβολή στον αγώνα του δημοτικισμού».

Δεν εδίστασε, λοιπόν, να χρησιμοποίησε τη δημοτική παρά τις μεμφιμορίες και αντιδράσεις ώρισμένων. Και μάλιστα να ερμηνεύσει με επιτυχία θέματα και έννοιες (Νόμος, Δικαιοσύνη, Έλευθερία, Καθήκον, Τέχνη κλπ) που είναι πολύ θεωρητικές και απαιτούν λεπτοές έννοιολογικές διακρίσεις και σχολαστική ακρίβεια. Έννομισε — όπως κι' οι σπουδαιότεροι εκπρόσωποι της σύγχρονης φιλοσοφικής σκέψης — ότι μόνο με τη γλώσσα αυτή θα επικοινωνήσι τις ιδέες του στη φοιτητική νεολαία.

Όπωςδήποτε, το πέρασμά του απ' το Πανεπιστήμιο Αθηνών παραμένει αξιοσημείωτο γεγονός. Το δε παιδαγωγικό του ήθος έχει υπογραμμισθή ακόμη κι' απ' αυτούς που είχαν διαφορετικές παιδαγωγικές, φιλοσοφικές και γλωσσικές αντιλήψεις.

Ως θεωρητικός και κριτικός της Λογοτεχνίας ο Κ. Τσάτσος έχει κάμει σημαντική προσφορά. Γενικότερα, θα ελέγαμε ότι υπήρξε ένας απ' τους πνευματικούς πρωταγωνιστές στον τόπο μας κατά τις τέσσερις τελευταίες δεκαετηρίδες. Όπως είναι γνωστό, τα ενδιαφέροντά του για τη λογοτεχνία τον ώθουν να ασχοληθή με το έργο του Έθνικού μας ποιητή Κ. Παλαμά. Ήδη το βιβλίο του — «Παλαμάς, Ί. Κολλάρος και Σία, 1966 — έχει εξαντληθή και αναμένει την Δ' έκδοσή του. Ή εμφυτη λογοτεχνική διάθεση, ή συχνή προσωπική έπαφή με τον Παλαμά και το όξυτατο φιλοσοφικό του ωστέρι μάς δώσαν ένα απ' τα καλύτερα φιλοσοφικά — κριτικά κείμενα επάνω στο Παλαμικό έργο.

Άλλο αξιοσημείωτο γεγονός της πνευματικής του πορείας είναι ή συμμετοχή του στον περίφημο διάλογο επάνω στην ποίηση που είχε με τον μετέπειτα τιμηθέντα με το βραβείο Νόμπελ έθνικού μας ποιητή Γ. Σεφέρη. Ο ιστορικός αυτός διάλογος — μέσω των περιοδικών «Τα Νέα Γράμματα» και «Προπύλαια — υπήρξε αϊτία να δημιουργηθούν «παρατάξεις», όχι μόνον ανάμεσα στους πνευματικούς ανθρώπους, αλλά και σε πολλούς άλλους που τα ενδιαφέροντά τους ήταν περισσότερο πρακτικά. Η συζήτηση έλαβε έκταση και μέσω άλλων περιοδικών και έφημερίδων. Φωτισμένοι καθηγητές που είχαν ενδιαφέροντα πέραν των στερεότυπων διδακτικών σχημάτων — «Δαρείου και Παρείσσιδος γίνονται παίδες δύο...» ή «Ή γλυκυτάτη άνοιξις...» κλπ. — διαλογίζονται αν θα έπρεπε ή όχι ν' αναπροσαρμόσουν ως ένα σημείο τους τρόπους διδασκαλίας των δηλαδή ποιός θα έπρεπε να είναι ο σκοπός της διδασκαλίας ένός ποιήματος και πώς θα έπρεπε να επιτευχθή. Ο Τσάτσος με την έμφασή του στη «νοηματική άλληλοχία» (Λογική) ή ο Σεφέρης με την έμφασή του στη συναισθηματική γλώσσα; Προβληματισμός και άναζήτηση, λοιπόν, κάτι που ένθουσίασε όχι μόνο τους νέους φιλόλογους αλλά και κάθε έρευνητικό άνθρωπο. Η διαλεκτική αυτή αντίθεση των Σεφερικών και Τσατσικών απόψεων υπέστη με τον καιρό διύλιση και είχε επιπτώσεις, όπως γνωρίζουμε, στη σύγχρονη έλληνική ποίηση — όχι μόνο στο πώς γράφεται ή ποίηση, αλλά και στο πώς διαδάζεται. Τα αποτελέσματα έγιναν έκφανή αργότερα. Οι τότε ύμπετεϊς και νοσηκυρατικές απόψεις του Τσάτσου έγιναν αργότερα ολιγώτερο ύμπετεϊς και για πολλούς σήμερα αρκετά άπλες μερικές μάλιστα άπελπιστικά κοινότητες. Οι «στριφνές» τότε απόψεις του Σεφέρη έγιναν ολιγώτερο «στριφνές» και τα «άκαταλαδίστικα» ποιήματά του αρκετά προσιτά: μάλιστα κάμποσα έγιναν σήμερα τόσο λαϊκά και άρεστά δσον κή άθισμένη άμυγδαλιά του Δροσίνη.

Μολονότι, οι άπόψεις του Σεφέρη επικράτησαν ή συμβολή του Τσάτσου σ' αυτή τη συζήτηση — σταθμό της νεοελληνικής λογοτεχνίας υπήρξε έποικοδομητική από κάθε άποψη. Πρώτον, γιατί προφύλαξε τον άλλο συζητητή, τον Σεφέρη, απ' το να περιπέσει σε ακρότητες και, δεύτερον, γιατί έπετεύχθη φιλοσοφικό ξεκαθάρισμα έννοιών βασικών για την αισθητική θεωρία.

Η συμμετοχή του στην πολιτική ζωή είναι πάθος για τον Κ. Τσάτσος. Όπως και στην άκαδημαϊκή του ζωή κι' εδώ είναι, ως

ένας αρκετό βαθμό, ένας ιδεαλιστής. Δεν ήταν μόνον ο Πλάτωνας και άλλοι θεωρητικοί της άρχαιας πολιτικής φιλοσοφίας που άσκησαν επίδραση στον Κ. Τσάτσο. Φαίνεται, ότι ή προσωπική γνωριμία του με πολιτικούς και οικονομολόγους όπως ο Παπαναστάσης, ο Δεμερτζής, ο Διομήδης, ο Μάξιμος, ο Βαρβαρέσος και μετέπειτα ο Κανελλόπουλος κ.ά. επέδρασαν στον ένθουσιώδη νέο πολιτικό και τον έκαμαν να προβληματισθή επί σοβαρών Έθνικών θεμάτων. Ο πεθερός του Σεφεριάδης, Άκαδημαϊκός, καθηγητής του Διεθνούς Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (και αργότερα στη Σορβώνη) και ο γυναικάδελφός του Γ. Σεφέρης άφησαν, επίσης, επάνω του τις φιλελεύθερες επιδράσεις των.

Στην πρώτη περίοδο της πολιτικής του ζωής ο Ε. Βενιζέλος ήταν γι' αυτόν ή ένσάρκωση των πολιτικών αρχών και έθνικών όραματισμών του. Ο θάνατος δε του Κρητικού πολιτικού άφησε μίαν άλγεινή έμπειρία στον Τσάτσο. Μαζί με τον Σεφέρη ακολουθούν το νεκρό στο Άκρωτήρι της Κρήτης. Και τότε ο ποιητής σημειώνει στο ήμερολόγιό του:

«Διακρίνω πάνω στον «Κοινοτριώτη» τα φύλλα των στεφάνων. Έκεί, μέσα στο άτσάλι ο νεκρός γέροντας σά θαλασσινό εύρημα άπλώνει κύκλους μυθολογίας: Αιγέας, Θηρέας, μαύρα πανιά, οι Κρητικοί τα έχουν όλα μαύρα. Τα μαύρα μουράγια και τα μαύρα ύφάσματα στον άέρα...».

(27 Μάρτη 1936)

Και αργότερα, καθώς φαίνεται, ο Τσάτσος συνέχιζε να μένει άπόλυτα πιστός ή τουλάχιστο αρκετά πιστός στις αρχές του. Ο Καθηγητής αυτός της Φιλοσοφίας του Δικαίου, δεν έδίδασκε μόνον τι είναι δικαιοσύνη και δεν άνέλυε φιλοσοφικά και ιστορικά άλλες συγγενείς έννοιες, αλλά και τις έφήρμοζε προσφέροντας τον έαυτό του ως παράδειγμα. Έτσι, ή διαφωνία του με τον Μεταξά και ή τολημική έπιστολή του προς τον υπό έξορία Π. Κανελλόπουλο είχε ως άποτέλεσμα την δική του έξορία στη Σκύρο κι' ύστερα στις Σπέτσες. Το χρονικό μάς λέγει πώς όταν ο HENRY MILLER, ο γνωστός φιλέλληνας Άμερικανός λογοτέχνης, τον έπεσκέφθη στις Σπέτσες (έμενε στο σπίτι της Μπουμπουλίνας) ο άδιόρθωτος Καθηγητής έδιάβαζε Άριστοτέλη, Πλάτωνα και διατριβές περί δικαιοσύνης. Δεν είναι έπιθυμία μας να κρίνουμε σ' αυτό το χώρο την όρθότητα των πολιτικών θεωριών και πράξεων του Κ. Τσάτσου. Σημειώνουμε σύντομα μόνον μερικά περιστατικά για να δείξουμε μίαν άλλη άποψη της προσωπικότητάς του. Όστόσο, είμαστε βέβαιοι ότι σε μιά γενική άποτίμηση της προσωπικότητάς του κανένας δεν θα άμφισβητήσει ένα πράγμα: ήθος. Ήθος άκαδημαϊκό, πνευματικό και πολιτικό.

Η συνέχεια: ΑΥΡΙΟΝ

ΚΟΜΙΚΟΣ ΚΗΡΥΞ

30 Μαΐου 1974

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ:
ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΙΔΕΕΣ

B'

Η ΙΔΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ Κ. ΤΣΑΤΣΟΥ

Τοῦ συνεργάτου μας κ. Δ. Ζ. Ἀνδριοπούλου

Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μιζοῦρι
Ἑταίρου τοῦ Κέντρου Νεο-Ἑλληνικῶν Μελετῶν

Β' (τελευταῖον)

Μιλώντας γιὰ τὴν ἔννοια καὶ τὴ λειτουργία τῆς Τέχνης θὰ ἦταν ἐπιβοηθητικὸ νὰ ξεχωρίσωμε τρία πράγματα: τὸ δημιουργὸ τῆς Τέχνης, τὸ ἔργο Τέχνης καὶ τὸ κοινὸ ποὺ ἐνδιαφέρεται καὶ ἀπολαμβάνει τὴν Τέχνη. Ὁ διαχωρισμὸς αὐτὸς εἶναι κατὰ συνθήκην, δὲν εἶναι φυσικὸς. Τὰ τρία τοῦτα στοιχεῖα εἶναι ἀλληλένδετα καὶ κανένα ἀπ' αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ βοηθῇ χωρὶς ἀναφορὰ τοῦλάχιστο στὸ ἓνα ἀπ' τὰ ἄλλα. Δὲν μπορεῖ νὰ βοηθῇ π.χ. δημιουργὸς Τέχνης χωρὶς καλλιτεχνικὸ ἔργο· οὔτε ἀκροατήριον χωρὶς μουσικὸ ἔργο ἢ

θεατρικὸ κοινὸ χωρὶς θεατρικὴ παράσταση· οὔτε ἔργο Τέχνης χωρὶς δημιουργὸ (ἔστω κι' ἂν κάποτε δὲν μᾶς εἴηαι γνωστός) ἢ καλλιτεχνικὸ κοινὸ. Ὡστόσο, ὁ κάθε θεωρητικὸς γιὰ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὰ αἰσθητικὰ φαινόμενα στὴν Τέχνη καὶ στὸ φυσικὸ περιβάλλον συχνὰ δίδει ἐμφαση σ' ἓνα ἢ δυὸ ἀπ' τὰ τρία μνημονευθέντα στοιχεῖα· δὲν ἀποκλείεται ὅμως σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις νὰ δίδει ἐμφαση καὶ στὰ τρία στοιχεῖα.

Μὲ βάση τὸν παραπάνω διαχωρισμὸν ὡς δοῦμε, λοιπόν, τώρα ποτέ εἶναι οἱ ἀπόψεις τοῦ Κ. Τσάτσο (Συνέχεια εἰς τὴν 5ην σελίδα)

5/30/74

Η ΙΔΕΑΛΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ Κ. ΤΣΑΤΣΟΥ

(Συνέχεια εκ της 1ης σελίδος)

του σχετικά με το πρώτο στοιχείο δηλαδή το δημιουργό της Τέχνης το οποίο και αποτελεί τη βάση της θεωρίας του. Στο έρωτημα «πώς δημιουργεί ο καλλιτέχνης» ή απάντησή του είναι ότι τούτο επιτυγχάνεται απ' τον παιγνιώδη συνδυασμό δυο λειτουργιών: της φαντασίας και του λογικού. Η φαντασία προσφέρει το περιεχόμενο ενώ το λογικό ή λόγος επιβάλλει την τάξη επάνω στο περιεχόμενο. Το περιεχόμενο, που στη θεωρία αυτή μπορεί να ονομασθεί εσωτερικά, αποτελείται από το ψυχικό υλικό του καλλιτέχνη: συναισθήματα όπως φόβος, θαυμασμός, χαρά, λύπη, αγάπη, οίκτος κ.λ.π. καθώς και ιδέες που δεν έχουν ακόμη καλά ξεκαθαρισθεί και συστηματοποιηθεί. Μ' άλλα λόγια, το περιεχόμενο αναφέρεται σε συναισθηματικά και γνωστικά ψυχικά στοιχεία, όπως θα λέγαμε με την ορολογία της παλαιάς Ψυχολογίας. Ο Τσάτσος δεν μάς λέγει, ωστόσο, και τόσο καθαρά για την καταγωγή και γένεση των ψυχικών αυτών στοιχείων. Ποιά είναι η αρχική πηγή των;

Ένας έμπειροκράτης, που φιλοσοφικά υποστηρίζει πώς το ψυχικό περιεχόμενο πηγάζει απ' τον εξωτερικό κόσμο, θα μάς πη ότι η φαντασία μόνον συνδυάζει κατά πολλούς τρόπους τα ήδη δοθέντα στοιχεία ή ίδια δεν «γεννά», απλώς συνδυάζει και προσφέρει. Ο γνωστός Αμερικανός ψυχολόγος και φιλόσοφος SKINNER θα έλεγε ότι η πηγή είναι το περιβάλλον κι' ότι ο καλλιτέχνης κι' ο έφευρέτης δεν «γεννούν». Άλλοι όμως έχουν διαφορετική φιλοσοφική θέση: υποστηρίζουν ότι έχουμε έμφυτες έννοιες και ότι η δύναμη της φαντασίας μπορεί να σχηματίσει με αυτές τις έννοιες διαφόρους συνδυασμούς, παράξενους και άγνωστους ως τώρα ή ότι η ίδια η δύναμη της φαντασίας «γεννά» απ' το μηδέν (EX NIHILLO) χωρίς να χρησιμοποιή τις έμφυτες έννοιες (που είναι κυρίως γνωστικά στοιχεία).

Ο Κ. Τσάτσος, παρότι είναι ιδεαλιστής, γενικά δεν φαίνεται να παίρνει αδιάλλακτη θέση. Κατά συμπέρασμα από διάφορα σημεία των συζητήσεών του θα έλεγα πώς υποστηρίζει, όπως ο KANT, ότι το περιεχόμενο αρχίζει απ' την έμπειρία που πηγάζει απ' τον φυσικό κόσμο. Απ' το άλλο μέρος υποστηρίζει ότι η λειτουργία του λόγου ή λογικού δεν ικανοποιείται απ' ότι προσφέρει η φαντασία. Πειθαρχεί το ψυχικό υλικό που άλλοτε είναι τελείως άμορφο ή σχετικά άμορφο. Το όμορφο, χωρίς σχήμα άνοργάνωτο ψυχικό υλικό είναι άχρηστο κι' αν εκφρασθεί εξωτερικά, δηλ. με χρώματα, γραμμές, ήχους κ.λ.π. θα είναι α-λογο και ά-νόητο.

Η αναλογία του ηπλού και του καλουπιού μπορεί να μάς βοηθήσει να αντιληφθούμε τι θέλει να μάς πη ο Καντιανός εδώ Τσάτσος. Ο ηπλός πριν γίνει βάζο ή ποτήρι είναι σχεδόν άμορφος ή έχει κάποιο σχήμα σχετικό με το χώρο που καταλαμβάνει. Ο ηπλός είναι σαν το υλικό που προσφέρεται απ' τη φαντασία: τα «καλούπια» είναι οι κατηγορίες της λογικής σκέψης. Τα «καλούπια» δίδουν μορφή, σχή-

μα στον ηπλό και έτσι παράγεται κάτι που είναι νοητό. Τα «καλούπια»—κατηγορίες καθ' έαυτά δεν προέρχονται απ' την έμπειρία του έξω κόσμου. Είναι έμφυτα. Και χρειάζονται για την συστηματοποίηση του υλικού που προσφέρει η φαντασία. Αυτό, λοιπόν, που ονομάζεται εδώ «παιγνιώδης συνδυασμός» είναι η πειθαρχηση ή μορφοποίηση του ψυχικού αυτού υλικού κατά άβιαστο τρόπο. Μια εσωτερική κάθαρση του υλικού λαμβάνει χώρα: απορρίπτεται το έντελώς άγνωστο, το υπερβολικό, το άσχετο. Αυτό που διυλίζεται πλέον καταλαμβάνει επίκεντρη θέση στη συνείδηση του καλλιτέχνη.

Ο Κ. Τσάτσος χρησιμοποιεί τον όρο «νοηματική αλληλουχία» για να υπογραμμίσει τη λογική ύψη του υλικού που είναι αποτέλεσμα της εσωτερικής κατεργασίας. Η νοηματική αλληλουχία είναι όπως ο σκελετός ενός κτιρίου που καθορίζει την διάταξη των τούβλων ή των άλλων οικοδομικών υλικών. Έτσι, δεν μάς εκπλήσσει καθόλου που στις αναλύσεις του χρησιμοποιεί σχεδόν συνώνυμα με τον όρο αρχιτεκτονική και με τον όρο νοηματική αλληλουχία για όλες τις Τέχνες. Η αρχιτεκτονική είναι παρούσα στο βάθος κάθε Τέχνης, πλαστικής, μουσικής, ποιητικής, τονίζει σε μια απ' τις εργασίες του· αποτελεί το θεμέλιο επάνω στο οποίο θεμελιώνονται τα άλλα στοιχεία, οπτικά, ακουστικά κλπ.

Κατά τον Κ. Τσάτσος, όταν ο καλλιτέχνης δημιουργεί σημαίνει ότι αγωνίζεται να ισορροπήσει ά-πόλυτα ή σχετικά τις δυο αντίρροπες δυνάμεις της διανοίας και φαντασίας. Όταν κατορθώσει να φθάσει στην απόλυτη ισορροπία μεταξύ των δύο έγγίζει την τελειότητα· τούτο θάνα μια σπάνια εύτυχης συγκυρία. Όπου όμως το υλικό της φαντασίας κυριαρχεί επί της νοηματικής αλληλουχίας, αλλά δεν την εκμηδενίζει τελείως, τότε έχουμε έργα Τέχνης ρομαντικού τύπου· όπου η έμφαση είναι στη νοηματική αλληλουχία, αλλά και τα υλικά της φαντασίας είναι έμφανη έχουμε έργα Τέχνης κλασσικού τύπου. Και στο ένα και στο άλλο υπάρχει ώριμο μέτρο. Αν π.χ. τα στοιχεία της φαντασίας υπερβούν το μέτρο, τότε έχουμε το α-λογο, το «ακαταλαβίστικο» στην Τέχνη. Αν τα λογικά σχήματα είναι τόσο ζωνρά και εκμηδενίζουν το υλικό της φαντασίας τότε πλέον έχουμε γυμνάσματα συμβολικής λογικής και καθαρών μαθηματικών, γρίφους, σκάκι, σταυρόλεξο. Μ' άλλα λόγια, υπάρχει το ελάχιστο και το υπέρτατο μέτρο. Υπέρβαση του μέτρου θα έχη ως αποτέλεσμα ότιδήποτε άλλο εκτός από έργο Τέχνης.

Όλη αυτή η έπεξεργασία επιτελείται στη συνείδηση του καλλιτέχνη πριν αρχίσει να χρησιμοποιή τα χρώματα ή τους ήχους αλλά και κατά τη διάρκεια που εργάζεται στον καμβά ή ένα κομμάτι μάρμαρο. Για τον Τσάτσος θα ήταν αδιανόητο να θεωρήσει κανένας ως καλλιτεχνική δημιουργία το ένστικτώδες π.χ. πέταγμα χρωμάτων στον καμβά όπως υποστηρίζουν οι όπαδοι της ψυχαναλυτικής θεωρίας και άλλοι. Δεν είναι αρκετό να έχης έκρηκτικά συναισθήματα ή να εκφράζεις άπωθημένα συμπλέγματα για να δημι-

ουργήσης Τέχνη. Χρειάζεται και λόγος. Η έννοια της Τέχνης, κατά τον Τσάτσος και άλλους ιδεαλιστές, πρέπει να αναζητηθεί στην εσωτερική διαδικασία των στοιχείων της συνειδήσεως. Η εσωτερική έκφραση (χρώματα, ήχοι) είναι τεχνική όχι Τέχνη. Είναι μηχανική έκφραση αυτού που έχει ήδη δημιουργηθεί στο νου του καλλιτέχνη.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΘΕΜΑΤΑ

Θέματα του ενδιαφέροντος
του Κωνσταντίνου Ιωάννου

Ανοιχτός 1972

aus
politik
und
zeit
geschichte

beilage
zur
wochen
zeitung
das parlament

Werner Link

Die Rolle der USA
im westeuropäischen
Integrationsprozeß

Peter Weber-Schäfer

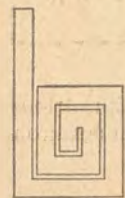
Demokratie in Japan
Historische Belastungen
des Parlamentarismus in einer
asiatischen Gesellschaft

B 14/72

1. April 1972

Werner Link, Dr. phil., geb. 14. Juli 1934, Professor für Politische Wissenschaft an der Gesamthochschule Kassel.

Veröffentlichungen u. a.: Die Geschichte des Internationalen Jugend-Bundes (IJB) und des Internationalen Sozialistischen Kampfbundes (ISK), Meisenheim 1964; Mit dem Gesicht nach Deutschland. Eine Dokumentation über die sozialdemokratische Emigration aus dem Nachlaß von Friedrich Stampfer, Düsseldorf 1968 (Bearbeiter); Die amerikanische Stabilisierungspolitik in Deutschland 1921—1932, Düsseldorf 1970; Die außenpolitische Rolle des Parlaments und das Konzept der kombinierten auswärtigen Gewalt, in: PVS-Sonderheft 2, 1971; Das Konzept der friedlichen Kooperation und der Beginn des Kalten Krieges, Düsseldorf 1971.

Herausgegeben von der Bundeszentrale für politische Bildung, 53 Bonn/Rhein, Berliner Freiheit 7.

Leitender Redakteur: Dr. Enno Bartels; Redaktionsmitglieder: Paul Lang, Dr. Gerd Renken, Dipl.-Sozialwirt Klaus W. Wippermann.

Die Vertriebsabteilung der Wochenzeitung DAS PARLAMENT, 2 Hamburg 36, Gänsemarkt 21/23, Tel. 34 12 51, nimmt entgegen Nachforderungen der Beilage „Aus Politik und Zeitgeschichte“;

Abonnementsbestellungen der Wochenzeitung DAS PARLAMENT einschließlich Beilage zum Preise von DM 9,— vierteljährlich (einschließlich DM 0,47 Mehrwertsteuer) bei Postzustellung;

Bestellungen von Sammelmappen für die Beilage zum Preis von DM 5,50 zuzüglich Verpackungskosten, Portokosten und Mehrwertsteuer.

Die Veröffentlichungen in der Beilage „Aus Politik und Zeitgeschichte“ stellen keine Meinungsäußerung des Herausgebers dar; sie dienen lediglich der Unterrichtung und Urteilsbildung.

Peter Weber-Schäfer, geb. 1935, promovierte 1958 in den Fächern Japanologie, Sinologie und Ethnologie in München; anschließend Assistent am Institut für Politische Wissenschaft, München; 1964/65 Studienaufenthalt am East Asian Research Center der Harvard University; 1966 Habilitation für Politische Wissenschaft; 1967 Wissenschaftlicher Rat an der Universität München; seit 1968 ordentlicher Professor für Politische Wissenschaft unter besonderer Berücksichtigung der Politik Ostasiens an der Ruhr-Universität Bochum.

Werner Link

Die Rolle der USA im westeuropäischen Integrationsprozeß

I. Theoretische Vorüberlegungen (Hypothesen)

Vergegenwärtigt man sich die verschiedenen Stadien des westeuropäischen Integrationsprozesses, so mag die Rolle der USA auf den ersten Blick als wenig kontrovers angesehen werden.

Zumindest nach dem subjektiven Verständnis vieler Amerikaner scheint kein Zweifel darüber angebracht zu sein, daß die Vereinigten Staaten die europäische Einigung stets gefördert haben. Aber der Schein kann trügen und das Selbstverständnis falsch sein.

Erforderlich ist also die Analyse der tatsächlichen Wirkung des Faktors USA. Es stellt sich die Frage, ob die USA objektiv eine integrationsfördernde oder -hemmende Rolle spielten, ob sich in den verschiedenen Phasen des Integrationsprozesses unterschiedliche Wirkungszusammenhänge ermitteln lassen und wie diese Unterschiede zu erklären sind, ob sich schließlich eine Wahrscheinlichkeitsaussage über die künftige Entwicklung des amerikanisch-westeuropäischen Verhältnisses machen läßt.

Bevor eine Antwort gesucht wird, sind einige kurze theoretische Bemerkungen notwendig. Diese Vorüberlegungen werden zu Hypothesen führen, mit deren Hilfe das empirische Datenmaterial geordnet und die Rolle der USA geklärt werden soll.

Im Unterschied zu den traditionellen Föderalismustheorien sind die modernen Integrationstheorien weniger an der Erarbeitung juristischer Schemata interessiert als vielmehr daran, Integrationsvorgänge empirisch zu analysieren und Regelmäßigkeiten festzustellen. Das Erkenntnisinteresse ist auf den Prozeß friedlicher Konfliktregelung und friedlicher Strukturveränderungen gerichtet¹⁾. Die

statische Betrachtungsweise ist durch eine dynamisch-prozeßhafte abgelöst worden. Dem entsprechend verstehe ich unter „Integration“ einen Prozeß, durch den zwei oder mehrere selbständig organisierte Staaten eine neue gemeinsame politische Handlungs- und Entscheidungseinheit bilden und in dessen Verlauf Funktionen und Kompetenzen einzelner Bereiche schrittweise gemeinsam wahr-

Peter Weber-Schäfer:

Demokratie in Japan S. 15

genommen und neue Methoden der friedlichen Konfliktregelung und Kooperation praktiziert werden²⁾.

Dabei sind — wie Galtung dargetan hat³⁾ — zwei Integrationskriterien wichtig:

intern die Fähigkeit, in diesen Bereichen tatsächlich eine gemeinsame Politik zu entwickeln und zu betreiben, und

extern die praktische Anerkennung dieser neuen Handlungs- und Entscheidungseinheit durch Nichtmitglieder.

In unserem Zusammenhang ist der externe Bezug besonders interessant: Wenn in einem funktionalen Bereich oder in mehreren Bereichen die an einem Integrationsprozeß beteiligten Länder gemeinsames Handeln vereinbaren und verwirklichen, werden sie sich gezwungen sehen, eine gemeinsame Außenpolitik gegenüber Dritten auszu-

¹⁾ Vgl. u. a. Ernst B. Haas, The Study of Regional Integration: Reflections on the Joy and Anguish of Pretheorizing, in: International Organization, 24 (Herbst 1970) S. 607 ff., und Eva Senghaas-Knobloch, Frieden durch Integration und Assoziation, Stuttgart 1969.

²⁾ Diese Definition folgt den Darlegungen von Johan Galtung, A Structural Theory of Integration, in: Journal of Peace Research, 5 (1968) S. 375 ff., und von Carl J. Friedrich, Nationaler und internationaler Föderalismus in Theorie und Praxis, in: Politische Vierteljahresschrift, 5 (1964) S. 166.

³⁾ A Structural Theory, S. 377.

arbeiten, und dieser Vorgang kann durch die Reaktion der Drittländer auf den Integrationsprozeß beeinflußt werden⁴⁾. Darüber hinaus besteht die Möglichkeit, daß externe Kräfte schon bei der Ingangsetzung des Integrationsprozesses aktiv mitwirken⁵⁾. Ihre Rolle wird also in allen Phasen des Integrations- und Interaktionsprozesses relevant.

Zu diesem Gesamtproblem sind in der Literatur⁶⁾ einige Annahmen formuliert worden, die die folgende Untersuchung leiten können. Ich beschränke mich hier auf vier Hypothesen, die die wichtigsten Annahmen zusammenfassen und z. T. erweitern:

1. Die Hypothese von der integrationsfördernden Wirkung externer Herausforderung

Diese Hypothese nimmt an, daß die Existenz einer gemeinsamen externen Bedrohung oder Herausforderung ein oder gar der wichtigste Faktor ist, der die Initiierung von Integrationsprozessen fördern bzw. beschleunigen sowie die Ausdehnung des ökonomischen Integrationsprozesses in den politischen Bereich im engeren Sinne stimulieren kann⁷⁾.

2. Die Hypothese von der aktiven Hilfsfunktion externer Eliten

Danach kann man davon ausgehen, daß oftmals der Integrationsprozeß von den Mitgliedern nicht aus eigener Kraft in Gang gesetzt werden kann, sondern der Hilfe von außen bedarf. Externen Faktoren wird also die Rolle von aktiven Katalysatoren zugeschrieben. Eine externe Elite erhöht die Erfolgsaussichten ihrer integrativen Aktionen, je mehr

die Richtung ihrer Machtanwendung mit der Machtstruktur der entstehenden integrierten Einheit übereinstimmt; ihr Machteinsatz wirkt sich erfolgshemmend aus, je mehr er sich im Gegensatz zu dieser Machtstruktur vollzieht⁸⁾.

3. Die Internalisierungshypothese

Sie nimmt an, daß dann, wenn der Integrationsprozeß die Anfangsphase erfolgreich durchlaufen hat und im Innern genügend eigene Antriebskräfte entwickelt worden sind, die Tendenz entsteht, daß die internen Eliten die Kontrollfunktionen der externen Eliten übernehmen⁹⁾.

4. Die Hypothese von der integrationshemmenden Logik der außenpolitischen Interessendivergenz

Diese Hypothese besagt, daß dem Integrationsprozeß Grenzen gesetzt sind, wenn zwischen einem am Integrationsprozeß beteiligten Staat und einer externen Großmacht eine stärkere außenpolitische und sicherheitspolitische Bindung besteht als zu den Partnern der entstehenden Gemeinschaft¹⁰⁾.

Alle diese Hypothesen machen deutlich, daß die Einschätzung der Wirkung externer Faktoren im Integrationsprozeß die internationale Macht- und Interessenstruktur und deren Wandel mit berücksichtigen muß¹¹⁾.

In diesem Kontext können m. E. die genannten vier Annahmen helfen, die Fülle der Daten über die Rolle der USA im europäischen Integrationsprozeß sinnvoll zu ordnen und die eingangs gestellten Fragen zu beantworten.

⁴⁾ Insoweit handelt es sich um die neofunktionalistische Externalisierungshypothese; vgl. Philippe C. Schmitter, Three Neo-Functional Hypotheses About International Integration, in: International Organization, 23 (Winter 1969) S. 165.

⁵⁾ Darauf hat insbesondere Amitai Etzioni (Political Unification, New York u. a. 1965) aufmerksam gemacht.

⁶⁾ Einen guten Überblick bietet das oben (Anm. 1) genannte Buch von Eva Senghaas-Knobloch.

⁷⁾ Zur Diskussion über diese Hypothese siehe u. a. K. C. Wheare, Federal Government, Oxford 1963⁴; Karl W. Deutsch u. a., Political Community and the North Atlantic Area, Princeton 1957, bes. S. 44 ff. und S. 85 ff.; William H. Riker, Federalism, Boston 1964, S. 12 f. et passim; Amitai Etzioni, Political Unification, bes. S. 60 ff.

⁸⁾ Etzioni, Political Unification, S. 45 ff. et passim; J. S. Nye, Patterns and Catalysts in Regional Integration, in: ders. (Hrsg.), International Regionalism, Boston 1968, S. 333 ff.

⁹⁾ Etzioni, Political Unification, S. 47 ff. et passim; Karl Kaiser, The U. S. and the EEC in the Atlantic System — The Problem of Theory, in: Journal of Common Market Studies, 5 (Juni 1967) S. 397 ff.

¹⁰⁾ Stanley Hoffmann, Obsolete or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western Europe, in: J. S. Nye (Hrsg.), International Regionalism, S. 177 ff.

¹¹⁾ Dazu insbes. Karl Kaiser, The U. S. and the EEC, passim; ders., The Interaction of Regional Subsystems, in: World Politics, 21 (1968/69) S. 84 ff.; Roger D. Hansen, Regional Integration, ebd. S. 242 ff.

II. Amerikanische Starthilfen

Es bedarf wohl kaum einer gesonderten Hervorhebung, daß die europäische Integration ein äußerst komplexer Vorgang war und ist. Ihre Ziele lassen sich stichwortartig wie folgt beschreiben:

Überwindung der innereuropäischen Antagonismen, Gewinnung von Sicherheit, Stabilität und Wohlstand im Rahmen einer demokratischen Ordnung sowie Erlangung neuer ökonomischer und politischer Macht. Die Erreichung dieser Ziele war in den Jahren nach dem Zweiten Weltkrieg durch die sowjetische Politik, die als externe Bedrohung perzipiert wurde, ebenso in Frage gestellt wie durch die innere Schwäche der europäischen Staaten, die sich besonders krass vor dem Hintergrund der amerikanischen Potenz abhob.

Zwei Rahmenbedingungen prägten mithin die Macht- und Interessenkonstellation im Westen:

1. Die bipolare Struktur des Internationalen Systems konstituierte eine breite Interessenidentität zwischen den USA und den westeuropäischen Staaten, und

2. die Asymmetrie in den machtpolitischen Beziehungen zwischen den USA und den westeuropäischen Staaten begründete eine extreme Abhängigkeit von den USA.

Das Zusammentreffen beider Bedingungen räumte den Vereinigten Staaten eine große Initiativmöglichkeit ein, die sie mit dem Marshall-Plan intensiv wahrnahmen¹²⁾. Die Truman-Administration glaubte — um eine Denkschrift vom 27. Mai 1947 zu zitieren¹³⁾: „Europa cannot recover ... if her economy continues to be divided into many small watertight compartments as it is today ...“. Sie band damit ihre Marshallplanhilfe an die Errichtung einer „European economic federation“. Daß diese amerikanische Konzep-

tion der europäischen Integration im Kontext des Kalten Krieges (also in Abgrenzung gegenüber dem sowjetischen Einflußbereich) entstand, implizierte allerdings eine Hinnahme der Spaltung Europas, das heißt, die Integration wurde nolens volens auf das freie Europa beschränkt, wo man organisatorisch der amerikanischen Forderung zunächst durch die Bildung der OEEC Rechnung trug. In ihr waren die USA als assoziiertes Mitglied vertreten. Sie übten hier, wie in anderen Gremien zur Durchführung des Marshall-Planes, als externe Elite interne Kontroll- und Leitungsfunktionen im Anfangsprozeß der europäischen Zusammenarbeit aus¹⁴⁾.

Die externe amerikanische Elite war fest davon überzeugt, daß der europäische Wiederaufbau auf der Basis einer privat- und marktwirtschaftlichen Ordnung erfolgen müsse und daß dieses Wirtschaftssystem nur durch die europäische Zusammenarbeit stabilisiert und gegenüber sozialistischen Tendenzen immunisiert werden könnte¹⁵⁾.

Indem die Amerikaner die Position gleichgesinnter europäischer Kräfte in Wirtschaft und Politik unterstützten, erhielten die in der Widerstandsbewegung und Emigration entwickelten Vorstellungen von einem sozialistisch-demokratischen Europa¹⁶⁾ zunächst keinerlei Realisierungschancen. Gemeinsam war und blieb jedoch das Bekenntnis zu einem demokratischen Europa.

Die amerikanische Initialzündung war erfolgreich. Wie van der Beugel, Etzioni, Haas u. a. ausführlich dargetan haben¹⁷⁾, war erst aufgrund der positiven Ergebnisse der OEEC-Arbeit die Basis dafür geschaffen, daß 1951/52 die Montan-Union gegründet werden konnte, in der bekanntlich die USA intern nicht mehr direkt mitwirkten, zu deren Erfolg sie aber wesentlich (u. a. durch die Gewährung einer 100-Millionen-Dollar-Anleihe im Jahre 1954) beitrugen. Und damit halfen sie sogleich bei der Schaffung der Voraussetzungen für die EWG- und Euratom-Verträge, die sie durch

¹²⁾ Vgl. Max Beloff, The United States and the Unity of Europe, London 1963, S. 14 ff.; E. O. Czerni, Das amerikanische Sicherheitssystem 1945 bis 1949, Berlin 1966; Ernst H. van der Beugel, From Marshall Aid to Atlantic Partnership, Amsterdam u. a. 1966; Lloyd C. Gardner, Architects of Illusion, Chicago 1970, Kap. 5 und 8.

¹³⁾ Denkschrift von Assistant Secretary of State W. L. Clayton für Secretary of State Marshall, abgedr. in: Ellen Clayton Garwood, Will Clayton — A Short Biography, Austin 1959, S. 119 ff. — Vgl. John F. Dulles, Europe Must Federate or Perish, in: Vital Speeches, 13 (1. 2. 1947) S. 234 ff., und auch Joseph M. Jones, The Fifteen Weeks, New York 1955.

¹⁴⁾ Van der Beugel, From Marshall Aid to Atlantic Partnership, S. 120 ff.; Etzioni, Political Unification, S. 230 ff.

¹⁵⁾ Vgl. Lloyd C. Gardner, Architects of Illusion, Kap. 5 und 8; J. M. Jones, The Fifteen Weeks, Kap. 7.

¹⁶⁾ Vgl. Walter Lippens, Europa-Föderationspläne der Widerstandsbewegungen 1940—1945, München 1968.

¹⁷⁾ Außer den bereits genannten Werken siehe Ernst B. Haas, The Uniting of Europe, 1968².

ungewöhnlich rege diplomatische Aktionen förderten¹⁸⁾.

Beachtlich war ferner von Anfang an das Engagement der ökonomischen Führungsgruppen der USA. Als Verbindungsgruppen (Linkage-Groups)¹⁹⁾ vermittelten sie in beträchtlichem Maße sowohl die inneramerikanische Konsensbildung als auch den amerikanischen Außeneinfluß; die amerikanischen Geschäftsleute stellten enge Kontakte zu ihren Kollegen in den westeuropäischen Staaten her, so daß Kommunikationskanäle entstanden, die fortan für die Entfaltung der amerikanisch-westeuropäischen Beziehungen von größter Wichtigkeit waren bzw. noch sind²⁰⁾.

Die aktive Hilfsfunktion der USA bei der Ingangsetzung des europäischen Integrationsprozesses im wirtschaftlichen Bereich hatte — rein formal betrachtet — ein Pendant bei der Favorisierung der europäischen militärischen Integration, allerdings mit dem entscheidenden Unterschied, daß die Förderungsaktionen der USA erfolglos blieben. Denn bekanntlich wurde zwar die Aufrüstung der Bundesrepublik Deutschland im Rahmen der NATO (also im Rahmen des Atlantischen Bündnisses) erreicht, aber nicht eine europäische supranationale Militärintegration geschaffen, weil die Französische Nationalversammlung den EVG-Vertrag ablehnte²¹⁾.

¹⁸⁾ Vgl. u. a. van der Beugel, From Marshall Aid to Atlantic Partnership, S. 309 ff.; und speziell zur EWG Leon N. Lindberg, The Political Dynamics of European Economic Integration, Stanford und London 1963.

¹⁹⁾ Zum theoretischen Modell der Linkage Group siehe Karl W. Deutsch, External Influences on the Internal Behavior of States, in: Farrell (Hrsg.), Approaches to Comparative and International Politics, Evanston 1966, S. 5 ff.

²⁰⁾ Über die Rolle der amerikanischen Geschäftswelt bei der Ingangsetzung und Durchführung des Marshallplans geben u. a. die Eintragungen von Senator Vandenberg in seinem Tagebuch Aufschluß; Arthur H. Vandenberg, Jr. (Hrsg.), The Private Papers of Senator Vandenberg, Boston 1952, S. 392 ff. Bezeichnenderweise wurde der Präsident der Studebaker Corporation zum Administrator ernannt, nachdem sich die Mehrheit von über 100 befragten Geschäftsleuten für ihn ausgesprochen hatten (ebd., S. 394). — Aus der späteren Phase sei hier lediglich beispielhaft auf die Aktivitäten amerikanischer Geschäftsleute während der Kennedy-Runde verwiesen; Werner Feld, The European Common Market and the World, Englewood Cliffs, N. J., 1967, S. 104 f.

²¹⁾ Van der Beugel, From Marshall Aid to Atlantic Partnership, S. 248 ff.; Gerhard Wettig, Entmilitarisierung und Wiederbewaffnung in Deutschland

Dabei ist in unserem Zusammenhang interessant, daß — wie man aufgrund zeitgeschichtlicher Forschung weiß²²⁾ — die amerikanische Politik dieses negative Votum z.T. mit verursacht hat.

Die subjektiv als Förderungsaktion gemeinte politische Intervention der USA zugunsten einer integrierten Europa-Armee wirkte objektiv integrationshemmend. Die konträre Reaktion Frankreichs und der Bundesrepublik auf die amerikanische Politik und die unterschiedliche Interesseneinschätzung gegenüber den USA waren bereits 1954 wesentliche Differenzierungsfaktoren, und zwar sowohl bei den Führungsgruppen als auch (wie Umfragen zeigen) bei der Gesamtbevölkerung. Die amerikanische Politik gegenüber der Bundesrepublik wurde von einer Mehrheit der Franzosen (47 %) als zu freundlich angesehen, während eine Dreiviertelmehrheit der Westdeutschen (73 %) sie als richtig empfand²³⁾.

Da jedoch in der westeuropäischen Machtkonstellation dieser Phase Frankreich zweifellos vorherrschend war und da sich der Einfluß der externen amerikanischen Elite zugunsten der Bundesrepublik mithin im Gegensatz zu dieser internen kontinental-europäischen Machtstruktur vollzog, wirkte er integrationshemmend²⁴⁾.

Nachträglich wurde dieser Zusammenhang von den USA offenbar erkannt; denn später — bei den diplomatischen Unterstützungsaktionen zugunsten der EWG-Verträge — schlugen die Amerikaner mit Erfolg einen anderen Weg ein: Sie unterstützten den französischen Standpunkt²⁵⁾, übten ihren Einfluß mithin in Übereinstimmung mit der europäischen Machtstruktur aus und konnten so integrationsfördernd wirken.

1943—55, München 1967, S. 523 ff.; Arnulf Baring, Außenpolitik in Adenauers Kanzlerdemokratie, München 1969 (bes. S. 103 ff.).

²²⁾ Vgl. insbes. die oben (Anm. 21) zitierte Untersuchung von G. Wettig.

²³⁾ Richard L. Merritt und Donald J. Puchala (Hrsg.), Western European Perspectives in International Affairs, New York 1968, S. 323. Vgl. auch Donald J. Puchala, National Distinctiveness and Transnationality in West European Public Opinion, 1954 to 1962, IPSA-Paper 1970, S. 14.

²⁴⁾ Dies war selbstverständlich nur ein Wirkungsfaktor unter vielen; vgl. Etzioni, Political Unification, S. 267 f.

²⁵⁾ van der Beugel, From Marshall Aid to Atlantic Partnership, S. 324.

III. Interessendivergenzen

Integration auf sicherheits- und außenpolitischem Sektor blockiert wurde bzw. nach wie vor blockiert wird.

In ähnlicher Weise verzögerte das „special relationship“ zwischen England und den USA — die Nassauer Vereinbarungen — den Beitritt Großbritanniens zur EWG³²⁾.

Der Versuch, Frankreich zur „atlantischen Unterordnung“ zu zwingen, war — wie Couve de Murville in seinen soeben erschienenen Memoiren deutlich macht³³⁾ — das Haupthindernis für eine politische Weiterentwicklung der europäischen Einigung. So wurde der Prozeß der Internalisierung in den sechziger Jahren auf den ökonomischen Bereich eingegrenzt, dem wir uns nunmehr noch etwas genauer zuwenden müssen.

In dieser dritten Phase, in der sich die starre bipolare Struktur des Kalten Krieges auflöste und in der somit die wirtschaftspolitischen Gegensätze im Westen nicht mehr in demselben Ausmaße wie zuvor durch sicherheitspolitische Erwägungen neutralisiert wurden, in der sich ferner das amerikanische Engagement stärker nach Asien verlagerte, vollzog sich die Verwirklichung der Römischen Verträge: nämlich die Vollendung der Zollunion (1968), die schrittweise Einführung des Gemeinsamen Zollltarifs und der gemeinsamen Agrarordnung sowie der weitere Ausbau der gemeinsamen Handelspolitik gegenüber Drittländern (einschließlich der Assoziierungs- und Präferenzabkommen mit afrikanischen Ländern)³⁴⁾.

Der wirtschaftliche Aufschwung in den westeuropäischen Ländern, der mit der ökonomischen Integration verbunden und zum Teil durch sie verursacht war, nährte die Hoffnungen der amerikanischen Wirtschaft — die von Anfang an für die Unterstützung der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft mitentscheidend gewesen waren — auf neue Möglichkeiten, die ein großer europäischer Absatz- und

Mit der Errichtung der EWG war der Prozeß der Integration und Internalisierung zunächst auf dem ökonomischen Bereich vorangetrieben worden²⁶⁾. Es war die Frage, inwieweit er in den außenpolitischen Bereich (einschließlich des militärpolitischen Bereiches der NATO) übergreifen würde.

Zur Diskussion stand die Stellung Westeuropas im Atlantischen Bündnis, das von den USA dominiert wurde²⁷⁾.

An den Knotenpunkten der Entwicklung zeigte sich, daß — trotz der wiederholten Bekenntnisse der USA zur europäischen Einigung — vom Faktor USA erneut integrationshemmende Wirkungen ausgingen, als die Konturen der intendierten politischen Integration mit der amerikanischen Vorstellung differierten. De Gaulles Politik stellte die Richtigkeit des Axioms in Frage, daß zwischen einem vereinigten Europa und den USA eo ipso eine natürliche Interessensharmonie bestehen werde²⁸⁾.

Indes, der gaulistische Vorschlag zur Einleitung der politischen Integration (Fouchet-Plan)²⁹⁾ hatte keine Erfolgchancen und der deutsch-französische Vertrag wurde durch die sogenannten Atlantiker neutralisiert, weil die Bundesrepublik die engen Bindungen an die Nuklearmacht USA nicht einer gemeinsamen europäischen Politik opfern wollte³⁰⁾.

Die Unterstützung der amerikanischen MLF-Pläne durch die Bundesregierung³¹⁾, das Beharren Frankreichs auf dem Aufbau einer eigenen Atomstreitmacht sowie schließlich der Austritt Frankreichs aus der militärischen Integration der NATO waren weitere Tatsachen, die illustrierten, daß aufgrund der besonderen Bindungen zwischen der Bundesrepublik und den USA die europäische

²⁶⁾ Vgl. Etzioni, Political Unification, S. 238 ff.

²⁷⁾ Vgl. dazu Karl Kaiser, The U.S. and the EEC, S. 417 ff.

²⁸⁾ Verbal war bereits vor de Gaulle dieses Axiom angezweifelt worden; vgl. z. B. Adenauers Brüsseler Rede vom 25. 9. 1956, zit. bei van der Beugel, From Marshall Aid to Atlantic Partnership, S. 324.

²⁹⁾ Vgl. Leon N. Lindberg und Stuart A. Scheingold, Europe's Would-Be Policy, Englewood Cliffs, N. J., 1970, S. 228 ff.; David Coombes, Politics and Bureaucracy in the European Community, London 1970, S. 74.

³⁰⁾ Vgl. u. a. Wolfram F. Hanrieder, Die stabile Krise, Düsseldorf 1971, S. 70 ff.

³¹⁾ Dazu demnächst die Dissertation von Harald Horn (Marburg).

³²⁾ Vgl. Hanrieder, Die stabile Krise, S. 68 f.; van der Beugel, From Marshall Aid to Atlantic Partnership, S. 358 ff.; Stanley Hoffmann, Gulliver's Troubles oder die Zukunft des internationalen Systems, Düsseldorf 1970, S. 425.

³³⁾ M. Couve de Murville, Une politique étrangère, Paris 1971.

³⁴⁾ Vgl. Frank Lambach, Die Außenbeziehungen der Europäischen Gemeinschaften, in: Integration, 3/1969, S. 193 ff.

Investitionsmarkt bieten würde³⁵⁾. Aus dieser Sicht mußten insbesondere die EWG-Agrarpolitik und das Präferenzsystem problematisch werden, und zwar um so mehr, als die Schwierigkeiten der US-Zahlungsbilanz zunahmen³⁶⁾.

In der Tat beeinflusste der Gemeinsame Markt der Sechs (und in geringerem Maße auch die EFTA, gegen die sich die USA von Anfang an gewandt hatten³⁷⁾) recht unterschiedlich die Chancen der amerikanischen Exportwirtschaft³⁸⁾. In den EWG-Ländern stieg zwar der Import amerikanischer Industrie- und Agrarerzeugnisse volumenmäßig an; er betrug 1970 9,03 Milliarden Dollar gegenüber 2,8 Milliarden Dollar im Jahre 1958^{38 a)}. Er ging jedoch — insbesondere auf dem Agrarsektor — anteilmäßig zurück. Schätzungsweise beträgt die jährliche Einbuße, die aufgrund der EWG-Agrarordnungen für den Export amerikanischer Agrarprodukte entsteht, über 200 Millionen Dollar.

Demgegenüber hatte und hat auf dem Investitionssektor die Existenz des gemeinsamen Marktes den amerikanischen Kapitalexport erheblich anwachsen lassen. Besonders im Bereich der Industriegüter hat die ökonomische Integration die direkten amerikanischen Investitionen erheblich gefördert

und zu jährlichen Steigerungsraten in Höhe von durchschnittlich 11,5 % (= 14 Milliarden Dollar) geführt. Während die gesamten Auslandsinvestitionen der USA in den fünf Jahren vor der Gründung der EWG eine jährliche Steigerungsrate von 10,8 % aufwiesen und in den folgenden sieben Jahren auf eine Rate von 8,8 % zurückfielen, stieg die jährliche amerikanische Investitionsrate in Europa in dem entsprechenden Zeitabschnitt von 16 % auf 18,5 %. Zwischen 1958 und 1965 war — nach den Schätzungen von Krause — die Summe der Neuinvestitionen in den Ländern der EWG und EFTA um 1–2 Milliarden Dollar höher, als sie wahrscheinlich ohne die Wirtschaftsintegration gewesen wäre.

Der Gemeinsame Markt wurde die Hauptregion der amerikanischen Direktinvestitionen, die bekanntlich vor allem in zukunftssträchtigen, technologisch innovativen Industriezweigen vorgenommen wurden und dort zu einer Vorherrschaft der amerikanischen Firmen führten³⁹⁾. Schon 1968 verkauften die europäischen US-Firmen in Europa Waren im Wert von 14 Milliarden Dollar (zweieinhalbmal mehr als sie in die EWG exportierten⁴⁰⁾). Amerika nahm also durch seine Konzerne in Europa unmittelbar und mit Gewinn an der Entwicklung des Gemeinsamen Marktes teil.

IV. Europäische Reaktionen auf die amerikanische Herausforderung

Wie reagierten die europäischen Eliten auf diesen Vorgang?

Während anfangs die amerikanischen Investitionen in den EWG-Ländern begrüßt wurden, da sie zweifellos zum wirtschaftlichen Wachstum beitrugen, stieg in den sechziger Jahren das Unbehagen gegenüber der wirtschaftlichen Invasion der USA⁴¹⁾. Das Gespenst von der „amerikanischen Kolonialisierung Europas“, das Ende der zwanziger Jahre

(also ebenfalls nach einer Phase intensiver US-Investitionen) bereits an die Wand gemalt worden war⁴²⁾, ging um in Europa. Im Gegensatz zu der Anfangsphase der Wirtschaftsintegration in den fünfziger Jahren wurde jetzt die wirtschaftliche Unabhängigkeit von den USA als gesamteuropäische Notwendigkeit definiert. Nicht mehr die militärische Herausforderung der Sowjetunion, sondern die ökonomische der USA wurde zum externen Impuls für die Versuche, den Integrationsprozeß weiterzutreiben. Die amerikanische Herausforderung förderte die Tendenz zur Kooperation und zum Zusammenschluß von europäischen

Industrieunternehmen⁴³⁾ (als dessen letztes Beispiel auf die eben eingeleitete Fusion von Hoesch und dem niederländischen Stahltrust Hoogovens verweisen sei⁴⁴⁾), und sie trieb außerdem die Zusammenarbeit zwischen europäischen Banken voran.

Die politisch-organisatorischen Folgerungen, die schließlich aus dem „défi américain“ gezogen wurden, mündeten in den Ruf, daß ein politischer Überbau der europäischen wirtschaftlichen Integration mittels föderativer Institutionen dringend geboten sei, da nur so „die Grundvoraussetzung für die Unabhängigkeit Europas von den Vereinigten Staaten“ (Mendes-France) geschaffen werden könnte⁴⁵⁾.

Abgesehen von den zaghaften Schritten, die Ende 1969 im Haag gewagt wurden⁴⁶⁾, ist diese Forderung in den sechziger Jahren nicht realisiert worden. Aber es haben sich doch u. a. angesichts der amerikanischen Herausforderung Ansätze für eine Vereinheitlichung in der Willensbildung und Außenaktion ergeben. Zumindest ist festzuhalten, daß der Faktor USA anlässlich der GATT-Verhandlungen in der Dillon- und Kennedy-Runde (in den Jahren 1961/62 bzw. 1964 - 1967)⁴⁷⁾ die EWG-Länder zu einem gemeinsamen Auftreten genötigt hat. Diese Verhandlungen waren ein Test auf die innere Kohärenz der Europäischen Gemeinschaft, der positiv verlief:

— Die EWG-Länder haben gegenüber den USA mit einer Stimme gesprochen.

— Jean Rey, der im Auftrag der Kommission und in engem Kontakt mit dem Ministerrat die Verhandlungen führte, war — nach den Worten des französischen Landwirtschafts-

ministers Faure⁴⁸⁾ — in der Lage, wie der Repräsentant eines Staates zu verhandeln.

— Der Verlauf dieser beiden GATT-Runden zeigte ebenso wie die zwischen diesen Verhandlungen ausgetragenen Zollkämpfe zwischen der EWG und den USA (u. a. Hähnchenkrieg), daß die Zeit vorbei war, in der die Vereinigten Staaten mittels Kongreßbeschlüssen im GATT den anderen Ländern ihren Willen aufzwingen konnten⁴⁹⁾. Der amerikanischen Dominanz konnten sich die westeuropäischen Ländern nur durch ein einheitliches Handeln entziehen; die Europäische Gemeinschaft hatte damit ihre potentielle Stärke dokumentiert und die USA hatten die EWG als gleichberechtigte Einheit praktisch anerkannt⁵⁰⁾.

Die sechs westeuropäischen Länder wurden desgleichen (wenn auch in weit größerer Abhängigkeit) im Bereich der wissenschaftlichen Nutzung der Atomenergie durch Euratom zu einem einheitlichen Vertragspartner der USA. Euratom konnte sich in einem Lieferabkommen die Versorgung mit amerikanischem Uran und Plutonium bis zum Jahre 1995 sichern⁵¹⁾. Und selbst im militärischen Bereich trugen die Verhandlungen über den Atomsperrvertrag zur partiellen Einheitlichkeit bei der Vertretung der westeuropäischen Interessen gegenüber den USA bei: die Änderungsvorschläge der Europäischen Kommission fanden ihren Niederschlag in der Europaklausel des Vertragstextes⁵²⁾.

Während jedoch im nuklearen Sektor die Sonderpolitik Frankreichs eine gemeinsame europäische Politik und eine Konsolidierung der Euratom verhindert, ist es im wirtschafts- und währungspolitischen Sektor wiederum die Bundesrepublik, die aufgrund ihrer stärkeren sicherheits- und handelspolitischen Orien-

³⁵⁾ Siehe u. a. Lloyd C. Gardner, *Architects of Illusion*, Kap. 5 u. 8.

³⁶⁾ van der Beugel, *From Marshall Aid to Atlantic Partnership*, S. 335 ff.

³⁷⁾ Ebd. S. 330 f. (ausschlaggebend für die ablehnende Haltung der USA war die Gegnerschaft gegen das britische Präferenzsystem).

³⁸⁾ Die folgenden Angaben beruhen auf den Berechnungen von Lawrence B. Krause, *European Economic Integration and the United States*, Washington, D. C., 1968.

^{38 a)} GATT, *Tariff Study*, 1971, zit. in: *Die Zeit*, 31. 12. 1971, S. 26.

³⁹⁾ Rainer Hellmann, *Weltunternehmen nur amerikanisch?*, Baden-Baden 1970.

⁴⁰⁾ *Der Spiegel*, 13. 12. 1971, S. 84.

⁴¹⁾ Krause, *European Economic Integration*, S. 141 ff.

⁴²⁾ Werner Link, *Die amerikanische Stabilisierungspolitik in Deutschland 1921–1932*, Düsseldorf 1970, S. 378 ff., S. 477 und S. 484 f.

⁴³⁾ Krause, *European Economic Integration*, S. 146 f.; Ernest Mandel, *Die EWG und die Konkurrenz Europa–Amerika*, Frankfurt 1970, S. 34 ff.

⁴⁴⁾ *Der Spiegel*, 6. 12. 1971, S. 60 f.

⁴⁵⁾ Siehe bes. Jean-Jacques Servan-Schreiber, *Die amerikanische Herausforderung („Le défi américain“)*, Hamburg 1970.

⁴⁶⁾ Immerhin resultierten aus der Haager Einigung die Aufnahme der Verhandlungen mit den beitragswilligen Ländern, die im Davignon-Bericht fixierten Koordinierungsmaßnahmen auf dem außenpolitischen Sektor (siehe dazu unten) und die Vereinbarungen über die Währungsunion vom 9. 2. 1971, die inzwischen allerdings von der Währungskrise in Frage gestellt wurden.

⁴⁷⁾ Vgl. u. a. David Coombes, *Politics and Bureaucracy*, S. 166 ff.; Werner Feld, *The European Common Market and the World*, Engelwood Cliffs, N. J., 1967, S. 60 ff.; Krause, *European Economic Integration*, S. 208 ff. u. S. 225 ff.

⁴⁸⁾ Zit. bei David Coombes, *Politics and Bureaucracy*, S. 194.

⁴⁹⁾ Krause, *European Economic Integration*, S. 211 f.

⁵⁰⁾ J. Robert Schaetzel, *The Necessary Partnership*, in: *Foreign Affairs*, 44 (1965/66) S. 432.

⁵¹⁾ Lambach, *Die Außenbeziehungen der Europäischen Gemeinschaften*, S. 204; van der Beugel, *From Marshall Aid to Atlantic Partnership*, S. 322 f.

⁵²⁾ Zu der Frage, inwieweit diese Klausel künftig reale Bedeutung gewinnen könnte, siehe die sechs Denkmodelle des ISS, „Europas Zukunft, Europas Alternativen“, hrsg. von A. Buchan, Opladen 1969.

tierung⁵³⁾ auf die Vereinigten Staaten hin eine einheitliche Reaktion erschwert. Die amerikafreundliche deutsche Politik, die im Verlauf der gegenwärtigen Dollar- und Weltwährungskrise erkennbar wurde und u. a. den ersten Schritt zur Währungsunion verzögerte⁵⁴⁾, weckte sogar in den USA vorübergehend die Illusion, eine einheitliche europäische Front verhindern zu können und durch eine bilaterale Verständigung mit der Bundesrepublik Deutschland der Notwendigkeit zu entgehen, mit der EWG auf der Basis der Gleichheit zu einem Interessenausgleich und einer Neuordnung der Währungs- und Handelsbeziehungen gelangen zu müssen⁵⁵⁾. Daß diese Illusion zerstört und sowohl im GATT als auch im Zehnerklub immerhin eine annähernd gemeinsame westeuropäische Linie gefunden wurde, könnte als Indiz dafür gewertet werden, daß im ökonomischen Bereich der Internalisierungsprozeß weitgehend abgeschlossen ist und nicht mehr oder nur sehr schwer umgekehrt werden kann.

Ohne Zweifel sehen heute die USA in der EWG-Politik eine Gefahr für die Erhaltung ihrer Vorrangstellung im Weltwährungs- und Handelssystem⁵⁶⁾. Wie der US-Delegierte zur GATT-Konferenz, Propps, im November 1971

⁵³⁾ Für den handelspolitischen Aspekt sind folgende Zahlen aufschlußreich: Im Jahre 1970 exportierte die Bundesrepublik Deutschland Waren im Wert von 3,12 Milliarden Dollar in die USA und importierte aus den USA Waren im Werte von 3,29 Milliarden Dollar, während der französische US-Export 0,95 Milliarden Dollar und der Import aus den USA 1,89 Milliarden Dollar betrug (FAZ, 18. 10. 1971). Zur Unterstützung der USA durch die Bundesregierung vgl. auch das Interview mit Karl Schiller in: Der Spiegel, 27. 12. 1971, S. 25 ff.

⁵⁴⁾ Die Weigerung der Bundesrepublik im Mai 1971, der von Frankreich vorgeschlagenen offensiven Politik gegenüber dem Dollar zu folgen, wurde in Paris mit dem Vorwurf bedacht, Bonn habe den Dollar statt Europa gewählt (Süddeutsche Zeitung, 29./30. 5. 1971).

⁵⁵⁾ Vgl. Neue Zürcher Zeitung, 25. 10. 71 (Fernaussage).

⁵⁶⁾ In einer Rede am 23. 11. 1971 vor dem Trade Policy Research Center in London führte der Sonderbeauftragte Präsident Nixons für Zoll- und Handelsfragen, William D. Eberle, aus, man sei in den USA vielerorts der Auffassung, daß das internationale Handels- und Währungssystem „den amerikanischen Interessen und ebenso den Interessen dritter Länder, die keine Bindung an die Gemeinschaft haben, keine guten Dienste mehr leistet“; und er zitierte dann zustimmend den Bericht des Ausschusses für wirtschaftliche Entwicklung, der am Vortage veröffentlicht worden war und in dem die Ansicht vertreten wird, „daß die Vereinigten Staaten, auch wenn sie jetzt relativ weniger mächtig als früher sind, wie-

erklärte⁵⁷⁾, fürchten die Vereinigten Staaten die Aussicht, „daß nach dem Beitritt Großbritannien in die EWG die verbleibenden EFTA-Länder den Abschluß von Präferenzabkommen mit der Europäischen Gemeinschaft erwägen würden. Damit werde bis 1975 ein riesiges Netz von Präferenzabkommen geschaffen sein, das den Großteil Westeuropas, Afrikas und des Nahen Ostens umfasse“. Resultat dieser Befürchtungen und Ausdruck der amerikanischen Kampfschlossenheit sind die für die Europäer schockierenden Forderungen, die US-Sonderbotschafter William Eberle der EWG im Dezember 1971 unterbreitet hat und die nunmehr Gegenstand harter Verhandlungen sind: das Einfrieren der Getreidepreise und Einschränkungen beim Futtergetreideanbau, der Abbau der Agrarschutzpolitik, die Einstellung der Verhandlungen mit den EFTA-Neutralen (wie Österreich und Finnland), Beendigung der Präferenzpolitik gegenüber den Staaten Afrikas und des Mittelmeerraumes⁵⁸⁾.

Indem die Entwicklung der EWG nicht mehr so verläuft, wie sie vom amerikanischen Interessenstandpunkt aus intendiert war und ist, wird die Einstellung der USA zum europäischen Integrationsprozeß kritischer⁵⁹⁾. Die Regierung Nixon droht offen, aus dem System des GATT auszuscheren und eine eigene Präferenzzone zu bilden⁶⁰⁾. Indessen hat — wie die EWG-Kommissare Mansholt und Dahrendorf bezeugen⁶¹⁾ — gerade die am 15. August inszenierte unilaterale Politik der USA „die Europäische Gemeinschaft zu einer größeren Einheit“ gebracht.

Ob die amerikanische Herausforderung — zusätzlich zu den internen Faktoren — ein externer Impuls dafür sein wird, daß sich das

der eine maßgebliche Rolle bei dem Streben nach einem gerechteren und wirksameren internationalen Handelssystem übernehmen sollten“ (Amerika Dienst, 38, 8. 12. 1971).

⁵⁷⁾ Amerika Dienst, 36, 24. 11. 1971.

⁵⁸⁾ Der Spiegel, 13. 12. 1971, S. 38 f.; FAZ, 10., 11. und 22. Dezember 1971; vgl. auch die oben (Anm. 56) genannte Rede Eberles vom 23. 11. 1971.

⁵⁹⁾ In dem oben (Anm. 56) zitierten Bericht des Ausschusses für wirtschaftliche Entwicklung wird festgestellt: „Der amerikanische Enthusiasmus für eine europäische Vereinigung hat sich offensichtlich in jüngster Zeit ... etwas gelegt.“

⁶⁰⁾ Siehe die oben (Anm. 57) erwähnten Ausführungen des US-Delegierten Propps; vgl. auch FAZ, 20. 11. 1971 („Amerika droht mit Ausscheren aus dem GATT“).

⁶¹⁾ Erklärungen vor der Presse in Washington (Süddeutsche Zeitung, 25. 10. 1971).

Europa der Zehn gezwungen sehen wird, über die wirtschaftliche Integration hinaus politische Entscheidungsmechanismen zu schaffen, die der ökonomischen Potenz Westeuropas adäquat wären, läßt sich schwer prognostizieren. Denn sowohl das internationale System als auch die amerikanische Politik und die europäische Integration befinden sich zur Zeit in einem Stadium des Überganges, in dem die jeweiligen Interessen

neu definiert und neue Strukturen gesucht werden. Sollte sich die Entspannung in Europa und zwischen den beiden Weltmächten fortsetzen, so wäre zu erwarten, daß die Diskrepanz zwischen dem außen- und militärpolitischen Übergewicht der USA und der wirtschaftlichen Macht der europäischen Staaten im Atlantischen Bündnis noch stärker als bisher bewußt wird und auf eine Neuregelung hindrängt.

V. Neue Konturen der westeuropäisch-amerikanischen Kooperation

Wie könnte dem neuen Machtfaktor Westeuropa seitens der USA Rechnung getragen werden?

Mit zunehmender Gleichheit zwischen den Vereinigten Staaten und dem erweiterten integrierten Europa auf wichtigen wirtschaftlichen Gebieten⁶²⁾ ist eine wesentliche Voraussetzung für eine gleichberechtigte Kooperation gegeben. Sie würde dann politisch eine Entsprechung finden, wenn die USA das vage Konzept einer Atlantischen Partnerschaft aufgäben. Denn dieses Konzept impliziert, daß erst nach der völligen Herstellung einer europäischen politischen Einheit und nur im Falle einer Interessensharmonie zwischen den USA und diesen Vereinigten Staaten von Europa eine partnerschaftliche Teilhabe konzidiert werden könne; die Entscheidung darüber, ob und wann beide Voraussetzungen erfüllt seien, bleibt den USA vorbehalten⁶³⁾.

An die Stelle dieses Konzepts müßte die Bereitschaft treten, eine Aufgabenteilung mit einem Europa vorzunehmen, das sich noch mitten im Integrationsprozeß befindet.

Einige Tendenzen, die sowohl in den USA als auch in Westeuropa zu beobachten sind, könnten eine entsprechende Konzeptionsänderung begünstigen:

— in den Vereinigten Staaten die Tendenz zum Abbau des weltpolitischen Über-Engagements und

— in Westeuropa der Beschluß zur Verwirklichung der Währungsunion und die Tendenz zur Koordinierung der Außenpolitik, die mit der Verwirklichung des sogenannten Davignon-Berichtes institutionelle Gestalt gewinnt (halbjährliche Ministertagungen, vierteljährliche Tagungen des neuen Komitees der politischen Leiter der Außenämter; gemeinsame Weisungen an die diplomatischen Missionen in Drittländern)⁶⁴⁾.

Diese Entwicklung und die Bereitschaft Frankreichs zur Schaffung einer europäischen Konföderation deuten darauf hin, daß der Internalisierungsprozeß auf politischem Gebiet (einschließlich des außen- und sicherheitspolitischen Sektors) weitergeht und daß — um mit Außenminister Scheel zu sprechen⁶⁵⁾ — eine „zweite Generation“ der europäischen Integration beginnt. Freilich wird eine weitere Internalisierung der externen amerikanischen Kontrolle nur dann im Interesse aller westeuropäischen Staaten (einschließlich der Bundes-

⁶²⁾ Vergleicht man — auf der Basis der Daten von 1969 — das Europa der Zehn mit den USA, so zeigt sich folgendes Bild: Die USA sind dem Europa der Zehn noch beträchtlich überlegen hinsichtlich der Höhe des Bruttosozialprodukts, der Versorgung mit Computern und der Energieproduktion; aber das Europa der Zehn hat eine größere Bevölkerung, einen leichten Vorsprung in der Stahl- und Autoproduktion und einen um rund 10 Milliarden Dollar größeren Außenhandel (European Community, The Facts, Brüssel 1971; den Hinweis verdanke ich einem Paper, das Johan Galtung auf der IPRA-Tagung in Bled im Oktober 1971 vorgelegt hat). Gegenwärtig beträgt der Welthandelsanteil der USA 13,8 %, der der EWG 28 % und der EWG plus England 34,7 % (FAZ, 30. 11. 1971).

⁶³⁾ Stanley Hoffmann, Gulliver's Troubles, S. 455 ff.; auch die folgenden Ausführungen im Text sind von Hoffmanns stimulierenden Erörterungen ange-regt.

⁶⁴⁾ Auf der Haager Gipfelkonferenz vom Dezember 1969 wurden die Außenminister beauftragt, zu prüfen, „wie in der Perspektive der Erweiterung am besten Fortschritte auf dem Gebiet der politischen Einigung erzielt werden können“. Am 30. 10. 1970 wurde dieser Bericht vorgelegt, der nach dem Namen des Ausschufsvorsitzenden, dem Generaldirektor des belgischen Außenministeriums Davignon, benannt ist (Europäische Gemeinschaft, 12/1970, 30 f.). Über dessen bisherige Auswirkungen siehe Wieland Deutsch (i. e. Ralf Dahrendorf), Über Brüssel hinaus, in: Die Zeit, 9. 7. 1971; und Walter Scheel, Europe in the Move, in: Foreign Policy, Nr. 4, Herbst 1971, S. 62 ff.

⁶⁵⁾ Europe on the Move, S. 67.

republik) liegen und auch von den USA akzeptiert werden können, wenn der militärische Ost-Westkonflikt sich weiter abschwächt und neue gesamteuropäische Strukturen einer friedlichen Konkurrenzaustragung (wie sie zur Zeit u. a. durch die Europäische Sicherheitskonferenz angestrebt werden) entstehen.

Für die neue Rolle der USA im europäischen Integrationsprozeß wäre dann bestimmend, inwieweit im westeuropäisch-amerikanischen Verhältnis die Bedingungen einer friedlichen Zusammenarbeit optimal gegeben sind bzw. hergestellt werden können.

Nimmt man als Maßstab Galtungs „five conditions of peaceful cooperation“⁶⁶⁾, so ergibt sich folgender Befund:

Die Tendenzen zum Abbau oder zur Kompensierung der Asymmetrien sind deutlich erkennbar;

die strukturellen Ähnlichkeiten, die Vielzahl von Kommunikationskanälen, die offenkundigen Interdependenzen und mannigfachen Institutionalisierungsansätze sind bereits heute vorhanden.

Ferner existiert eine intensive wirtschaftliche Durchdringung zwischen der westeuropäischen und amerikanischen Wirtschaft und bestehen enge Kontakte zwischen den wirtschaftlichen und politischen Verbindungsgruppen beider Regionen. Gerade die Funktion der Geschäftsleute als ‚Linkage Group‘ hat (wie oben nur angedeutet werden konnte) in der

Vergangenheit eine erhebliche Rolle gespielt und dürfte auch künftig relevant sein. Daneben bewähren sich neue institutionelle Formen (wie z. B. die informelle Beratungsgruppe zwischen der Europäischen Kommission und der Amerikanischen Regierung⁶⁷⁾ oder die Euro-Group in der NATO).

Schließlich sind mit Organisationen wie der OECD institutionelle Rahmen der multilateralen Zusammenarbeit verfügbar.

Mag die Schaffung der europäischen politischen Einheit — ähnlich wie die Schaffung der wirtschaftlichen Integration in den sechziger Jahren — auch in Differenzierung von den USA vor sich gehen⁶⁸⁾, so deutet dieser Befund doch darauf hin, daß nicht ungünstige Voraussetzungen für ein kooperatives Verhältnis zwischen den USA und einem sich integrierenden Westeuropa bestehen — für ein Verhältnis, daß zwar gewiß nicht konfliktfrei sein wird, dessen Konflikte jedoch auf Grund der skizzierten Gegebenheiten eindämmbar oder sogar von Fall zu Fall lösbar sein dürften. Die Washingtoner Währungsvereinbarungen vom 18. Dezember 1971 bestätigen diese Prognose ebenso wie der bei den Nixon-Brandt-Gesprächen ventilierte Plan, einen gemischten Ausschuß aus Vertretern der US-Regierung, der EWG-Kommission und der Mitgliederregierungen der EWG zu bilden, um so einen ständigen Konsultationsmechanismus zur Beilegung künftiger Schwierigkeiten zur Verfügung zu haben⁶⁹⁾.

VI. Zusammenfassung und Ausblick

Für eine genauere Analyse und Prognose müßten selbstverständlich weitere Faktoren und Dimensionen (vor allem auch aus dem EWG-internen Bereich) in die Betrachtung einbezogen werden. Hier konnten nur einige Hauptlinien des Wirkungszusammenhangs skizziert werden; es handelt sich also nur um eine sehr vorläufige Aussage, die sich thesenartig folgendermaßen zusammenfassen läßt:

1. Es bestand keineswegs eine einheitliche Wirkungsrichtung der amerikanischen Politik. Lediglich in der Vorbereitungsphase und zum Teil in der Anfangsphase der Integration ist eine Übereinstimmung zwischen Intention und

objektiver Wirkung der amerikanischen Politik zugunsten der westeuropäischen Einigung eindeutig feststellbar. Angesichts des ökonomischen Chaos in Europa, das den Weltmarkt und die amerikanische Wirtschaft gravierend beeinträchtigte, und angesichts der sowjetischen und kommunistischen Bedrohung existierte eine weitgehende amerikanisch-westeuropäische Interessenidentität, aus der sich die integrationsfördernden Aktivitäten

⁶⁷⁾ Darüber gibt Under Secretary of State Samuels in seiner Rede vom 15. 11. 1971 vor dem US-Außenhandelskonvent Auskunft (abgedr. in: Amerika Dienst, 35, 18. 11. 1971).

⁶⁸⁾ Stanley Hoffmann, Gulliver's Troubles, S. 428.

⁶⁹⁾ FAZ, 30. 12. 1971. — Vgl. auch J. Robert Schaezel, Die neuen Dimensionen der Beziehungen zwischen einer erweiterten Europäischen Gemeinschaft und den Vereinigten Staaten, in: Europa-Archiv, 24 (1971) S. 866 f.

der USA ergaben. Sie wurden sowohl auf Regierungsebene als auch im nicht-offiziellen Sektor (vermittelt durch die ‚Linkage Group‘ der Geschäftsleute) intensiv entfaltet und garantierten, daß sich die europäische Zusammenarbeit auf privatwirtschaftlicher Basis vollzog.

2. In der Initiierungs- und Anfangsphase der wirtschaftlichen Integration übten die USA als externe Elite eine Hilfsfunktion aus, die gleichzeitig eine direkte und indirekte externe Kontrolle beinhaltete. In der Folgezeit wurde diese externe amerikanische Kontrolle auf dem wirtschaftlichen Integrationssektor durch einen Prozeß der Internalisierung schrittweise eingeschränkt oder gar abgelöst.

3. Nach intensiven amerikanischen Investitionen in Westeuropa und nach der Abschwächung der sowjetischen Bedrohung wurden die USA von dem wirtschaftlich erstarkten Westeuropa als Herausforderung empfunden — und umgekehrt rief die Agrar- und Präferenzpolitik der EWG eine kritische Haltung der USA gegenüber der Europäischen Gemeinschaft hervor. Die ökonomische Herausforderung der USA zwang und zwingt zum einheitlichen Auftreten der EWG-Staaten und erzeugte neue Impulse für den europäischen Integrationsprozeß, die auch noch in der gegenwärtigen Phase wirksam sind und auf eine gleichberechtigte Interaktionsstruktur zwischen den westeuropäischen und amerikanischen Eliten hinzielen.

4. Solange die unterschiedlichen amerikanischen Abhängigkeiten einzelner am europäischen Integrationsprozeß beteiligter Staaten und die besonderen Beziehungen potentieller Mitgliedstaaten eine innereuropäische Interessendivergenz konstituierten, wirkte der Faktor USA objektiv integrationshemmend. In dem Maße, in dem die amerikanische Politik die Bundesrepublik Deutschland und England favorisierte (also die kontinentaleuropäische Machtstruktur mißachtete), trug sie dazu bei, daß der Internalisierungsprozeß auf den ökonomischen Bereich begrenzt wurde.

5. Die Diskrepanz zwischen wirtschaftlicher Stärke und militärischer und politischer Abhängigkeit von den USA machte bzw. macht die Neuregelung des amerikanisch-westeuropäischen Verhältnisses notwendig. Sie wird möglich, nachdem die Änderungen im Internationalen System eine Voraussetzung für die Überwindung derjenigen innereuropäischen Interessendivergenzen geschaffen haben, die bisher durch die unterschiedliche sicherheitspolitische Abhängigkeit von den USA gegeben

waren. Der Internalisierungsprozeß dürfte daher jetzt von dem ökonomischen Bereich aus intensiver in die außen- und sicherheitspolitischen Bereiche übergreifen. Dem kann das vage amerikanische Konzept von der „Atlantischen Partnerschaft“ nicht hinreichend Rechnung tragen.

6. Mit der Herstellung einer annähernden Symmetrie zwischen den USA und dem sich integrierenden Europa in wichtigen wirtschaftlichen Sektoren und mit der Tendenz zur Verringerung der Asymmetrien in anderen Bereichen entstehen die Bedingungen für eine gleichberechtigte westeuropäisch-amerikanische Kooperation, durch die die amerikanische Dominanz in Westeuropa wahrscheinlich abgelöst werden wird. Die jüngsten Ansätze einer westeuropäischen Zusammenarbeit auf außenpolitischem Gebiet und die von den USA zur Zeit betriebene Neudefinition ihrer weltpolitischen Rolle dürften diesen Prozeß fördern. Wenn der westeuropäische Integrationsprozeß — ungeachtet der zu erwartenden Rückschläge — in der angedeuteten Richtung verlaufen sollte und sich die Rolle der USA in Westeuropa künftig in kooperativen Strukturen der Gleichberechtigung entfalten kann, so werden im Verhältnis zwischen den westeuropäischen Staaten untereinander sicherlich, zwischen dem sich integrierenden Westeuropa und den USA wahrscheinlich friedliche Konfliktlösungen gewährleistet sein. Dann sähen sich zumindest partiell diejenigen Friedens- und Konflikttheoretiker und Politiker bestätigt, die die regionale Integration als geeignetes Mittel zur Friedenssicherung betrachten.

Offen bleiben jedoch auch dann noch zwei wichtige Fragen:

1. Ob sich friedensfördernde Effekte auch gegenüber anderen Regionen und gegenüber Drittländern ergeben werden (oder ob sich etwa hier ein Abhängigkeitsverhältnis Zentrum-Peripherie stabilisiert)⁷⁰⁾ und

2. ob und unter welchen Voraussetzungen mit der externen Friedenssicherung eine Entwicklung einhergehen wird, durch die die binnenstaatlichen und -gesellschaftlichen Bedingungen der Gewalt abgebaut werden.

Dieser Problematik kann hier nicht weiter nachgegangen werden, aber die Politikwissenschaft und Friedensforschung wird sich künftig eingehend damit beschäftigen.

⁷⁰⁾ Siehe dazu Werner Feld, The European Common Market and the World, S. 165 ff., und Johan Galtung, A Structural Theory of Imperialism, in: Journal of Peace Research, 1971, Nr. 2.

Demokratie in Japan

Historische Belastungen des Parlamentarismus in einer asiatischen Gesellschaft

Die Frage nach der politischen Modernisierung und der Entwicklung demokratischer Herrschaftsformen in Japan nach seiner Kontaktaufnahme mit den westlichen Mächten im letzten Drittel des neunzehnten Jahrhunderts verdient schon deshalb unsere Aufmerksamkeit, weil es sich bei Japan um den bisher einzigen Fall der Verwandlung einer traditionellen asiatischen Gesellschaft in einen modernen Nationalstaat westlichen Typs und eine technologisch leistungsfähige Industriegesellschaft handelt, der als ein erfolgreicher Modernisierungsprozeß aus eigener Kraft bezeichnet werden kann.

Der Prozeß der Transformation einer auf Sippenordnung und Clientèle-Verhältnis aufgebauten Feudalgesellschaft in einen modernen, dem internationalen Wettbewerb gewachsenen Staat hat sich historisch gesehen in zwei großen Etappen vollzogen: Den ersten epochalen Einschnitt stellte hier die Frühperiode der sogenannten Meiji-Zeit von der Restauration

der kaiserlichen Souveränität im Jahre 1867 bis zur Verabschiedung der ersten modernen Verfassung Japans im Jahre 1889 dar. Die zweite Periode des rapiden politischen und sozialen Wandels wurde durch die Reformen eingeleitet, die nach der Kapitulation Japans im Zweiten Weltkrieg auf Drängen der amerikanischen Besatzungsmacht eingeleitet wurden und ihren Höhepunkt in der Verabschiedung der Verfassung von 1947 fanden.

Der Versuch, den komplexen Prozeß der politischen Veränderung, durch den diese beiden Perioden ihre historische Bedeutung gewannen, im Rahmen einer kurzgefaßten Darstellung nachzuzeichnen, erscheint aussichtslos. Ich will mich deshalb darauf beschränken, jene charakteristischen Züge der Neuformung aufzuzeigen, die wesentlich dazu beigetragen haben, das Experiment der sozialen Modernisierung in Japan zu einem Vorgang zu machen, der keine Parallelen in anderen Ländern des asiatischen Kulturkreises hat.

Die Meiji-Restauration

Ein entscheidendes Element der japanischen Sonderentwicklung liegt im Charakter jenes Staatsstreichs selbst, mit dem im Jahre 1867 eine Gruppe junger Samurai die dreihundertjährige Tradition des militärischen Lehensstaats durchbrach. Dem Druck der auf Modernisierung drängenden Verschwörer weichend, mußte am 19. November dieses Jahres der letzte Shōgun (Militärdiktator) aus dem Adelshaus der Tokugawa sein Amt niederlegen und die Regierungsgewalt in die Hände einer kaiserlichen Dynastie zurücklegen, die nach der offiziellen Staatstheorie des Reichs auf Grund ihrer göttlichen Abstammung schon seit der mythischen Urzeit den Anspruch auf die volle und ungeteilte Souveränität erheben konnte und dennoch seit dreihundert Jahren

ein in der Praxis politisch bedeutungsloses Schattendasein geführt hatte.

Der Putsch der jungen Samurai aus den Westprovinzen, der die Neuzeit in Japan einleiten sollte, war gewiß keine bürgerliche Revolution, die sich etwa mit der Französischen Revolution von 1789 vergleichen ließe. Wir haben es hier nicht mit dem aus der europäischen Geschichte vertrauten Phänomen einer sozialen Revolution zu tun, die ihre Dynamik aus der Unzufriedenheit einer breiten, politisch benachteiligten und zu einem neuen Bewußtsein ihrer gesellschaftlichen Rolle erwachten Bevölkerungsschicht gewinnt und es sich zur Aufgabe macht, die soziale und politische Struktur des Landes grundlegend zu verändern.

Das Motiv der jungen Angehörigen des unteren Kriegerstandes, die zur Vorhut des Staatsreichs werden sollten, lag gewiß weniger in irgendwelchen sozialreformerischen Plänen als in dem Versuch, durch wirtschaftliche und administrative Reform die Basis zu einem militärischen Erstarken Japans aufzubauen und so den Schock zu überwinden, der aus der Erkenntnis der eigenen Schwäche nach der gewaltsamen Öffnung des Landes für den internationalen Handel durch amerikanische Kanonenboote im Jahre 1853 entstanden war. Ebensowenig wäre es aber zutreffend, wenn man die Meiji-Restauration in ihren Ursprüngen als eine Art von Palastrevolte innerhalb des sozial und juristisch privilegierten Kriegerstandes betrachten wollte, bei der es nur um das Bestreben einer neuen oligarchischen Gruppe ginge, die Herrschaft zu usurpieren und so eine personelle Auswechslung der Führungsgruppe ohne wesentliche Veränderung der politischen Struktur herbeizuführen. Dem Phänomen der Meiji-Restauration können wir wohl in sozial-geschichtlichen Kategorien am nächsten, wenn wir sie als eine bewußt eingeleitete und unter klaren Zielsetzungen operierende „Revolution von oben“ interpretieren, deren Führungsschicht sich aus einer verhältnismäßig kleinen Gruppe von mit den bestehenden Verhältnissen Unzufriedenen rekrutierte.

Die Revolution ging von den jüngeren Samurai der Westprovinzen aus, also von einer Gruppe, die sich im wesentlichen aus der Clientèle der Tōzama-daimyō, der den Tokugawa traditionell feindlich gesinnten „Äußeren Lehnsherren“, rekrutierte. Wenn sich die Angehörigen dieser Gruppe auch als von der Herrschaftsclique der Tokugawa und ihrer Lehnleute unterdrückt betrachtete und die Reform eines politischen Systems verlangte, von dem sie sich vernachlässigt und mit Mißtrauen betrachtet wußte, so darf doch hinter diesem Faktum die Tatsache nicht zurücktreten, daß die Führungsgruppe selbst sich vollständig aus der rechtlich privilegierten Oberschicht des Kriegerstandes rekrutierte, der ungefähr fünf Prozent der Bevölkerung umfaßte.

Erst nach dem Ausbruch der Revolte gingen die jungen Samurai jenes Bündnis mit dem vom Militäradel entmachteten Hofadel von Kyōto ein, das ihrem Aufstand durch die Berufung auf die Tradition der kaiserlichen Souveränität den Anstrich der Legitimität verlieh, und fanden die Unterstützung einer zu wirtschaftlicher Macht aufgestiegenen neuen

Klasse: des Handelskapitals in den Hafenstädten, das unter der restriktiven Handelspolitik der Shōgunatsregierung litt und bereit war, jede Änderung des Status quo zu unterstützen, ohne daß es selbst die politische Führungsrolle beansprucht hätte. Der Übergang zu modernen Wirtschafts- und Verwaltungsformen wurde nach dem Sieg der Aufständischen durch die personelle Geschlossenheit einer Führungsspitze erleichtert, die durch die gemeinsame Zielsetzung einer energisch voranzutreibenden technologischen und administrativen Modernisierungsprogramms ideologisch integriert war.

Wenn es sich also bei der Meiji-Restauration nicht um eine bürgerliche Revolution, sondern um einen vom Bürgertum finanzierten und unterstützten Putsch der unteren Schichten der Oligarchie gegen die Herrschaftsspitze handelte, so bedeutete der Erfolg der Restaurationsbewegung doch zweifellos eine Machtverlagerung vom höheren Feudaladel auf die unteren Gruppen der Samurai-Clientèle. Die Führer des Modernisierungsprogramms besaßen wertvolle Erfahrungen in der Leitung und Organisation der alten Clan-Verwaltung, die in den späten Jahren der Shōgunatsregierung durch eine sehr weitgehende Lokalautonomie ausgezeichnet war. Die Herrschaftsauffassung der jungen Samurai war diejenige eines wohlwollend paternalistischen Bürokratismus, der keine Rechte des Volkes auf Teilnahme an der Herrschaftsgewalt anerkannte, dafür aber durch einen ausgeprägten Sinn für Disziplin und ein starkes Loyalitätsgefühl gegenüber dem Clan- und Sippenverband ausgezeichnet war, das sich unter den veränderten Bedingungen des Herrschaftswechsels auf die kaiserliche Verwaltung als ganzes übertragen ließ. Der unbestreitbare Erfolg der Reformbewegung ist ebensosehr auf die Fähigkeiten der entschlossenen jungen Bürokraten als dem Kriegerstand¹⁾ zurückzuführen wie auf die integrierende Wirkung des Mythensymbols der göttlichen und unaufhebbarer Souveränität des Kaisers, auf den sich die Loyalität der Bevölkerung konzentrierte.

In ihren Reformbestrebungen konnte sich die paternalistische Bürokratie der Samurai allerdings nicht auf die Unterstützung der unteren Gesellschaftsschichten, insbesondere der mit

¹⁾ Nach einer Berechnung von Chitoshi Yanaga, *Japanese People and Politics*, New York 1956, S. 28, rekrutierten sich 1872 87 % der Beamten im zentralen Verwaltungsdienst aus dem ehemaligen Kriegerstand.

ca. 80 % der Bevölkerung numerisch stärksten Sozialgruppe der Bauern, verlassen, auf denen die finanzielle Hauptlast des Modernisierungsprogramms ruhte. Da durch die restriktive Handelspolitik der Tokugawa-Regierung die Kapitalakkumulation in den Städten nur sehr gering war, mußten die Reformprogramme der neuen Regierung nahezu ausschließlich durch erhöhte Besteuerung der Landwirtschaft finanziert werden, die noch im Jahre 1890 nahezu 70 % des Steueraufkommens ausmachte. Für die Bauern, die in den Krisenjahren der späten Tokugawa-Zeit zwischen 40 % und 50 % der Jahresernte für Steuern und Abgaben aufwenden mußten, ergab sich in den ersten Jahrzehnten der Meiji-Zeit eine Belastung, die zeitweise 75 % der Jahresernte erreichte²⁾. Die Lage der Bauern, für die das Reformprogramm des nationalen Wiedererstarkens ohnehin unverständlich und verwirrend war, verschlechterte sich also zunächst wesentlich.

Größere Zustimmung fanden die jungen Samurai beim Kaufmannsstand und denjenigen Grundbesitzern, die bereits zur Manufakturproduktion übergegangen waren, in deren Interesse also die technologischen Zielsetzungen der Regierung ohnehin lagen. Insbesondere die Unterstützung der Kaufmannschaft von Osaka, wo 70 % des nichtlandwirtschaftlichen Kapitals konzentriert war, ermöglichte es der Regierung, eine Polizeitruppe aufzubauen, wirtschaftliche Reformen durchzuführen und den Grundstein zum Aufbau einer eigenen Schwerindustrie zu legen. Die Koalition zwischen den Angehörigen des unteren Samurai-Standes und des aufstrebenden Bürgertums, die sich hier abzeichnete, bildete den Endpunkt einer Entwicklung, die bereits in der späten Epoche der Shōgunatsregierung eingesetzt hatte. Die verarmten Daimyō und Samurai der späten Tokugawa-Zeit, die weitgehend an das städtische Handelsbürgertum verschuldet waren, waren immer häufiger gezwungen, Standesvorrechte der Samuraikaste — etwa das Recht, zwei Schwerter zu tragen oder einen erblichen Familiennamen zu führen — an reichgewordene Reishändler und Geldverleiher zu verkaufen oder sogar einzelne Kaufleute und wohlhabende Bauern durch Adoption in den Samuraistand aufzu-

²⁾ Zur wirtschaftlichen Struktur Japans in der frühen Meiji-Zeit vgl. Takigawa Masajirō, *Nihon-shakai-shi*, Tōkyō 1935, und Honjō Eijirō, *The Social and Economic History*, Kyōto 1935.

nehmen³⁾. Eine gewisse Vermischung der theoretisch streng voneinander geschiedenen Stände war also bereits vor der Abschaffung der rechtlichen Privilegien der Samurai durch die Meiji-Regierung eingetreten, so daß die Voraussetzungen für die Zusammenarbeit der Samurai-Bürokratie mit dem aufsteigenden Bürgertum als einer neuen integrierten Sozial-schicht gegeben waren.

Es bestand also mit der Machtübernahme durch die neue Oligarchie eine in sich weitgehend geschlossene Gruppe von Reformatoren, denen die anzustrebenden technologischen und administrativen Ziele weitgehend von außen her vorgegeben waren. Amerikanische Kanonenboote in der Bucht von Edo und ein russisches Geschwader im Hafen von Nagasaki hatten im Sommer 1853 gezeigt, daß die Politik der Abschließung des Landes von der Außenwelt nicht mehr aufrechterhalten werden konnte. Die aufgezwungenen Verträge, die Japan zwischen 1854 und 1861 mit den Vereinigten Staaten, England, Rußland, Frankreich, Holland und Preußen unter Androhung militärischer Intervention hatte abschließen müssen, konnten nur revidiert werden, wenn es gelang, das Land durch ein energisches Industrialisierungsprogramm und die Reform seiner Verwaltungsstruktur zu einem starken und gleichberechtigten Partner der westlichen Mächte zu machen. Japan konnte nur Japan bleiben, wenn es bereit war, dem pragmatischen Druck westlicher Technologie nachzugeben und selbst zu einem modernen Nationalstaat westlichen Typs zu werden.

Wenn aber auch unter den Reformern notgedrungen Einigkeit über die technologischen und administrativen Ziele der Reform herrschte, so bestand doch kein vergleichbarer Konsens über die politische Struktur des neuen Japans, über die Verteilung der Macht innerhalb einer Regierungsform, über die mit dem programmatischen Schlachtruf der Reformer „Vertreibt die Barbaren, ehrt den Kaiser!“ wenig bis nichts ausgesagt war. Das alte System des zentralisierten Feudalismus, wie es die Militärdiktatoren aus dem Hause Tokugawa errichtet hatten, war durch den Zusammenbruch Japans klar als obsolet und ineffi-

³⁾ Nach Berechnungen von Takigawa Masajirō, a. a. O., waren um die Mitte des neunzehnten Jahrhunderts 93 % des Grundbesitzes der Daimyō an städtische Kaufleute verpfändet. Zur Frage des sozialen Aufstiegs durch Adoption vgl. Ray A. Moore, *Adoption and Samurai Mobility in Tokugawa Japan*, in: *Journal of Asian Studies*, Mai 1970, S. 617 ff.

zient disqualifiziert, ohne daß bereits Klarheit über seine Ablösung durch ein neues Herrschaftssystem bestand. Bei der nun einsetzenden Diskussion stellte sich bald heraus, daß die Mehrheit der neuen Führungsschicht zwar zur Übernahme technologischer und ökonomischer Prinzipien des Westens bereit war, daß aber die repräsentativ-demokratischen und parlamentarischen Theorien des Westens auf recht wenig Gegenliebe bei der herrschenden Oligarchie trafen. Gewiß gab es eine lautstarke Minderheit, die sich in ihrer Agitation für ein konstitutionelles Regierungssystem auf westlichen Theorien wie dem Rousseauschen Gesellschaftsvertrag, der Naturrechtslehre Pufendorfs und den Doktrinen des britischen Utilitarismus berief; aber die Mehrheit der Führungsgruppe neigte eher einem aufgeklärten Despotismus zu und gab ihrer Überzeugung Ausdruck, die großen Modernisierungsaufgaben, die dem Land bevorständen, könnten nur durch äußerste Konzentration der Macht an der Spitze erfolgreich bewältigt werden.

Immerhin konnten die parlamentarisch-konstitutionellen Diskussionsgruppen, die sich rasch bildeten, die öffentliche Meinung soweit beeinflussen, daß sich die Regierung zu dem Ver-

sprechen gezwungen sah, sie werde eine Verfassung vorbereiten und ein Parlament einberufen. In den Jahren 1882/83 wurde eine diplomatische Mission unter der Leitung von Fürst Itō Hirobumi ins Ausland entsandt, um die westlichen Verfassungen auf ihre Anpassungsfähigkeit für japanische Verhältnisse zu überprüfen. Fürst Itō zeigte sich dabei besonders von preußischen Vorbildern beeindruckt und begann unmittelbar nach seiner Rückkehr unter Beratung von Hermann Roessler, einem Schüler von Rudolph Gneist, der seit 1878 juristische Vorlesungen an der Universität Tōkyō hielt, eine am preußischen Vorbild orientierte Verfassung für Japan auszuarbeiten. Die Regierung kam dabei den konstitutionalistischen Kräften insoweit entgegen, als überhaupt ein schriftliches Verfassungsdokument ausgearbeitet und die Einberufung eines parlamentarischen Gremiums zugesichert wurde; aber damit waren die Zugeständnisse der Oligarchie an die progressiven Intellektuellen auch bereits erschöpft. Insbesondere hatten die Gruppen, die nicht dem engeren Kreis der Regierung angehörten, so gut wie keinen Einfluß auf die inhaltliche Ausarbeitung der Verfassung, die den konservativen Kräften vorbehalten blieb⁴⁾.

Die Verfassung von 1889

Die Verfassung des Kaiserreichs Japan, wie sie am 11. Februar 1889 durch kaiserlichen Gnadendekret dem Volk gewährt wurde und am 29. November 1890 in Kraft trat⁵⁾, zeichnete sich bei allen Anlehnungen an europäische, insbesondere preußische Muster durch zwei eigenständige Merkmale aus: Die juristische Bedeutung des Verfassungstextes selbst und die modifizierte Form, in der das System der Gewaltentrennung in Japan übernommen wurde. Die juristische Stellung des Dokuments ist insoweit merkwürdig, als das Gesetz zur Einführung der Verfassung von 1889 keinen Zweifel daran läßt, daß der Verfassungstext selbst nicht als eigenständiges Grundgesetz, sondern als ein Verfassungsdokument unter

anderen zu verstehen sei. So behielten alle bestehenden Gesetze, Verordnungen und Erlasse ihre Gültigkeit, soweit die Verfassung selbst nicht ausdrücklich etwas anderes vorschrieb⁶⁾. Weiterhin wurden Fragen der Thronfolge und der eventuellen Regentschaft ausdrücklich der Verfassung selbst entzogen und der Regierung durch das 1889 durch kaiserlichen Erlaß in Kraft getretene Kaiserliche Hausgesetz vorbehalten⁷⁾. Das Kaiserliche Hausgesetz, dessen 62 Artikel eine Art innerer Verfassung des Kaiserhauses darstellen, galt als der Verfassung gleichrangiges Dokument, dessen Änderung keiner Zustimmung der Legislative bedurfte, sondern unmittelbar dem Kaiser selbst unter beratender Mitwirkung des kaiserlichen Familienrats und des Geheimen Staatsrats vorbehalten blieb⁸⁾.

⁴⁾ MV § 76.

⁵⁾ MV §§ 2, 17. Text des Kaiserlichen Hausgesetzes (KH) in Linebarger, Djang, Burks, a. a. O., S. 591 ff.

⁶⁾ MV § 74, KH § 72.

Als dritte Quelle des Verfassungsrechts neben dem Hausgesetz und der Reichsverfassung galten die kaiserlichen Prärogativverlasse, die es den Exekutivorganen ermöglichten, eine Art von verschleierte Legislative auszuüben. Formal wurden dabei drei Arten von Erlassen unterschieden: 1. Prärogativverlasse des Kaisers, deren Diskussion im Parlament durch die Verfassung ausdrücklich untersagt war; 2. Verwaltungserlasse der Exekutive zur Aufrechterhaltung der öffentlichen Ordnung, die im Parlament diskutiert, aber nicht kontrolliert werden durften; 3. Notverordnungen, die der Zustimmung des Geheimen Staatsrats bedurften. Diese mußten dem Reichstag auf seiner nächsten Sitzung vorgelegt werden, wenn sie über die Parlamentsferien hinaus in Kraft bleiben sollten. Ihre Ablehnung durch den Reichstag besaß jedoch keine rückwirkende Kraft.

Was die interne Organisation der verfassungsmäßigen Gewalten angeht, war das der Meiji-Verfassung zugrunde liegende Prinzip, ähnlich wie etwa in der Verfassung des Deutschen Reichs von 1871, nicht die echte Gewaltentrennung bei gegenseitiger Kontrolle, wie in den angelsächsischen Verfassungen, sondern das Modell einer Verteilung von Amtskompetenzen durch Delegation der kaiserlichen Allgewalt. Die theoretische Souveränität des Kaisers, die auf Grund göttlicher Abstammung und ununterbrochener dynastischer Erbfolge beansprucht wurde, galt als unumschränkt und nicht einschränkbar⁹⁾. Unterhalb der Souveränitätsebene des Throns traten dann einzelne Organe auf, die bestimmte Funktionen kraft delegierter Gewalt im kaiserlichen Auftrag ausübten. Die Exekutivgewalt blieb dem Kaiser und seinen — dem Parlament nicht verantwortlichen — Beratern allein vorbehalten¹⁰⁾; die Legislativgewalt übte der Kaiser mit Zustimmung des Reichstags aus¹¹⁾; die rechtsprechende Gewalt wurde von Gerichtshöfen im Namen des Kaisers ausgeübt¹²⁾.

Eine Sonderstellung im Rahmen des Verfassungssystems nahmen Heer und Marine ein, die als gleichrangige und koordinierte Verwaltungszweige neben Exekutive, Legislative und Judikatur unter unmittelbarem Befehl des Kaisers standen und keiner zivilen Kontrolle

unterlagen¹³⁾. Die Sonderstellung des Militärs beruhte auf der Verordnungskompetenz des Kaisers und nicht auf irgendeiner verfassungsmäßigen oder gesetzlichen Grundlage und wurde dadurch verstärkt, daß der Militäretat als Teil der unter kaiserlichen Prärogativrechten entstehenden Unkosten aus der Haushaltskontrolle durch das Parlament ausgeklammert war¹⁴⁾. Die Sonderstellung des Militärs, insbesondere die Tatsache, daß die Oberkommandierenden des Heeres und der Flotte das Recht des unmittelbaren Zugangs zum Kaiser besaßen und so die Zivilbehörden jederzeit umgehen konnten, bildete die praktische Grundlage für den Aufstieg des Militärs zur Macht in den dreißiger Jahren des zwanzigsten Jahrhunderts.

Die Meiji-Verfassung sah keine Ministerverantwortlichkeit vor, da das Kabinett nicht dem Parlament, sondern ausschließlich dem Kaiser verantwortlich war; ebenso wenig existierten institutionalisierte Kanäle für die Amtsenthebung oder Abwahl einzelner Minister. In der Praxis konnte also die Regierung nur von Organen innerhalb der Exekutive selbst kontrolliert werden: entweder durch den vom Kaiser ernannten Geheimen Staatsrat oder durch die außerverfassungsmäßige Institution des Rats der Älteren Staatsmänner oder schließlich durch die militärische Führungsspitze, die hier nicht in ihrer Funktion des Armee- und Marineministeriums als Teil des Kabinetts, sondern unmittelbar durch das Oberkommando des Heeres bzw. der Flotte auftrat.

Wie wenig der Konstitutionalismus der ersten japanischen Verfassungsbewegung vom Verlangen einer zu politischem Selbstbewußtsein erwachten Bevölkerung nach Demokratisierung und Liberalisierung bestimmt war und in welchem Maße ihm der Drang nach Rationalisierung und effizienter Gestaltung der Herrschaft als treibendes Motiv zugrunde lag, läßt sich am einleuchtendsten darstellen, wenn wir die Bestimmungen des zweiten Verfassungsabschnitts über „Die Rechte und Pflichten der Untertanen“ mit dem offiziellen Verfassungskommentar des Verfassungsschöpfers Fürst Itō vergleichen¹⁵⁾. Der Verfassungstext wirkt auf den ersten Blick durchaus liberal im

⁴⁾ Zur Entstehung der Verfassung von 1889 vgl. insbesondere George M. Beckmann, *The Making of the Meiji Constitution*, Lawrence, Kans. 1957.

⁵⁾ Text der sogenannten „Meiji-Verfassung“ (MV) nach P. Linebarger, C. Djang und A. Burks, *Far Eastern Governments and Politics*, New York 1954, S. 585 ff.

¹³⁾ MV §§ 10, 11, 12. Vgl. hiermit die Sonderstellung von Kriegsmarine und Reichsheer nach §§ 53, 63 und 64 der Deutschen Reichsverfassung von 1871.

¹⁴⁾ MV § 67.

¹⁵⁾ MV §§ 18—33; Itō Hirobumi, *Commentaries on the Constitution of the Empire of Japan*, übers. v. Itō Myōji, Tōkyō 1906², S. 38 ff.

Sinne des westlichen Konstitutionalismus, wenn er in formaler Anlehnung an das Modell der französischen Verfassung von 1791 die uns vertrauten Menschen- und Bürgerrechte aufzählt: das Recht der freien Wahl des Wohnortes, die Unverletzlichkeit der Wohnung, den Schutz des Eigentums gegen willkürliche Eingriffe der Staatsgewalt, die Freiheit des Bekenntnisses, die Rede- und Pressefreiheit, das Versammlungs- und Petitionsrecht und den Schutz des Postgeheimnisses. Aber den Stellenwert, den diese Garantien im Herrschaftssystem der Meiji-Verfassung besaßen, können wir deutlich dem Satz entnehmen, den Fürst Itō seinem Kommentar voranstellte: „Freiheit herrscht nur in einer Gemeinschaft, in der Ordnung herrscht.“

Wie stark der Drang nach fester Führung, Gesetz und Ordnung hier den Vorrang vor jeglicher Freiheitsgarantie genießt, erweist sich schon am Wortlaut der Verfassungsbestimmungen selbst, wenn die Grundrechtsgarantien nicht allein durch eine generelle Notstandsklausel eingeschränkt sind, die in Kriegs- und Notstandszeiten eine uneingeschränkte Ausübung der kaiserlichen Gewalt jenseits aller verfassungsmäßigen Rechte der Untertanen gewährleisten soll, sondern zudem noch jede der einzelnen Garantien durch Formulierungen wie „im Rahmen der Gesetze“, „außer in gesetzlich festgelegten Fällen“ oder „sofern die öffentliche Ruhe und Ordnung nicht gestört und die Pflichten der Untertanen nicht verletzt werden“ modifiziert ist. Zu der verfassungsmäßigen Verpflichtung der gesetzlichen Steuerzahlung etwa kennt Fürst Itō in seinem Kommentar nur die lakonische Begründung: „Der Staat hat das Recht, Steuern zu erheben, und die Untertanen haben die Pflicht, sie zu bezahlen.“ Die Einführung der allgemeinen Wehrpflicht sieht er durch die Tatsache legitimiert, daß „uns der Geist der Loyalität ebenso wie das Gefühl für Ehre von unseren Vorfahren vererbt wurde“. Die Grundrechte der Unverletzlichkeit der Wohnung, der Religionsfreiheit, des Briefgeheimnisses sowie der Rede-, Presse- und Versammlungsfreiheit sind für Itō eine notwendige Vorbedingung der politischen Entwicklung, bei denen es jedoch selbstverständlich ist, daß sich ein Untertan gerade durch die Berufung auf diese Rechte „außerhalb des Rahmens der Gesetze des Reichs stellen“ und sie so durch ihre Ausübung verwirken kann. Das Petitionsrecht des Staatsbürgers, einer der Grundpfeiler des neuzeitlichen Konstitutionalismus, ist in der Meiji-Verfassung in dem Wortlaut verankert: „Japani-

sche Untertanen dürfen unter Wahrung angemessener Ehrerbietung und unter Einhaltung der hierfür besonders erlassenen Bestimmungen Gesuche einreichen“, wozu der Kommentator ausdrücklich anmerkt, es handele sich hier nicht um ein natürliches Bürgerrecht, sondern um ein Recht, das „dem Volk durch das höchst gnädige und wohlwollende Mitleid des Kaisers verliehen“ sei. Die Verfassungs- und Staatstheorie der Meiji-Oligarchie kommt am deutlichsten zum Ausdruck, wenn Fürst Itō zur Notstandsklausel der Verfassung die knappe Erklärung abgibt: „Man darf nicht vergessen, daß das letzte Ziel eines Staates darin besteht, seine eigene Existenz aufrechtzuerhalten“.

Das Herrschaftssystem der ersten Modernisierungswelle, wie es durch die Verfassung von 1890 formalisiert wurde, weist autokratische und antikonstitutionelle Züge auf, die dem neuzeitlich-westlichen Empfinden für politische und soziale Ordnung widerstreben. Aber das darf uns nicht blind für die Tatsache machen, daß die Meiji-Verfassung ein ungemein brauchbares und effizientes Instrument zur Erreichung der unmittelbaren Nahziele Japans in der Frühzeit seiner Modernisierung war. Gerade die extreme Unschärfe ihrer Bestimmungen, die den Grundprinzipien des westlichen Konstitutionalismus zuwiderläuft, ermöglichte Aufbau und Funktion eines Herrschaftsapparats, der trotz seiner konstitutionellen Fassade im Rahmen der traditionellen japanischen Erfahrungen und Zielsetzungen operieren konnte. Der Mechanismus des Verfassungssystems war äußerlich so weit westernisiert, daß außenstehende Beobachter den Eindruck gewinnen konnten, Japan sei auch auf politischem Gebiet zu einem Nationalstaat europäischen Typs geworden; aber Prinzipien, Konzeptionen und Methoden der Politik, die dem Mechanismus seine Dynamik verliehen, blieben vollständig den traditionellen japanischen Vorstellungen verhaftet. Da die parlamentarisch-repräsentativen Bestimmungen der Verfassung nicht zur praktischen Anwendung bestimmt waren, sondern einen rechtsfreien Raum schufen, innerhalb dessen pragmatische Herrschaftsausübung nach den Zielsetzungen der jeweils herrschenden Gruppe möglich war, wurde auch der Wunsch nach Verfassungsrevision nicht in stärkerem Ausmaß laut. Es ist durchaus vorstellbar, daß die Verfassung des Kaiserreichs Japan noch heute in der unveränderten Form des Dokuments von 1889 in Kraft wäre, wenn Japan den Zweiten Weltkrieg nicht verloren hätte.

Das Scheitern des Vorkriegsparlamentarismus

Die Zielsetzungen der japanischen Reformer waren in erster Linie ökonomisch bestimmt, da sie davon ausgingen, daß eine auf schneller und gründlicher Industrialisierung beruhende feste wirtschaftliche Basis die notwendige Voraussetzung für die Entwicklung und Aufrechterhaltung jener militärischen Macht bildete, durch die Japan seine Weltgeltung wiedererlangen sollte. Die „Revolution von oben“ der frühen Meiji-Zeit konzentrierte sich infolgedessen auf den Aufbau der technologischen und administrativen Infrastruktur. Bereits 1869 wurde die erste japanische Telegraphenlinie eröffnet; der Eisenbahnbau setzte 1870 ein. Das Jahr 1872 sah die Einführung der allgemeinen Schulpflicht und die Gründung eines modernen Banksystems vor. 1873 wurde im Zuge der Modernisierungsmaßnahmen der gregorianische Kalender übernommen, und drei Jahre später lief das erste in Japan gebaute Kriegsschiff vom Stapel. Eine besondere Rolle im Modernisierungsprozeß spielten die von der Regierung gegründeten und subventionierten Modellfabriken und landwirtschaftlichen Betriebe, die unter Beratung ausländischer Fachleute errichtet wurden, um moderne Fertigungsmethoden zu demonstrieren, während zugleich japanische Beamte und Studenten mit Regierungsstipendien in den Westen geschickt wurden, um gemäß dem Eid, den der junge Kaiser bei seinem Amtsantritt im Jahre 1868 abgelegt hatte, „die Grundlagen der kaiserlichen Herrschaft zu vergrößern und zu festigen, indem das Wissen der ganzen Welt gesucht wird“¹⁶⁾. Die wirtschaftlichen Erfolge des durch rigorosen Zentralismus und Dirigismus aufgebauten Modernisierungsprogramms waren offensichtlich. Um die Jahrhundertwende hatte sich der japanische Außenhandel gegenüber dem Wert von 1872 verzehnfacht. Die Zahl der im Industriesektor tätigen Erwerbspersonen stieg von 1500 im Jahre 1880 auf 400 000 im Jahre 1900; 1894 gelang es einem erstarkten Japan in langen Verhandlungen mit den Westmächten, die Revision der ungleichen Verträge von 1854 durchzusetzen

¹⁶⁾ Text der Eidescharta bei Fujii Jintarō und Moriya Hidesuke, *Meiji jidai shi*, Tōkyō 1939², S. 216; zur Interpretation vgl. meinen Aufsatz: *Reform als Restauration*, in: Lydia Brüll und Ulrich Kemper (Hg.), *Asien. Tradition und Fortschritt*, Wiesbaden 1971, S. 634 ff.; zur staatlichen Wirtschaftsförderung der Meiji-Regierung insbesondere Thomas C. Smith, *Political Change and Industrial Development in Japan*, Stanford 1955.

und als gleichberechtigter Partner auf der Bühne der Weltpolitik aufzutreten.

Der ökonomische Erfolg war jedoch um den Preis des bewußten Verzichts auf politischen Wandel erkaufte, und das Herrschaftssystem der frühen Meiji-Zeit, dem die institutionalisierten Kanäle für einen Wechsel der herrschenden Gruppe fehlten, konnte nur solange funktionsfähig bleiben, wie die Gesellschaft über eine in sich geschlossene politische Führungsspitze verfügte, die aus der oligarchischen Gruppe der Führer des Staatsstreichs von 1867 bestand. Die Mitglieder der alten Oligarchie waren trotz interner Meinungsverschiedenheiten durch das gemeinsame Band der revolutionären Erfahrung und durch die gemeinsame Überzeugung miteinander verbunden, daß ein Übergehen der Macht in die Hände einer breiten, unvorbereiteten Masse unter allen Umständen verhindert werden müsse. Dieser Zustand änderte sich erst in den Jahren nach dem Ersten Weltkrieg, als die alte Garde allmählich auszusterben begann.

Die Zeit zwischen 1918 und 1931, in der infolge der allmählichen Industrialisierung und der wachsenden Urbanisierung des Landes neue Sozialgruppen an die Macht drängten, bildete den ersten Höhepunkt des japanischen Parlamentarismus in dem Sinne, daß es ab 1918 üblich wurde, den Führer der Mehrheitspartei im Abgeordnetenhaus zum Premierminister zu ernennen. Das parlamentarische System litt jedoch unter zahlreichen Belastungen. So erschwerten die vage gefaßten und jederzeit durch Eingriffe der Exekutive einschränkbarer Befugnisse des Parlaments die Ausbildung eines politischen Verantwortungsbewußtseins bei den Parteipolitikern, die häufig eher die Vertreter durch lose Koalition miteinander verbundener Einzelcliquen als Anführer geschlossener Parteien mit eigenem Programm waren. Die Blütezeit der japanischen Parteienherrschaft wurde zugleich zur Epoche einer nicht abreißen Serie von Korruptionsskandalen. Zudem stand die Verwaltungsbükratie, die ihre Geschlossenheit daher bezog, daß sie sich nahezu vollständig aus Absolventen der juristischen Fakultät der kaiserlichen Universität in Tōkyō rekrutierte, auf Grund ihrer traditionell paternalistischen Haltung der Herrschaft der Parteien ablehnend gegenüber.

In den späten zwanziger Jahren trat als neuer Machtfaktor das Militär auf den Plan. Als die

japanische Armeeführung nach dem Ersten Weltkrieg versuchte, die technologische Modernisierung der Armee durch Einsparungen am Personaletat zu finanzieren, breitete sich eine Stimmung der Frustration bei den jüngeren Berufsoffizieren aus, die zudem infolge ihrer Abstammung aus Bauernkreisen ökonomisch durch die Auswirkungen der Weltwirtschaftskrise auf die japanische Agrikultur betroffen waren. Die Stimmung im Offizierskorps wurde immer betonter antikapitalistisch, antiindustriell und antiparlamentarisch, was zur Gründung zahlreicher militärischer Geheimgesellschaften wie der sich aus dem mittleren Offizierskorps rekrutierenden „Kirschblütengesellschaft“ (Sakurakai) führte, die in ihren Programmschriften die Korruption der Politiker, die Ausbeutung der Arbeiter und Bauern durch den Großkapitalismus und den Verlust der geistigen Werte der Nation beklagten.

Mit dem von Feldtruppen in der Mandschurei inszenierten sogenannten mandschurischen Zwischenfall vom 18. September 1931, der Japan den Vorwand zur Besetzung der Mandschurei lieferte, begann eine Serie von Putschversuchen in der Heimat, die mit der Ermordung des letzten parlamentarischen Premierministers Inukai Tsuyoshi am 15. Mai 1932 begann und ihren Höhepunkt in dem Armeeputsch vom Februar 1936 fand, an dem 1400 jüngere Offiziere und Mannschaftsdienstgrade teilnahmen. Mit dem Beginn des chinesisch-japanischen Krieges von 1937 und Japans Eintritt in den Zweiten Weltkrieg verschärften sich die Tendenzen zu einem autoritären Militärregime, denen die konservative Zivilbürokratie machtlos gegenüberstand. Als beispielsweise im Jahre 1940 der Premierminister Yonai Mitsumasa und der Außenminister Arita versuchten, eine Beschwichtigungspolitik gegenüber den Westmächten einzuschlagen, konnte das Oberkommando des Heeres den Sturz des Kabinetts dadurch herbeiführen, daß es den Verteidigungsminister, General Hata Sunroku, durch Anordnung seines kommandierenden Offiziers aus dem Kabinett zurückzog. Yonais Nachfolger als Premierminister wurde Fürst Konoe Fumimaro, ein Erzkonservativer und Gegner der politischen Parteien, der den Versuch machte, die von den Militärs propagierte Idee der Einparteienherrschaft zu übernehmen, um seine eigene Macht auf die neue Organisation des „Bundes zur Unterstützung der Kaiserlichen Herrschaft“ zu gründen, die

die zur Selbstauflösung gezwungenen politischen Parteien ersetzte. Wenn Konoe allerdings glaubte, hier ein Gegengewicht gegen die Militärfraktion gefunden zu haben, sollte sich bald herausstellen, daß er einer Fehlkalkulation zum Opfer gefallen war. Um die Extremisten auszusöhnen, war Konoe gezwungen, zwei Ultranationale, den Verteidigungsminister Tōjō und den Außenminister Matsuo, in das Kabinett aufzunehmen, denen es bald gelang, den Premierminister von der Macht zu verdrängen. Im Oktober 1941 übernahm General Tōjō das Amt des Premierministers, das er mit den Ämtern des Verteidigungs- und des Innenministers vereinte. Damit war unter Auswechslung der Führungsclique ein innenpolitischer Zustand wieder erreicht, wie er in etwa den Vätern der Meiji-Restauration vorgeschwebt hatte.

Das japanische Militärregime der Jahre 1937 bis 1945 blieb der in der Restaurationsbewegung von 1867 erprobten Maxime des „Regierens hinter dem Vorhang“ treu und nahm keinerlei Verfassungsänderungen vor. Das Parlament, wenn auch nicht mehr von politischen Parteien beschickt, bestand weiter, nahm aber keinerlei Funktionen im Herrschaftsprozess wahr. Die Person des Kaisers, in dessen Händen die verfassungsmäßige Macht lag, diente als konstitutionelle Fassade für die Herrschaft der militärisch-industriellen Führungsclique, die sich an den Verfassungssusus hielt, daß der Kaiser nicht ohne die Zustimmung seiner Berater politisch aktiv wurde, während diese Berater selbst nur dem Kaiser, also niemandem, verantwortlich waren. Soweit sich in der Zeit des Zweiten Weltkrieges neue Führungsgruppen heranbildeten, handelte es sich jeweils nur um Cliquenbildungen innerhalb der geschlossenen, von der Industrie tatkräftig unterstützten militärischen Kaste, nicht um das Entstehen ideologisch orientierter politischer Massenbewegungen mit individueller Führung durch eine charismatische Persönlichkeit nach dem Muster der europäischen totalitären Parteien. Der japanische Faschismus, der den älteren Liberalismus als treibende Kraft der öffentlichen Meinungsbildung ablöste, blieb infolgedessen trotz seiner ultranationalistischen Zielsetzungen und seines Militarismus in seinen internen Auswirkungen weit weniger einschneidend als beispielsweise die gleichzeitigen Phänomene des Nationalsozialismus oder des Stalinismus in Europa.

Die Verfassung von 1947

Als das Kaiserreich Japan am 2. September 1945 zur Kapitulation gezwungen wurde, verfügte das Land trotz der schweren Schäden durch den Weltkrieg über die Infrastruktur eines modernen Industriestaates westlicher Prägung. Es bestand jedoch keine kontinuierliche Tradition eines funktionierenden Systems demokratischer Repräsentativherrschaft mit effektiven parlamentarischen Kontrollen über die Amtsführung der Regierung. Die Situation auf dem politischen Gebiet war insoweit derjenigen ähnlich, die im letzten Drittel des neunzehnten Jahrhunderts auf ökonomischem Gebiet bestanden hatte, als eine notwendige Änderung nur durch Revolution von oben herbeigeführt werden konnte, wobei das alliierte Hauptquartier unter General MacArthur die Rolle der aufständischen Provinzsamurai in der ersten Modernisierungsetappe Japans übernehmen mußte. MacArthur und seine Mitarbeiter in der Political Section sahen ihre Hauptaufgabe als Besatzungsmacht in einem Prozeß der sozialen und politischen Strukturveränderung, durch den Japan in eine nach innen hin demokratische, unter der Kontrolle des Volkes stehende, und nach außen hin friedliebende, gegen das Wiedererwachen militaristischer Strömungen geschützte Nation verwandelt werden sollte. Als unmittelbares Instrumentarium dieser Strukturveränderung waren zwei große Unternehmungen gedacht: die Revision der Verfassung und die Entflechtung der großen Industriekonzerne, deren Expansionsdrang zur Militarisierung des Landes beigetragen hatte. Die Leitlinien dieses Prozesses waren in § 10 der Potsdamer Erklärung vom 25. Juli 1945 vorgezeichnet, deren Bedingungen von der japanischen Regierung in der Kapitulationsurkunde akzeptiert worden waren: „Die japanische Regierung hat alle Hindernisse zu beseitigen, die einer Wiederbelebung und Stärkung der demokratischen Tendenzen im japanischen Volk entgegenstehen. Die Freiheit der Rede, der Religion und der Gedanken sowie die Achtung der Menschenrechte sind zu sichern.“¹⁷⁾

Die von den Alliierten geforderte Verfassungsrevision wurde von der japanischen Regierung immer weiter hinausgezögert oder durch Reformvorschläge minimalen Charakters beantwortet, bis das alliierte Hauptquartier schließ-

lich erkannte, daß es in demonstrativer Form die Tatsache betonen mußte, daß es nicht um eine Revision einzelner Verfassungsbestimmungen, sondern um den Totalentwurf einer neuen Verfassung ging. Da die japanische Verfassungskommission an einer derartigen Totalrevision der Verfassung nicht interessiert war, sondern immer wieder versuchte, soviel von der alten Verfassung zu retten, wie noch zu retten war, sah sich MacArthur schließlich gezwungen, im Februar 1946 den englisch geschriebenen Entwurf einer neuen Verfassung als Modell vorzulegen, der daraufhin in einer totalen Umwendung der bisherigen japanischen Taktik in einer nur unwesentlich überarbeiteten japanischen Form vom Kabinett dem Reichstag vorgelegt und von diesem am 7. Oktober 1946 angenommen wurde. Die neue Verfassung wurde am 3. November 1946, dem Geburtstag des Reformkaisers Meiji-Tennō, verkündet und trat sechs Monate später, am 3. Mai 1947, in Kraft.

Die Verfassung von 1947¹⁸⁾ kann ihren westlich-liberalen Ursprung, der den japanischen Traditionen nur wenig verdankt, nicht verleugnen. Rein formal sieht sie ein Mischsystem zwischen der amerikanischen auf Gewaltenteilung beruhenden Verfassung und dem britischen Kabinettsystem als Regierungsform Japans vor, wobei in der Verfassungspraxis die aus Großbritannien stammenden Züge der Vormachtstellung der Exekutive und des Premierministers überwiegen, auch wenn der Verfassungstext die Suprematie der Legislativversammlung betont. Schon im Äußerlichen unterscheidet sich die in einer leicht lesbaren Form der gehobenen Umgangssprache gehaltene Verfassung von 1947 von der legalistischen, dem normal gebildeten Bürger kaum zugänglichen Kunstsprache der Meiji-Verfassung. Als Verfassungsschöpfer tritt hier nicht mehr der Kaiser auf, sondern „das souveräne japanische Volk, handelnd durch seine rechtmäßig gewählten Vertreter im Parlament“, bei dem die oberste Staatsgewalt liegt und das sich selbst eine Verfassung gibt, „um für uns und unsere Nachkommen die Früchte friedlicher Zusammenarbeit mit allen Nationen und die Segnungen der Freiheit in unserem ganzen Lande zu sichern und nie wieder durch Handlungen der Regierung die Greuel eines Krieges

¹⁷⁾ Zitiert nach Wilhelm Röhl, Die Japanische Verfassung, Frankfurt 1963.

¹⁸⁾ Deutscher Text und Kommentar der Japanischen Verfassung von 1947 (JV) bei Wilhelm Röhl, a. a. O.

zu entfesseln" ¹⁹⁾). Die Funktion des Kaisers, der nach den Bestimmungen der Meiji-Verfassung als Souverän „die Herrschaftsgewalt in sich vereinigte“, ist auf diejenige eines „Symbols Japans und der Einheit des japanischen Volkes“ reduziert, dessen „Stellung auf dem Willen des japanischen Volkes gegründet (ist), bei dem die oberste Gewalt ruht“ ²⁰⁾.

Zugleich wurde der Grundrechtskatalog der Verfassung in starker Anlehnung an die *Bill of Rights* der ersten zehn Zusatzartikel zur amerikanischen Verfassung verstärkt, geht aber in der Frage der sozialen Grundrechte noch über sein Vorbild hinaus, wenn die Verfassung vorschreibt: „Jeder Bürger hat das Recht auf das Mindestmaß an gesundem und kultiviertem Leben. Auf allen Gebieten des Lebens hat der Staat sich um die Entwicklung und Mehrung des sozialen Wohls, der sozialen Sicherheit und der allgemeinen Gesundheit zu bemühen.“ ²¹⁾. Im Widerspruch zur auf den Besitzindividualismus John Lockes zurückgehenden Eigentumsideologie der amerikanischen Verfassung steht der Sozialvorbehalt des Besitzrechts, den die Verfassung von Japan formuliert: „Das Recht, Vermögen zu haben, ist unverletzlich. Der Inhalt des Rechts, Vermögen zu haben, wird durch Gesetz so geregelt, daß es dem allgemeinen Wohl entspricht. Privatvermögen kann gegen eine gerechte Entschädigung für die Allgemeinheit in Gebrauch genommen werden.“ ²²⁾

Der Demokratisierung der japanischen Gesellschaft sollen auch Verfassungsbestimmungen dienen, in denen festgelegt wird, daß „alle öffentlichen Bediensteten dem ganzen Volk und nicht einer einzelnen Gruppe dienen“, und daß „das Volk das unveräußerliche Recht besitzt, die öffentlichen Bediensteten durch Wahl zu bestimmen und sie aus ihrem Amt zu entlassen“ ²³⁾. Eine weitere Kontrolle über die Handlungen der Herrschenden stellt auch der Verfassungsgrundsatz dar: „Wer durch die unerlaubte Handlung eines öffentlichen Bediensteten einen Schaden erlitten hat, kann nach Maßgabe der Gesetze vom Staat oder von einer öffentlichen Gebietskörperschaft Ersatz des Schadens verlangen.“ ²⁴⁾

In die idealistische Periode der unmittelbaren Nachkriegszeit gehört zweifellos auch der in

der öffentlichen Diskussion Japans mittlerweile stark umstrittene Kriegsverzicht, der in Artikel 9 der Verfassung folgendermaßen festgelegt ist: „In aufrichtigem Streben nach einen auf Gerechtigkeit und Ordnung gegründeten internationalen Frieden verzichtet das japanische Volk für alle Zeiten auf den Krieg als ein souveränes Recht der Nation und die Androhung oder Ausübung von militärischer Gewalt als ein Mittel zur Regelung internationaler Streitigkeiten. Zur Erreichung des Zwecks des Absatz 1 werden Land-, See- und Luftstreitkräfte sowie andere Kriegsmittel nicht unterhalten. Ein Kriegsführungsrecht des Staates wird nicht anerkannt.“ Dieser Artikel mußte sowohl mit der zunächst verschleierte Remilitarisierung Japans im Gefolge der weltpolitischen Lageveränderung durch den Koreakrieg als auch mit der Wiederherstellung der japanischen Souveränität bei gleichzeitiger Stationierung amerikanischer Truppen auf japanischem Boden in Konflikt mit der Verfassungswirklichkeit geraten. Der für Verfassungsfragen zuständige Oberste Gerichtshof Japans hat in den an ihn herangetragenen Fällen bisher einen außergewöhnlich vorsichtigen Standpunkt in der Auslegung dieses Verfassungsartikels eingenommen. Ein Beispiel dafür kann etwa die Behandlung des sogenannten Sunakawa-Zwischenfalls im Jahre 1957 durch die japanischen Gerichte bieten.

Der Streit wurde ausgelöst, als japanische Regierungsvermessungsbeamte vorbereitende Landvermessungen vornahmen, um die Möglichkeit der Verlängerung von Landeplätzen des amerikanischen Luftwaffenstützpunkts Tachikawa in der Nähe des Dorfes Sunakawa zu überprüfen. Bei der Vermessung stießen die Beamten auf den Widerstand ortsansässiger Bauern, die eine Enteignung von Ackerland befürchteten. Bei dem Aufruhr, der bei dieser Gelegenheit entstand, betraten einige gegen die befürchtete Enteignung demonstrierende Bauern den amerikanischen Stützpunkt und wurden von den japanischen Polizeibehörden verhaftet und wegen illegalen Betretens von militärischem Gelände angeklagt und verurteilt. Die harte Reaktion der Behörden in diesem Fall war wohl durch die Tatsache zu erklären, daß es sich offenbar nicht um eine spontane Demonstration ortsansässiger Bauern, sondern zumindest teilweise um eine Einzelkampagne im Rahmen einer gezielten Aktion handelte, durch die der Rückzug der amerikanischen Streitkräfte angestrebt wurde. Der Fall wuchs sich zum Verfassungsstreit aus, als das Distriktgericht Tōkyō als Beru-

fungsinstanz entschied, das Gesetz, unter dem die Demonstranten verurteilt worden waren, sei verfassungswidrig. Das Gesetz selbst war nämlich in Ausführung einer Klausel des amerikanischen-japanischen Sicherheitsvertrags von 1951 verabschiedet worden, den das Gericht für verfassungswidrig hielt, da Artikel 9 der Verfassung die Unterhaltung von Rüstungspotential auf japanischem Boden nicht gestatte. Die Angeklagten seien demgemäß freizusprechen, da sie unter einem von vornherein nichtigen Gesetz angeklagt worden seien und nach Artikel 31 der Verfassung niemand anders als durch ein gesetzlich bestimmtes Verfahren einer kriminellen Strafe unterworfen werden dürfe.

Die Entscheidung wurde vom Obersten Gerichtshof aufgehoben und der Fall an das Distriktgericht zurückverwiesen, da das fragliche Gesetz nach Meinung des Obersten Gerichtshofs nicht im Widerspruch zur Verfassung stand. Allerdings ging der Oberste Gerichtshof in seiner Urteilsbegründung ausschließlich auf die Frage der Verfassungsmäßigkeit der Stationierung ausländischer Truppen auf japanischem Boden ein, die ihm mit Artikel 9 der Verfassung vereinbar schien, und klammerte die Frage nach der verfassungsrechtlichen Stellung der paramilitärischen Organisation der japanischen sogenannten Selbstverteidigungskräfte aus seinen Überlegungen aus ²⁵⁾.

Die Frage nach der Wirksamkeit des Kriegsverzichtsartikels der japanischen Verfassung hatte dem Obersten Gerichtshof bereits 1952 einmal vorgelegen, als der Generalsekretär der Sozialistischen Partei, Suzuki Mosaburō, einen Prozeß in der Absicht anstrebte, die im Juli 1950 mit Genehmigung der Besatzungsbehörde gegründete „Nationale Polizeireserve“, eine Vorläuferorganisation der heutigen „Selbstverteidigungstruppe“, als Kriegspotential im Sinne der Verfassung verbieten zu lassen. In diesem Falle hatte der Oberste Gerichtshof eine Entscheidung dadurch umge-

hen können, daß er seine eigene Kompetenz verneinte. Im Gegensatz zum deutschen Rechtssystem und in enger Anlehnung an das amerikanische besitzt nämlich der Oberste Gerichtshof keine Kompetenz der abstrakten Normenkontrolle, sondern nur das Recht der richterlichen Überprüfung vollzogener Rechtsakte. Der Gerichtshof führte damals aus, zwar besitze er die letzte Entscheidungsgewalt über Fragen der Verfassungsinterpretation, in diesem Fall liege aber kein konkreter Rechtsstreit vor, und die Normenkontrolle sei nicht möglich ²⁶⁾. Eine abschließende höchstrichterliche Entscheidung über die Verfassungsmäßigkeit der Nationalen Selbstverteidigungstruppe liegt bis heute nicht vor.

Dennoch hat das Gericht den Weg für eine zukünftige Entscheidung über die Interpretation des Kriegsverzichtsartikels im Sunakawa-Urteil insoweit vorgezeichnet, als es in seiner Urteilsbegründung darauf hinwies, die Verfassung verleugne in keiner Weise das Recht auf Selbstverteidigung. Auch habe Japan als souveräne Nation das Recht, zum Schutz seiner Sicherheit den Beistand anderer friedliebender Nationen anzurufen, um eine unzureichende Verteidigungskapazität auf Grund verfassungsrechtlicher Hemmnisse auszugleichen. Wenn aber die angerufenen Instanzen, wie etwa der Sicherheitsrat der Vereinten Nationen, nicht imstande seien, die Sicherheit Japans zu garantieren, so müsse Japan das Recht zustehen, sich um andere Garantien zu bemühen. Nach dieser Auffassung verbietet also Artikel 9 der Verfassung weder die Hilfe anderer Nationen bei der Aufrechterhaltung der japanischen Sicherheit noch den Import und die Lagerung von ausländischem Rüstungspotential auf japanischem Boden. Weiterhin drückte der Gerichtshof zugleich die Meinung aus, daß der Sinn des Verfassungsartikels nicht im Ausschluß der Selbstverteidigung, sondern lediglich im Verbot des Angriffskrieges und seiner Vorbereitung oder Androhung liege.

Die unvollständige Demokratisierung

Die Schwierigkeiten, die sich der vollen Demokratisierung des öffentlichen Lebens in Japan und der Etablierung eines wirksamen parlamentarischen Systems in den Weg stellen,

werden an drei eng miteinander verknüpften Problemkreisen sichtbar: der Aufnahme der neuen Verfassung im öffentlichen Bewußtsein, der sozialen Umschichtung als Grundlage des politischen Wandels und der Rolle der Büro-

²⁵⁾ Englische Übersetzung des Urteils im Sunakawa-Fall in: John M. Maki, Court and Constitution in Japan, Seattle 1964, S. 298 ff.

²⁶⁾ Englische Übersetzung des Suzuki-Urteils bei John M. Maki, a. a. O., S. 362 ff.

¹⁹⁾ JV Präambel.

²⁰⁾ JV § 1; vgl. MV § 4.

²¹⁾ JV § 25.

²²⁾ JV § 29.

²³⁾ JV § 15.

²⁴⁾ JV § 17.

kratie im politischen Prozeß. Ein wesentlicher Hemmschuh für die Sozialwirksamkeit der von der Verfassung intendierten politischen Demokratisierung liegt in der Entwicklung der ökonomischen Struktur Japans nach dem Zweiten Weltkrieg. Japan ist zugleich ein Land, dessen Wirtschaft von einer zunehmenden Tendenz zur Kapitalkonzentration beherrscht wird, sowie ein Staat, der soziologisch von der Existenz einer ungewöhnlich breiten Schicht von sogenannten „Kleinstkapitalisten“, das heißt hart an der Subsistenzgrenze operierenden selbständigen Unternehmen, geprägt ist. Bereits im Jahre 1961, acht Jahre nach der Aufhebung der alliierten Kartellverbote, hatten 0,1 Prozent aller japanischen Industriebetriebe mit mehr als 1000 Angestellten einen Marktanteil von über 30 Prozent, während 57,8 Prozent aller Betriebe eine Beschäftigtenzahl von weniger als drei Angestellten aufwiesen und sich einen Marktanteil von knapp 3 Prozent teilten. Von den 31 Millionen in der nicht-agrikulturellen Produktion beschäftigten Personen fielen zum gleichen Zeitpunkt über 5 Millionen in die Gruppe der Selbständigen und weitere 3 Millionen in die Gruppe der unbezahlten Mithelfenden im Familienbetrieb²⁷⁾. Diese Entwicklung wird aus dem wechselvollen Verlauf der Wirtschaftspolitik der amerikanischen Besatzungsbehörden in den Jahren nach dem Zweiten Weltkrieg verständlich.

Zu den erklärten Zielen des amerikanischen Hauptquartiers in Japan gehörte als Teil des Demokratisierungsprogramms die Zerschlagung der Herrschaft der Großkonzerne, der sogenannten Zaibatsu, und die breitere Steuerung des Eigentums an Handels- und Industriebesitz. An diesem Punkt gerieten die Reformer jedoch in ausgeprägten Widerspruch zu den kulturellen und historischen Traditionen der zu reformierenden Gesellschaft. Die japanische Industrialisierung, die ja in der frühen Meiji-Zeit im Wege einer Revolution von oben zustande gekommen war, unterlag historisch nicht den Spielregeln des westlichen kapitalistischen Liberalismus und hatte infolgedessen auch nie den uns in Europa vertrauten revolutionären Druck auf die Sozialordnung ausgeübt. Die Manager der Zaibatsu-Konzerne benahmen sich nicht wie Industriebarone des Frühkapitalismus, sondern hielten sich an den traditionsbestimmten Verhaltenskodex der politischen Führung der Meiji-Restauration, der von dem Ideal der Herrschaft einer privilegierten

²⁷⁾ Zahlenangaben nach Nobutaka Ike, Japan, in: George McT. Kahin (Hg.), Major Governments of Asia, Ithaca 1963², S. 178.

ten Oligarchie bestimmt war, die zur konzentrierten Handlung innerhalb einer quasifeudal strukturierten Gesellschaft befähigt sein sollte. Die japanischen Großkonzerne waren nach dem Muster einer paternalistischen Statushierarchie aufgebaut, die sich von der Führungsspitze bis hinunter zum einfachen Arbeiter erstreckte. Der Mitsui-Konzern beispielsweise, für den die Hausgesetze der Familie Mitsui gültig waren, wurde in Personal- wie in Geschäftsfragen von einem Familienrat regiert, der unter Führung des ältesten männlichen Mitglieds des Hauptzweigs der Familie Mitsui stand — die Mitsui-Familie umfaßte als Clan elf Familienzweige, die alle im Familienrat vertreten waren. Die Manager, Techniker und Verkaufsdirektoren des Konzerns empfanden ihre eigene Rolle als diejenige einer persönlichen Clientèle der Familie Mitsui und hätten es z. B. als eine schwere moralische Verfehlung betrachtet, zu einem rivalisierenden Konzern zu wechseln. Als Gegenleistung innerhalb dieses von den Zügen der mittelalterlichen Feudalherrschaft bestimmten Systems gegenseitiger Verpflichtungen war die Familie dazu verpflichtet, für die Ausbildung und Beschäftigung tüchtiger Nachwuchskräfte aus dem Reservoir ihrer Hausmacht zu sorgen. Auch die Arbeiter waren in dieses paternalistische System integriert, in dem ihnen zwar einerseits extrem niedrige Löhne gezahlt wurden, das sie aber andererseits durch Sonderzulagen, Pensionskassen, Krankengelder und Arbeitsplatzschutz in Depressionszeiten vor den Unbilden und Gefahren des freien Arbeitsmarktes schützte.

Bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges wurde das japanische Wirtschaftsleben praktisch vollständig von vierzehn miteinander durch Kartellabmachungen verbundenen Großkonzernen beherrscht, von denen beispielsweise im Jahre 1945 der Mitsui-Konzern 2 Millionen Beschäftigte, der Mitsubishi-Konzern als der zweitgrößte über 1 Million Beschäftigte aufwies. Mit ihrer Anti-Zaibatsu-Politik in den Nachkriegsjahren wollten die Amerikaner zunächst ein wirtschaftliches Machtmonopol durchbrechen, das als mitverantwortlich für den japanischen Militarismus und seine Expansionspolitik galt. Zugleich wurde die Hoffnung geäußert, das neu zu errichtende Klima des freien wirtschaftlichen Wettbewerbs könne das parlamentarische System Japans wiederbeleben, wenn den unterprivilegierten Schichten der Industrie- und Landarbeiter zugleich mit einer größeren wirtschaftlichen Macht auch politische Macht zufalle.

Bei der Durchführung des Entflechtungsprogramms der Besatzungsbehörden wurden unmittelbar nach Kriegsende eine große Zahl der alten Konzernführer abgesetzt und mit einem befristeten Berufsverbot belegt. Zugleich versuchte man eine Anti-Kartellgesetzgebung nach amerikanischem Muster durchzusetzen. Die Auflösung der Großkonzerne erwies sich jedoch als nicht voll durchführbar und zeitigte auch da, wo sie durchgeführt wurde, nicht die erhoffte Wirkung. Zunächst einmal erwiesen sich die traditionellen Loyalitätsbeziehungen der japanischen Industrie als außerordentlich beständig, so daß nach Absetzung der alten Wirtschaftsführer ihre bisherigen Untergebenen, die sich weitgehend als Treuhänder ihrer alten Herren fühlten, nach den alten Methoden weiterarbeiteten. Sodann hätte eine vollständige Durchführung des Programms eine strikte Wirtschaftskontrolle über einen Zeitraum von mindestens zehn Jahren erforderlich gemacht, was rein verwaltungstechnisch nicht durchführbar war. Überdies scheiterte die Konzernentflechtung an dem Mangel an freiem Kapital, das zum Aufkauf des entflochtenen Besitzes notwendig gewesen wäre. In einigen wichtigen Industriesektoren scheiterte so die Entflechtung mangels freien und zahlungskräftigen Kapitalbesitzes in Japan. Bereits 1950 erwies es sich als notwendig, die Kontrolle über den Aktienmarkt großzügiger als bisher zu handhaben, was zur Folge hatte, daß 66 Prozent aller neu aufgelegten Aktien in den Händen von 10 Prozent der Aktionäre konzentriert wurden. Im ganzen gesehen war die Wirtschaftsentflechtung wohl nur auf dem Handelssektor erfolgreich, hatte im industriellen Fertigungsbereich nur geringe Folgen und blieb auf dem bereits 1948 wieder freigegebenen Bank- und Finanzsektor praktisch wirkungslos.

Die japanische Wirtschaftswelt stand ohnehin als geschlossene Front einem Programm feindlich gegenüber, das weniger als Teil einer Demokratisierungskampagne gesehen wurde, sondern als ein Aufzwingen ungerechtfertigter Wettbewerbserschwerungen auf ein im Wiederaufbau befindliches Land. Man wies auf die Effizienz, insbesondere die hohe Investitionsquote des alten Systems hin, das Japan immerhin den höchsten Lebensstandard in Asien verschafft hatte, und strebte staatliche Unterstützung zur Wiederherstellung des status quo ante an. Als die japanische Wirtschaftsentwicklung 1949 in eine schwere Krise geriet, waren die Amerikaner dazu gezwungen, ihr Dekonzentrationsprogramm, das noch sehr un-

vollständig durchgeführt war, wieder einzustellen. Der rückläufige Prozeß begann mit einer Lockerung der Bestimmungen gegen Preisabsprachen und führte 1953 zur Zulassung von Handelskartellen in Depressionszeiten und zum Zwecke industrieller Mechanisierung. Inzwischen waren 1951 die gegen die Zaibatsuführer ausgesprochenen Berufsverbote aufgehoben worden, so daß diese in ihre alten Stellungen zurückkehren konnten. Zugleich wurden zunächst 250 der für die Entflechtung vorgesehenen Gesellschaften von der offiziellen, 325 Namen umfassenden Liste gestrichen und anschließend das ganze Projekt aufgegeben. Die von den Besatzungsmächten beschlagnahmten alten Firmennamen und Markenzeichen der Großkonzerne tauchten nach der Wiederherstellung der japanischen Unabhängigkeit im Jahre 1952 wieder auf dem Markt auf, und die Zeit nach 1953 ist vom Trend zur Fusion und Wirtschaftskonzentration bestimmt. Heute wird das japanische Wirtschaftsleben strukturell von einem System beherrscht, in dem wenigen Großkonzernen mit enormer ökonomischer Macht eine ungewöhnlich große Anzahl von Klein- und Kleinstbetrieben gegenübersteht, die hart am Rande der wirtschaftlichen Subsistenzgrenze operieren.

Aus dieser Entwicklung ergibt sich ein Bild der starken Diskrepanz zwischen einer progressiven Verfassungsstruktur, die als Symbol einer politischen Absichtserklärung interpretiert werden kann, und einer weitgehend von traditionellen Zügen bestimmten paternalistischen Sozialstruktur, die als Hemmnis bei der Realisierung der politischen Absichten wirksam wird. Die progressiven und liberalen Bestimmungen und Rechtsgarantien der Verfassung stellen ein eindrucksvolles Zeugnis sowohl des Idealismus der Besatzungsmächte wie des ernsthaften Willens der japanischen Verwaltungsorgane in der unmittelbaren Nachkriegszeit dar, einen Neubeginn im Zeichen der Freiheit und Demokratie zu wagen. Aber die Frage danach, inwieweit sich die der Verfassung zugrunde liegenden Gedankengänge in der politischen Tagespraxis Japans realisiert haben oder auch nur realisierbar sind, steht auf einem anderen Blatt. Der japanische Politikwissenschaftler Chitoshi Yanaga hat in einer 1956 erschienenen Studie zur Herrschaftsstruktur Japans die Verfassung von 1947 als „ein Modell des Erhofften, nicht eine Dokumentation dessen, was in Japan existiert“, bezeichnet²⁸⁾.

²⁸⁾ Chitoshi Yanaga, a. a. O., S. 126.

Die Analyse der politischen Realität bestätigt die Skepsis des Politikwissenschaftlers gegenüber dem Versuch, die soziale Realität durch den gesetzgeberischen Akt der Verfassungsrevision zu verändern: In Japan ist das Volk souverän, aber der Premierminister herrscht mit einer Machtfülle, die er in kaum einem anderen Land besitzt, und genießt eine absolute Vorrangstellung vor dem Parlament, der Versammlung der gewählten Vertreter des Volkes. Japan hat feierlich für alle Zeiten auf den Krieg als Mittel der Politik und die Aufrechterhaltung von Rüstungspotential verzichtet, aber die gegenwärtige Stärke der unter dem euphemistischen Titel „Nationale Selbstverteidigungstruppe“ operierenden japanischen Streitkräfte beträgt 200 000 Mann sowie eine mit modernen Düsenflugzeugen ausgerüstete etwa 40 000 Mann starke Luftwaffe und eine Flotte mit einer Sollstärke von 35 000 Mann. Japan hat den Versuch gemacht, seine Beamtenchaft dem Volk verantwortlich zu machen, sie ihrer unkontrollierten Macht und ihres Obrigkeitscharakters zu berauben, aber dennoch wird Japan nicht zu Unrecht als das Paradies der Bürokraten bezeichnet, als dasjenige Land, in dem die politisch verantwortlichen Spitzen der Exekutive und der Legislative auf Gedeih und Verderb dem technischen Sachverstand einer Kaste von subalternen Beamten ausgeliefert sind, die sich selbst weniger als Diener des Volkes denn als Experten der Herrschaft versteht.

Hemmnisse, die der vollständigen Demokratisierung der Gesellschaft entgegenstehen, ergeben sich — wie unser notwendigerweise lückenhafter Überblick gezeigt hat — einmal aus der Entstehungsgeschichte der Verfassung selbst, die keine historischen Wurzeln im eigenen Kulturkreis besitzt und deren Rezeption im öffentlichen Bewußtsein die — von ihren Gegnern weidlich ausgenützte — Möglichkeit entgegensteht, sie als eine von den Siegermächten des Zweiten Weltkriegs oktroyierte Zwangsordnung zu interpretieren, die den japanischen Gegebenheiten zu wenig Rechnung trägt. Neben der mangelnden Verankerung der Verfassung im öffentlichen Bewußtsein Japans ergaben sich aber eine Reihe historischer Umstände, die nicht alle in ihren vollen Auswirkungen voraussehbar waren. Einmal waren die alliierten Siegermächte, die die gesamte Verwaltung des Landes nicht in eigener Regie übernehmen wollten, nach 1945 gezwungen, sich bei der Durchführung ihres Reeducationsprogramms weitgehend auf die noch bestehenden und funktionsfähigen japanischen Institu-

tionen zu stützen, und das bedeutete nach dem Rücktritt der Kapitulationsregierung und der Entmachtung des Vorkriegsparlaments in erster Linie auf den relativ intakt erhaltenen Apparat der Verwaltungsbürokratie. Hier haben der Zusammenbruch Japans und die Besatzungszeit nicht zur Schwächung des Prestiges und der realen Macht der japanischen Bürokratie beitragen können. Sodann ergab sich mit dem Ausbruch des Koreakrieges die Notwendigkeit einer zunächst verschleierte Remilitarisierung des Landes. Als im Jahre 1952 die japanische Wirtschaft vor dem Zusammenbruch stand, mußte das ursprüngliche Programm der Entflechtung der Großkonzerne zunächst gebremst und schließlich sogar rückgängig gemacht werden. Konservative, dem Leitbild des alten Japan verhaftete Gruppen gelangten schließlich wieder in Entscheidungspositionen, als nach Ablauf des Besatzungsstatuts und mit der Wiedererlangung der japanischen Unabhängigkeit als erster Akt der neugewonnenen Souveränität die von den Alliierten erlassenen Säuberungsgesetze außer Kraft gesetzt wurden und zahlreiche Politiker der Kriegszeit in die aktive Politik zurückkehrten und die Ämter wieder einnahmen, aus denen die Besatzungsmächte sie entfernt hatten. Das politische Kräftespiel wurde endgültig stabilisiert und nahm Tendenzen der Versteinerung an, als sich im November 1956 nach langen Verhandlungen die Liberale Partei und die Demokratische Partei Japans zur Liberaldemokratischen Partei Japans zusammenschlossen und damit zur Herausbildung jenes „Anderthalb-Parteien-System“ beitrugen, das nach der Formulierung des Parteienspezialisten Warren Tsuneishi dadurch gekennzeichnet ist, daß „eine herrschende Partei die Macht monopolisiert und als einzige weiß, wie man regiert, während ihr als Opposition eine permanente Minoritätsgruppe gegenübersteht, die zeitweise echte Angst vor der Macht zu haben scheint“²⁹⁾.

Bis heute ist die Frage nicht entschieden, wie groß die Möglichkeiten der Verankerung demokratischer Herrschaftsprinzipien im öffentlichen Bewußtsein und damit in der politischen Realität des japanischen Lebens sind. Wo es um die reale Machtverteilung zwischen Einzelgruppen der pluralistischen Gesellschaft geht, hat die neue Verfassung keine einschneidenden Veränderungen bewirkt. Formell wird die Macht von den drei bestimmenden Gruppen

²⁹⁾ Warren M. Tsuneishi, *Japanese Political Style*, New York 1966, S. 124.

der Regierung und ihrer Bürokratie, des Parlaments und der in Parteien organisierten Wählerschaft ausgeübt. Indirekt und informell haben zahlreiche, eng miteinander verflochtene Gruppen an der Macht teil, die in ihrer Zusammensetzung weitgehend den traditionellen Gruppierungen des nach-feudalistischen Japan entsprechen: Industriemanager, Bankkapital und Verwaltungsbürokratie. Die Widersprüchlichkeit der heutigen japanischen Gesellschaft ergibt sich letzten Endes aus der unbestreitbaren Tatsache, daß Japan die Stabilität seines ökonomischen Wachstums bis zu einem gewissen Grade durch den Verzicht auf einen radikalen Wandel der Gesellschaft erkaufte hat. Damit aber mußte das Land in einen Konflikt

zwischen sozialem Traditionalismus und politischem Anspruch auf grundlegende Reform geraten, der sich als Diskrepanz zwischen einem demokratischen Formalismus der Verfassung und einem traditionalistisch orientierten Realismus der Herrschaft manifestiert und eine schwerwiegende Belastung für die Verwurzelung demokratischer Gesellschaftsformen in der Öffentlichkeit darstellt. Der Konflikt zwischen Verfassungsanspruch und politischer Realität hat zu einer tiefgehenden Demokratieverdrossenheit in der Bevölkerung, besonders unter der Jugend und den Intellektuellen, geführt, von deren Überwindung das zukünftige Schicksal des Parlamentarismus in Japan abhängig sein dürfte.

Werner Link: Der Rolle der USA im westeuropäischen Integrationsprozeß

Aus Politik und Zeitgeschichte, B 14/72, S. 3—13

Es ist zweifelhaft, ob das amerikanische Selbstverständnis richtig ist, daß die USA *stets* die europäische Integration gefördert haben. Um die *tatsächliche* Wirkung des Faktors USA zu ermitteln, wird der europäische Einigungsprozeß anhand von vier Hypothesen untersucht, die in der Integrationsliteratur über die Rolle externer Faktoren entwickelt wurden.

Der Beitrag kommt zu dem Ergebnis, daß die USA keine einheitliche, sondern eine widersprüchliche Wirkung ausübten. Nach einer Phase der weitgehenden Interessenidentität nahmen die Interessendivergenzen zu, die teilweise integrationshemmend wirkten und teilweise — in Reaktion auf die amerikanische Herausforderung — die Vereinheitlichung der europäischen Willensbildung begünstigten.

Ende der sechziger Jahre entstand eine neue Konstellation aufgrund folgender Veränderungen:

1. Die Abschwächung des Ost-West-Konfliktes verringerte die sicherheitspolitische Abhängigkeit und ließ die ökonomischen Differenzen stärker hervortreten;
2. mit dem Fortschreiten der Integration wurden die externen amerikanischen Kontrollfunktionen partiell von den internen europäischen Eliten übernommen;
3. die ökonomische amerikanische Herausforderung und die Steigerung der europäischen Wirtschaftsmacht stärkten die europäischen Vereinheitlichungstendenzen.

Diese Veränderungen machen die Schaffung neuer Kooperationsstrukturen notwendig und möglich. Die Etablierung von Mechanismen zur friedlichen Konfliktlösung zwischen den USA und Westeuropa ist unter bestimmten Bedingungen wahrscheinlich.

Peter Weber-Schäfer: Demokratie in Japan. Historische Belastungen des Parlamentarismus in einer asiatischen Gesellschaft

Aus Politik und Zeitgeschichte, B 14/72, S. 15—29

Die politische Modernisierung der japanischen Gesellschaft ist deshalb von besonderem Interesse für die politische Wissenschaft, weil es sich hier um den einzigen bisher bekannten Fall handelt, in dem die Verwandlung einer asiatischen Clangesellschaft in eine moderne Industriegesellschaft des westlichen Typs erfolgreich und ohne tiefgreifende revolutionäre Veränderungen erreicht wurde. Die Geschichte der Modernisierung in Japan wirft jedoch die Frage auf, inwieweit die Diskrepanz zwischen formal-politischem System und sozialer Realität überwunden oder zumindest überbrückt werden kann.

Die erste Etappe der japanischen Modernisierung, die sogenannte Meiji-Restauration, wurde nicht von einer Volksbewegung, sondern von einer kleinen Gruppe innerhalb der traditionellen Oberschicht getragen, die in erster Linie durch technologisches Erfolgsstreben motiviert war. Die Verfassung von 1889, die bis zum Jahre 1947 in Kraft blieb, war dementsprechend mehr auf Effizienz der Verwaltung als auf Demokratisierung des öffentlichen Lebens abgestellt. Zwar konnte der Reichstag als Legislativorgan in den Jahren nach dem Ersten Weltkrieg eine gewisse Vormachtstellung gegenüber der Exekutive erringen, aber das Fehlen einer modernen Parteiorganisation und das Überwiegen der Cliquen- und Patronageparteien traditionellen Typs brachte eine Schwächung des Parlamentarismus mit sich, die 1936 zum Zusammenbruch des parlamentarischen Systems und der Machtübernahme durch den militärisch-industriellen Komplex führte.

Die japanische Nachkriegsverfassung, die sich eng an das britische und stellenweise an das amerikanische Vorbild anlehnt, ist eher ein Dokument des guten Willens als eine realistische Beschreibung des tatsächlichen Herrschaftssystems. Generell läßt sich sagen, daß die Diskrepanz zwischen sozialem Traditionalismus und politischem Reformanspruch, durch die die japanische Gesellschaft heute gekennzeichnet ist, historisch aus dem Vorrang zu erklären ist, daß die Stabilität des ökonomischen Wachstums bewußt durch Verzicht auf einen radikalen gesellschaftlichen Wandel erkaufte wurde.